DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Miloİko Drulovic

ÖZYÖNETİM

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI
BİLGİ DİZİSİ : 32

Birinci Basım
Ekim 1976

BİLGİ YAYINEVİ

Tunalı Hilmi Cad. 94
Tel: 26 60 48 - 26 70 64
Kavaklıdere - Ankara

Babıâli cad. 19/2
Tel: 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

MILOJKO DRULOVIC

Özyönetim

Türkçesi : Tahsin Yaşamak

BİLGİ BASIMEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
	Önsöz	11
	Başlarken	23
1.	**Tarihsel tablo**	**27**
	6 Cumhuriyet, Tek Devlet	27
	Yugoslavya, Kültürlerin Tarihsel Potası	28
	Üç Kıtaya Açılan Kapı	29
	Uğursuz Bir Savaş Yolu «Via Militaris» ve Bin Yıllık Yabancı Egemenliği	30
	Bizans - Roma Antitezi	31
	Savaşların Kasırgası içinde Güney Slav Uyğarlığı	32
	Avusturya, Türkiye, Venedik Arasında Paylaşılma	35
	Türklere Karşı Batı'nın Kalkanı; xix.yy. Ulusal Kurtuluş Eylemleri	36
	Karadağlılar ve Napolyon Bonapart	39
	Gençler Veliaht Prens François Ferdinand'ı öldürdüler	40
	Bir Halklar Mozayığı ve Bir Monarşi	41
	6 Ocak Diktatörlüğü	43
2.	**Yugoslavya'da Özyönetimin Kökeni**	**46**
	Stalin ve Özyönetim	46
	Tito Stalin'e sesleniyor (1942)	49
	Yalta'nın Gölgesi	51
3.	**Yönetimsel Sosyalizmden Özyönetime**	**53**
	Yönetimsel Sosyalizm	53
	Savaşın Çökerttiği bir Ekonomi	55
	Stalin'le ve Kominformla Bozuşma (1948)	57

4. **Özyönetim (Cakayı Bırakıp Soruna Eğilmek)** **60**
Gözle Görülmez bir Devrim 61
Sosyalizm— Bireysel Mutluluk ve Yüce Amaçlar 65
Özyönetim Hakkı— 1963 Anayasası 66
Politika Meslek Olmaktan Çıkarılıyor 68
1965 Sosyal ve Ekonomik Reformu 69

5. **Girişimlerde Özyönetimin Örgütlenmesi** **73**
Girişimin Değişik Bölümlerinde Özyönetim 78
İş Kollektivitesi 79
İşçi Konseyi 81
İşçi Konseyinin Yardımcı Organları 82
Yönetim Komitesi 83
Direktör 83
Çalışanlar Toplantısı 85
İş Üniteleri 86
Referandum 88
Özyönetim Organlarının Profesyonel yapısı 90
Özyönetim ve Yönetim 92
Özyönetim ve Kişisel Sorumluluk 93
Ekonomik Olmayan İşlerde Özyönetim 97
Öğrenimde Özyönetim 102

6. **Gelirlerin Bölüşülmesi** **105**
Politika ile Ekonomi Arasında 105
Üretim Araçlarının Sahibi Kim? 107
«Herkesten yeteneklerine göre,
Herkese Çalışmasına göre» 110
Hak yeme Tehlikeleri 111
Yatırımlarda İşçilerin Söz Hakkı 114
Girişimde Gelirin Bölüşümü 117

7. **Sosyalizm, ve Yugoslav Toplumunda Dayanışma** **121**
Sosyal Farklılıklar 121
İç Bölüşmede Farklılıklar 122
«Milyonerler» 125
Tüketim Düzeyi 125
Ekonomik Dalların Durumlarından
İleri Gelen Farklılıklar 126
Dayanışma 129
Sosyal Koşul Güvenliği 131

Minimal Personel Gelir 131
Zararına Çalışan Girişimin Sonu 132
Sosyal Öngörü 134
Hastalık Sigortası 135
Emeklilik ve Sakatlık Sigortası 135
Anne ve Çocuk Sağlığını Koruma 136
Ücretli Tatil Hakkı 137
İşsizlere Yardım, ve Çalışma Hakkı 137

8. Özyönetim Komünü 138
Yugoslav Komününün Dönüşü 138
Savaş Sonrası 139
Komünde Özyönetim— Özerklikten de öte 141
Komünün Üçüzlü Rolü 142
Ekonomik Fonksiyon 143
Sosyal Donatım 143
Politik Fonksiyon 143
Doğrudan Demokrasi Biçimleri 144
Yerel Komünoteler 144
Seçmenler Toplantıları 144
Kazanç Komünoteleri 146
Yöresel Kooperasyon 147
Osijek Komünü 148
Komün Meclisi 150
Komünün Finansmanı 150
Açık Veren Komünler 152
Oluşum Halindeki Komün 154
Bütünüyle Sistem 156

9. Az Gelişmiş Bölgeler 158
Yugoslav Toplumunun «İkici» Yapısı 158
Çelişkiler 159
Değişimler Nerede? 161
Sosyal Yardım yada Ekonomik Mantık 162

10. Anayasa Reformu 165
'Ütupyacı' bir Plan: Doğrudan Katılma 166
Karar Özgürlüğü Var, Ama .....
Kaynaklar Yetersiz 168
Tam Eşitlik İlkesi 169
Millî Savunma 170
Pazar ve Federasyon 172

Eyaletlerin ve Cumhuriyetlerin Veto Hakkı 173
Başkanlık 177
Ulusal Doz 177
Ah Şu Köhne Merkezcilik 181

11. **Sosyal - politik Örgütler ve Özyönetim** 183
Sistemde Çok Merkezcilik— Bütünleşme 183
Toplum, Devlet ve Komünistler Birliği 184
'Aktarma Kayışı'na Karşı 186
İnsan Yalnız Ekmekle Yaşamaz 188
Özyönetim Bilgi ile Olur 189
Özyönetim Sisteminde neden
Sendikalar Var? 190
Sendikaların Koruyucu Rolü 192
Sosyalist Birlik 194

12. **Özyöetimin Ekonomik Planda Doğrulanması** 193

13. **Bireysel Çalışma— Özel Sektör** 201
Özel Sektörün Sınırları 203
Otelcilik ve Zanaat 205
Özel Sektörün Ekonomik Gücü 207
Başka Sosyalist Ülkelerde Özel Sektör 208
«GGP» Girişimleri 212
Özel Çalışmanın Sosyalist
yada Kapitalist Karakteri 213
Üretim Araçları 215
Kamu Sektörü ile Üretim İşbirliği 215
Tarım Kooperatiflerinde Özyönetim 216

14. **Özyönetim ve Teknoloji** 218
Özyönetim— Dün'ün mü Formülü, Yarın'ın mı? 213
Teknokratik Tehlike 220
Özyönetimin Çekip Çevrilmesi 222
Araştırma - Geliştirme 225
Zorunlu Kadrolar 226

15. **Planlama— Yugoslav Deneyimi** 229
Planlama Kavramı bir, İçerikler Farklı 230
Klasik Planlama Kavramı 231
Yugoslavya'da Planlamanın üç Evresi 233
Planlar Hiyerarşisi 236

16. Dışarda Çalışan İşçiler ve Yabancı Sermaye **238**
Kırsal Alandan Göç 238
İstihdamda Yavaşlama 239
Dışardaki Yugoslav İşçileri 241
Yugoslavya'da Yabancı Yatırımlar 243

17. Yugoslavya'da Çalışmayı Durdurma, Grevler **248**

18. Özyönetim— Kurumsal Görüntü **259**
Hangi Sosyalizmden Yana 261
Sonuç Bağlanması 264

ÖNSÖZ

İşte önemli bir kitap... İnançlarını ve umutlarını özgürlükle bağdaşık bir sosyalizme bağlayanlar bu kitabı dikkatle okumalılar. Bu kitap daha birçokları için de ilginç: Güncel karar mekanizmalarındaki değişimler karşısında kuşku ve duraksama içinde, kapitalist ekonominin getirdiği acılar ve haksızlıklar ve kişinin ömrü-billâh işçi olarak kalması kaderini kurcalamak isteyenler için...' Büyük çapta yalnız Yugoslavya'da uygulanmakta olan özyönetim sisteminin sonuçları ve güçlükleri hakkında dobra dobra yazılmış bir incelemeyi okumak isteyenler için...

Sosyalizme inanıp güvendikleri halde, astığı astık-kestiği kestik merkezci bir hiyerarşinin pençesinden korkarak onu bir türlü göze alamayanlar için de yararlı bu kitap...

Arkadaşım ve dostum Drulovic'in beni böyle bir kitaba önsöz yazmakla görevlendirmesinden onur duydum ve yanı sıra bir o kadar da sorumluluk... Ben, Fransa'da Özyönetimci Sosyalizm'i kesin olarak yeğlemiş bir partinin üyesiyim. Bizce de bu yeğleme, Fransa çapında politik bir proje düzeyinde, sayısız Fransızın günlük, güncel ve somut umutlarını dile getiren biricik görüştür. 1968 mayısında bu umutlar şahlandı ve çalışma dışı alanlarda olduğu kadar çalışma alanlarında da kendini belli etti: kolektif araçların kullanılmasına, genç işçiler örgütüne, gebeliği önlemeğe varıncaya dek.

Drulovic, Yugoslav Komünistler Birliği'nde yüksek sorumluluğu olan görevlerin başındadır. Parlak bir kuramcıdır. 'Politika' dergisinin yöneticisidir. Ülkesinin yaşamını iyi bilen ve izleyen gözlemcilerin başında gelir.

Yugoslavya'daki özyönetim denemesi, bazı ülkelerde kapitalizmi, bazılarında da bürokratik sosyalizmi aşmak için çırpınan yüz milyonlarca erkeğin ve kadının gözleri önüne serilmelidir. Bu önsözü biraz da bu bilinçle yazıyorum.

Bu bakımdan, kitap, özlü bir başvurma belgesidir. Oldukça yoğun bir seçim kampanyası geçirdik Fransa'da; bu kampanya, özyönetim üzerinde tartışmalar açılmasına fırsat verdi. Projelerimizi birçok toplantılarda ortaya koyduk, açıkladık, ve birçok sorularla karşılaştık:

«Nasıl yürüyecek bu iş?», «Önümüzde tam bir model yok; acaba neye varır sonu?», «Yugoslavya modeli var -dedim- gözlerimle gördüm. Şu kadarını söyleyeyim ki orada Fransa'dakinden daha iyi yaşanıyor.»

Güvensizlikle sordular yine: «Demek, orada işçilerin tüm kararları kontrol edebildiklerine gerçekten inanıyorsunuz?» Şöyle yanıtlamak gerekiyordu: Canım, aynı şeyi iyi-kötü bizler daha önce yapmadık mı? Hem, Fransa'nın modele gereksinimi olabilir mi? Endüstri gelişmesi ve kültür düzeyi bakımından Fransa en ileri ülkelerden biri değil mi? Biz, gelişmenin parolası olan bir yaratma ve yenilik sistemi içinde yaşamaktayız. Bizde reklamcılar çok iyi bilirler ki müşteri avlayan, pazar sağlayan büyülü sözcüklerin başında «yeni» gelir. Çok cesur bir yenilik atılımı sayıldığı için Concorde uçağına ses çıkarılmaz da, toplumun örgütlenmesi üzerine yeni görüşler söz konusu oldu mu —hem de toplum her yanından sapır sapır döküldüğü halde— derhal kaşlar çatılır. Sosyal ilişkiler, karar sistemleri, girişim biçimleri ve ülke çapında örgütlenme gibi konuların kurcalanması kaygı ve tedirginlik uyandırır.

Açıkça söyleyelim: şu Fransız toplumu -kendi kendinden kuşkulanmasıyla, geleceğine karşı duyduğu kararsızlıkla, otorite biçimlerinin sarsılmasıyla- gelişmesini sürdürmek, kültür düzeyini düşürmek için yenileşmek zorundadır. Fransa için biçilmiş bir hazır model boş yere aranmamalı. 1789'da Derebeylik düzeni yerine nasıl yeni bir düzen yarattıysak, benzeri bir yiğitliği şimdi de göstermeli ve yeni bir toplum modeli yaratmalıyız.

Ama bu düşüncemiz, Yugoslav denemesine duymamız gereken ilgiyi hiç de azaltmaz. Bu kitabın ilk bölümlerinde, Yugoslavya'nın doğuşunu hazırlayan tarihsel koşullar, ülkenin gelişmesi ve özyönetim denemesine girişmesi özetlenmekte.

Hintli bir filozof ve politika adamı olan Radakrishnan iğneli bir şakayla Yugoslavya'yı şöyle tanımlar: «6 cumhuriyet, 5 ulus, 4 din, 3 dil, 2 alfabe ve... tek bir devlet.»

Evet, Avrupa'nın bir köşesinde halklar, sorunlar ve anlaşmazlıklar mozayiği bir ülke var. Bu ülkedeki halklardan her-

birinin tarihi, komşusununkinden farklı. Ama onların ortak ana-baba kalıtları da az değil: Uzun ve çetin savaşlar, yabancı işgalleri, yakılıp yıkılmalar, az gelişmişlik, ve ortak bir bağımsızlık istemi.

Batı İmparatorluğu ile Doğu İmparatorluğu, Hıristiyanlık'la Müslümanlık, Avusturya-Macaristan'la Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırlar Yugoslavya'yı biçmiştir. Yugoslavya'nın asıl tarihsel çimentosu pek yenidir. Bu çimentonun başlıca iki karakteristiği var:

1. Son Dünya Savaşında ortak bir üstün yiğitlikle Nazileri topraklarından söküp çıkarmayı başarmaları;

2. Aralarındaki tüm başkalıklara karşın, dünyada bir benzeri bulunmayan toplumsal bir sistemi ortaklaşa kurma istemi.

Tarımcılığı ağır basan fakir ülkelerin az gelişmişliğinden, Yugoslavya işte ancak böyle kurtuldu. 1945'lerde olduğu gibi bugün de, dünyanın üçte ikisinde aynı az gelişmişlik sürüp gidiyor. Bunu, ne kapitalizmin canavarca büyümesine bağlamalı, ne de sosyalist etiketi altında devletçilik uygulayan ülkelerin davranışlarına...

Unutulmasın ki Yugoslavya İkinci Dünya Savaşında 1.800.000 insanını cephelerde yitirmiştir. O zamanki nüfusunun onda biridir bu. Yine unutulmasın ki aynı tarihte, çalışan nüfusun % 76'sı tarım kesiminde idi ve birey başına ulusal gelir yılda 200 doları bile bulmuyordu. (Bu rakam, şimdi bile, bazı az gelişmiş ülkelerin saplanıp kaldıkları bir düzeydir.) Yetişkin nüfusun dörtte üçü okuyup yazma bilmiyordu. Ülkede Özyönetim'in gelişmesini zorlaştıran en kötü koşul da bu oldu.

Kurtuluş'tan ve silâhların susmasından sonra, Yugoslav komünistleri dünyanın en iyi komünistleri olmak istediler. Sovyetler Birliği'ne dev bir endüstri gücü haline gelme olanağını kazandıran yöntemleri etkin biçimde hattâ biraz da hoyrat zorlamalarla uygulamağa giriştiler. Fakat bu yöntemler kişisel özgürlük ve demokrasi bakımlarından 'bir tuhaf' idi. Üç yıllık bir denemeden sonra Yugoslavlar, 1947/48'de, alınabilecek kararların en cesuru, belki en çılgıncasıyla, kendilerine yeni bir yol aramağa başladılar. Ekonomik ve malî bakımdan biricik destekleri olan Sovyetler Birliği'yle bağları koparıldılar. Çünkü Sovyetler Birliği, uluslararası ekonomik ilişkilerini bir tür ekonomik sömürgecilik ortamı hazırlayacak biçimde yürütüyordu.

Evet, yeni bir yol... Sosyalizmin kurucuları neler demişlerdi? Ne gibi öngörüleri vardı onların? Örneğin Karl Marks sık sık, çalışanların birleşmesinden, çalışanların kendileriyle ilgili konularda karar vermeğe hakları olduğundan söz etmemiş miydi? Lenin bile birçok yazılarında Devlet'in zamanla gücünü yitireceğini, buna karşılık ise çalışanların söz ve karar sahibi olacaklarını ileri sürmemiş miydi?

Şimdiye kadar bu görüşleri ciddiye alan ve uygulamayı deneyen ilk sosyalist toplum Yugoslavlar oldu. Elde edilen sonuçlar hakkında kitabın bazı bölümlerinde bilgi verilmektedir. Bu sonuçlara göre özetle şu yargıya varabiliriz: Yugoslavya, ekonomik kanatlanmayı sağlamış, endüstride adamakıllı yükselmiş ve orta derecedeki endüstri ülkeleri düzeyine erişmiş biricik az gelişmiş ülkedir. 20 yıllık bir süre içinde endüstri gelişmesinde hız rekoru Yugoslavya'dadır. Bunu göstermek için Drulovic'in sunduğu rakamlar, 1972 Mart'ında O.E.C.D.'nin yayımladığı istatistiklerle de doğrulanmaktadır. Özyönetim'in ardı sıra karışıklık, düzensizlik, güçsüzlük, duraklama ve çökme geleceğinden korkanlar için bundan iyi cevap olamaz. Özyönetimci Yugoslavya'nın ekonomik alanda başardıkları bir bütün olarak dünya çapında ilginç ve önemlidir.

Kitap yalnız tarihsel bakımdan geçmişe ışık tutmasıyla ve elde edilen ekonomik sonuçları belirtmesiyle değil, belki daha da çok, özyönetimsel yapıyı ayrıntılı olarak ele alıp incelemesiyle önem taşımaktadır.

Özyönetim Yugoslavya'da nasıl gelişti, nasıl yayıldı; işte hele bu konudaki bilgiler okurları iyice saracak. Kominform'dan ve Sovyetler Birliği'nden koptuktan sonra Yugoslav komünistleri, birkaç ay, el-ayak bağlı, öylece kalakaldılar. Bu kısa şaşkınlık döneminin sonunda merkezci iktidar, ülkedeki en büyük 215 girişime bir nota göndererek onlara şu telkinde bulundu: «İşçi konseyleri kurunuz. Bu konseyler etkin kontrol güçleriyle donatılacaktır.» Bu nota öylesine yankı uyandırdı ki, değil yalnız 215 en büyük girişim, kısa süre içinde, 500'den fazla önemli girişim kendiliklerinden kampanyaya katıldılar. Yönetim kolektifleri kuruldu. En önemli gelişme olarak, bu arada, ülkenin politik yönetimi büyük bir cesaret göstererek, merkezci bürokrasinin iyice hafifletilmesi yolunda kesin bir karar aldı. Bir yıldan kısa bir zaman içinde, parti temsilcilerinin gençlik ve sendika örgütleri temsilcilerinin sayılarında dörtte üç oranını aşan bir azalma görüldü. Devlet dairelerin-

de de daha dar çapta olmakla birlikte aynı derecede anlamlı kımıldamalar oldu. Yönetim sistemindeki bu «gönüllü» zayıflama, kendi özünü Özyönetim'e aktarması için bir ön koşuldu. Böylece, merkezci yönetim organlarının yetkilerini sınırlamak, onların yerine işçilerin ve tüm yurttaşların oluşturacakları kolektif bir iktidara yol açmak olanağı sağlanabilir.

Sonunda, anayasal bir reformla, 1963'te, çalışmaların Özyönetim hakkı tanındı. Bu, herkese tek tek kendi yazgısına kendi ağırlığını koyabilme olanağını sağlayan bir saygınlık ve özgürlük güvencesidir.

Birçok büyük girişimlerdeki yönetim konseylerinin oldukça ayrıntılı çapta anlatılması, bu kuruluşlar arasındaki farkların, belirtilmesi, sorumlulukların birbirine geçip nasıl yaygınlaştığının incelenmesi, bütün bunlar birbirinden daha ilginç bizler için... Gizlemeğe ne gerek var; bu alanlarda Özyönetim demek deney özerkliği, çözüm yolu çeşitliliği demektir; hattâ hattâ hukuksal ve örgütsel olanlarda bile yenilik yaratma gereksinimi demektir. Kitapta görüleceği üzere, Drulovic, Özyönetim'i ele alırken, konuyu endüstri üretimiyle sınırlamış değildir; ülkenin tüm faaliyet alanları için Özyönetim'den yararlanmayı önermektedir o.

Referandum'un rolüne de ilginç vurgulamalarla değiniliyor. Özyönetim, bir yönetimin girişim ve faaliyet hiyerarşisinin yerini tutsun diye tasarlanmış aralıksız bir parlamenterizm değildir. Özyönetim denilince akla hiç de sorumlulukların sulandırılması gelmesin; hesap veren sorumlular, kendilerini seçenlere ve kendilerine söz geçirecek durumda olanlara karşı sorumlu durumda bulunanlar gelsin akla... O halde her girişimin merkez düzeyinde bir yönetim konseyi, ya da bir icra konseyi ya da bir çalışanlar konseyi hattâ bir işçi konseyi olacak. Unutulmasın ki 'işçi' sözcüğünde 'iş, yapıt, çalışma, verim' anlamları yatmaktadır. Bu da kol gücü ve kafa gücüyle yapılan çalışmaların hiç de farklı olmadığını gösterir. Evet, bu konseylerin seçilmeleri gerek. Böylece, çalışanlar, girişimin önemli yeğleme ve kararlarında kendilerinin topluca etkileri bulunduğunu göreceklerdir. Örneğin faaliyetin genişletilmesi, çeşitlenmesi, yer değiştirmesi, başka bir girişimin satın alınması, yoğun yatırımlar, girişimin fazla gelişme gösteren bir sektörünün kurumdan ayrılarak başlı başına bir yeni girişim kurumu haline getirilmesi...

Küçük ya da orta çap bir girişimde böyle önemli konulardaki kararların alınması çalışanların tümünün bir araya gelmelerini gerektirir. Büyük girişimlerde, ya da -sürekli çalışmayı, posta posta çalışmayı, birbirinden çok uzak yerlerde çalışmayı gerektiren koşullarda- tüm çlaışanların bir araya gelmeleri olanağı yoktur. Bu yüzden 'Doğrudan Demokrasi'nin yerini 'referandum' alır. İşte bu kitapta hem bu gereksinim belirtilmekte, hem bunun uygulama zorluklarına değinilmekte hem de bazı girişim yöneticilerinin bu alandaki kararsızlıkları ve tüm bu engellere karşın elde edilen olumlu sonuçlar ortaya konmaktadır. Bu denemelerin en ilginçlerinden biri de, Drulovic'in yönettiği bir basın kuruluşu olan 'Politika' da görüldü: bir referandum sonucu, adamı üçte iki oy çokluğu ile yerinden yürütüverdiler.

Eğer, çalıştıkları girişimin her tür karar mekanizmasında, çalışanların otoritesi ülkenin bütününü simgeleyen merkezci sisteme karşılık tutulmasa, Özyönetim'in pek anlamı kalmaz.

Özyönetim, bence biraz fazla kesinlikle, Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin temsil mekanizmasına benzetilmek istenmektedir: beş daireli hukuk sistemi, ülke meclisi, ayrı ayrı cumhuriyetler meclisi, üretici kurumlar meclisi, öğretim -kültür- eğitim sorunları meclisi, sosyal sağlık ve sosyal sigorta sorunları meclisi, vb...

Baba, anne, tüketici, öğrenci velisi, genel taşıt araçlarının yararlanıcısı, sigortalı... olarak herbirimiz işçiyiz. Bu kimliklerden herbirinin altında sorunlar ve zorluklar var. Kötü işleyişe ve kararların, yargıların aksamasına karşı başvuracak, yakınacak bir yer bulunmalı. Temelden kurulmuş ve yasal piramidin doruğuna kadar erişebilen bir yoldan sesinizi duyurabilmelisiniz. Yugoslavya'da işleyiş budur işte.

Ama, Yugoslav Özyönetiminin problemlerle karşılaşmadığı sanılmasın. Bu problemlerin bazıları bugün de mutlu çözümlere ulaşmış değildir. Kitap bu tür çetin düğümler üzerindeki düşünceleriyle de ayrıca ilginç.

Bravo Drulovic'e ki bu düğümleri görmezlikten gelmiyor ve cesaretle kurcalıyor. Yugoslavya'daki grevlere ayırdığı bölüm, bu güne kadar bu konuda yayımlanmış bilgilerin en ayrıntılısıdır ve bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Yazarın isteminin propaganda yapmak değil, ortaya bir yapıt çıkarmak olduğu böylece daha açıkça anlaşılmaktadır. Yazar, ışıklara da yer vermiştir gölgelere de... Eleştiri, yermek ve yıkmak için

değil, daha öteleri daha ileriyi zorlamak için yapılmalı... Drulovic'le tartışacaksam, bu, Yugoslavya hakkında derin bilgi ve gözlemim olduğundan değil... Üç kısa seyahatin ne değeri olabilir?

Hem, faşist baskı'nın en sertine uğramış, düşman işgali altında uzun yıllar kalmış, Kurtuluş Savaşı, uluslararası abluka çilelerini çekmiş, bir yandan Sovyetler Birliği'nin, bir yandan Batılı Büyükler'in güvenini yitirmiş bir ülkenin kalkınma denemesi bir yabancı tarafından uluorta nasıl eleştirilebilir?

Ben, Özyönetimci Sosyalizm'in gönüllüsü bir Fransız olarak, en sıcak içtenlikle birkaç noktaya değineceğim:

SORUN 1. Teknokrasi Tehlikesi.

Özyönetim örgütlerinin en kalifiye kadroların eline geçmesi ve böylece girişimde demokrasinin biçimsel kalması tehlikesi yok mu? İşçi dünyası, bu takdirde, karar mekanizmasına yabancılaşır; demokratık tartışmalara paydos denir. Zaten Drulovic de dönüp dolaşıp bu olasılığı kurcalamaktadır. Kutlarım onun yiğitliğini. İşten anlar sorumluların gerekli olduğunu o da doğrulamakta, ve girişimlerdeki sorumlular arasında yüksek eğitim görmüş kaliteli kimselerin oranındaki artışı Yugoslavya için bir kazanç ve kıvanç saymaktadır. Hakkı var: sürüp gitmenin ve gelişmenin bir koşulu da budur bir girişim için. Yugoslavya, Özyönetim'e çoğunluğu okuma-yazmasız bir işçi nufusuyla başlamıştır. Bunlar ekonomik yaşamları güvence altında olmayan kişilerdi. Her şeyden önce istedikleri, sözlerini geçirmekti. Eh, zamanla gerçek bir Özyönetim'i engelleyecek teknokratik bir baskı kendini duyurmağa başladı. Herkes yeni yeni şeyler öğrenmeğe can atıyor, öğreniyor; fakat şu da gerekli: örgütsel sistem bu bilgilerden yararlanılmasına ve, her alanda, her basamakta, kollektif karar yeteneğinin söz sahibi olmasına meydan vermelidir.

SORUN 2. Tepeden inme Özyönetim Tehlikesi.

Gözünden hiç bir şey kaçmayan Drulovic, böyle bir tehlikeyi de kurcalıyor. Genel yaşamda (Federasyon, cumhuriyet, eyalet ve komün düzeylerinde) olduğu gibi ekonomik yaşamda da (Federasyon, meslek dalları, girişimler düzeylerinde) birçok basamaklarla temele doğru yağ lekesi gibi yayılan, do-

rukta kararlaştırılmış bir Özyönetim düşünün... Yalnız şu var ki Yugoslav Komünist Partisi kendi iktidar tekelinden vazgeçmesini ve yönetim yetkilerini hafifletmesini bilmiş, hiç değilse çoğunluk olarak karar yetkisinin kendilerine verilmesini akıllarına bile getirmeyen işçilere (çalışanlara) bu hakkı seve seve tanımıştır. Ama böyle bir tür 'lütuf' mekanizmasını Drulovic de yeterli bulmuyor. Özyönetim, ancak, temelden doruğa üretimde, çalışanların kontrolunda kendi ağırlığını duyurmasıyla sahileşir. Üretim dışında da tüm halkın kontrolu.

SORUN 3. Üretim dışında Özyönetim.

Drulovic bu alandaki soruları da karşılıksız bırakmıyor. Ama, yönetim faaliyetleri, bankacılığın işlemesi, toplumsal paylaşma ve donatımlar üzerine ayırdığı kısa bölümler doyurucu olmaktan uzak. Herhalde bunu, bir prensip kararı sonucunun yetersizliğinden çok, Yugoslavya'nın henüz yetersiz olan gelişme düzeyine bağlamak gerek...

SORUN 4. Planlama.

Özyönetimci girişim'le ülke çapında plan arasındaki ilişkiye pek akıl erdiremiyorum. Drulovic bu konuya değinmiş hem de enine boyuna. Ama, sanırım kendisi de kabullenecek, soruna bir çözüm getirememiş.

Herkes bilir ki Yugoslavya'nın iki çeşit güçlükleri var: Bölgeler arası dengesizliklerden doğan ve istatistiklerle gözler önüne serilen güçlükler; bir de enflasyonu dizginleme güçlükleri.

Özyönetimin erdemleri her düğümü çözmeğe yeterli değil elbet. Ulusal ekonomide bir koordinasyon gerekli, ve bir planlama. Drulovic gibi ben de, Sovyet tipi bir bürokratik planlama'dan yana değilim. Girişimler şu şu üretimleri yapacak, şu kadar yapacak, şu fiyata satacak gibilerden olmamalı planlama... Girişimlere kendi işlerinde karar yetkisi tanıma ilkesiyle bağdaşık olmalı planlama; girişimler üretimlerini ve pazarlarını kendileri kararlaştırmalı... Ama, bu espri içinde de Plan, öngördüğü ilkelerle, Özyönetimci kuruluşların ekonomik kararlarını etkileyebilir, kanalize edebilir: Kredi yoluyla isteklendirme yada cezalandırma düzenlemeleri, dış ticarete açılabilmede gümrük kolaylıkları yada duvarları, risklere karşı sigor-

talamalar yada orta yerde bırakıvermeler, permi mekanizması vb....

İş prodüktivitesinin hızla arttığı bir ülkede planlama'nın başlıca amacı her yeni yatırımı, her finansmanı Devletin Bankasıyla bağlı tutmaktır. Planlanan normlara oranla kaydedilen prodüktivite kazançlarının (İşçi gelirlerinin arttırılması, tüketicinin hoşnut edilmesi) yolunda bölüşülmesi gerekecektir ki bu da bir yandan fiyatların düşürülmesi, bir yandan da Girişim'in kendi yatırımları için kendi kendisini finanse etmesiyle olur.

Plan bu tip bir sonucu arayabilir, aramalıdır da... Yugoslavlar bunu daha pek başaramıyorlar.

Yugoslavya'da bugün uygulanmakta olan mekanizmalarda zihnimize takılan başka noktalar da var: Planın oluşturulmasında tutulan yol; sosyal planlama ile çizilen yoldan Girişimlerin aynı kapıya çıkan kararlarına ulaşmayı sağlayacak çeşitli yöntemler...

Plan konusunda bir başka soru: Drulovic, Yugoslav Planlama mekanizmasını şöyle anlatıyor: Ekonomik örgütler kendi çalışma planlarını hazırladıktan sonra bu planlar Cumhuriyet ve Federasyon düzeyinde karşılaştırılırlar. Aralarında bir tutarlık sağlanır. Böylece ortak hedefler saptanmış olur ve tüm ekonominin rotası çizilir. Planlamanın bu üçüncü evresi Federal Devlet kadrosunda oluşur, fakat yeni yatırımların kontrolu giderek, daha büyük oranda, Cumhuriyetlere ve özellikle girişimlerin kendilerine bırakılmaktadır.

Böylece Plan, ancak, ekonomik eğilimlerin ve güncel durumun bir yansımasından başka birşey değildir. Ne cesaret verme ne de yeni bir yöne saptırma bakımından Plan'ın gücünden söz edilemez. Bu nedenle bana öyle geliyor ki Plan'ın varlık nedeni, en başta, kollektivite'nin politik iradesini doğrulamak ve ona kendi gelişmesini kontrol etme olanağı sağlamaktır. Çalışma süresi, ulusal zenginliğin (üretici yatırım, günlük yaşam için gerekli kollektif araçlar, sosyal bölüşme ve bireysel tüketim arasında) pay edilmesi, tüketim modelinin ana çizgileriyle belirlenmesi gibi temel yeğlemeler, ülke çapında alınacak politik kararlara bağlıdır.

Bu merkezci yöneltmeler çerçevesinde kalmak üzere, Plan, meslek dallarında yöresel olarak bir tür özerklik sağlayabilir. Eğer politik yeğlemeye öncelik tanınmazsa, plan, kapitalist toplumun empoze ettiği kâra dayalı tüketim modelinin oyuncağı olabilir. Örneğin, yalnız lojman gereksinimini değil de şe-

hırçılığın gereklerini de nasıl bir arada sağlamalı? Araba artışı hızını kırmadan yaşam düzenini nasıl sürdürmeli? Eğer Plan, girişimlerdeki işçi konseylerinden başlayarak oluşuyorsa, otomobil öncelik kazanır; yok, eğer demokratik politik bir karardan hareket edilirse —elbette ki herkesçe benimsenmiş bir karar olarak— çarşı-pazar kanunlarının bizim (kapitalist) toplumlarımıza empoze ettiği türden bir hareket umulabilir.

Yugoslavya bu soruya henüz cevap vermiş değildir. Veremez de; gelişme düzeyi buna elvermiyor daha.

Drulovic, «Sosyal planlama oranları, pazar canlılığına göre ayarlanır» derken de ciddî bir belirleme yapmaktadır. Aslında mantıksal olan da budur. Bürokratik bir planlamaya karşı olmamız, bizi, mantıksal olarak böyle bir sonuca götürmelidir. Ama, Plan'ın politik iradesinin açıkça doğrulanmasını ve en büyük açıklama yollarının tüketim modeli konusundaki niyetlerinin hizmetine koşulmuş olmasını da önemsemeliyiz. Yazar, bütün sorulara, kendi ilkesi içinde tek ve kuvvetli bir karşılık verebiliyor: «Enflasyon, bölgesel dengesizlikler, ücretlerdeki eşitsizlik, ekonomik güçlükler —Özyönetim'den çok— teknolojik düzeyin düşüklüğünden, kültür ve bilgi düzeyinin çok yetersiz olmasından, etkisi altında bulunduğu uluslararası pazardaki dalgalanmalar nedeniyle ulusal ekonominin uğradığı sarsıntılardan ileri geliyor.»

İşte gecikilmeden çözüm yolları istiyen bir sorun daha.

SORUN 5. Öğrenme ve sürekli eğitim.

Öğrenim sistemiyle tüm işçilerin Özyönetim yeteneklerinin gelişmesi arasındaki ilişkiler sorununa, Drulovic'in fazla değinmemiş olmasına biraz şaştım. Evet, kültürce gelişme yoluyla yeni yönelişler sağlamak kolay değildir. Yugoslavya iç ve dış ekonomik ödeme vadelerinin yükü altında bunu yapmağa vakit bulamazdı elbet. Özyönetim sisteminin gelişmesi tüm nüfusun ortalama kültür düzeyinin hızlı olarak yükselmesine bakar. Yazar da bu düşüncededir ama bu gereği vurgulamamıştır.

SORUN 6. Parti'nin Rolü.

Yugoslavya'yı az çok bilen bir kimseye, yazar, bu konuda (Parti'nin rolü konusunda) yeterince birşeyler açıklamaktadır:

Cumhuriyetlerin Meclislerinde Parti sorumlularının oranı % 50'nin altındadır; Özyönetim konseylerinde ise dörttebiri ancak bulmaktadır. Federal Meclislerde de ancak ucu ucuna bir çoğunluğa sahiptir Partililer.

Günlük idare yetkisini doğrudan doğruya kullanma iktidarından vazgeçtiğini göstermek için, Parti, bir tür Birlik (Lig) haline dönüştürmüştür kendini. Çok ağır bunalım durumları dışında, Parti, kendi üyelerini tüm oylamalarda serbest bırakmaktadır. Parti, ancak, uzun vadeli kararlarda bir yön vericidir; genel yaşamı etkileyecek olan elemanların yetiştirildiği bir okuldur. Ama yine de, bir yabancı —bir Batılı— için, Yugoslav Komünistleri Birliği'nin politik tekeli bir soru işareti olarak kalıyor; çünkü, Batılı, siyasal akımların ve örgütlerin çok sayıda ve türlü türlü olmasına alışıktır. Ekonomik konuda karar verme özgürlüğüyle politik tekelcilik nasıl bağdaşabilir? Acaba ne kerteye dek bu tekele karşı konulabilir? İşte bu tür sorular da cevapsız bırakılmış...

Yugoslavya, yakın geçmişte, bazı politik davalara sahne oldu. Büyük yankılar uyandıran duruşmalar, rejimin yerilmesine fırsat verdi. Gerçek bir planlamayı engelleyen bölgesel dengesizliklerin doğurduğu ulusçuluk akımlarının kabarıp güçlenmesi bu tür tartışmaların başlıca nedenidir. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ne yapıyor: Özyönetimci girişimlerin karar verme özgürlüklerine sınırsız saygılı kalmak istiyor; bağlayıcı bir genel planlama ile onları bunaltmıyor. Böylece, ortaya bir paradoks çıkmış oluyor: En ağır dengesizlikler bile, karar verme yetkisinde olanların bazıları üzerinde politik yaptırım biçimleri çerçevesinde giderilip düzeltilmelidir. Oysa, karar verme yetkisinde olanlar, iktidarın aşırı ufalanıp dağılmasının meyvalarıdır.

Bu durumda, Yugoslav Komünistleri Birliği, yönetimini biraz da hoyratlıkla yürüten tek parti iktidarı görünümü bağlamaktadır. Bu görünüm büyük ölçüde yanlıştır, çünkü zorluklar, bir bakıma, özyönetim konseylerinin yararlandıkları hemen hemen kontrolsuz özgürlükten ileri gelmektedir. Ama yine de, Batılı, Yugoslavya'daki politik işleyişi biraz yadırgamaktadır.

Bu önsözü bağlarken özellikle yinelemek isterim ki, Drulovic bize çok şey öğretiyor; hattâ kendisinin bile cevaplayamadığı sorulara yer vermek, onları bizimle birlikte kurcalamak yiğitliğini gösteriyor. Özyönetimin dökümünü yapıyor, üzerinde düşünülmeğe değer bir sürü malzemeyi önümüze yığı-

yor. Özyönetim'i düş ve mit alanlarından sıyırıp çıkarıyor. Üzerinde durduğu bir temel nokta var: Özyönetim, yeni bir üretim örgütlenmesi biçiminden çok, bütünüyle yeni bir toplum anlayışıdır.

Bu konuda söylediği şudur: Özyönetimin yararı, yurttaş ve üretici olarak kişinin lâyık olduğu önemi fark etmesidir. Sosyalizm bakımından kişi, içinde yaşadığı dünyanın zavallı ve değersiz bir dişlisi olarak kalmamalıdır; sistem, onu en yüce amaç saymalıdır. Toplumun kurumları, ancak, kişiye kendi haklarını sağlayacak koşulları yarattıkları ölçüde anlam kazanırlar.»

Düş'ten Gerçek'e geçilince, Özyönetim'in toplumlarımız için çok karmaşık bir örgütlenme olduğu göze çarpıyor. Çünkü Özyönetim, gelişmiş toplumların da gereksinimlerini karşılayabilir...

Biyolojinin son saptamalarından biri şudur: İnsan beyni, milyarlarca sinir hücresinin baş döndürücü bir karmaşıklık düzeni içinde çalışmasıyle iş görür. Her gün aldığımız küçüklü büyüklü kararlardan hep bu sinir hücrelerinin rolleri var. Ama, bu milyarların içinde acaba hangisi ya da hangileri son sözü söylemektedir? Yersiz bir soru işte.. Çünkü, bu hücreler arasında hiç bir hiyerarşi yoktur.

O halde belki Özyönetim, karmaşıklık düzeyi yaşamın ta kendisindeki zenginliğe yaklaşan bir toplum düzenini arama çabasıdır.

Drulovic bunu sezmemize yardım etmekle çok önemli bir hizmeti yerine getirmiş olmaktadır.

Michel ROCARD

BAŞLARKEN

Paris'te Club des Jacobins'de verdiğim konferanstan sonra —belki basit bir rastlantı— Fayard Yayınevi bana, konuşmamı genişleterek bir kitap haline getirmem önerisinde bulundu.

Kabullendim ben de; çünkü yirmi yıl boyunca Özyönetim'le uğraşmıştım, doğrudan doğruya Özyönetim'e katılmıştım, hem Federal Meclis üyesi kişiliğimle, hem 'üretici' olarak, hem Belgrad Komünistleri Birliği sekreteri olarak ve nihayet, 'Politika' Yayınevinin yönetmeni olarak.

Kabullendim ama başıma da büyük iş açtım: 15 sayfalık konferans hemen hemen 200 sayfalık bir kitap oldu.

Özyönetim yirmi yaşında ama, yabancılar onu hâlâ, Yugoslavya'da sürdürülen bir deneyim saymaktalar. Bizde bile Özyönetim bu gözle bakanlar yok değil. Utopya deyip geçiyorlar, en insaflıları 'soylu bir utopya' demek lütfunda bulunuyor.

Paradokslar ülkesi mi olacaktı Yugoslavya? Serbest pazar ilkeleri Marksizmin ilkeleriyle ve planlama ile aynı çatının altında... İşçiler toplanıyorlar, önlerindeki yılda gündeliklerinin tutarı ne olacağını kendileri saptıyorlar; kaynaklarının nasıl kullanılacağını görüşüyorlar; fabrikaları için yatırım ve modernleşme programları hazırlıyorlar. Komünistler Birliği kendi iktidarının bir bölümünden vazgeçiyor; fabrikalardaki ve yönetimlerdeki personel bu iktidara ortak oluyorlar. Sendikalar da işçileri Özyönetim örgütlerine kendi oylarıyla seçtikleri yetkililere karşı bile savunuyorlar.

Hem de bütün bunlar nasıl bir ülkede oluyor: savaş sonrası nüfusunun % 70'i tarımla geçinen, nüfus başına ulusal gelirin yılda 200 doları geçmediği, endüstride nüfus başına ge-

lirin 20 dolar olduğu bir ülkede... Sözcüğün çağdaş anlamıyla ilk endüstri işçileri kuşağının görüldüğü bir ülkede...

Bu tablo belki biraz fazla yüzeysel ama pek o kadar kesip atmacadan değil.

Yirmi yıl boyu, kim, yirmi milyonluk bir toplumdan oluşan bir laboratuarda kendini deneyler yapmağa verebilirdi? Üstelik, koşulların talihsiz cilveleriyle, Yugoslavya bu dönemi barış içinde geçirebilmiş sayılamaz.

Sosyalist ülkelerde, Yugoslav Özyönetimine düpedüz revizyonizm diyorlar; sendikalaşmada anarşi diyorlar; liberalizm diyorlar. Batı'nın gözünde ise, Yugoslav Özyönetimi, Avrupa'nın bundan ikiyüz yıl önce yaşadığı ilk endüstri devrimini akla getiriyor.

Sağdan soldan bastıran eleştiriler altında, Yugoslavlar, yabancılara karşı, bu Özyönetim deneylerinin savunmasını, kıyımları göğüslemek duygusuyla yapmak eğilimindedirler. Bunun nedeni eleştiriler değil, ideolojilerinin tek yanlı olmasıdır.

Küba'dan tutun Macaristan'a dek, sosyalist ülkelere ekonomik ve ideolojik planlar, sosyalist ekonomide pazar kanunları ve oyunları üzerine daha çok söz edilir olduğunu görmekteyiz. Öte yandan Batı Avrupa'nın endüstri ülkeleri de daha etkin bir planlama, daha geniş çapta bir yöreselleşme, merkezcilikten uzaklaşma ve hem bölüşme hem de bir arada yönetme sağlamak için yeni yollar aramaktadır.

Eğer Özyönetim, yönetime herkesin daha geniş ölçüde katılması, ve doğrudan demokrasiye yönelme demekse; eğer 'yönetim' denilince yalnız üretim sürecinin yürütülmesi değil, iş fazlasını değerlendirmek iktidarı anlamı da kabul ediliyorsa, şöyle bir kurcalama yapmakta elbette yarar var: Acaba Yugoslav modeli, kendi orijinalliği içinde, bir yükselme hızına ulaşabildi mi, ulaşamadı mı? Başka bir deyişle, Özyönetim sosyalizminin amacı toplumca yaratılmış değerlerin en adaletli yoldan dağıtılmasını güvence altına almaktan mı ibarettir? yoksa aynı zamanda gelişmenin bilimsel gereklerine de uygun mudur? Özyönetim, toplumu çözülmez durumda tutabilir mi, tutamaz mı? Acaba özgürlüklerin ve ekonomik inisiyatifin gelişmesine gerçekten müsaade eder mi? Kısacası, Yugoslavya'da uygulandığı biçimiyle Özyönetim, toplumsal gelişmenin kanunlarına ve anlayışına uygun mudur?

Bugün, Yugoslavya'daki Özyönetim, çok dikkatli bir kontrol altındadır; hem modern teknolojik gelişmenin canlı ve özerk kontrolu, hem de uluslararası pazarın kontrolu altında. Bu iki meydan okuyuşa karşı Yugoslavya'nın dayanması, sistemin yaşam gücünü, seçilen yöntemin doğruluğunu saptayan bir test sayılmalı. Gelişmemiz kendi sosyalizm anlayışımızın ürünüdür.

Şu yirmi yılda Özyönetim, demokratik ve tekno-ekonomik bir devrim olarak kendini kabul ettirmiştir. Böyle değilse hiç bir işe yaramamış demektir. Ulusal Kurtuluş ve silahlı devrim savaşları, Yugoslavya için, «dünyayı sarsan 10 gün» olmuştur. Ama, gerçekte, insan sorunu, insanın özgürlükleri sorunu ve sosyal ilişkiler sorunu ile, Devrim'in onbirinci günü başlıyordu.

Bu kitabın konusu, belli bir çizgiye kadar da olsa, işte bu çok zengin denemeyi ve Yugoslavya'nın demokratik gelişmesine, ekonomisinin ilerlemesine yardım eden sonuçları sunmaktır. Yakamızı bırakmayan türlü yanılgılardan ve yetersizliklerden de söz ettim bu kitapta. İyi niyet yeterli olmuyor. Yugoslavya'nın ekonomik ve sosyal durumundaki karmaşıklığı fark etmek için bilinmesi gerekli sürüyle olgu ve durum var. Ben her şeyden önce Özyönetimle ilgili olanlarını ele alacağım.

Birazcık tarihe değinmekten de alamadım kendimi: Ancak elli yıldan bu yana ortak bir devlet kurabilmiş olan birbirine pek yakın halkların tarihine...

Yugoslavya gizemini çözebilmek için, nasıl diyeyim, dördüzlü bir şifre var: Çetin ve arapsaçı bir tarih; ülkenin çok uluslu tablosu; bunlar arasındaki derin gelişme farkları; ve, son onyıllarda devrimci mücadelenin izlediği orijinal yol.

Ancak şu tek soruya cevap bulabilmişsem bile kendimi mutlu sayacağım: Özyönetim bir düşleme mi, yoksa bir gerçek midir?

Sanırım, düşleme, umulduğundan daha kısa sürede gerçek oldu, hem de daha ilk adımlarında.

Bize öyle geliyor ki, bazı yetersizliklerine karşın, Özyönetim, toplumumuzda —sosyal, moral, antropolojik hatta tekno-ekonomik— derin bir devrime yol açmış, bu yolda isteklendirici bir dürtü olmuştur. Ama, bu bir din, bir mezhep değildir; biz, kul yaratığı olan tanrılara inanmadığımız gibi, yalnız teknikle baskıya güvenen, sosyal vicdanı ve demokratik kurumları küçümseyen kudretli efendilere de inanmıyoruz.

Hem toplumsal hem ekonomik görüntüsüyle bir çok ba-

kımlardan okurları ilgilendirecek olan böyle bir deneme üzerinde, her şeyden önce, yöntemli bilgiler sunmayı kendim için ödev saydım.

Bu kitaptaki fikirler ve denemeler bazıları için birer esin kaynağı olabilir. Özyönetim'i yadsıyanlara ise, önce onu tanımalarını öğütlerim.

1.

TARİHSEL TABLO

6 Cumhuriyet, tek Devlet

6 Cumhuriyet, 5 ulus, 4 din, 3 dil, 2 alfabe ve... tek Devlet.

Hintli filozof ve politikacı Radakrishnan, 1950'lere doğru Yugoslavya'ya ilk gelişinin izlenimi olarak böyle demişti.

O günlerden şimdiye durum bir bakıma değişti : 1971 Mart nüfus sayımı dolayısıyle, altıncı bir ulus olarak müslümanlar da resmen tanındı.

Bu sayıma göre ülkenin nüfusu 20 milyon 504 bin 516'dır. Altı cumhuriyetten oluşur: Özerk Voivodine ve Kosova eyaletleriyle birlikte Sırbistan, Hırvatistan, Bosna - Hersek, Slovenya, Makedonya ve Karadağ. (Nüfusları, sırasıyla: 8.446. 587, 4.426.649, 3.746.111, 1.725,088, 1.647.308. 530.361)

Altı ulustan başka, dokuzu önemli olmak üzere birçok etnik grupları da barındırmaktadır Yugoslavya: Arnavutlar, Macarlar, Türkler, çiganlar bunların başında sayılabilir. Sayıları iki milyonu aşmaktadır, yani toplam nüfusun % 12'si. (Arnavutlar 1.300.000, Macarlar ise 467.000.) Avrupa'daki 24 ülke arasında nüfus ve nüfus yoğunluğu bakımından dokuzuncu gelir. (Km. kareye 78 kişi). Din ve mezhepler: Katolik, Ortodoks, Müs-

lüman, Yahudi... Diller: Slavca, Arnavutça ve Macarca Federal örgütlerde kullanılmaktadır. İki alfabe geçerlidir, Batı'da Latin alfabesi. Doğu'da Sırp alfabesi.

Bosna - Hersek, Voivodine ve Kosova'da ulus karmaşıklığı daha fazla göze çarpmaktadır.

Yugoslavya Kültürlerin Tarihsel Potası.

Grekler ve Romalılar, Türkler ve Habsburglar; Batı Avrupa Uygarlığı etkisi; camiler, Barok kiliseler; gelenekler ve görenekler harmanı... İşte bir mozaik ki, halklarının tarihi hiç değilse yüzeysel olarak bilinmeden, bu mozaikten bir anlam çıkaramazsınız.

Yugoslavya'yı oluşturan halkların tarihleri eski, zengin ve çetin bir serüvendir. Onların şimdiki ortak barınağı olan Devlet ancak yarım yüzyıllık körpe bir kuruluştur. Hırvatların, Slovenlerin, Makedonyalıların ve Karadağlıların kuşaklar boyu sürmüş ulusal kurtuluş kavgalarının armağanıdır bu Devlet; ve, Birinci Dünya Savaşı sonunda Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun çökmesiyle, bölgedeki Güney Slavlarının bir araya gelmesinden doğmuştur.

Yeni Devlet, iki savaş arası dönemde, oldukça zor bir siyasal tarih yaşadı. Çok derin olan ulusal, politik ve mânevi farklılıklar hiç hesaba katılmadı; ulusal haklara saygı gösterilmedi. Sosyal, politik, hatta ulusal çatışmalar çok kez polis tertipleriyle körüklendi.

1941'de işgale uğrayan Yugoslavya, parçalanarak, dört devlet arasında bölüşüldü: Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan... Geçmişlerinden gelen bilinçlenme ve uyanıklılıkla, Yugoslavlar, direnme eyleminin başlamasıyla birlikte, Federatif Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyetini kurmuş sayılırlar.

Üç Kıtaya açılan Kapı.

Yugoslavya'nın jeopolitik konumu, tarihin bu ülkedeki insanlara neden çok acı çektirdiğini açıklamağa yeter. Yugoslavya Balkanların göbeğidir. Son binbeşyüz yıl boyunca, Slavların buralara gelmelerinden beri, patlak veren her felâketten bura insanları uğursuz paylarını almışlardır. Avrupa ile Asya arasında doğal bir yol olan bu topraklar tüm fatihlerin düşlerine girdi: İlliryalıların, Keltlerin, Greklerin, Romalıların... Daha sonra da, Doğu bozkırlarından kopan savaşçı boyların: Avarların, Slavların, daha sonra da, zaten Avrupa'ya el atmış olan Türk istilâcıların...

Buraların halkları gibi doğal görünümleri de çeşitlidir: Büyük Doğu bozkırının başladığı verimli Macar ovalarından ve Tuna'dan, Arnavutluk ve Yunanistan sınırlarındaki gök mavisi göllere dek, ülkenin dörtte üçünü kaplayan düğüm düğüm dağlar ve Adriyatik kıyıları...

Yugoslavya'nın coğrafyası, ona ekonomik ve politik açıdan çok büyük önem kazandırmaktadır. Batı'yı, Doğu'yu, Batı Avrupa'yı Yakın ve Orta Doğu'ya, Kuzey ve Doğu Afrika'ya, Orta ve Doğu Akdeniz'e bağlayan başlıca yollar hep Yugoslavya'da birbirine kavuşurlar. Dünya yollarının ve fetihlere susamışların çıkar kavşağı olan bu ülke yüzyıllar boyu büyük istilâlarla ve tahriplerle çiğnendi.

Tuna havzasında Yugoslavya'nın hakim bir coğrafya konumu vardır. Karadeniz'e de Batı Avrupa'ya da yollar bu havzadan geçer. Adriyatik üzerinde Rijeka ve Triyeste körfezlerine, ve Akdeniz'e inen yollar hep bu havzadan dallanır. Ren ırmağından Boğaziçine dek, Tuna havzasındaki bu önemli akarsu damarında, Panoni ovasının en verimli bölümünde, Drava - Tuna - Tisa - Sava ırmaklarının sardığı geniş bölgede Yugoslavya,

bu bölgenin kara ve su ulaşım yollarının toplandığı bir noktadır.

Yugoslavya, Boğazlar yoluyla Ege Denizi'ne doğru, Batı Avrupa ile Küçük Asya, Kuzey Afrika ve Akdeniz arasında bir kara köprüsü'dür de... Adriyatik kıyıları 2000 mil uzunluğu bulan Yugoslavya'nın okyanuslarla ve tüm dünya ile de pratik bağlantısı vardır.

Uğursuz bir savaş yolu «Via Militaris», ve 1000 Yıllık Yabancı Egemenliği.

İlliryalılar, Traklar, Keltler ve Güney Slavlarından başlıyarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar, Yugoslavya toprakları ve Balkan Yarımadası birçok istilâlara ve yabancı yerleşmelere uğramıştır. Kuzey'den ve Kuzey Batı'dan kopup gelen akınlar hep istilâlarla sonuçlanmıştır: Kıyısal Hırvatistan'la Bosna ve Sırbistan Macaristan'ın; Slovenya, Triyeste, Hırvatistan, Dalmaçya, Kıyısal Karadağ, Sırbistan ve Makedonya Avusturya'nın; Bosna - Hersek, Sırbistan ve Karadağ Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun; Sırbistan ve Makedonya ise Almanya'nın eline geçmiştir zaman zaman...

Adriyatik kıyılarına Macarların sızmasından (1102) Yugoslavya'nın kurulmasına dek, bin yıla yakın bir süre, Hırvatistan, ardı ardına, istilâcılara uğradı: Macarların; Slovenya'yı da ele geçiren Habsburg'ların... Ve, şimdiki Yugoslavya'nın öbür bölümleri (Sırbistan, Makedonya ve Bosna'nın büyük bir bölümü) 500 yıla yakın bir süre, feodal Türk boyunduruğu altında kaldı.

Ünlü «Savaş yolu - Via Militaris» Romalılar çağında yapılmıştır. Bu yol, Belgrad üzerinden, Batı'yı Doğu'ya bağlayan askersel bir yoldur. Doğu'ya Kutsal Topraklar'a doğru yola çıkan Birinci, İkinci ve Üçüncü Haçlılar hep, bu Via Militaris'i tutmuşlardır. Yine bu yol-

dan, fakat bu kez ters yönde, Budapeşte'ye ve Viyana'ya yönelen çok güçlü Türk akınları, XIV - XV - XVI'ncı yüzyıllarda, yine Belgrad'dan geçmecesine, bu yoldan yararlanmıştır. 1915 güzünde İmparator İkinci Wilhelm, ve Avusturya - Macaristan, ordularını bu yoldan sürmüş, ve Belgrad'dan geçerek Sırbistan'a, Makedonya'ya girmişlerdir. Sırp ordusunu desteklemeğe gelen müttefik Fransız ve İngiliz orduları da yine işte bu yolun üzerinde buluşmuşlardır. Nihayet, 1941'de Hitler Almanyası —Yakın ve Orta Doğuya el atmak hırsını kamçıladığı ham hayal ile— Yugoslavya'ya ve Yunanistan'a bu yoldan dalmıştır.

Eski kültürler çağında, en eski kültürel etkilerin, ülkemizde Avrupa uygarlığının ilk filizlerinin uzayıp gelmesi olacak bu yol... 1971'de (mart, nisan, mayıs ayında) üç aylık bir sergi açtık Paris'te: Sekizbin yıl süresince Yugoslavya'da iz bırakmış anıtların ve büyük olayların sergisi... Ege Denizi'nden, Girit'ten başlayan etkiler klasik grek kültürünü yaydılar, ardından da Roma kültürünü. Savaş ve ticaret yollarının yapılması sayesinde, Roma çağında da sürüp gitti bu.

Adriyatik boyu kentlerimiz Dubrovnik, Split, Rijeka uzun süre, Batı'dan ve Batı Akdeniz'den gelen ekonomik ve kültürel akımlara (Roma Katolik kilisesinden, Roma edebiyatından, Roma mimarlığından, ticaretten ve ticaret filolarından gelecek akımlara) birer giriş kapısı oldular.

Bizans - Roma Antitezi.

Şimdiki Yugoslavya'nın toprakları, eskiden, Batıda ve Güneyde İlliryalıların, Doğuda Trakların yurdu idi. M. Ö. beşinci yüzyılda Grek kültürünün etkisi —Vardar vadisi ve Adriyatik kıyıları yoluyle— bu toplum-

lar arasında yayıldı. Greklerin kurdukları kıyı kolonilerinin bu etkilemede büyük rolleri oldu. M. Ö. dördüncü ve üçüncü yüzyıllarda, sonradan İllirya kabileleri arasına karışan Keltlerce ele geçirildi. Balkan Yarımadası. İsâ'nın yüzyılı başlarındaki en önemli olay da —Tuna'dan Adriyatik'e dek— tüm İllirya eyaletlerine Roma egemenliğinin yayılmasıdır. Bizim buralarda Romalıların kurmuş oldukları siteler, hem İmparatorluğu koruyan birer askersel kamp niteliğindeydi hem de birer yönetimsel, kültürel ve politik merkezdi. Niş, Ljubljana, Üsküp ve Salona bunlar arasındadır.

Romalılaştırmanın en etkini Batı Balkan bölgelerinde görüldü. Yarımadanın Doğu bölümünde Grek kültürünün etkisi sürmekteydi. 395 yılında Roma İmparatorluğunun —Doğu İmparatorluğu ve Batı İmparatorluğu diye— ikiye bölünmesinden sonra, iki devlet arasındaki sınır şimdiki Yugoslavya'dan geçiyordu (Karadağ kıyısında Budva'dan Drina ırmağına...)

Güney Slavlarının ortaçağ uygarlığı, Bizans - Roma antitezi diyebileceğimiz hem güçlü hem de birbirine karşıt iki etkenle biçimlenmiştir. Çünkü yüzyıllar boyu, bu iki etken, bu iki mutlak imparatorluk, bizim topraklarımız üzerinde sürmüştü. Balkanlı ve İlliryalı barbarlar (Batılılar, onlara genellikle böyle diyorlar), Roma İmparatorluğuna 30'dan fazla imparator ve konsül yetiştirmişlerdir. Örneğin, bir Dalmaçyalı olan Diyoklesiyen (Dioclétien), sarayını Split'te yaptırmış, son günlerini orada geçirmiştir.

Savaşların Kasırgası içinde Güney Slav Uygarlığı.

IX, X ve XI. yüzyıllarda, Slav kabileleri güçlü devletler kurdular. Böylece. İmparator Samuilo'nun bayrağı altında, Makedonyalılar, Balkan Slavlarının büyük bir

bölümünü Bizans egemenliğinden kurtardılar: (Bulgaristan'ı, ve, Dalmaçya kıyılarına dek, Epir'i.)

IX. yüzyıl ortalarına doğru ortaya çıkan Hırvat devleti, en parlak dönemini 1058 - 1074 yıllarında yaşadı. Sınırları tüm kıyı bölgesini ve Sava ırmağı havzasını kucaklamaktaydı. Ama, kuzeyden bastıran akınlara dayanamadı; 1102'de Macaristan'a katıldı. Hırvatistan'ın bağımsızlığını yeniden elde edebilmesi için bin yıla yakın bir süre, 1918'e kadar beklemesi gerekecek.

Hırvatistan X. yüzyılda Adriyatik kıyılarında önemli rol oynuyordu. Bizans İmparatoru Dalmaçya sitelerine bir buyruk göndermiş, onları Hırvat hükümdarlarına haraç vermeğe zorlamıştı. Öte yandan. Venedik, Adriyatik kıyılarında ticaret hakkını kullanabilme karşılığı, Hırvatlara vergi ödemekteydi. Dojlar Cumhuriyeti (Venedikliler) yüzyıla yakın bir süre ödediler bu vergiyi. Yunan tarihçisi Constantin Porphyrogénète, Hırvatların yüzbinlik piyade ve altmış binlik süvari kuvvetine sahip olduklarını, deniz güçlerinin yüz gemiye ve beşbin denizciye yaklaştığını doğrulamaktadır.

Sırp Devleti de IX. yüzyıl ortalarına doğru kuruldu. İmparator Dusan'ın yönetiminde (1331 - 1355) ülke, en parlak dönemini yaşadı. Bizans'a kadar direnebilen güçlü bir feodal devletti Sırbistan. Bu arada, Haçlılar, İstanbul'u ele geçirdiler ve Latin İmparatorluğunu kurdular. Papa, Sırp kıralı Stevan Nemanja'ya Latin İmparatoru tacını giydirdi. Bu dönemin iki hükümdarı Stevan Nemanja ile Arşövek Sava Nemanjic, aynı zamanda ilk Sırp Edebiyatının kalemleridir. Özerk Sırp kilisesini de kuran, Sırbistan kültürünün temellerini atan da onlardır.

Onların döneminde ülkenin zengin gümüş yatakları işletildiği gibi resim'de de ilk parlak çağ yaşandı. Bu dönemin manastırları ve freskleri büyük sanat değeri

taşır. Bu yapıtlar, İkinci Filip'in Notre - Dame - de - Paris'yi ve Rouen katedralini yaptırdığı yıllarda yaratılmıştır.

XIV. yüzyılda Sırp İmparatoru Dusan, Makedonya'yı, Arnavutluğu, Epir'i ve Tesalya'yı ele geçirdi. Sırpların ve Greklerin İmparatoru olarak taç giydi. Ortaçağ Sırbistanı'nın en önemli yazılı belgelerinden olan Dusan Yasası, 1349'da Üsküp Diyeti'nce onaylandı.

Bosna Devleti'nin kuruluşu XII. yüzyılın sonlarındadır. Bu devlet, Kıral Tvrtko'nun döneminde (1359 - 1391) en parlak çağını yaşadı. Balkanlar'da politik ve askersel önemi çok büyük olan, hayli gelişmiş feodal bir devletti Bosna Kırallığı. Papa'nın hışmına uğrayan Bogomisel tarikatının mensupları için de, bu ülke bir sığınak olmuştu. Bunların Hıristiyanlığı Katolik ve Ortodoks inancından farklıydı. Bosna'da Bogomiles'ler yalnız kendi kiliselerinin ve dinsel geleneklerinin özerkliğini değil, Devlet'in bağımsızlığını da savunuyorlardı. Bu dönemde Macaristan, Bosna üzerine baskı için bir takım dinsel bahaneler uydurmaktan geri kalmıyordu. Çünkü Bosna Kilisesi halkın eğilimlerini ve dilini benimsemiş, tam anlamıyla Bosnalı bir kurum'du.

Slav ülkeleri IX. yüzyıl sonunda bağımsızlıklarını yitirdiler. Otton'un Macarları yenmesinden sonra Alman İmparatorluğunun egemenliği başladı. Slovenler de, Birinci Dünya Savaşı sonuna dek yabancı boyunduruğu altında kaldılar.

Kısacası, tüm Yugoslav ülkeleri yüzyıllar boyunca bağımsızlıktan yoksun yaşamışlardır. XIX. yüzyıla dek özerk bir cumhuriyet olarak kalabilen Dubrovnik eğer hesaba katılmazsa... Dubrovnik, Batı Avrupa ile Güney Doğu Avrupa ve Akdeniz arasında bağlantı sağlayan bir ticaret merkeziydi. XVI. yüzyılda, Site'nin, açık denizlere elverişli yüz büyük yelkenlisi vardı. Bunlar At-

las Okyanusunu aşıp Amerika'ya bile gidiyorlardı. 1808' de Napolyon'un birlikleri Dubrovnik'e girdiler. 1815 Viyana Kongresi'nden sonra, Dubrovnik, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun oldu.

Avusturya - Türkiye - Venedik Arasında Paylaşılma.

Eğer Fransızlarla Yugoslavlar arasında ortak bir yan varsa, o da, başlarına gelen kötülüklerden ders almasını bilmeleri ve bu kötülükleri unutmamalarıdır. Türk Sultanı Murat'ın canına mal olan 1389 Kosova Savaşından sonra, Sırp ordusu tam bir bozgundan güçlükle kurtuldu. Prens Lazar'la askerleri Türklere tutsak olmuşlar ve öldürülmüşlerdi. Sedan ile Kosova arasındaki fark ancak şu kadarcık: Prens Lazar saldırıya uğramıştı, oysa Louis - Napolyon —zaferi umarak— Bismarck'la savaşmak istemişti. Ortak çizgilere gelince: ulusal geleneklerinde ham düşlere pek yer vermezler; gerçeğe gözlerini yummazlar; uğraştıkları bozgunlar onların bilinç altlarında kanayan bir yara olarak kalır.

1459'da Smederevo'nun da düşmesiyle, Türklerin Sırp Devleti üzerindeki egemenliğinin eksik yanı kalmadı. 1521'de Belgrad elden gitti. Türkler uzun yüzyıllar Orta Tuna havzasını ellerinde tuttular. Bayağı yerleştiler de...

XVI. yüzyıl başlarında, bugünün Yugoslav toprakları, bir kez daha, Doğu ile Batı arasındaki kanlı çekişmelere sahne oldu. Halklarıyla birlikte üç yabancı ülke arasında bölüşüldü. Nüfusun çoğunluğu (Makedonya, Karadağ, Sırbistan Bosna - Hersek'tekiler ve Hırvatistan'dakilerin bir bölümü) Osmanlı boyunduruğu altındaydılar. Hırvatistan'ın arta kalanı ve Slovenya Habsburg'ların, Adriyatik kıyılarındaki kentlerin çoğu da Venediklilerin elindeydi.

Türklere Karşı Batı'nın Kalkanı xıx yy. Ulusal Kurtuluş Eylemleri.

Avusturya, xvı. yüzyılda Hırvatistan'ı tam bir askersel kampa dönüştürmüştü, Doğudan gelen Türk akınlarına karşı bir güvenlik siperi olarak... Savunma yönünden. Hırvatlar, Türklerin karşısında bir çeşit ileri karakol'dular, tıpkı Sırplar, Bosnalılar, Makedonyalılar ve Karadağlılar gibi.

Buralarda başkaldırmalar ve ayaklanmalar hiç eksik olmamıştır. Olaylar topluluklardan bir bölümü için 1912'ye, bir bölümü için de 1918'e kadar sürerek, ulusal kurtuluşlarla sonuçlanmıştır. İlk başkaldırı xvı. yüzyılın başlarında Sloven köylüleri rasında patlak vermiş bunu 1573 Hırvatistan kımıldanışları ve Viyana Sarayının sert tutumuna karşı Zrinski ve Frankopan direnişleri izlemiştir.

Karayorgi'nin 1804'te başlattığı ilk Sırp ayaklanması, Türk egemenliği altındaki Balkan halklarının ulusal kurtuluşları bakımından bir dönüm noktasıdır. 1813'te Türkler Sırp ayaklanmasını bastırmışlardı; ama, iki yıl sonra, artık ayaklanma eyleminde ustalaşarak ve yürekleri saran özgürlük özlemiyle, Sırplar yeni bir davranış gösterdiler ve bu kez başarılı oldular. Ve, modern bir Avrupa devleti olarak örgütlenme yolunda adımlar atmağa başladılar. Saltanat sülâleleriyle hükümetler, parlamentolarla anayasalar birbirini izledi. Bu arada yeni bir ulusal bilinç, yeni bir kentsoylu sınıfı oluşuyordu.

Sırbistan ve Karadağ, Osmanlı İmparatorluğunu sarsan bunalımdan yararlanarak, 1876'da Türkiye'ye savaş açtılar. İki yıl sonra Berlin Kongresi'nde, bağımsız bir devlet olarak resmen tanındılar. Sırbistan ve Karadağ, Yugoslav ülkeleri arasında, 1918 Yugoslavya-

sının kuruluşundan yüzyıl kadar önce ulusal devletlerini ve anayasalarını elde etmişlerdir.

Yugoslav halklarının birer modern ulus haline gelmeleri ve Avrupa'nın kentsoylu toplumu içindeki yerlerini almağa başlamaları, demek ki ancak XIX. yy. sonlarında ve XX. yy. başlarında gerçekleşebilmiştir.

XIX. yüzyılın son çeyreğindeki sosyalist devinimler Batı Avrupayı etkilemiştir ve devrimci etkilerin de o bölgeden her yana yayılmasıyla sonuçanmıştır, 1848'den ve hele 1871 Paris Komünü'nden sonra...

Ateşli sosyalist militan Svetozar Markovic - önce utopyacı Rus sosyalistlerinin, sonra da Mark'sın ve Batılı sosyalistlerin etkisi altında - Sırbistan'da sosyalist ve işçi devinimini örgütledi. Bu devinim derin izler bırakmıştır.

Ulusal ve politik devrimle, halk kültürü bilincinin uygulanması Vuk Karadzic'in çabalarıyla, bir arada oluştu. Bu adam iki büyük reformun babasıdır: Halkın dilini edebiyat dili yaptı ve fonetik imlâ sistemini getirerek, yazma'yı kolaylaştırdı: «Nasıl söylüyorsan öyle yaz.» diyordu. Bu dönemde Sırp ve Hırvat edebiyat dillerinin birleştirilmesine de çok çalışıldı.

Karadağ, ulusal bağımsızlığına, Türklerle giriştiği, XVIII. yy. boyu ve XIX. yy. ortalarına dek hemen hemen aralıksız süren çetin savaşlardan sonra kavuştu. Bu ülke zaten Türk işgali altına girmiş değildi; pratikte de bağımsız gibiydi. 1798'de Karadağ, kendi politik sistemi içinde ilk Medenî Kanun'unu çıkardı, meclislerini kurdu. 1878 Berlin Kongresi ile ülkenin bağımsızlığı tescil edilmiş oldu.

XIX. yüzyılda Hırvatların uyanmaları ve giriştikleri ulusal savaşlar da çok çetin olmuştur. Yüzyılın başlarında Viyana, Macar soylularını - Hırvatların ulusal bilince ermelerini engellemeleri için - cömertçe destekliyordu.

1830 devriminden sonra Macar eğilimli akımlar daha da arttı. Çıkarılan bir kanunla, Macar sınırları içindeki bütün bölgelerde (bu arada Hırvatistan'da) Macarca resmî dil olarak kabul ettirildi. Bunun üzerine genç Hırvat aydınları kendi toplumlarının dilini ve ulusal kişiliğini saygın kılmak yolunda mücadeleye giriştiler.

Genç kuşakların Macar kültürel ve politik hegemonyasına karşı savaşları gitgide yoğunlaştı. Avusturya - Macaristan kırallığının ortaya çıkmasını berkiten 1867 Anayasa değişikliği, Hırvat ulusal mücadelesini daha da kırbaçladı. Hareketin başında bulunan Josip Juraj Strosmajer'le Pranjo Racki, bu yeni bayrağın altına girmeye şiddetle karşı çıktılar.

Kültürel bir özerklik ve Sloven dilini kullanma özgürlüğü peşinde olmakla yetinen tutucu bir ulusal akımın belirdiği Slovenya'da, ozan France Presern'in yönettiği demokratik devinim, daha köklü istemler sıralamaktaydı: Tam Bağımsızlık, Halk İktidarı, ve, etnik gruplar arası Tam Eşitlik. Program, aynı zamanda, tüm Yugoslav ülkelerinin birleşmesi gereği üzerinde de duruyordu.

Yugoslavya'da XIX. yy. sonlarına doğru kurulan örgütler ve işçi partileri - sömürüsüz, 8 iş saatli çalışma, ücretsiz öğrenim ve halkların bağımsızlığı ilkelerine dayalı - yeni bir sosyal sistem için mücadele ediyorlardı.

Bosna - Hersek de Avrupa kamuoyunun dikkatini bir çok kez kendi üzerine çekti, çoğu ayaklanmaların kaynağı olarak. 1852 - 1861 arası on yıl içinde, Hersek'te Türklere karşı üç büyük ayaklanma oldu. Ve, Doğu Bunalımı'na yol açan çetin eylemlerle 1875 gelip çattı.

Makedonya'da Osmanlı egemenliği, çoğu Türklerden oluşan derebeylerine, kent ve kasaba tüccarlarına ve zanaat sahiplerine dayanıyordu. Güneye düşen Makedonya Osmanlı İmparatorluğu Avrupasının göbek yerine

düşmekteydi böylece, ve yine böylece Türk orduları her ayaklanmayı çabucak ve etkili biçimde bastırabiliyordu. XIX. yy. başlarının ulusal devinimleri, geniş bir sosyal kurtuluş atılımına dönüşmekte gecikmedi. Makedonya kurtuluş mücadelesinin ilk kurbanları 1862'de İstanbul'da idam edilen Miladinov kardeşlerdir. 1873'te Makedonyalılar Selânik'te güçlü bir devrim örgütü kurdular.

Türkiye'ye karşı Sırbistan - Karadağ - Yunanistan ve Bulgaristan tarafından tutuşturulan Balkan savaşları da Makedonya'ya bağımsızlık getirdi. Karadağ dışında üç galip ülke Makedonya topraklarını kendi aralarında paylaşıverdiler.

Batı uygarlığının alın yazısı bakımından Güney Slav halklarının yüzyıllar boyu inatçı direnmeleri büyük önem taşır. Başkan Tito, 1969'da Zagrep Üniversitesinde yaptığı konuşmanın bir yerinde şöyle der:

> «... Güney Slavları - bir elde çapa bir elde kılıç - beş yüz yıldan fazla bir süre, yalnız kendi topraklarını değil, bize geri toplumlar gözüyle bakan Batı'yı da savundular. Böylece Batı'nın daha yüksek kültür düzeylerine rahatlıkla erişmesini sağladılar. «Türk istilâsına karşı, Batı'yı beşyüz yıldan fazla korumuş olan halklarımız, kendini okuyup yazmaya verecek zamanı bir türlü bulamamıştır.

Karadağlılar ve Napolyon Bonapart.

İşte, XIX. yy. başlarından, okuru ilgilendirebilecek bir ayrıntı:

Rusya savaşından sonra Napolyon egemenliğini Güney Slavlarının oturdukları bölgeleredek genişletti. Birlikleri İstirya'yı, Dalmaçya'yı, yani Venedik Cumhuriyetinin terekesinden Avusturya'ya, düşmüş olan ne varsa hepsini, işgal ettiler. Sava ırmağı ile Adriyatik

boyu arasındaki havza, Dobrovnik Cumhuriyeti, Triyeste'den Bouches de Kotor'a dek her yerleri... Buralarda İlliryalılara eyaletler kurdurdu, o İlliryalılar ki hâlâ Ortaçağ'ı emeklemekteydiler. Bu zoraki Devletin merkezi Ljubljana idi ve buyruklarını Paris'ten alıyordu.

Fransızlar buralarda, o günler için ileri sayılacak bir takım Burjuva reformlarına giriştiler: Ticaret ve zanaat özgürlüğü ilân ettiler; derebeyi haraçlarına son verdiler; öğrenimi geliştirdiler; yönetimde ve hukukta yararlı bazı yenilikler getirdiler; ve Fransızcanın yanı sıra, yerli dilin de, okullarda, genel hizmetlerde ve basında resmî dil olarak tanınmasına yanaştılar.

Bu gün de yarım milyondan fazla nüfusu olmayan Karadağ'ın insanları, tarihleri boyunca hiçbir yabancı iktidarın boyunduruğuna girmemiş olmakla övünürler. Karadağlılar, kendi dağlarında 1809'da, Napolyon'un bazı birliklerini iyice hırpalamışlardır. O sıralar bu olay heyecanlı yankılar uyandırmıştı. Rus ozanı Puşkin, bu zaferden esinlenerek bir şiir yazmıştı. Şiirin başlığı şöyleydi: «Bu Karadağlılar da kim, diye sordu Bonapart»

Gençler, Veliaht Prens François Ferdinand'ı Öldürdüler.

Balkan ve Slav halkları arası yakınlaşma Almanya'nın da, Avusturya - Macaristan'ın da hiç işlerine gelmiyordu. Saraybosna'da 28 Haziran 1914'te, Amerikalı bir gazetecinin deyimiyle «teenagers»ler (gençler) tarafından veliaht Prens François Ferdinand'a yapılan suikast, Avusturya - Macaristan için, Sırplara karşı savaş açma vesilesi oldu. Bu, Birinci Dünya Savaşını patlatan dinamit lokumudur.

Avusturya - Macaristan boyunduruğu altındaki Yugoslav halkları, gözlerini bağımsız Sırbistan'a çevirdiler. Sırbistan üzerine girişilen saldırı, genel bir direnmenin

ve ortak bir devlet kurma kavgasının işareti oldu. Karadağ hemen yardıma koştu. Öbür halklar da kendi olanaklarınca bu yardıma katıldılar. 1915'te Londra'da kurulan Yugoslav Komitesi Yugoslav halklarının birleşmelerinin tanınması için kampanya açtı. 1917 Korfu Bildirisi de, halkların kendi kaderlerini kendilerinin belirleyebilmeleri noktasından hareket ederek Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya temsilcilerinin, Karayorgi sülâlesi yönetiminde (Sırp, Hırvat, Sloven Kırallığı) adıyda ortak bir devlet kurmak üzere anlaştıklarını bir bildiri ile dünyaya duyurdu. Fransız tümenleriyle işbirliği yapan Sırp ordusu, Alman, Avusturya ve Macar ordularını Yugoslav sınırlarından püskürttü. Sırpların. Hırvatların ve Slovenlerin Sırbistan Kırallığı ile birleşmeleri 1 Aralık 1918'de Belgrad'da gerçekleşti. Karadağ ile Voivodine Sırp Kırallığına zaten daha önceden katılmıştı. Resmi adı (Sırp, Hırvat ve Sloven Kırallığı) olan yeni devlet, aralarında ekonomik, sosyal, politik, hukuksal ve kültürel çok önemli farklar bulunan bölgelerini kapsamaktaydı Yugoslavya'nın.

Yugoslavya'nın birleşmesi yüzyıllar sürmüş ulusal kurtuluş mücadelesinin bir ürünü idi. Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar ve Makedonyalılar, bir devlet halinde ancak 1918'de birleşebildiler. Bu sonuç, Almanya, Avusturya - Macaristan, İtalya ve Bulgaristan'la savaşarak; bu ülkelerin Yugoslav ulusal toprakları üzerinde giriştikleri paylaşma hırsına karşın gerçekleşmiştir. Balkan ve Birinci Dünya Savaşları Yugoslavya'ya 1 milyon 900.000 cana (nufusun % 16'sına) mal olmuştur. Yalnız Sırbistan'ın kaybı bir milyonu bulmaktadır.

Bir Halklar Mozayığı ve bir Monarşi.

Yeni devlet, Saltanat'ın hiç önemsemediği ekonomik,

politik ve kültürel derin farklılıklardan ileri gelen tüm zorlukları iki Dünya Savaşı arasında yaşadı.

Aslında tarımcı olan bir ülkede, toprak mülkiyeti ilişkileri her bölgede başka başkaydı: Sırbistan'da ve Karadağ'da küçük köylü işletmeciliği ağır basıyordu; Slovenya ile Hırvatistan'da toprak, büyük arazi sahipleri arasında bölüşülmüştü; Makedonya ve Bosna-Hersek'te yarı derebeylik sistemi hâlâ sürüyordu. Endüstri ise başlıca Slovenya'da, Sırbistan'da ve Hırvatistan'da toplanmıştı, ve el zanaatçılarını da katsanız, çalışan nüfusun ancak %10'u giriyordu bu kesime.

Yeni devletin temelinde federasyon ilkesi yatmaktaydı; böylece, halklardan hiç biri üstünlük iddia edemiyecekti. Ülkenin halkları Sırbistan'ın yiğitçe direnmesinde, yabancı boyunduruğundan kurtulma, ortak ve güçlü bir devlet kurma şansını görmüşlerdi. Ama, Sırp burjuvalarının politik doymazlıkları onları çok geçmeden düş kırıklığına uğratacaktı. Sırbistan'ın kaymak tabakasını oluşturanlar kendi 'kurtarıcı' misyonlarının sürüp gitmesini, öbür Yugoslav ülkelerinin - Sırbistan'la birleşmek değil - Sırbistan'a bağlanmasını, ve nihayet, Sırp Sülâlesi'nin tacı altında merkezci bir devletin kurulmasını istiyorlardı.

Ve, Sırp-Hırvat-Sloven Sarayı. daha ilk günden, Makedonya ile Karadağ'ın ulusal kimliklerini, Kosova yöresindeki Arnavutların ve öbür etkin grupların varlığını es geçmek için her fırsattan yararlanır oldular. Bir yandan bu ulusal sorun, bir yandan tarım işlerinin yarım yamalak ele alınmış olması, bir yandan da Rus ve Macar devrimlerinin yankıları, 1919-20'de tüm Yugoslavya'da devrimci patlamalara yol açtı.

1920 belediye seçimlerinde, büyük kentlerde ve endüstri merkezlerinde komünistler çoğunluğu elde ettiler. Aynı yıl kurucu meclis seçimlerinde komünistler san-

dalyelerin % 15'ini aldılar. 1920 Aralık ayında hükümet bir kanun çıkararak, komünist partiyi ve sendikaları kapattı, mallarını Hazine'ye devretti; sol gazeteler de yasaklandı. Böylece, İkinci Dünya Savaşı'na dek, komünist parti, yaşamını yeraltı örgütlenmesiyle sürdürdü.

6 Ocak Diktatörlüğü.

İşte bu koşullar altındadır ki 1921 Haziran'ında köküne kadar merkezci bir Anayasa, 196'ya karşı 233 oyla onaylandı. Bu anayasa ulusal ve bölgesel ayrıcalıklara hiçbir hak tanımıyordu. Saltanat ilk, Hırvatistan'da direnişle karşılaştı: Direnişi oluşturan cumhuriyetçi köylü partisinin lideri Radiç, Parlamentoda herkesin gözü önünde, Saray'a yakın çevrelerce düzenlenmiş bir suikasta kurban gitti (1928).

Sırp, Hırvat, Sloven ve Bosna'nın burjuva partileri arasındaki pazarlıklara ve uyuşmalara karşın, ulusal ayrıcalık sorunlarının ve olaylarının ardı arkası kesilmedi.

Bu anayasa da yeterli değildi, çünkü parlamenter sisteme göz yumuyordu ve rejime ters düşüyordu. 6 Ocak 1929'da Kral Aleksandır bir darbe ile meclisi dağıttı ve anayasa'yı hükümsüz ilân etti. Her tür siyasal parti yasaklandı. Sendikal, ulusal ve dinsel tüm örgütler kapatıldı. Basına sıkı sansür konuldu. Ulus adları da hiç ağıza alınmayacaktı. Bu darbe ile (6 Ocak Diktatörlüğü) dönemi yaşandı. Devletin adı Yugoslavya Krallığı oldu. Parola şuydu: 'Tek Kıral. Tek Ulus, Tek Devlet

Diktatörlük. 1929-1931 dünya ekonomik bunalımına rastlamıştı. Bu bunalımın ülkedeki etkileri endüstri, ticaret ve tarım bakımlarından çok korkunç oldu.

İç politik didişmeler öylesineydi ki on yıl içinde 23 kabine birbirini kovaladı.

Kıral Aleksandır, 1934'te Marsilya'da, aşırı faşist yanlısı milliyetçi örgütlerce düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü. Ustaşi'lerin bu eylemi Fransız dışişleri bakanı Louis Barthou'nun da hayatına mal oldu.

Aleksandr'ın yerine geçen Prens Paul -daha doğrusu Maçek- 25 Mart 1941'de Hitler'le bir pakt imzaladı. Bu pakt komünistlerin davranışlarında dile getirilen genel bir tiksinme dalgası uyandırdı. İngiliz eğilimli bir grup subay, 27 Mart 1941'de, bir darbeyle kıral nâipliğini kaldırdı ve Prens Piyer'i İkinci Piyer adıyla tahta çıkardı. İkinci Piyer henüz ergin yaşta değildi.

Küplere bindi Hitler; 6 Nisan'da Belgrad'ı bombalattı ve, kuyrukları İtalya'yı, Macaristan'ı da yanı sıra sürerek, Yugoslavya'ya saldırdı. Yayap sınırlarla bölük pörçük oldu ülke: Slovenya Almanya ile İtalya arasında paylaşıldı; Sırbistan Alman işgali altına girdi; Karadağ'a İtalyanlar ayak bastı; Bulgarlar Makedonya'nın büyük bir bölümüne sahip çıktılar; Hırvatistan ise faşist ustaşi rejimi altında bağımsız bir devlet olarak ilan edildi; Kosova'nın önemli bir parçası İtalyan işgali altında olarak 'Büyük Arnavutluk'a katıldı; Drava'nın kuzeyindeki bölgeler de Macaristan'a bağlandı.

Yugoslav halklarının dramı, XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar birbirini izlemiş olan savaş kasırgaları arasında uygarlıklarının çok zadelenmiş olmasıdır; halklarının birbirlerinden silâh zoruyla ayrı tutulmuş olmasıdır.

Özgürlük, ulusal kimlik, inanç ve yaratma ilkeleri uğruna, moral ve fizik bakımdan ayakta kalabilme uğruna giriştiğimiz savaşlar, halkların ve dillerin eşitliği kavgasıyla başlamıştır; Ulusal alfabe, ulusal kilise, bu-

nun Luther'i de yüzyıllarca aşan bir tarihselliği vardır.

Kendi yazılarını kullanmadaki direnişleriyle, dinsel törenlerde kendi dillerinden vazgeçmeyişleriyle, akıllarının yatmadığı şeylere asla inanmamaktaki inatlarıyla, bağımsızlık yolunda kendilerine özgü boğuşmalarıyla, nihayet, tarih boyunca gösterdikleri tüm davranışlarıyla, bugünün Yugoslavyasını oluşturan halklar, şiddete ve zorbalığa hayır demenin bir canlı simgesi sayılabilirler. Onların moral yapısında eğer tarihten birşeyler kalmışsa, bunların başında işte bu çetin moral gelmektedir.

2.

YUGOSLAVYA'DA ÖZYÖNETİMİN KÖKENİ

Stalin ve Özyönetim.

1971 baharında Lâtin Amerika'ya yaptığı bir gezi sırasında, Edvard Kardelj'e şöyle bir soru yöneltilmişti: «Sizin Yugoslavya'da uygulamakta olduğunuz Özyönetim eğer Marksizm'in esprisine uygunsa, neden peki başka sosyalist ülkelerde de uygulanmıyor?»

Doğrusu, yerinde bir soru... soranlara nasıl anlatmalı ki, Özyönetim, nispeten az gelişmiş bir Balkan ülkesinde -Yugoslavya'da- kendini göstermiş ve köklerini salmıştır; başka bir yerde değil...

Birçok yabancı yazarlar, Yugoslavya'yı kendi gelişmesi için yeni bir yol aramağa iten nedenin Stalin'le ve Kominform'la bozuşması olduğunu sanırlar. Bu çizgiyi açıklamak için biraz gerilere bakmamız gerekecek.

Temel yönelişleriyle Yugoslav devrimi, ta başından beri, yerli bir devrim olmuştur. Topyekûn kalkınma için Yugoslav Komünist Partisi'nin yeğlediği yol, Komintern'in taktiğine zaten uygun değildi. Komünist Enternasyonali'nin sorumluları, kütle halinde kalkınmaya yönelen Yugoslav Komünist Partisi'nin tutumunu bir serüvencilik saymaktaydı. Onlar Stalin dogmacılığının ve Stalin şemalarının tutsağı olduklarından devrimci

amaçlar güden ve ulusal Kurtuluşu ön planda tutan bir silkinmeye karşı idiler.

6 Nisan 1941 işgalinden önce -ve özellikle sonra- Yugoslav Komünist Partisi, faşizme karşı direnmeyi örgütlendirmeğe kararlı idi. Halkın moralini kamçılıyor ve saldırgana karşı savaşa çağırıyordu herkesi. İşgal, gelip geçici bir durumdu; yeter ki direniş her an sürüp gitsin.

O sıralar, Komünist Parti yeraltındaydı: ancak 12 bin üyesi ve 30 bin genç elemanı vardı.

Hareket, gücünü, ulusal farklılıklara saygı ve iktidarın tanımadığı, boğduğu hak eşitliği ilkelerine sahip çıkmasından alıyordu. Başta gelen parolası şuydu: İşgalciye karşı savaşta tüm ulusların kardeşçe birleşmeleri.

1941'de partizanlarımızın oluşturduğu müfrezelerde bu 80 bin kişi amaç birliği halindeydi ve Yugoslavya savaş sahnesinde 620 bin düşman askerinin bağlanıp kalmasını sağlıyordu. Bu yeni Avrupa cephesi, İkinci Dünya Savaşı'nda Anti-faşist Koalisyon için, hem politik hem de askersel bir koz olacaktı.

1942'de, Yugoslavya'nın ulusal Kurtuluş ordusuyla partizan müfrezelerin oluşturduğu 150 binlik direnme gücü 30 düşman tümeninin (750 bin kişinin) kıskaca alınmasını sağladı. Yani Afrika'da savaşan faşistlerden daha kalabalık bir ordunun kıskaca alınmasını...

Ülkenin beşte biri temizlenmişti düşmandan, 1942'de (48 bin km. kare). 1943 sonunda Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun gücü 300 bini bulmuştu, ve, Yugoslav savaş alanında 19 Alman tümenini, 8 Bulgar tümenini, 3 Macar tümenini bağlıyordu. 1944 yazında birliklerimizin insan gücü 350 bini buldu. Kapana kıstırılan işgalciler de 400 bine yükseldi. Buna iç hainlerce bize karşı ayaklandırılmış olan 250 bin kişilik yerli düşmanları da katınız.

İkinci Dünya Savaşına katılan 58 ülke arasında Sovyetler Birliği ile Polonya'dan sonra kayıplarının ağırlığı bakımından Yugoslavya gelmektedir: 1.700.000 ölü (toplam nüfusun % 11'i).

İşgalcinin acımasızlığını burada hatırlatmağa gerek yok herhalde. Yalnız şu kadarını söyleyelim: 38.000 nüfuslu Kragujevac kasabasında Almanlar, bir günde -çoğunluğu öğrenci ve çocuk olmak üzere- 7 bin kişiyi kurşuna dizmişlerdir.

Şimdi, kasabanın bu kanlı alanında küçük bir anıt var, bir kuş. kanatları kırık... Her yıl, belli günde, yüzbinlerce kişi toplanır bu anıtın dövizi altında: **'Unutmayacağız!..**

Bu korkunç açık hava müzesinin ziyaretçilerini seyrederken, Paul Valéry'nin Palais de Chaillot (Chaillot Sarayı) daki dizelerini anımsarım:

«Il dépend de celui qui passe/Que je
soi's tombe ou trésor/Que je parle ou me taise...»

Önümden gelip geçene bakar
Mezar mıyım yoksa hazine mi
Konuşuyor muyum susuyor muyum yoksa

Konu dışına çıkmam bağışlansın, 1941'de, bu kitabın yazarı, Sırbistan'ın Uzice kentinde bir lise öğrencisiydi on yedisinde. Sınıfımdaki 38 arkadaştan 26'mız o yıl partizanlara katıldık. Ancak üçümüz sağ çıktık ateşin içinden, biri tek bacakla, biri veremli olarak... Yalnız bir tek kişi sapa-sağlam kurtarmıştı postu. İşte bir alın yazısının acı ama gerçek görüntüsü bu sayılardadır. Evet, devrimimiz tam bir elbirliğinin ürünüdür. Bireylerimiz -politik sempatilerini göstermekle kalmamışlar— en çetin koşullar altında, silah elde savaşmışlardır.

Kişi'nin ve Yaşam'ın değerini yitirdiği kanlı çilelere katlanmanın bundan daha canlı bir örneği olamaz. Şu son yarım yüzyılda tarih, Yugoslavya'yı ölümle, baskı ile ve haksızlıkla o kadar çok kez karşı karşıya getirdi ki... Son savaşın uzun soluklu çilesinden sonra artık rahatlıkla söyleyebiliriz: Ülke, gelecek yaşamın giz düğümünü çözmüştür.

Tito, Stalin'e Sesleniyor... (1942)

Ulusal Kurtuluş Komiteleri, 1941'den başlayarak, kurtarılmış bölgelerde kuruldu. İşgalciler ve işbirlikçi iç hainlerce kurulmuş örgütlerin yerini aldı bunlar, ve kurtuluş mücadelesiyle yeni halk iktidarı bu komitelerin eserleridir. Sırbistan'da on kadar kentte örgütlenmelerinden sonra, 1941 Kasımında, tüm kurtarılmış toprakları kapsamak üzere, (Sırbistan Ulusal Kurtuluş Genel Komitesi) kuruldu. Bu iktidar organlarından, yine 1941'de, Slovenya'da, Karadağ'da Hırvanistan'da, ve daha başka yörelerde de vardı.

Şubat 1942'de, Ulusal Kurtuluş Ordusu Kurmay Başkanlığınca, bu komitelerin oluşmalarıyla ilgili bir buyrultu çıkarıldı. Hukukçu, ressam, gazeteci, ve kurtuluş hareketinin başlıca liderlerinden olan Mosa Pijade bu komitelerin babasıdır. (Yugoslav Parlamentosuna başkanlık eden Mosa Pijade 1957'de Paris'te ölmüştür.) Buyrultu, aynı zamanda, sosyal mülkiyetin temellerini de atmaktaydı:

> «Ulusal Kurtuluş Komiteleri, iktidar organları olarak, tüm halk düşmanlarının, ustaşi'lerin, casusların, hainlerin varlıklarına el koyar.»

Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin daha ilk günlerinden, bu belge, halk komitelerinin seçilmesinde demokratik bir

usul öngörmekteydi. Bu, eşitlik ilkesi üzerinde ısrarla durmasından belliydi. Belirgin karakteri de ümanizma idi. Bireysel sorumluluk ilkesini benimsiyor, halk düşmanlarının ailelerine varıncaya dek, herkesin yaşamını güvence altına alıyordu. Aile çapında, kolektif ya da bir cemaatin tüm bireylerine suçluluk yükleme, onlardan topyekûn öç alma gibi tutumları şiddetle reddediyordu.

Kurtuluş Hareketi yöneticileri 1942 Kasımında Bihac kentinde toplanarak Ayaklanma'nın Yüksek Temsil Organını (Yugoslavya Ulusal Kurtuluş Anti-faşist Konseyi) kurdular. Bu sıralarda Almanlar Moskova ve Stalingrad kapılarına dayanmışlardı. Afrika savaşı en kanlı dorukta idi.

Bu bakımdan Kurtuluş Hareketinin eylemleri akıl almaz bir yiğitlikti. Anti-faşist Konsey'in yirmi beşinci kuruluş yıldönümü olan 1967'de, günlük 'Politika' gazetesi için Tito ile yaptığım görüşmede, kendisine sordum: «Böylesine kötü ve korkunç koşullar altında, halk iktidarı organı demek olan Kurtuluş Hareketini nasıl kurdunuz?»

Gazetemin 28 ve 29 Kasım 1967 günlü sayılarında yer alan bu görüşmeden, Tito'nun, soruma karşılık, söylediklerini aktarayım:

«Kurtarılmış olan Bosnaska Krajina, Hırvatistan, Dalmaçya ve orta Bosna bölgeleri bir bütün oluşturmaktaydı. Elimizde silâh altına yeni savaşçılar alabilmek ve politik gücümüzü arttırmak olanağı vardı. İşte siyaset adamlarından ve yurttaşlardan kurulu bir birlik örgütleme fikrini ve cesaretini bize veren, budur.

«Bu birliğin hazırlıkları temelsiz değildi. Kendisiyle irtibat halinde bulunduğumuz Stalin'e, bir konsey kurmak niyetinde olduğumuzu, bu konseyin hem bir parlamento hem de bir yürütme organı gibi çalışacağını bildirdim. Stalin, konsey fikrine karşı çıkmadı ama,

herhangi bir biçimde bir hükümet kurmamızı onaylamıyordu. Biz yine de yapacağımızı yaptık. Bu adımı atmakla hiç de yanılmadığımızı sanırım.

«Yalnız, ısrar eder görünmedik. Ulusal Kurtuluş Konseyi adı altında anti-faşist bir kurtuluş koyduk ortaya.»

(Anti-faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi) ikinci toplantısını 1943 Kasımında tüm Yugoslavya'dan gelen 208 delegenin hazır bulunmalarıyle yapacaktı. Delegeler arasında Yugoslav Parlamentosu eski başkanı Vladimir Nazor (72 yaşında ünlü bir Hırvat yazarı), Josip Vidmar (Slovenya'nın en ünlü edebiyatçılarından), Nuri Pozderac (Bosna-Hersek eski millet vekillerinden), ve daha birçok değerli kişiler vardı.

Konsey bu ikinci toplantısında (29 Kasım) Partizanlar Hükümeti'nin seçilmesi işini ele aldı. Böylece (Yugoslav Ulusal Kurtuluş Komitesi) kuruldu. Londradaki **Sürgün Kabinesi**. yasal hükümet haklarından soyutlandı; Kıral Piyer'in de yurda dönmesi yasaklandı. Ülkenin federatif ilkelere göre örgütlenmesi kararlaştırıldı. Devrimin ulusal politikasına uygun olarak, şimdiki cumhuriyetlerin ve eyaletlerin çoğu kendi temsilci kurullarıyla donatıldılar. Artık, yeni Yugoslavya'nın federatif temelleri atılmıştı. Bu temeller günümüze kadar gelmiştir.

Yalta'nın Gölgesi.

Yugoslavya'nın çilesi savaşın bitmesiyle de noktalanmış değildir. Önce, 11 Ekim 1944'te Moskova'da, Stalin'le Churchill, Yugoslavya'nın 50-50 (yarı yarıya) prensibine göre etki bölgelerine ayrılması konusunda anlaştılar. İngiliz Arslanı şöyle diyordu:

«Balkanlardaki hesabımızı düze çıkaralım. Sizin or-

dularınız Romanya ve Bulgaristan'da. Bizim oralarda çıkarlarımız, misyonlarımız var. Aman, incir çekirdeği bile doldurmayacak şeyler yüzünden, sakın birbirimize düşmeyelim.»

Churchill, bunları söyledikten sonra, bir kâğıt parçası üzerine, Romanya'da, Yunanistan'da, Macaristan'da, Bulgaristan'da ve Yugoslavya'da etki bölgelerinin sınırlarını gösterir bir harita çızıktırdı. Ülkemiz, bu harita'ya göre bir kez daha ikiye bölünüyordu.

Anılarında, bu sahneyi Churchill şöyle anlatıyor:

«Masanın altından, kâğıdı Stalin'in eline tutuşturdum. O, biryandan haritaya bakıyor, biryandan da tercümanın Rusça açıklamalarını dinliyordu. Açıklama bitince bir sessizlik oldu. Sonra, Stalin mavi kalemini aldı eline; ve kâğıdın altına koskocaman bir paraf çekti.»*

Daha sonra, Şubat 1945 Yalta Konferansında, Churchill, Stalin ve Rocsevelt, bu öneriyi kesinlikle onayladılar. Demek biz, büyük devletlerin gözünde «incir çekirdeğini doldurmayacak şeyler»dik... Bizim yazgımız üzerine, bizden habersiz, bize karşı kararlar alınmak isteniyoıdu, hem de katlandığımız bunca çileye, işgalcilere direnmemize, onların ordularını bağlamamıza, ve kendi yurdumuzu kendi gücümüzle kurtarmış olmamıza karşın...

Yalta'nın gölgesi... Küçük ülkelerin yazgısı bakımından bir simgedir bu... Geleceğimizi de, ne yazık ki, «Büyüklerin» sayısız baskı ve hırs eylemlerinin bulutları karartmaktadır.

* Churchill, Anılar, cilt VI, s. 206 (Sırpça çevirisi)

3.

YÖNETİMSEL SOSYALİZMDEN ÖZYÖNETİME

«Yönetimsel Sosyalizm»

Sosyalist sistemin temel öğeleri silahlı devrimin sürdüğü sıralarda belli olmuştu: Doğrudan demokrasi esprisi içinde oluşmuş Devlet iktidarı; gönüllülerden kurulu silahlı kuvvetler; kütlelerin eylem katkısıyla meydana gelen sosyal ve politik kuruluşlar vb... Savaşın sonunda Yugoslav Komünist Partisinin 12 bin mensubu vardı. Bunların yarısı Parti üyesi ve savaşın ilk günlerinde çarpışmalar sırasında ölen 30 bin genç komünisten arta kalanları idi.

Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası (31. 1. 1946) devrimci değişimleri kanunlaştırdı; toplumun yeni politik örgütlenmesini belirledi; kurtuluş ve devrim mücadelesinin getirdiklerini onayladı: Uluslar ve etkin gruplar arası eşitlik, federatif sosyalist sistem.

Savaş sonrasının ilk yıllarında çıkarılan bir seri yasalar köklü sosyal değişimler getirdiler: Savaş dönemi kazançlarını zor-alımına (müsadereye) tabi tutan kanun; düşman varlıklarını zor-alımına tabi tutan kanun (1946), ve işgalci ile işbirliği yapmış olan yabancı kapitalistlerin varlıklarını zor-alımına tabi tutan kanun.

En önemli önlemlerden biri de Birinci Anayasa'da

(1946) öngörülen, özel girişimlerin kamulaştırılması oldu. Bu önlem başlıca ekonomik sektör girişimlerini kapsamaktaydı. Bunların uğradıkları zarar, para yada tahvilâtla karşılandı. 1948'de sıra meskenlerin ve arsa niteliğindeki arazinin kamulaştırılmasına geldi. Girişimlerin yönetimi (girişimin çapına göre) federatif örgütlere, cumhuriyetlere yada komünlere bırakıldı. Önemli tüm sorunlar merkezden düzenleniyordu: Bir girişimin kurulması yada kaldırılması, üretim planlaması, hammadde ve üretilen madde dağıtımı, ücretler ve iş kadroları gibi... «İşçi Sorumlular» da vardı ama «Şimşek gibi çalışanlar», «Yenilik yaratanlar», «Üretim hakkında danışma toplantıları» gibi şeyler, 1945'te, salt verimliliği kırbaçlamak için psikolojik okşamalardı.

Küçük ve orta çiftçilerle topraksız çiftçiler yararına köklü bir tarım reformu gerçekleştirildi. 1945'te 25 hektar olarak saptanan maksimum, 1953'te 10 hektara indirildi. Tarım reformu, ve başkasının iş gücünü kullananlara ait üretim araçlarına el konulması hem sosyal hem de politik bir anlam taşımaktaydı. İnsan kullanmaktan doğan gelir ve kazanç biçimine son verildi. Endüstri, tarım ve başka sektörlerdeki işçiler, artık, üretici olmayan sınıfların ücretlileri olmaktan kurtulmuşlardı.

Endüstri, ticaret, maddenler, ulaşım-taşımacılık ve başka alanlardaki kamulaştırmalar, (zanaat ve hizmetler hariç) güçlü bir sosyalist devlet sektörü oluşturma hakkını elde etmişlerdi. Ulusal ekonomide bu sektörün rolü çok önemliydi. Yeni Devlet (ki politik örgütler, Komünist Parti ve diğer kuruluşlarla iç-içeydi) ekonomik, polikit ve kültürel gelişmenin baş faktörü olmuştu. Yugoslavya'nın bu dönemine (Yönetimsel Sosyalizm) yada, anlamda bir bayağılık kokusundan kaçınmış olmak için, (Devrimci Devletçilik) diyoruz. Adı şöyle ya-

da böyle, önemi yok, çünkü temel aynı: Bal gibi (Yönetimsel bir sosyalizm...)

Yugaslav devrimi, gerçekten, **kendine göre** idi. Devrimci gelişmenin başlangıcında büyük ölçüde Stalin ideolojisinin etkisi altında kalmış olması bu **kendine göreliğe** engel olmamıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde Stalin ideolojisi o sıralar altın çağını yaşıyordu. Yeni Yugoslavya'nın gelişme dönemi olan bu 'Yönetimsel Sosyalizm' tutumu hem kaçınılmaz hem de ilerici bir tutumdu. Politik oturmuşluğu sağlamak yeni topluma gereken gücü vermek ve savaşın yakıp yıktığı ülkeyi yeni baştan inşa etmek için, tüm sosyal kaynakları bir araya getirmek, tüm birikimlerden yararlanmak ve onları önemli sorunların düzenlenmesi yolunda kullanmak gerekiyordu. Olanakların bir araya getirilebilmesi için iktidarın ve kararların sıkı bir planlama ile merkezde toplanmasından başka çıkar yol yoktu.

Savaşın Çökerttiği Bir Ekonomi.

Savaştan önce, Yugoslavya son derece geri bir ülkeydi. Savaştan sonra ise ekonomisi büsbütün kötürümleşti. Paris'te toplanan (Onarım Komisyonu), Yugoslavya'nın cephelerdeki insan kaybının 1.700.000 olduğunu, maddî zararının 9 milyar doları aştığını satamıştı. (Maddî zarar —Polonya ve Sovyetler Birliği dışında— 18 müttefik ülkenin toplam zararlarının % 17'sidir) İngiltere'ninkinden 1,4 kat, Hollanda'nınkinden 2 kat, A.B.D.'ninkinden 7,2 kat fazladır. Binaların % 21'i yıkılmış yada hasar görmüştür; tarım kuruluşlarının % 24'ü, endüstri kuruluşlarının ise % 36'sı... Demiryolu lokomotiflerinin % 76'sı, vagonların % 83'ü kullanılmaz hale gelmiştir. 95 açık deniz gemisinden 56'sı batmıştır. Toplam 28 bin km. lik küçük köprüden % 65 uzun-

luktakiler yıkılmıştır. 1941 başlarında ülkede bulunan 210 hastaneden 179'unu düşman tahrip etmiş yada hasara uğratmıştır.

Planlı dağıtım, fiyatların sıkıca tavanlanması, zahirenin ve öbür başlıca besin maddelerinin vesikaya bağlanması bu koşullarda elbette zorunlu idi. Bu önlemler kütleler arası birliği daha da sıkılaştırıyordu: Ne yaşam biçiminde ne de geçim koşullarında ayırım vardı. Öngörülen, özveri ve katlanmaya dayalı bir savaş hali komünizmi idi.

Ekonomik tutumda ve genel hizmetlerin yönetilmesinde tekelci bir iktidarın gereği meydandaydı.

Yönetimsel Sosyalizm, nüfus çoğunluğunun geçim yolu olan tarımsal üretimler üzerindeki küçük ticaret girişimlerini yasaklamasıyla, ilk bozgununu verdi. Biraz da, köylerdeki küçük arazi sahiplerine ödünç vermekle suçlanan Yugoslav yöneticileri, Stalin'in ve Kominform'un baskısı altında, tarımın basamak basamak kolektifleştirilmesi işine giriştiler. Yıl 1949.

Ama, bu tutumun hem politik hem de ekonomik bir yanılgı olduğu çok geçmeden anlaşılacaktı. Yugoslavya'nın Kominform ülkelerinin ekonomik ablukasına uğradığı, ve beş yıllık ilk ekonomik ve sosyal planını gerçekleştirdiği bir sırada, tarımsal üretim düştü. Zaten çok iddialı bir plandı bu. Dört yıl sonra, bu (zorlama Kollektifleştirme) den vazgeçilecekti: Köylü çalışma kooperatifleri 1953'te kaldırıldı. Federal Meclis 1957'de şu gerçeği bir karar halinde saptamak zorunda kaldı:

> «Bizim koşullarımızda, toprağın ortaklaşa işlenmesine dayalı kolektifleştirme, tarımda verimliliği arttıracak bir sonuç vermiş değildir.»

Evet, bu yöntemin bizim sosyal ve politik gerçek-

lerimize bir darbe olduğu besbelliydi. Tepeden inme buyrukların büyülü gücüne ve sosyalizmde bir tek modelin iktidarına inanmak düpedüz saçma idi.

Stalin'le ve Kominform'la Bozuşma. (1948)

Yugoslav toplumu kırtasiyeciliğe özgü hastalıkların başağrılarını çekmeğe başlamakta gecikmedi: Kabarık, hantal ve yeteneksiz bir yönetim kadrosu, üretimde gönülsüzlük... Sovyetler Birliği'nde uygulanmakta olan ve Stalin'in üzerinde ısrarla durduğu sosyal örgütlenme modeli, Yugoslavya'nın barışçıl koşullarına uymadığı gibi, kendine özgü bir devrimci hareket için kabul edilir nitelikte değildi.

Yönetici sosyal güçlerin, şu tarihsel ikilemin o sıralar ne dereceye kadar farkında olduklarını kestirmek: «Yürünmüş yolları mı izlemeli, yoksa kendi yolunu kendi mi açmalı?» Kendimize şunu sorarken de tedirginlikle titriyoruz: «Eğer 1948'de Stalin'le bozuşmasaydık, toplumumuzun hali nice olurdu?»

Geçirdiğimiz büyük dalgalanmaların temel nedenleri - az gelişmişlik, ve bazı çevrelerin dogmatik görüşleri - şimdi bile bütünüyle ortadan kalkmış değildir.

Yine de şunu söyleyebiliriz ki Devrimimiz bağımsızlığını daima sürdürmüştür. Savaş yıllarında bile Stalin'le aramızda görüş farkları ve ankaşmazlıklar eksik olmamıştır. Halkın istemlerinden sapan her girişim, Komünist Parti'ye, Devlet'e ve hele yabancı bir iktidara kul - köle olma, bizim devrimimizi kendi insanlarımızla karşı karşıya getirebilirdi.

Devrimin zaferinden sonra, halk yığınlarını kendi yazgılarını saptama seçimine ortak kılmak için kendi yolumuzu kendimiz açmamız gerekiyordu.

Yugoslavya'nın Stalin'ce ve Kominform'ca bir çe-

şit aforoz edilmesi, askersel ve politik baskılar, uygulanan ekonomik müeyyideler ülkemizin üzerine ansızın bir âfet gibi çökmüştü. Bir yıldan fazla bir süre kıtlık tehlikesi altında yaşadık; ölmemek için kapitalist ülkelerden yardım istemek zorunda kaldık.

Ekonomik baskılar tam abluka derecesine dek vardı. 1947'de, Doğu ülkelerinden yaptığımız ithalât tüm ithalatımızın % 56'sı idi; İhracatımızın % 53'ünü de yine bu ülkelere yapmıştık. 1949'da bu oranlar Yugoslav toplam dış ticaret değerinin % 14'üne düştü. 1950'de ise sıfır oldu. Bir iki yıl içinde yeni kanallar bulabilmek değme ülkenin harcı değildi, hele Soğuk Savaş'ın kasırgasına tutulmuş (Az gelişmiş Yugoslavya) nın...

Abluka nedeniyle Yugoslavya'nın uğradığı doğrudan zararlar - o dönemdeki değeriyle - 430 milyon doları buluyordu. Ordu harcamaları, büyük yatırım ve üretim çalışmalarının her alanda aksamasından doğan kayıplar bunun dışındadır.

1949 - 50'de, 12 ayda Yugoslavya, komşu sosyalist ülkelere sınır olaylarıyla ilgili en azından 95 protesto notası yollamıştır. O dönemde yayımlanan Beyaz Kitap, iki yılda 896 sınır olayından söz eder.

Körpe Yugoslav sosyalist toplumu kesin karar saatini yaşıyordu.

Baskılarını haklı göstermek için Stalin'in ileri sürdüğü başlıca gerekçe, Yugoslav dış politikasının bazı görünümlerini doğru bulmamasıydı. Gerçekte ise söz konusu olan, Yugoslav dış politikasının bağımsızlığını sınırlamaktı.

Stalin'in ikinci «gerekçe» si, Komünist Parti'nin rolü bakımından bizim uygulamalarımızı beğenmemesiydi. Yugoslav Komünist Partisini halk yığınlarına yayıp «sulandırdığımız» için, Parti'ye tam yönetici bir yetki tanımadığımız için, ve Parti'yi toplum içinde amacı bir

yeraltı örgütü olmaktan kurtardığımız için bize sitem ediyordu Stalin.

Yugoslav Komünist Partisi'nin ilerici sosyal güçler cephesinden ayrılamayacağını, ayrılmaması gerektiğini birtürlü anlamıyordu, anlamak istemiyordu Stalin. Oysa, biz ulusal kurtuluş mücadelesini o cepheyle kaynaşmış olmamıza borçluyuz.

Üçüncü «kınama» tarım politikamızdan ötürü idi. Yugoslavya, Sovyet tipi kolektifleştirme yolunu tutmamıştı. Gerçekten küçük köylü işletmelerinin kolektifleştirilmesi, onların zaten yeterince kötü olan durumlarını daha da kötüleştirebilirdi.

Yugoslavların dogmatizm'den uzaklaşmaları da canını çok sıkıyordu. Yugoslavya, pratikte, uluslararası komünist hareketinin ideolojik ilişkiler sistemini yıkmaktaydı. Kültür ve bilimden politikaya kadar tüm alanlarda Devlet'in ve Parti'nin son ve kesin söz sahibi olması, sosyalizm yolunun alt yapısı idi Stalin'e göre....

Stalin bizi milliyetçilikle de suçluyordu. Ama gerçekte bu eleştirinin nedeni, Yugoslavya'yı kendi iç gelişmesinde bağımsız davranmaktan vazgeçirmekti.

Bu eleştirileri ve istemleri kabullenmek, devrimin temel dayanağı olan büyük kütleleri umutlarında insafsızca aldatmaktan başka bir sonuç veremezdi.

Sonunda, tüm bu baskılar, ideolojik tabu'ların yıkılmasını ve Yugoslavların kendi demokratlaşma biçimlerine - Özyönetime - yönelmelerini sağlamış oldu.

4.

ÖZYÖNETİM
(CAKAYI BIRAKIP SORUNA EĞİLMEK)

Yugoslavlar Özyönetim'i seçmişlerse bu, yeni bir sosyal gelişme yolu açmak, bürokrasiden ve teknokrasiden farklı yeni bir sosyal mantığa bağlamak istemelerindendir.

Bu yöneliş salt propaganda değildi. Bu yöneliş, ilk yıllarda, bir inanç işiydi ama, ne «kendiliğinden»di ne de beklenmedik... Özyönetimin benimsenmesinden önce, 1949'dan başlıyarak, Edvard Kardelj, yaptığı açıklamada, Halk Komiteleri Kanunu'nun gerekçelerini bir konuşmasında duyurmuştu:

«Ne denli kusursuz olursa olsun, ne denli ustalıkla kullanılırsa kullanılsın, hiçbir bürokratik mekanizma sosyalizmi kuramaz. Sosyalizm, ancak - Komünist Parti'nin yol gösterici rolüyle elele olarak - halk yığınlarının büyük girişim gücünden doğabilir. Sonuç olarak, sosyalizmin izleyeceği yol, çalışanların gitgide daha da artan yönetim katkısı doğrultusunda sosyalist demokrasinin durmadan derinleştirilmesidir.»

Yugoslav Sendikalar başkanı Djoro Salaj ve ekonomik işlerle görevli hükümet üyesi Boris Kidric, 215 büyük girişime bir genelge gönderdiler. Bu genelgede işçi konseylerinin çalışmalarını beliryen direktifler

vardır. Henüz kâğıt üzerinde var olan bu ilk işçi konseylerinin yetkileri arasında başlıca şunlar göze çarpıyordu:

Girişimlerin planlarını hazırlamak, üretimi arttırmak için önerilerde bulunmak, üretimin kalitesi üzerinde söz sahibi olmak, üretim giderlerini kısmak, kadroları güçlendirmek, çalışma disiplinini sıkılaştırmak, çalışma postalarının normlarına ve sınıflandırılmalarına ilişkin konularda önerilerde bulunmak...

İşçi Konseyi'nin seçilmesi tüm personelin katılmasıyla ve gizli oyla yapılacaktı. Yönetmen, işçi konseyi arasından olacaktı. Konseyle yönetmen arasında bir anlaşmazlık halinde bu anlaşmazlık, yetkili yönetim organınca karara bağlanacaktı. İşçiler, konsey üyelerini, görev süreleri dolmadan da üyelikten çıkarabileceklerdi. Toplantılar çalışma saatleri dışında yapılacaktı.

Bu deneyimsel 215 işçi Konseyi, tutanaklarını Belgrad'a göndereceklerdi.

İşçi Konseyi fikri büyük ilgi uyandırdı ve yoğun bir destek gördü. Başka birçok girişimler de kendi işçi konseylerini kurmağa gönüllü oldular. Özyönetim Yasası'nın oylanmasından önce, ülkedeki işçi konseylerinin sayısı 500'ü bulmuştu.

Gözle Görülmez Bir Devrim.

Yasa'nın Ulusal Federal Meclis'te oylanmasından önce (27 Haziran 1950), yürürlükteki sitemi - özellikle Devlet mekanizmasını ve sosyo - politik örgütleri - bürokrasiden ve merkezcilikten kurtarmağa yönelik birçok çalışmalar yapılmıştı. Profesyonel yönetim ve politika kadrosunun derlenip toparlanması yoluna girilmişti. 1950 başlarında, 100 bine yakın sayıda görevli, iktidar kad-

rolarından ve sosyo - politik yönetici koltuklarından ayrılmak zorunda kalmıştır.

Ben o sıralar(Yugoslavya Halk Gençliği Merkez Komitesi) Sekreteri idim. Bu örgütün kadrosunda 5500 kadar profesyonel politikacı görevli vardı. Aynı yıl içinde bu kadro iki - üç yüze indirildi. İki milyon üyesi olan Gençlik Örgütü bu gün tüm ülkede 270 eylemli üye tarafından yönetilmektedir.

İşçi konseylerini kurarken, biz salt bir deneme yapıyor değildik. Sosyalist inşa programına ve sosyalist ilişkilere yeni birşeyler getirmek iddiasını da güdüyorduk. Batı'da kimileri, attığımız adımın öneminden habersiz olduğumuzu ileri sürüyorlar, ilkelerin sorumluluğunu umursamadığımızı söylüyorlardı. Özyönetim Yasası'nın sunulması dolayısıyla Tito'nun yapmış olduğu konuşmayı burada anımsamak iyi olacak. Tito, sosyalist gelişme programında işçi Konseylerine yer verilmesinin önemi üzerinde durmuştur. İşte, onun, Parlamento önünde 27 Haziran 1950'de yaptığı konuşmanın özü:

> «Üretim araçlarının devlet elinde olması, işçi hareketinin parolasını gerçekleştirmiş değildir: «Fabrikalar işçilerindir.» Evet gerçekte, «Fabrikalar işçilerin, toprak onu sürüp ekenlerin...» gibi sözler bir takım soyut propaganda dövizleri sanılmasın. Bunların derin ve özlü anlamları vardır, hem sosyal mülkiyet açısından hem de çalışanların hakları ve ödevleri açısından... O halde bu dövizler, eğer sosyalizmi kurmak istiyorsak, uygulama alanına çıkarılmalı.»

İlk tasarımlara oranla, Yasa, bir yeniliği kapsamaktaydı: İşçi Konseyi, kendi içinden, bir Yürütme Organı seçecekti; adı da «Yönetim Komitesi» olacaktı. Girişimin çapına göre, İşçi Konseyi, 15 - 120 üyeden

oluşacaktı. Çalışanlarının sayısı 30'un altında olan girişimler işçi konseyi seçmiyorlar, Özyönetim'i topluca doğrudan yürütüyorlardı.

Yukarda sözü edilen yetkilerden başka, işçi Konseyi, yetkili otoritelerle anlaşarak, kendi girişiminin statülerini kabul ediyordu. Girişimler, işçi Konseylerince, kararlaştırılan ölçülerde, kârlarının bir bölümünü alma hakkına sahiptiler (ki, bu ilk kez görülüyordu.)

Aday gösterilmesi demokratik sürece bağlı olmakla birlikte, seçimler gizli oyla yapılıyordu.

İşçi konseylerinin çalışmaya başlaması, ilk yıllarda, birçok gösterilere vesile olmaktaydı: Girişimin anahtarlarını, direktör, işçi Konseyine törenle teslim ediyordu; anma madalyaları veriliyordu, vb...

Uzun vadede ele alındığında, politik bakımdan, gözü - pek bir aksiyondu bu. Unutmamak gerekir ki dış baskıları göğüslemek için, o sıralar, ülkemiz, ulusal gelirinin % 23'ünü Savunma'ya ayırmaktaydı.

Bu tarihsel eylemde ilk adımların portresini abartmaktan kaçınmamız gerekir. Gerçekte, yönetimsel sosyalizm ve bürokrasi bir çırpıda temizlenmiş değildir. Ama, seçilen yol olarak ve inanç bakımından, atılımın büyük önemi vardı. İşin içinde, tüm iktidarı işçilerin eline kaptırmak tehlikesi de söz konusuydu yani... Girişimleri yönetme işinin personele bırakılması henüz etkili bir kontrola bağlanamadığı gibi, çalışma fazlasının bölüştürülmesinde de gerçek bir ortaklık yoktu Devlet önemli rolünü sürdürüyordu: İşçi konseylerinin hangi hukuksal ve ekonomik sınırlar içinde çalışabileceklerini belirliyor; vergileri, ücretleri ve fiyatları saptıyordu.

1950'lerin Özyönetimi - Doğrudan Demokrasi'den çok - Temsilî Demokrasiyi gerektirmeyteydi. İşçi Konseyleri en büyük girişimlerde bile tüm personelin bi-

ricik temsilcileri idiler; oysa, ekonomik üniteler ve çalışma üniteleri, Özyönetim konusunda yetki sahibi değildiler. Özyönetimin yapısı içinde yerleri yoktu.

İşçi Konseylerinin oluşması, Özyönetim organlarına daha fazla özerklik ve aksiyon serbestliği sağlaması gereken yeni bir ekonomik sistemin ortaya çıkması amacını da içermekteydi. Planlamayı, gelirin bölüşülmesini ve ödüllendirme yöntemini düzeltmek, organlarla Devlet ve girişimler arasında yeni ilişkiler kurmak gerekiyordu. Kısacası, Devlet'in ekonomiyi yönetme işindeki fonksiyonlarını yumuşatmak uygun düşecekti.

Endüstrileşmeyi bir an önce tamamlamak gerektiğinden, Devlet, yatırımlara ayrılmış kaynakların en büyük bölümünü kendi elinde tutmaktaydı.

Plan, artık, girişimlerden. «şunu üretin, şu fiyata üretin» gibilerden istemlerde bulunmuyordu. Girişimler, donatımlarına ve gelirlerine göre, vergi ödemekle ve Devlet'e katkıda bulunmakla yükümlüydüler.

Bankalar ekonomiye kredi ayırmağa, tasarruf ölçüsünü aşmayan fonları toplamağa başlamıştı; yani, basit dağıtıcı rolü oynamakla kalmıyordu artık bankalar...

Bununla birlikte, üretimin ve tüketimin temel sektörlerinde, fiyatlar yönetimsel kontrol altındaydı: temel endüstride, enerjide, tahılda, taşımacılıkta... vb...

Değişim yine de çok önemliydi. O zamana kadar - hiyerarşiye, unvanlara,rütbelere, niteliğe, iş güçlüğüne ve normlara göre - aylıkları ve ücerleri saptayan hep yönetimdi. Oysa şimdi girişimin ücret fonlarının ve banka fonların bölüşülmesi artık personelin elindeydi.

Vesika usulü kalkmıştı; yiyecek maddelerinin ve günlük endüstri tüketim ürünlerinin çoğu serbest piyasada bulunabiliyordu. Buğday fiyatı, ithalât yoluyla belli bir düzeyde tutuluyordu. Ayakkabı, kumaş ve

şeker fiyatlarında düşmeler oldu. Üreticilerin zahire ve başka tarımsal ürünlerden bir bölümünü Devlet'e vermeleri zorunluğu kaldırıldı. Kentlerdeki nüfusun gereksinimlerini Devlet sağlıyor, bir yandan da fakat, ücretleri düşük düzeyde tutuyordu. Bu güdümcülüğü, Devlet'in dilediği tarım maddelerini üretmekle yükümlü olan çiftçiler de hissetmekteydiler. Bu dönem, Devletle çiftçi arasında ciddî birtakım bozuşmalarla yaşanmıştır. Ama, eğer kırsal bölgelerden insanların kopup ayrılmaları istenmiyorsa, bu bir zorunluktu. Bu alanda oluşan değişimler, gözle görülmeyen, küçük fakat gerçek devrimlerdir.

İlk altı yıl, Özyönetim için, bir çeşit deneme dönemi olmuştur. Ancak 1950 Yasası'nın kabulünden dört yıl sonradır ki Özyönetim, demiryollarına ve PTT'ye girdi. Arkasından komün hizmetine —kent taşımacılığına, su, kanal, yol işlerine— uygulandı.

Maddî ikâr mantığının gözetilemiyeceği eğitim, kültür, halk sağlığı, sigorta ve sosyal güvenlik alanlarında Özyönetimin işlemesi için pratik yöntemler bulmakta çok zorluk çekilmiştir.

Sosyalizm - Bireysel Mutluluk ve Yüce Amaçlar.

İşçi konseylerinden ilk on yılda 700 bin kadar insan geçti. (Yetişkin nufusun onda biri.) Bu ilk on yılın sonunda başlıca sorun, artık, Özyönetim konusunda üreticilerin özgürlüğü değildi; bu özgürlüğün etkin biçimde kullanılmasını sağlayacak maddi olanaklardı.

Bu dönemin bir pırıltısı da çok önemli iki politik toplantıdır. 1957'de 1872 delegenin katılmasıyle toplanan Birinci Özyönetim Kongresi, ve, 1958'de toplanarak, Yugoslav toplumunu kendi sosyalist gelişme yolunda ilerletmeyi amaçlayan bir belge olan ünlü Lig

Programı'nın kabul edildiği (Yugoslavya Komünistleri Ligi)nin Yedinci Kongresi... Bu programda yer alan iki parolası, halk arasında çok tutulacaktı:

«Sosyalizm, ne olursa olsun hiçbir yüce amaç uğruna bireysel mutluluğu sınırlayamaz, çünkü kişinin bireysel mutluluğu, sosyalizmin en yüce amacıdır.»

«Eğer daha ilericiyi, daha özgürü, daha insancılı onun yerine koyabileceksek, bizce hiç bir şey aşılmaz ve vazgeçilmez kutsallıkta sayılmamalıdır.»

Yugoslavlar önce eleştiri özgürlüğü istiyorlardı, sonra da eyleme katılmak... «Takke satın almak için panayırı beklersen kellen çıplak kalır» demiyor muydu bir atasözü? Yugoslavlar için en iyisi Özyönetimdi; böylece kafalarına uygun takkeyi kendileri dikeceklerdi.

Elbette —katılmak'tan, özgürlük'ten söz ederken— salt yadsıma, salt karşı koyma olanağını düşünüyor değildiler; amaçladıkları, bu özgürlüğü yapıcı doğrultularda kullanmaktı.

Özyönetim Hakkı - 1963 Anayasası.

Çalışma örgütlerinin gelirin bölüşülmesi işine katılmaları, başlangıçta, öyle fazla değildi; Net üretimin % 30'u kadardı. Bu oran 1963'ten sonra artmağa başladı:

	Yıl	%
Net Üretimde	1963	44.7
Ekonomik	1964	52.1
Örgütlerin Payı	1965	55.4

Demokrasinin işlemesi, girişimlerde ve —yerel basamakta olarak— komünlerde doğrudan katılma düze-

yindeydi ve yoğundu. Ama, ortada bir sorun vardı: Kaynakların bölüşülmesi ve politika tüm ülke çapında nasıl olacaktı? Ülke çapındaki kararlar düzeyinde demokrasiyi uygulamanın tek yolu şuydu: Sistemi yurttaşların ve üreticilerin iş fazlası üzerindeki karar haklarını sağlama bağlamak... Bu hak, Federasyon, Cumhuriyetler ve hattâ Komünler düzeyinde tutulmaktaydı.

7 Nisan 1963 Anayasası'nın başlıca amacı, üreticinin sosyo-ekonomik statüsünü güvence altına almak ve sosyal koşullarını sağlama bağlamaktı. «Özyönetimin Somut Temelini Güçlendirme» Özyönetim üzerine tartışabilmekle ve politika yetkililerinin eylemlerini eleştirebilmekle olur. Bu hak iki noktaya dayanmaktadır: 1. Girişimler, fonlarını ve kişi başına gelirlerini artırabilmek için, daha önemli kaynaklara sahip olmalıdırlar, 2. Üreticiler, Komün kadrolarında, Cumhuriyetlerde, eyaletlerde ve Federasyon'da gelir dağılımı bakımından daha etkin olmalıdırlar.

1963 Anayasası, tüm sosyal çalışma biçimleri için (özel deyimiyle ortaklaşa çalışma - travail associé için) özyönetim Statüsü'nü kabul etmiştir. Tüm kamu kuruluşları (Halk sağlığı, Sosyal öngörü, Bankalar, yönetim, İktidar organları, Okullar, Üniversiteler, vb.) kendi Özyönetim organlarını seçmek, ve Özyönetim ilkelerine uygun olarak, kendi çalışmaları, kendi gelir bölüşümleri, kendi çalışma koşulları, kendi ödüllendirme ve gelişmeleri üzerinde karar vermek haklarını elde ettiler. Bu tür bir etkinliğin değerini belirlemek için sosyal ve ekonomik kriterlerin anlam kapsamlarını saptamak çetin bir sorun oldu ve olmakta... Eğitimde, halk sağlığında, sosyal öngörü'de ve yönetimde, Özyönetimin, eski sisteme göre çok daha fazla yeni elemanlara gereksinimi vardı; çünkü bu kurumların finansmanı hâlâ yönetimsel yoldan oluyordu. «Gelir Sis-

temi» denilen yöntemin bu alanlarda uygulaması pek pürüzlü bir işti.

1963 Anayasası, nihayet, Fransız Devrimi'nden bu yana tanınmış geleneksel insan haklarını bütünleyici yepyeni bir hakkı da tanımıştır: Bu, çalışanın ve yurttaşın Özyönetim hakkıdır; üretimi ve tüm kamu işlerini çekip çevirme hakkıdır. Bu hakkın çiğnenmesi olasılığına karşı, Yasa'da ağır müeyyideler vardır.

Politika Meslek Olmaktan Çıkarılıyor.

İlk kez 1963 Anayasası iledir ki tüm yönetim fonksiyonlarında, görevlilere, zorunlu olarak, rotasyon ilkesi konuldu. Bu ilke, müdürler ve millet vekilleri (iki kezden çok seçilememek) ve sosyo-politik örgütlerin yöneticileri için de geçerliydi. Bu ilkenin pratik anlamı: bürokrasiye engel olmak, genç ve yetenekli kadrolara toplumun üstün sorumluluk mevkilerinde hizmet olanakları yaratmaktı. Çoğunlukla Savaş'tan ve Devrim'den gelen kadrolar, büyük ölçüde, sahip oldukları söz götürmez prestijden yararlanarak, oturdukları koltukları fazla ısıtmışlardı. Toplum, geliştiği oranda daha genç ve daha yetenekli elemanlar istiyordu. İşte, Rotasyon ilkesi bu toplumsal gereksinimi tanımış ve yasalaştırmıştı. Nöbet değiştirmeler keyfî politik kampanyalara girişilmeden gerçekleşti. (Böylece eskilerin onurları korunmuş, dramatik dönüşmeler önlenmiş oldu.)

Ekonomik örgütlerdeki yöneticilerin meslek formasyonu düzeyleri genellikle yeterli değildi. Rotasyon ilkesiyle bu durum tez elden düzeltildi. İşçi kollektiflerinin, bürokratik rütbelerden çok, bilgi ve yeteneğe değer vermeyi akıl etmeleriyle, profesyonel politikacı kadroları iyice daralmağa yüz tuttu.

1970'te, yüksek formasyonlu müdürlerin sayısı,

1965'tekine oranla % 11 artış gösterdi. Ama yine de, tüm girişimlerdeki yönetici kadrolarda oran, yüksek formasyon açısından % 50'nin üstünde değildi. Eğer 30'dan fazla işçi çalıştıran girişimlerin direktörleri hesaba alınırsa, (yani İşçi Konseyleri seçen girişimlerin direktörleri) yüksek formasyon oranının % 57.9 olduğu görülür (1947'de bu oran % 47 idi)

Federasyonun ve Cumhuriyetlerin parlamentolarındaki Politik ve Profesyonel kadrolarında da hızlı bir azalma oldu:

Yıl	Meclisin Türü	Milletvekili sayısı	Politik, Profesyonel kadro sayısı	%
1963	Federal Meclis	572	142	%24
1969	Federal Meclis	618	65	% 9
1963	Cumh. Meclisleri	2268	417	%19
1969	Cumh. Meclisleri	2137	214	%10
1963	Eyalet Meclisleri	619	149	%25
1969	Eyalet Meclisleri	614	79	%12

Yukardaki tablo şunu gösteriyor ki 1969'da Federal millet vekilleriyle birlikte çalışan politik ve profesyonel kadro, 1963'e oranla, iki kat; Cumhuriyetlerin meclislerinde ve özerk eyaletlerin meclislerinde de politik ve profesyonel kadrolar yine aynı oranda dağılmıştır.

1965 Sosyal ve Ekonomik Reformu.

1965 reformu olmasaydı, Yugoslav ekonomisi kuşkusuz ağır sorunlarla karşı karşıya kalacaktı.

Elde ettiğimiz nicel sonuçlar çok önemliydi. Yedi yıllık gelişme planı gerçekleştirilmiş, nüfus başına ulusal gelir 500 doları bulmuştu. Yugoslavya, orta düzey-

de gelişmiş Avrupa ülkeleri arasında yer almıştı. Sınai üretimde artma oranı (dünya rekoru olarak) % 12 idi; tarımsal üretimde ise % 5. Yedi yıl içinde özel tüketimdeki artış oranı da % 70 idi.

Bir artma sorunu söz konusu değildi. Üzerinde gereken sorunlar **nitelik, verimlilik,** ve **uluslararası pazarla rekabet** sorunlarıydı artık... Avrupa'nın ve dünyanın üstün düzeyde gelişmiş endüstri ülkeleriyle her karşı karşıya gelişimiz şu olguyu doğrulamaktaydı:. Yugoslav ekonomisi, asıl, **ulusal pazar çapında** gelişiyordu, ve bu pazar, kapalı bir pazar'dı; gümrük duvarları ve başkaca koruyucu önlemlerle güvence altına alınan bir pazar... İhracat dalları (endüstri, madenler, taşımacılık, tarım ve turizm) geniş ölçüde destekleniyordu. Reform, bu desteklemeleri hemen hemen tümden kaldırdı. Girişimler, yabancı ödemelerden yoksun oldukları için, döviz edinmek amacıyla, ihracata hız vermek zorunda kaldılar. Ne denli ihracat yapabilirlerse, yararlanacakları döviz kotası da o denli büyük oluyordu. Bu yöntem, Merkez Fonu'nun gerekli müdahaleleriyle kombine olarak yürütülüyordu. Bir girişim, kendi döviz kotasını hemen hemen dilediği gibi kullanabilirdi: yeni yatırımlara girişmek, bankalar aracılığıyla başka girişimlere borç vermek, yada ithalât yapmak...

Öte yandan, girişimler, yabancı firmalarla doğrudan temasa geçebiliyorlardı. (Bankalar, Kambiyo Merkez Fonu aracılığıyla, onların programlarını gözden geçirmek hakkına sahiptiler.)

Doğrudan doğruya fiyatlar üzerinde değil de, daha çok, fiyatların oluşması koşulları üzerinde durma gereği ilkesinden harekete geçen Reform o zamana dek kontrol altında tutulmuş birçok fiyatları bir bir serbest bıraktı.

Yapay olarak düşük düzeyde tutulan 'taşımacılık',

'elektrik enerjisi', 'hammadde' ve hattâ 'elemeği' fiyatları; bazı endüstri kollarını (İndustries Transformatrices) öbürlerinden daha fazla kazanç sağlar duruma yükseltti. Yugoslavya'da türlü ekonomik bölgeler Cumhuriyetlerin ve eyaletlerin sınırlarına göre bir konum gösterdiği için, bu kazanç farklılığından doğan huzursuzluklar hiç de önemsenmeyecek gibi değildi. (Örneğin, Bosna-Hersek'te başlıca ekonomik dal kömür ve demir madenleridir.)

Reformun bir hedefi de, yatırımlarla ilgili kararların alınmasını girişimlere bırakmasıydı. O zamana kadar, oysa, bu yetki, politik iktidarın elinde bulunuyordu. Gerçekte, bizim, zararına çalışan birçok politik fabrikalarımız vardı... Bunlar, ekonomik kriterlere aykırı olarak, salt bir bölgenin Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasındaki yararlarının bir ödülü olarak kurulmuştu. Böylece o bölge insanlarına iş alanı açılıyordu. Bu arada, kendi ana bölgeleri için birşeyler yapmak isteyen, nazı geçen politik sorumluları kırmamak düşüncesi de yatıyordu bu ekonomik hovardalığın altında..

Reform, kırsal bölgelerden kentlere işgücü akımı sorununu çözmek isteyen bu gidişe bir son verdi. (1945-65 arasında, istihdam artışı yılda % 8.9 idi; 1965'den başlayarak bu artış durdu, az sonra da her yıl birkaç yüzbin kişi ölçüsünde azalma görüldü.)

Rantabl olabilme koşulları % 10-12 gibi fazla bir artışa elverişli değildi artık. Bu nedenle % 6-7'ye düşürüldü. Ekonominin modernleşmesi, kalifiye el emeğine öncelik tanıması zorunluydu. 1966'dan 1970'e, tüm üretim artışları prodüktivite'nin yükselmesi sonucudur. (Yıllık artış: % 6.3)

Reformun politik, sosyal ve ekonomik birçok sorunlar doğuracağı daha önceden biliniyordu. Sosyal sorunlar tüm çetinliğiyle ortaya çıkmakta gecikmedi: girişim-

lerde insan emeği fazlası, kırsal bölgelerden kopma hızındaki artış v.b. Üstelik, birçok uluslararası döviz elemanları gitgide büsbütün dalgalı ve kararsız hale geldiğinden, bu konularda enformasyonun ve bilginin önemi daha da arttı.

Tam dökümü ile ele alınırsa, Reform, ekonominin olumlu ve olumsuz yönlerinin belirlenmesini sağlamağa ve işçi Özyönetiminin temelini oluşturan (üreticinin ekonomik fonksiyonu)na ilişkin sorunların açıkça ortaya çıkarılmasına yaramıştır.

5.

GİRİŞİMLERDE ÖZYÖNETİM'İN ÖRGÜTLENMESİ

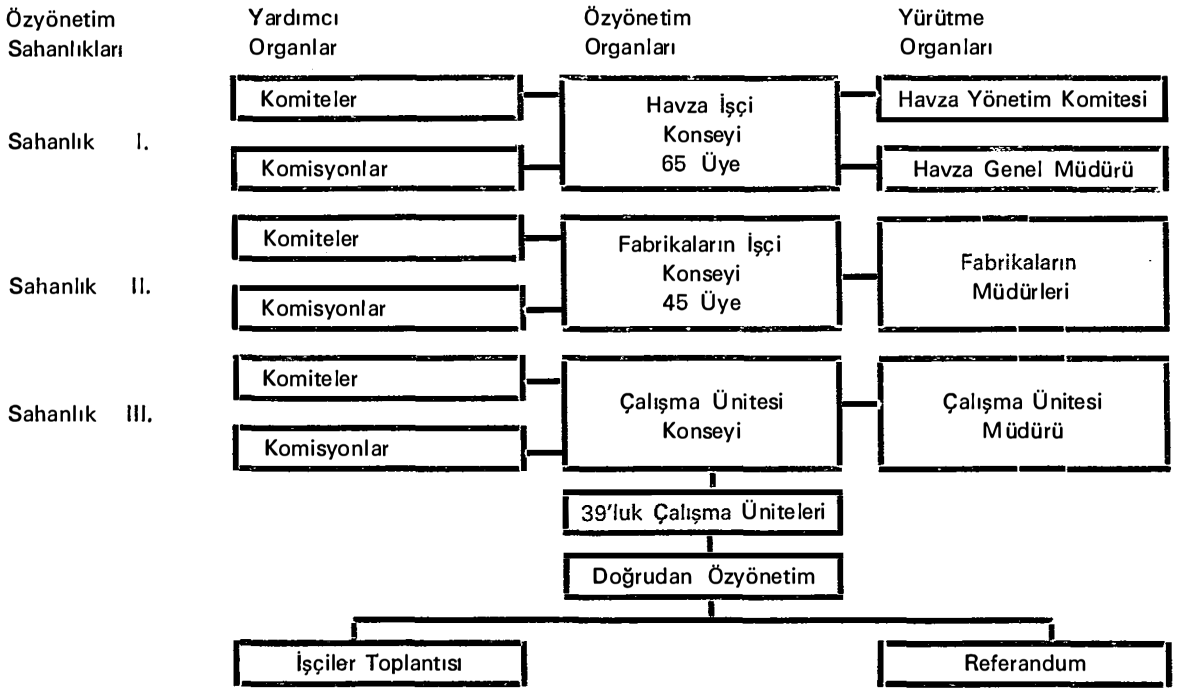
Tüm girişimler ve tüm ortamlar için geçerli olabilecek tek bir Özyönetim örgütlenmesi modeli yoktur. Aynı girişimde bile, Özyönetim örgütlenmesi, o girişimin gelişmesine, maddî ve sosyal ilişkilerine uygun olarak, değişimlere ve düzeltmelere uğrar.

Anayasa'nın değişmez öğesi, tüm (İş Kollektiviteleri'ne —yani tüm çalışanlara— Özyönetim haklarını tanımış olmasıdır. Bu hakları kimse sınırlayamaz. Anayasa, Özyönetim yöneticilerinin topluma karşı yükümlülüklerini de belirlemiştir. Özyönetimle yönetilen bir girişimin örgütlenmesi iki bakımdan karmaşık bir iş: kararların, elden geldiğince, üreticilerin isteği doğrultusunda oluşması gereği, bir.. Bir de aynı zamanda, teknolojik ve ekonomik gereklere, tutarlık, bütünlük ve etkinlik ilkelerine ters düşmesi...

1971 Anayasa reformu, işçi kollektivitelerine, **doğrudan kararlar'ın** sayısını arttırmak amacıyle, Özyönetim örgütlenmesi konusunda geniş bir özerklik tanımıştır. Bununla birlikte, iş kollektiviteleri, bazı Özyönetim fonksiyonlarını kendi yönetim organlarına aktarabilmektedir: İşçi Konseyi'ne (büyük girişimlerde İşçi Konseylerine), Yönetim Komitesi'ne ve İş Üniteleri Konseylerine...

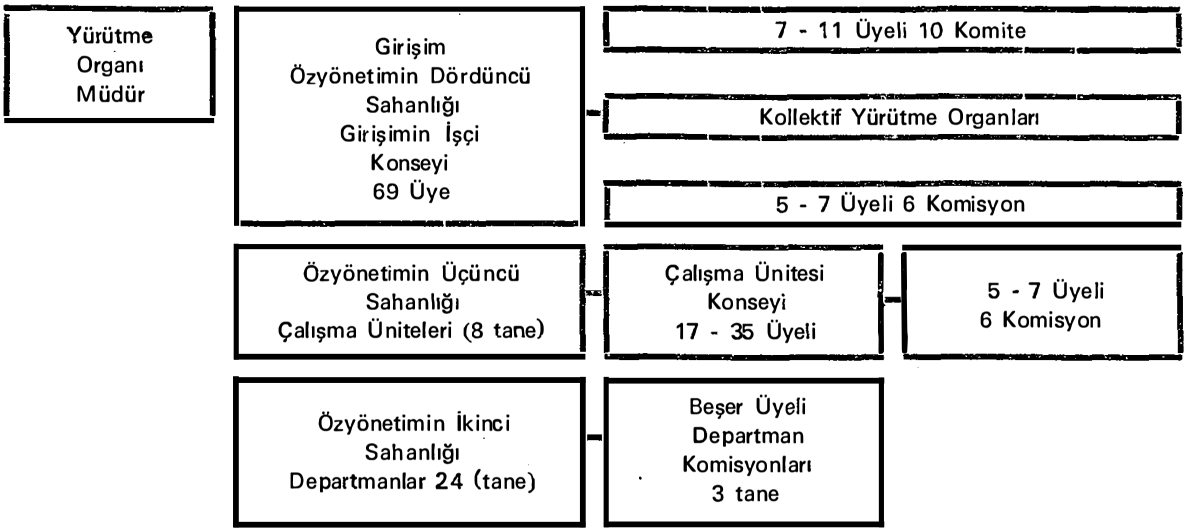
Şema 1.

Bor Havzası Madenlerinde ve Dökümevlerinde Özyönetim Örgütlenmesi

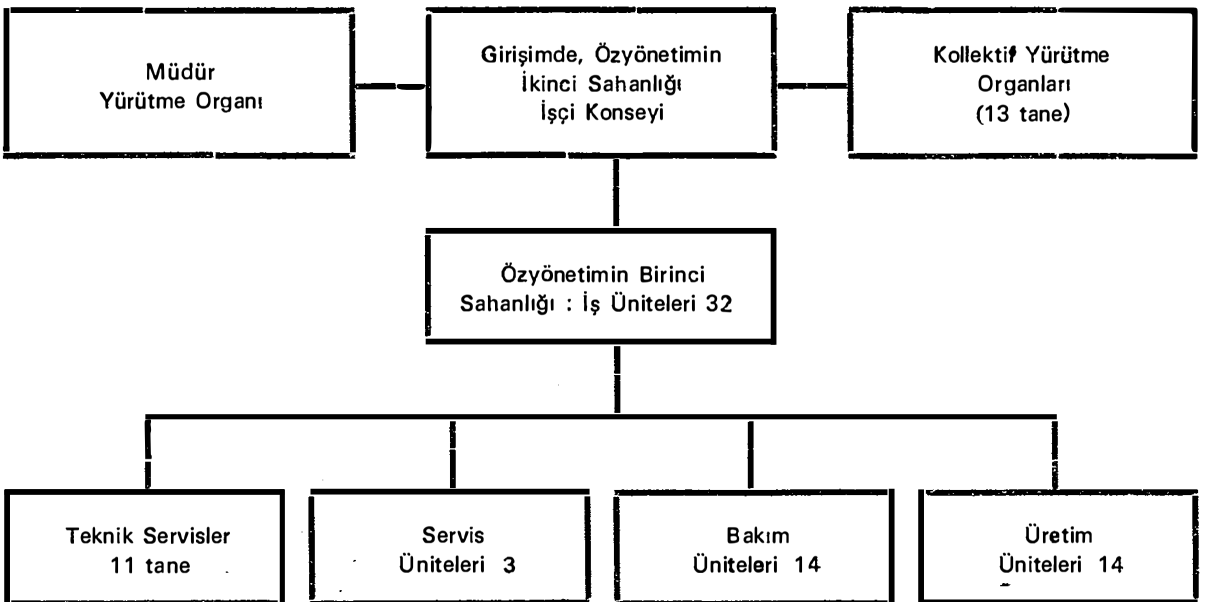
Şema 2.

Jesenice Çelik Fabrikalarında Özyönetim Örgütlenmesi

Şema 3.

«Sava» - Kranj Girişiminde Özyönetim Örgütlenmesi

Birinci Şema Üzerine Açıklama:

Bor maden ocakları Avrupa'nın en büyük bakır yataklarıdır. 1904'ten 1940'a kadar bu yatakları Fransızlar işlettiler. Bu yataklar ve döküm evlerinde 11.500 kişi çalışmaktadır. Bakırın ve sun'i gübrenin üretilip işlenmesi, atölyeler ve departmanlar 4 komünün sınırları içinde kurulmuştur. Bu 4 komünden üçü sınır komşusu, dördüncüsü ise bunlardan 250 km. uzaklıktadır. Havzanın bölümleri arasında teknolojik ve ekonomik bir bağdaşma ve bütünleme sağlanmıştır.

İkinci Şema Üzerine Açıklama:

Jesenice Çelik Fabrikalarında çalışanların sayısı 6 bine yakındır. Bu fabrikalar teknolojik bir bütün oluşturmaktadır. Tüm departmanlar aynı yerde kurulmuştur.

Üçüncü Şema Üzerine Açıklama:

«SAVA» her tür otomobil lâstiği ve kauçuk maddeler üretmektedir. Personeli 3 bine yakındır. Tüm üniteler aynı yerde kurulmuştur.

İşçi Konseyi'nin kollektif Yürütme Organları şunlardır:

1. Program ve Geliştirme Komitesi.
2. Çalışma ve Yönetim Örgütleme Komitesi.
3. Plan ve Kalite Komitesi.
4. Ticari ve Mali İşler Komitesi.
5. Girişim'in ve Personelin gelirlerini Bölüştürme Komitesi.
6. Ortak Tüketim Fonu Kaynaklarının Bölüşülmesi Komitesi.

7. İşe Alma ve Eğitim Komitesi.
8. Çalışmada Koruma Komitesi.
9. Enformasyon Komitesi.
10. Profesyonel Formasyon Komitesi.
11. Zararların Değerlendirilmesi ve Ödenmesi Komitesi.
12. Disipline Aykırı Davranışları İnceleme Komitesi.
13. Anlaşmazlıkları Çözmek İçin Hakem Komitesi.

Her üç şema üzerine notlar:

Temelde aynı olan bu şemalar arasında, Girişimlerin özelliklerine göre, ayrıntılarda bazı farklılıklar var:

Bor maden havzasında —Kadronun kabarıklığı, atölye ve departmanların dağınıklığı nedeniyle— Özyönetim üç sahanlıklıdır.

Jesenice Çelik Fabrikalarında —işçi sayısı yarı yarıya olduğu ve fabrikalar bir arada ekonomik - teknolojik bir bütün oluşturduğu için— Özyönetim, üç basamak üzerine örgütlenmiştir; ilk basamak 8-50 işçilik gruplardan oluşmuştur. «Sava» Lastik Fabrikası ise, tek bir yönetim komitesiyle değil, 13 özel komite ile, yürütme işlerini yapmaktadır.

Özyönetim için en adaletli formülleri aramak yolunda bir takım kaçınılmaz farklılıklara gitmenin gereği her halde anlaşılıyor. Ama bu yeğlemeler belki tam anlamıyla mantıksal değil...

Girişimin Değişik Bölümlerinde Özyönetim.

Girişimlerin çapına ve karmaşıklığına göre, şimdilik, üç tür özyönetim örgütlenme modeli var:

1. Bir sahanlıklı özyönetim (küçük, basit girişimlerde).

2. İki sahanlıklı özyönetim (iş üniteleri olan girişimlerde).

3. Üç sahanlıklı özyönetim (karmaşık büyük girişimlerde: kombinalarda, demiryollarında vb.)

Her üç şemadan ve açıklamalarından anlaşılacağı üzere, Özyönetim organları şunlardır: İş Kollektivitesi, İşçi Konseyi ve Yönetim Komitesi.

İş Kollektivitesi.

İşçinin gideri ve geliri yalnız kendi çalışmasına değil, aynı zamanda, tüm Girişim'in elde ettiği sonuçlara bakar. Bu sonuçlar ne denli iyi olursa, personelin de hem geliri hem gelecek için umutları o denli yükselir. Şu halde, güdülen amaç. işçiyi ilgilendirmek, ona kendi çalışmasının sorumluluğunu benimsetmektir.

İş Kollektivitesi, gerek referandum yoluyla **doğrudan,** gerekse girişimin çeşitli bölümlerindeki işçi toplantılarının sözcülüğü ile, özyönetim mekanizmasını işletir. Çalışan kadronun kalabalıklığı yada atölye ve departmanların birbirlerinden uzaklığı nedenleriyle, çoğu zaman, doğrudan demokrasi'yi gerçekleştirme olanağı bulunmaz. Bundan başka, doğrudan doğruya karar almanın rasyonel düşmeyeceği hatta zararlı olacağı durumlar az değildir. Ama yöntem çok ağır işleyecek olursa, bu sefer de üretimde aksamalara, durmalara neden olabilir. Bunun için, işçi konseyine sorunları götürmek ve kararları orada oluşturmak yolu yeğlenir.

İş Kollektivitesi İşçi Konseyi'ni gizli oyla seçer. Eğer Konsey'in çalışmaları girişimin ve personelin çıkarlarına aykırı düşüyorsa, onu düşürmek de yine iş Kollektivitesi'nin elindedir. İş Kollektivitesi, İşçi Konseyi'nin çalışmaları hakkında bilgi edinme hakkına da sahiptir. Konsey belli aralıklarla raporlar hazırlamakla yükümlüdür.

Özyönetim organlarının oturumları açıktır; İş Kol-

lektivitesinin her üyesi bu toplantılarda hazır bulunabilir. En çok ilgi uyandıran toplantılar, kuşkusuz, lojmanlarla, personel gelirleriyle ve, daha çok, yaşam düzeyiyle ilgili sorunların tartışıldığı toplantılardır.

Girişimlerin statülerinde, çeşitli organların kuruluşlarını ve yetkilerini Anayasa'ya uygun olarak belirleyen ve düzenleyen hükümler vardır. Bu statüler, İş Kollektivitesi'nce tartışılıp onaylanmamış hiç bir düzenlemeyi de kapsayamazlar. Demokratik süreç sıkıca korunur.

Girişimlerin çoğunda 'iki sahanlıklı' diye adlandırdığımız özyönetim organları vardır. (1970'de % 91). Aynı yıl, girişimlerin ancak % 9'unda, kararları üç basamakta oluşturan daha karmaşık örgütlenmeler yer almıştır.

Üç sahanlıklı yönetim organları bulunan, karmaşık örgütlü Yugoslav girişimlerinin sayısı çok değildir (1970' de toplam olarak 127).

İşte bazı örnekler:

Kragujevac'taki «Crvena Zastava» Kuruluşlarında 23 bin işçi çalışmaktadır. Yılda 110 bin otomobil üreten bu kuruluşun 14 İşçi Konseyi, 15 Yönetim Komitesi, ortak çalışma örgütlerinde 19 Konseyi, 134 işçi toplantıları başkanlığı vardır; yani yönetim organlarında seçimle gelen 1431 eleman görevlidir. Bir yıl için seçilirler. Sürekli ve geçici komisyonlar bu toplamın dışındadır.

Svetozarevo'daki «Mosa Pijade» Kablo fabrikalarında Yönetim organlarının seçimle gelen 1017 üyesi var (dörtte biri İşçi). Komisyonlarda ve özyönetim organlarının yardımcı komisyonlarındakiler de hesaba katılırsa, toplam —üçte biri işçilerden olmak üzere— 1500'ü bulmaktadır.

Osijek'teki «Saponija» kimya fabrikalarında (Sabun-

Deterjan) 1400 işçiden 319'u özyönetim organlarını ve yardımcı organları oluşturmaktadır.

İşçi Konseyi.

Yetkileri en geniş olan özyönetim organı budur. Girişimde ortak çıkarların emanet edildiği bir organ olan İşçi Konseyinin görevleri girişmin statüsüyle belirlenmiştir. Başlıcaları şunlar:

1. Çalışma örgütü : Gelişme planlarını ve programlarını onaylar; bunların yürütülmeleri için gerekli tedbirleri alır.

2. Kadrolar : Girişimin direktörünü ve öbür yöneticilerini atamak, terfileri düzenlemek ve eğer İş Üniteleri Konseylerine bırakılmış değilse, yeni işçiler almak yada işçi salıvermek gibi alanlarda yetkili ve görevlidir.

3. Genel Örgütlenme : Demokratik sürece uygun olarak, özyönetimin yapısını ve çeşitli organların yetkilerini belirler.

4. Malî ve Ticarî İşler : Üretim (Kim üretecek, ne fiyata ve ne miktarda üretecek), yatırımlar, fonların tahsis bölünmesi ve kullanılması konularında kararlar alır; yıllık bilançoyu onaylar.

İşçi Konseyi birçok iş yönetmelikler hazırlar ki bunlar girişim içinde birer yasa gücünde olarak uygulanır. Örnek olarak, Maribor'daki «Konstruktor» girişiminin 25 iç yönetmeliğinden en önemli birkaçını sıralayalım:

— Girişimin statüleri için,

— Profesyonel ilişkileri düzenlemek için,

— Avusturya'da çalışanların profesyonel ilişkilerini düzenlemek için (Bu girişimin Avusturya'da iş alanı vardır)

— Gelirlerin bölüşülmesi için,

— Muhasebenin düzenlenmesi için,

— Lojmanların paylaşılmasıyla ve yapı kredileriy le ilgili düzenlemeler için,

— Yıllık izinlerin düzenlenmesi için,

— Stajcılarla ilgili konular için,

— Koruyucu sağlık işleri ve iş kazaları için,

—Çalışma postalarının sınıflandırılması için,

— Özyönetim organlarının seçilmesi ve görevlerinden alınmasıyla ilgili konular için...

İşçi Konseyi, İş kollektivitesince gizli oyla seçilir. Kollektivitenin tüm üyeleri seçme ve seçilme hakkına sahiptirler. Seçim komisyonları ve komiteleri seçimlerin yürütülmesiyle yükümlüdürler. Direktör dışında girişimin tüm işçileri işçi konseyi örgütü için aday olabilirler. Adayların listesi işçiler toplantısınca sunulabileceği gibi bir kısım seçmenlerce de hazırlanabilir. Başlangıçta bir yıl olan Konsey görev süresi şimdi iki yıla çıkarılmıştır. Bununla birlikte, iş kollektiviteleri, isterlerse, kendi statülerinde bu süreyi uygun gördükleri gibi belirleyebilirler. Yönetimde profesyonelleşmeyi önlemek amacıyla, aynı kişi üstüste iki kezden fazla seçilemez.

İşçi Konseyi'nin Yardımcı Organları.

Uzun yılların deneyiminden sonra, İşçi Konseyleri, direktöre ve teknik servislere bir yardım olsun diye, (Sürekli Uzmanlık Komisyonları) kurmağa başladılar. Bu uzmanlık komisyonları, direktörün yetkilerine dokunmamakta, fakat bu yetkileri bütünlemekte, kontrol etmekte; İşçi Konseyi'nce onaylanmasını istediği karar taslaklarını hazırlamaktadır: (profesyonel ilişkiler, disiplin, yakınmalar - başvurmalar, planlama, malî ve ticarî işler, kadrolar, sosyal politika, vb.)

Yönetim Komitesi.

Bu aslında, işçi konseyinin yürütme organıdır; ama bir düzeye kadar da özerkliği vardır: Statülerin öngördüğünce, girişimin çalışmalarına ilişkin bazı sorunlar üzerinde karar alır; yeni statü ve yönetmelik projeleri hazırlar; İşçi Konseyi'ne sunmak üzere,çalışma ve gelişme planları ve programları yapar ve, İşçi Konsey kararlarının yürütülmesine göz kulak olur.

Yönetim Komitesi her yıl İşçi Konseyi'nce, kendi üyeleri ve girişimdeki tüm çalışanlar arasından seçilir. Üye sayısı —İşçi Konseyinin ve İş Kollektivitesinin kadrosuna göre— 5 ile 11 arasında değişir. İşçi Konseyi, Yönetim Komitesi üyelerinin faaliyetlerini kontrol edebilir, onları görevden alabilir. Genel kural olarak, Yönetim Komitesi, haftada bir toplanır: İş kollektivitesi üyelerinin önerilerini gözden geçirir ve bir ay içinde onları cevaplandırır.

Pratikte, Yönetim Komitesi'nin etkinliği, İşçi Konseyi'nin kararlarını yürütmesi bakımından olduğu kadar, bu Konsey'e önerilerde bulunabilmesi bakımından da önemli ve büyüktür. Direktör, resmen, Yönetim Komitesi'nin bir üyesi durumundadır fakat hiçbir özel hakkı yoktur.

Direktör.

Özel yetkilere tek sahip olan, direktördür. Eskiden bu yetkiler yasa ile belirlenmişti. İki yıldan bu yana (Federal Anayasa'nın xv. değişikliği uyarınca) bu hak, İş Kollektivitesi'ne verildi. İş Kollektivitesi bu hakkı, girişimin statülerine göre kullanmaktadır.

Direktör, teknik kadronun yardımıyla, işçi konseyinin ve yönetim komitesinin kararlarını uygular; çalış-

ma sürecini yürütür; disiplini sağlar. Girişimindeki çalışmaların yasal olmasından, topluma karşı sorumlu olan odur. Fonksiyonlarını özerk olarak kullanır. Fakat, İş Kollektivitesi ve İşçi Konseyi önünde gereğinde hesap vermek zorundadır. Yasaya uygun bulmadığı konsey kararlarının uygulanmasını bir süre için erteleyebilir. Uyuşmazlığı, en sonunda, Komünün Hakem Organı çözer.

İşçi Konseyi ve organları, günlük yönetim işlerine ve çalışma teknolojisine karışmaz. Direktörün ve teknik servislerin faaliyetlerini ancak (toplam sonuçlar)ı bakımından değerlendirir.

Direktör —girişimin çapına göre— İş Kollektivitesi yada İşçi Konseyi'nce, açık oyla seçilir. Yeniden seçilme dört yılda bir olur. Oylama açık olduğundan birçok aday ortaya çıkar.

Bir direktörde aranacak teknik ve ekonomik bilgilere Yugoslavya'da da önem verilir. Bunlardan başka, direktörün, özyönetim sisteminin gerektirdiği yeteneklere de sahip olması aranır. Direktör, devletçi sistemdekinin aksine, yönetimin iradesine bağlı değildir; ve kapitalist girişimlerdeki direktör - sendika karşılaşması türünden, özyönetimle kendisi arasında bir cepheleşme yoktur.

Yeniden seçilme, direktörlerin formasyonlarını güçlendirecek en etkin yollardan biridir. 1970'de, yüksek formasyonlu müdürlerin sayısı 1965'e oranla hayli yükselmiştir ama yine de oran, toplam direktör sayısının % 50'sini aşmamıştır. Personel sayısı 30'un altındaki küçük girişimler bir yana bırakılırsa, bu oran % 57'dir (ormancılıkta % 83, tarımda % 79, endüstride % 67, gemi yapımcılığında % 65, taşımacılıkta % 60, ticaret ve otelcilikte % 56).

Direktör İşçi Konseyi'nin kontrolu altındadır ama,

genellikle uzmanlardan oluşan onun teknik kurmayları dizginleri elde tutarlar. Teknokrasinin metazori tutumlarının örnekleri yok değildir: önemli tüm kararlar teknik ve ekonomik kadrolarca alınır. Anayasa'da xv. değişimden sonra —yani, İşçi Konseylerince Yönetim Komitesi'nden başka, bir yada birçok uzmanlık komitelerinin kurulması yolu açılınca— bu böyle olmağa başladı. Bu komiteler, genellikle, yönetim kadroları arasından seçilen uzmanlardan oluşmaktadır. Evet, bu çok sakıncalı... Fakat, demokrasi ile etkinlik - efficacité arasında sürekli bir denge aramak için, teknokrasinin kendini belli etmesi kaçınılmaz oluyor. Bundan doğabilecek tehlikeleri önlemek, modern yönetim ve özyönetim metotlarının, her kolletivitede özyönetimin gerçek gücünün adaletli bir uyum halinde tutulmalarına bağlıdır.

Çalışanlar Toplantısı.

Yugoslav uygulamasında, tüm girişimdeki personelin toplantıları, özyönetimin en doğrudan biçimi sayılır. Fakat bu ancak küçük kollektivitelerde tam anlamıyla uygulanmaktadır. Yürürlükteki yasalara göre, kollektivite —yılda 5 - 6 kez toplanarak— periyodik bilançolar, kesin bilanço ve üretim planı üzerindeki görüşlerini açıklar. Büyük girişimlerde, aksine, bu tür toplantılar pek salık verilmemektedir; yılda ancak bir kez toplanabilen Kollektiviteler bile parmakla gösterilecek kadar azdır. İki nedeni var başlıca, bunun: kadroların çok kalabalık olması, bir de çalışma örgütlenmesinin gerekleri.

Yine de, belirtmek uygun düşer ki, girişimlerde doğrudan yönetim doğrultusunda ağır bir baskı vardır. Aşağıdaki birkaç örnek, sorun'un nasıl pratik yollarla çözümlendiği hakkında fikir verecektir:

Jesenice Çelik Fabrikalarında (7000 İşçisi var) bu toplantıların 230 - 500 işçi ile yapılması kararlaştırılmıştır. Ekip ve salon sorunları yüzünden ve 'Çok laf, az iş' kısırlığını önlemek için, biçimsel oylamaların pösteki hesabı içinde bunalmamak için yeglenmiştir bu.

Çalışma gruplarının toplantıları için de bir çıkış yolu aranmış, bunlar, en kabarık, 30 işçi sayısında tutulmuştur. Bu tovlantılar iş saatleri sırasında yapılmaktadır. Özyönetim organlarında, çalışma demek 'politik militanlık' yapmak değildir; girişim'in güdümü ve yürütülmesi işi de başlı başına bir çalışmadır.

Tüm kollektivitenin yapacağı toplantılar, şu halde, pratik değildir; biçimseldir; iş toplantısından çok, gösteri toplantısıdır. Doğrudan katılmalar daha küçük örgütsel ve teknolojik ünitelerde daha etkin olarak gerçekleşir, yani, iş üniteleri'nde...

İş Üniteleri.

Bunlar Doğrudan Demokrasi'nin gerçek hücreleridir. Parlamanter demokrasinin o kocaman, o ezelî ve ebedî günahını (iki seçim dönemi arasında seçmenlerine hiç hesap vermeden, temsilcilerin diledikleri kararları alabilmeleri günahını) işte bu üniteler önleyeceklerdir.

İş ünitesi, gerçekte, üretim giderleri açık seçik hesaplanabilen bir girişimin yada bir departmanın ilk temel bölümüdür. Batılı kapitalist girişim ünitelerinde görülen ve, bilindiği gibi, amaçları üretm giderleri üzerindeki kontrolu sıkı tutmak, ekonomik etkinliği arttırmak, yönetimi kolaylaştırmak ve hattâ, çalışmaya daha elverişli bir ortam yaratmak olan organları anımsatmaktadır İş Üniteleri...

Demek, bizim girişim'lerimizde, üretim giderlerinin

hesabını tutma görevi iş ünitelerine verilmiştir. Her işçi, kendi çalışmasının ve çalıştığı girişimde elde edilen sonuçların nelerle bağımlı olduğunu doğrudan doğruya inceleyebilmektedir. Bu yöntem, birey olarak ve tüm kadro olarak tüm çalışanların elde ettikleri tüm sonuçların açık seçik belirlenmesini sağlamaktadır. Böylece, çıkarılan işe göre ücret ve ödüllendirme ilkesi de uygulanabilmektedir.

İş ünitesi, (kendi konseyi aracılığıyle yada doğrudan doğruya) kendi planını hazırlamak ve kabul etmekle yetkilendirildiği gibi, iş disiplini ve örgütlemesi konularında da düzenlemeler yapabilir.

İş Ünitesi'nde herkes kendi girişim zekâsını ortaya koyar. İşçi, artık, ücretlerin yükseltilmesini isteyen klasik sendikal koşulları böylece aşmış olur. Kendi gelirinin en başta verimliliğe bağlı olduğu bilincine varır; verimliliğin yalnız kendi çalışmasına değil, arkadaşlarının da çalışmalarına bağlı olduğunu da kavrar.

İş üniteleri fikri sayesinde, her işçi, girişimde neler oluyor, bitiyor, öğrenir; seçimini, yeğlemesini yapar. Böylece, en karmaşık teknolojik ve ticari sistemlerde bile, işçi, çalışma'nın ve yönetim'in bilinçli bir etkeni olur.

Bununla birlikte, gizlememek gerekir ki bu kavram tüm girişimlerimizde henüz gerçekleşmiş değildir. Federal istatistik Enstitüsü'ne göre, anket yapılan 8114 girişimden, 1970'te, yalnız 1458'inde bazı karar yetkileri departmanlara, atölyelere, iş ünitelerine aktarılmıştır. Bu konuda durum girişim'den girişim'e büyük farklılıklar göstermektedir. Çoğu hallerde, merkez işçi konseyleri, ve departman ve atölye konseyleri, karar haklarını büyük ölçüde ellerinde tutmaktadırlar. Yugoslavya Sendikalar Konfederasyonunca yapılan bir anket, girişimlerin % 6'sında iş örgütlenmesine değgin sorunlar (açık-

çası özyönetim) üzerinde ünitelerin doğrudan karar veremediklerini ortaya koymuştur. Girişimlerin % 23'ünde, üniteler, gelirlerin bölüşülmesi konusunda, % 9'unda da personel gelirleri üzerinde söz sahibi değildirler. Bu işler işçi konseylerine bırakılmıştır. Hele üç sahanlıklı özyönetim uygulanan girişimlerde durum daha da kötüdür: bunların % 76'sında, İş Üniteleri gelirlerin paylaşılması konusunda doğrudan karara varamıyorlar; % 33'ünde ise personel gelirlerini saptayamıyorlar. Kararlar işçi temsilcileri organlarınca alınıyor.

Şu halde, karar hakkı işçi konseyi düzeyinde toplanmaktadır. Kararların etkin olması, yerinde olması gereğinden söz etmek, bu durumun savunulması için yeterli değildir. Gerçekten, büyük ve karmaşık girişimlerde bile, işçilerin doğrudan karar verme haklarını zedeleyici adaletsiz tutumlara yer vermemek, Özyönetim'in başlıca amacıdır.

Elbette, tüm kararların doğrudan alınabileceğine inanmak, düşsel olur. Doğrudan demokrasi temsilî demokrasiye ters düşmez; ikisi birbirlerini bütünlerler. Doğrudan demokrasi toplantılara ve konferanslara uygulanamaz; onun fonksiyonu, gerçekte, sosyal ve politik yaşamın özünü çalışma ve bölüşme sürecine, tüm politik yaşama aktarmak, bunu yaparken de, partilerde ve bürokraside oyalanmamaktır.

Referandum.

Bu (Doğrudan Karar verme) biçimi, çoğu zaman, çalışanların önemli konular üzerinde oylarını belirtmeleri gerektiği hallerde kullanılır: Başka bir girişimle birleşip bütünleşme, girişim yerinin yada girişimin firma ünvanının değişmesi, başka bir üretim türüne geçilmesi, vb. Referandum'a başvurma gereğinin pek seyrek oldu-

ğu kolayca anlaşılır (1000'in üstünde personeli olan girişimlerin % 82'sinde 1966 yılında hiç referandum yapılmamıştır; 1969'da bu oran, 250 - 1000 arası kadrolu girişimlerde % 90'ı bulmuştur.)

Çoğu hallerde, girişimler, kendi statüleri yada yasal bir zorunluk söz konusu değilse, referanduma gitmezler. Elden geldiğince referandumdan kaçınılması, düzenlenmesindeki karmaşıklıktan ileri gelir. Eğer personelin doğrudan bir karara varması isteniyorsa, (çalışanlar Toplantıları) yolu yeğlenir. Zaten bu da ancak, genel oylamayla ilgililerin onayı alınarak yapılabilen bir iştir.

Bosna-Hersek'teki 'Krivaja Orman İşletme Kombinası' şu gibi sorunlar üzerinde, çalışanların, referandum yoluyla oylarını belirtmelerini öngörmektedir: yer değişmesi; bütünleşme - birleşme - bölünme yada kapatılma (bazı yönetim organları bakımından); girişimin firma adı veya başlıca çalışma alanlarının - konularının - değişmesi...

Benim çalıştığım 'Politika Basım ve Yayım Evi' 1971 başlarında bir referandum düzenledi. Üzerinde karara varılacak konu şuydu:

«Tüm işçilere ve müstahdemlere verilen ve kişi başına tutarı 400 dinar - yani yaklaşık 40 Amerikan doları - olan tatil primi, çok kötü barınma koşulları altında bulunan 12 işçinin lojmanlarının yapımına ayrılsın mı, ayrılmasın mı?»

'Evet' denilmesi yolunda yoğun bir eğilim hazırlandığı halde, personelin üçte ikisi «Hayır, ayrılmasın» dedi. 'Politika', çalışan işçi başına verimliliği en yüksek olan ekonomik kuruluşlarından biridir Belgrad'ın... Ve, başkentteki girişimler arasında, kadrosundakilere en yüksek gelir ve olanak sağlayan yine 'Politika'dır.

Referandum'un sonucu, ilk bakışta, dayanışma esprisinin yokluğunu gösteriyor. Ama, temelde yatan nedir? Temel'de yatan, lojmanları dağıtma politikamıza karşı gösterilen bir tepki'dir. Son yıllarda, (1500 kişiyi barındıracak ölçüde) yılda 45 kadar lojman inşa etmiştik. Fakat, dağıtımda **en elverişsiz** durumdakileri pek hesaba katmış değildik anlaşılan: Girişim için çok önemli saydığımız kadrolara öncelik tanımıştık (uzmanlara, üstün kalifiye işçilere ve gazetecilere.)

İş kollektiviteleri, Referandum Müessesesi'nin kendi statülerinde yer almasını gitgide artan bir ısrarla istemektedirler. Doğrudan karar mekanizmasının daha etkin işlemesi elbet bu yolla gerçekleşir. Daha çok sayıda ve daha çok çeşitte sorun, referandum'larla çözümlenmiş olur böylece.

Özyönetim Organlarının Profesyonel Yapısı.

Özyönetim'in etkili olabilmesi için, onu yürütecek olanların yeterince bilgi ve yeteneklerle donanmış bulunmaları gerekir. Böyle elemanlar yoksa, sosyal bağlantıdan söz edilemez. Az gelişmiş bir ortam kendi gerçek sınıfsal çıkarlarının bilincinde değildir. Uzun vadeli çıkarlarından, daha oturmuş ve daha adaletli yeni bir sosyal sistemin gereğinden habersizdir. Gerçekte söz konusu olan yalnız kurumsal demokrasi ve gelirlerin bölüşülmesinde kişisel çıkarların gözetilmesi değil, aynı zamanda, modern endüstri toplumunun eğilimleri, üretim - örgütlenme - yönetim ve sosyal ilişkiler planında gitgide baskısını arttıran gereksinimlerdir.

Özyönetim organlarındaki kalifiye ve üstün kalifiye işçilerin sayısı gitgide artmaktadır. Örnek mi? 1965 yılına oranla 1970'te işçi konseylerinin profesyonel yapısını gösteren şu verilere bir göz atalım:

Yüksek okullar düzeyinde profesyinel formasyonu olan kadrolar, 1965'te % 4 iken, 1970'te % 6... Yüksek profesyonel formasyon kadroları. 1965'te % 2 iken, 1970'te % 4... Orta formasyonlular oranı % 13'ten % 16'ya... Nihayet, yüksek kaliteli işçilerin oranı da % 16'dan % 17'ye çıkmıştır.

İşçi konseylerinin yapısal durumu personelinkinden iyidir. Hem sosyal hem de profesyonel açıdan Özyönetim'in en yetenekli ve en yetkili kuruluş olması gereğini, İş kollektiviteleri bu nedenle çok iyi anlamaktadırlar.

Şunu da belirtmek ilginç olacak: Yönetim organlarındaki, üretime doğrudan katkısı olan işçilerin (producteurs immediats) oranı 1968'de % 60 ve 1970'te % 55'e düşmüştür. Genel ve teknik kadroların oranında % 3, işçi olmakla birlikte muhasebe. yönetim ve ticaret servislerinde çalışanların (employés de direction'ların) yönetim organlarındaki oranları ise % 2 artmıştır. Birinci kategori diliminin % 50 olduğu ticarî girişimlerde bu durum özellikle görülür. Yönetim komitelerinde üretimden gelen üyeler işçi konseylerindekinden daha azdır: % 23 dolayında... Çoğunluğu oluşturanlar kadrolar ve müstahdemlerdir.

Yönetim komitelerinde bu nedenle kapkaç ve haksızlık olasılığı daima vardır. Yönetim komiteleri —bunlara 'İş Komiteleri denildiği de oluyor— gitgide birer Teknisyenler Kolejine dönüşme yolundadır.

Yönetim planında, teknokratik kuruluşları kollamak eğilimi vardır. Yugoslavya henüz teknik ve profesyonel kadrolarını oluşturmamıştır ama teknokratik tehlike güngünden kendini daha da duyurmaktadır. Yalnız kurumlara (institutions) bel bağlayarak bu tehlikeyi ortadan kaldıramıyacağımız meydandadır.

Özyönetim ve Yönetim.

Bir hak yeme biçimi daha var: Özyönetim organları teknik ve ekonomik yönetim içinde, üretim sürecinin örgütlenmesi ile eriyip gittiği zaman, yöntemle ilgili işlerin karmaşıklığında oluyor hak yemeler...

Özyönetim - Yönetim arası anlaşmazlıkların nedenleri, hem pratikte hem teoride, sık sık tartışmalara ortam hazırlamaktadır. Sosyolojik araştırmaların bu konuda vardığı gerçek: Ortada kesin bir karşıtlık var, ciddi bir mücadele var, **iktidarın ve etki'nin paylaşılması mücadelesi...**

Zagrep Özyönetim Merkezi'nce yapılan incelemeler bu olguda başlıca üç neden bulunduğuna işaret etmektedir:

1. Yönetim alanındaki müdahale, Özyönetim'in 'iş bölümü'nü kaldıracağı yolundaki ilkel düşünceden ileri gelmektedir.

2. Özyönetim'in ilk on yılı sırasında, gelir bölümüne (Doğrudan Üreticiler)in katılmaları salt sembolikti ve **genişletilmiş üretim** üzerinde hiçbir pratik etkisi yoktu. (Üretim, SERMAYE+DEĞER çemberinin oluşmasıdır. Eğer değer fazlası tüketime giderse buna 'Basit Üretim', eğer değer fazlası sermaye birikiminde kullanılırsa, buna 'Genişletilmiş Üretim' deniyor.) Özyönetim yok değildi, vardı ama bazı temel öğeleri noksandı, örneğin ekonomik temel... Özyönetim organları gerçek içerikten yoksun olarak havanda su döğüyorlardı: Aldıkları kararlar teknik yönetimin fonksiyon yetkilerini aşıyordu.

3. Bazı girişimlerde çoğu kadrolar yeterince eğitilmiş değildi; hatta çok beceriksizdi; modern üretim koşulları içinde işleri çekip çevremiyordu. Teknik örgütlerin fonksiyonları bu kadroların ihmalleri yüzünden say-

günlüklarını yitirdiler. Gerekli formasyonla donanmış olmadıklarından, her değişikliğe, her modernleştirme çabasına karşı geliyorlardı. Asıl acınacak nokta —profesyonel yeteneklerin bulunmamasından çok— atılım yokluğu idi. Tabii, bu uyuşukluk, yarı zenaatçı ve tutucu görüşlerle kucak kucağa idi. Teknolojik sürece Özyönetim organlarının el koyması tehlikesi, yönetimin teknik otoriteden de, gerekli yaratıcı yeteneklerden de yoksun olduğu girişimlerde daha sık görülmektedir.

Özyönetim ve Kişisel Sorumluluk.

Başarısızlıklar karşısında kişisel sorumluluk... Son yıllarda, yalnız girişimlerde değil, halk arasında da bundan söz ediliyor sık sık... Önce, özyönetim organlarının yeteneksizlikleri tartışılıyor, sonra da, işlerin çekip çevrilmesinde direktörlerin ve yönetim kadroların tutumları yüzünden uğranılan başarısızlıklar ele alınarak, kişisel sorumluluklar kurcalanıyor. Bu tartışmaların hiçbir akademik yanı da yok: halk oyunu, basını, sendikaları, Sosyalist Birliği'ni, yargıç derneklerini harekete getiriyor, o kadar.

Özyönetim organlarının sorumluluğu sorununa açık seçik ve rasyonel bir yanıt getirmek, birçok bakımlardan elbette zor.

Özyönetim sosyalizminde en önemli kararları alan organların hukuksal sorumluluğundan söz etmenin olanağı yoktur. Hukuk açısından, bir iş kollektivitesinden hesap sorulamaz. Sorumluluk ancak bireysel olur; çünkü, ne diyoruz: «Kişi aldanabilir, fakat kollektivite aldanmaz.» Bir başka deyişle, işçi konseyinin sorumluluğu ancak **politik** türdendir Hukuksal olarak söylemek istersek, işçi konseyinin bağışıklığı (immunité'si) vardır; mahkeme ancak, kişi olarak **suçlu**'yu mahkûm edebilir, yani

belli bir kişi'yi... Şu halde geriye politik sorumluluk kalıyor: İşçi konseyini seçenler konseyden, faaliyetlerinin bir dökümünü isteyebilirler. Konseyi dağıtabilirler.

Peki, yeterli mi bu? Akılcılık ve toplumun genel çıkarları açısından bu yöntem etkili mi?

Özellikle, ekonomik durumun bozulması (likidite tıkanıklığı, enflasyon...) hallerinde kişisel sorumluluk güncel bir tema olmaktadır. Suçluyu bulacaksın, sorguya çekeceksin... Peki, istenilen kesinlikle suçluluğu belirlemek olanağı var mı? Uğranılan zarar genel bir ekonomik bunalımdan, dünya ekonomik akımlarından yada Devlet'in almış olduğu bazı kararlardan ileri gelebilir. Bununla birlikte sorumlular; çoğu kez, direktörler ve teknik kadrolardır. Ama onlar ihmallerinin hesabını vermiyorlar: işçi konseylerinin kararları arkasına gizleniyorlar; kendi ortamlarının sahte özgeciliğini siper ediyorlar. Yada, yetkileri ve sorumlulukları belirleyen yönetmeliklerdeki boşluklardan yararlanıyorlar.

Çoğu hallerde İşçi Konseyi'nin karar yetkisi ancak biçimseldir. Kararlar, gerçekte, direktörlerle onun teknik kurmayı tarafından alınır. Yaptıkları, tüm faaliyetlerini özyönetim organlarının peşin onayından geçirmektir. Sorumluluk söz konusu olunca, yöetim kadroları hemen işçi konseyini ileri sürerler:

«Yetki konseyindir; kararı konsey verdi. Biz ancak bu kararı uygulamakla yükümlü değil miyiz?» derler.

Birçok örgütlerde bir çeşit «Görevler Kataloğu» var: bir karara varmanın değişik basamaklarındaki yetkileri belirlemektedir. Bu katalog stratejik, teknik, günlük ve rutin yetkileri gösteriyor. Temel kararlarda özyönetim organları atlanamaz. Ama bu, temel kararların işçi konseyinde alındığı, başka işlerin ise teknik yönetimce yürütüldüğü demek değildir. Kararın çeşitli safhalarındaki sosyal öğelere teknik, teknolojik ve ekonomik öğelerin

bağlı oluşu ölçüsünde, kararın tüm öğeleri ve safhaları özyönetim'e bağlanabilir. Özyönetim eğer yalnız büyük sorunlarla meşgul olsaydı, geleceğin yollarını çizmekle yetinseydi. İşin ötesini profesyonel yönetimin eline ve keyfine bıraksaydı, gerçek yaşamdan ve çalışanların çıkarlarından kopmuş olurdu.

Pratikte, özyönetim organları politik açıdan; yönetim kadroları ile tek tek işçiler ise bireysel olarak sorumludurlar. (Disiplin sorumluluğu, maddi sorumluluk ve ceza sorumluluğu)

Yönetim kadrolarının yararlandıkları özerklik. ileri sürdükleri öneriler ve görüşler ölçüsünde onların sorumluluklarını arttırmaktadır. Profesyonel ve teknik kararların sorumluluğu önerileri sunanlarındır; bu kararları uygulayan direktöründür.

Girişimlerde tartışılan şu: Yürütmenin tüm teknik ve profesyonel işlerini kadrolara mı devretmeli, yada, özyönetim organınca alınmış tüm kararlardan direktörü mü sorumlu saymalı? Öyle ya, direktör bir kararı geri çevirebiliyor, tanımayabiliyor, yasalara bağlı kalınmasını isteyebiliyor; kollektiviteye yada topluma zarar gelmektense kendisi görevden çekilebiliyor.

Ne olursa olsun, ekonomik örgütlerin çoğu sorumluluklar konusunun kısa sürede açıklığa kavuşturulmasını ısrarla istiyorlar.

23 bin işçisi olan Zenica Çelik Fabrikalarında, 1971' in ilk yarısında uğranılan 17 milyon dinar zararın % 70'inden personelin sorumlu olduğu saptanmıştır.

3 bin işçi çalıştıran Vares Demir Madeni'nde, üç ay üstüste zarar edilmesi halinde, **doğrudan sorumlular**'ın otomatik olarak işlerinden alınmaları karara bağlanmıştır. Aynı durumda altıncı ayın sonunda ise aynı müeyyide (yaptırım) yüksek kadrolara ve direktöre de uygulanabiliyor. Başka örgütler, tek yanlı saydıkları böy-

le bir kararı benimsememişlerdir. Gerçekten, zarar, yukarda da söylediğimiz gibi, genel ekonomik durumdan yada başkaca bir nedenden ileri gelebilir; bunda sorumluların ihmalleri yada yeteneksizlikleri söz konusu olmayabilir.

7 bin işçilik Jesenice Çelik Kuruluşunun statülerinde şöyle bir madde var: Direktörlüğe başvuran işçilere —eğer konu kendi kişisel çıkarlarıyla ilgili ise, 24 saat içinde; eğer konu başka ise, 13 günde— cevap verilmesi zorunluğu vardır. İşçi bu cevabı yeterli bulmamışsa, özyönetim'in öbür kuruluşlarına yakınmada bulunabilir. Eğer tüm bu olanaklardan bir sonuç alınmazsa greve gidilebilir.

Bununla birlikte, eğer sıraladığımız başvurma basamakları atlanarak grev kararı alınmışsa, yine statülere göre, grev sorumluları cezalandırılırlar; hattâ işten çıkarılırlar.

Bor Kombinası'nın (11 bin kişilik Bakır Yatakları) iç yönetmeliklerinden biri, üretim teknolojisi sürecinde yeri olan herkesin görev ve sorumluluklarını tüm ayrıntılarıyla belirlemektedir.

Son Özyönetim Kongresi'nde, delegelerden biri, sosyal mülkiyet için yapılan «Hem herkesin, hem hiç kimsenin...» biçimindeki tanımlamanın bazan şöyle yorumlandığını ileri sürdü: «Sosyal mülkiyet madem herkesindir; o halde benimdir.» Bu yorum sosyal mülkiyetten yararlanmada baş tacı ediliyor. Fakat zarar söz konusu oldu mu, ortaya hemen bir başka yorum çıkıyor: «Madem herkesindir; o halde benim değildir.» Doğrusu bencilliğin ve sorumsuzluğun eleştirisi ancak bu denli çarpıcı olabilir.

Modern ekonomik çalışma çok sıkı bir iş ve yetenek bölümü gerektirmektedir. Özyönetim'de, işçi kendine karşı sorumludur. Suyu taşıyanla testiyi kıran ayırt

edilemez. Böyle olunca da kabak 'Özyönetim'in başına patlar. Sorumluluk —hem kişisel hem de toplumsal nitelikte olmak üzere— bir bilinç düzeyi gerektirir. Bir yandan bu düzeye erişmeyi amaçlarken, toplum, modern bir çalışma örgütlenmesiyle, modern bir özyönetim örgütlenmesiyle kendini korumağa bakmalıdır; bu da yeteneklerin ve sorumlulukların inceden inceye paylaşılmasıyla ve hukuksal, politik önlemlerle olur.

Bu alanda, Yugoslav Özyönetimi henüz en uygun düzenlemeleri getirebilmiş değildir.

Ekonomik Olmayan İşlerde Özyönetim.

Ekonomik olmayan işler'den şunu anlıyoruz: Eğitim, Halk Sağlığı, Sosyal Öngörü (Prévoyance Sociale). Kültür ve Öğretim Çalışmaları, Güzel Sanat, Bilim... Yine ekonomik sayılmayan Bankacılık, Sosyal Sigorta Sandıkları, Sosyal muhasebe servisleri, piyangolar, ve Bütçenin giderler bölümündeki Millî Savunma, Güvenlik, Yönetim, Adalet işleri de bu bölüme girer.

Tam bir sosyal sistem oluşturmak için, Özyönetim'in önemli yanlarından biri, bu yöntemi maddi üretim alanından diğer sosyal alanlara da aktarmaktır: üniversitelere, okullara, hastanelere, Sosyal Sigorta'ya, vb.

İşte bu tür kurumlar da özerk birer özyönetim kuruluşu olmak yolunda değişim gösteriyorlar. Böylece, sosyal yaşam üzerinde Devlet eli baskısı hafiflemektedir. Ama eğer bunlar toplum kontrolu altında olmasalardı, merkezden kopmuş birer bürokrasi kalesine dönüşebilirlerdi.

Sosyal işler dediğimiz alanlardaki özyönetim yalnız bu alanlarda çalışanların işi değildir; aynı zamanda bunların hizmetlerinden yararlanan üretim işçileri ve yurt-

taşların işidir: Bu son iki kategoridekiler sosyal işlerin finansmanına katkıda bulunurlar.

Bu kesimde, gelir, pazar'dan sağlanmamaktadır. Bu hizmetlerin ücretleri belirlenmiş değildir; daha doğrusu, arz ve talep yasasına göre, düşüktür de... Çoğu hallerde bu hizmetler 'ekonomik' değildir. Çalışmanın ve hizmetlerin değeri genel bir uyumun meyvası olamıyor çoğunlukla... Bu kesimin finansmanında Devlet'in aracılık rolü oynamasından ve bu kesimin kendine özgü yapısından dolayı, bundan yararlananlar, kendilerine yapılan hizmetin tam değerini bilemezler. Bu hizmetlerden karşılıksız yararlandıklarını sanırlar.

Bu sektörde, özyönetim bakımından iki önemli sorun var:

Bu kurumlarda çalışanlar toplumsal gereksinimlerin belirlenmesi ve toplumun bu kurumlara ayırdığı kaynakların tutarı konusunda hemen hiç söz sahibi değillerdir. Onlar, ayrılan kredilerin miktarına bakmaksızın, toplumun beklediği tüm hizmetleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Öte yandan, üreticiler de, ekonomik olmayan işlere ayrılmış fonların nasıl kullanıldığını kontrol edemezler.

O halde ne yapmalı da, bu harcamalar üzerinde girişimlerin ve yurttaşların kontrollarını güçlendirmeli? Bu harcamaları ekonomik gelişmeyle nasıl bağımlı kılmalı?

Ekonomik olmayan ...işlerde özyönetim şuna dikkat eder: Bu işlere ayrılan gelir bölümü, üreticilerin ve bu hizmetlerden yararlanan diğer kimselerin kontrolundan kaçırılmış bir 'iş fazlası' olmasın. Bu alanda Marks'ın şu dövizi gerçekleşebilsin: «Üretici, bir özel kişi olarak kaybettiğini, toplumun bir üyesi olarak —doğrudan yada dolaylı— geri alır.»

Özyönetim'in ekonomik olmayan işlerdeki felsefesi

özellikle şu amacı kurcalamıştır: Elden geldiğince, bu işleri bütçe'lerle bağımlı kılmamanın yollarını aramak, bulmak... Bütçe kredilerinden yararlanma özgürlüğü, öz-yönetim açısından, büyük bir önem taşımaz (tabii, bütçenin kaynakları üzerinde söz sahibi olunmadığına ve hizmetlerden yararlananlarla etkin bağlar kurulamadığına göre.)

Bu bakımdan daima iki ateş arasında kalmışızdır: Bir yandan, sosyal harcamaların genişlemesini durdurma ve, ekonomi üzerindeki baskısını azaltma gereği, bir yandan da ekonomik gelişme düzeyine uygun düzeyde sosyal işlerdeki maddi durumu iyileştirme gereksinimi. (Çünkü ekonomide teknolojik modernleşmeyi de ihmal etmemek gerek...)

Acaba, bu işleri yönetimsel statülerinden yavaş yavaş nasıl kurtarmalı?

Her şeyden önce, finansman yoluyla... Bu örgütler, hizmetlerden yararlananlara masrafın % 30 kadarını doğrudan doğruya ödeterek, masraflarının bir bölümünü karşılamaktadırlar; geri kalan % 60 kadarını da ortak fonlardan (komünlerden, cumhuriyetlerden ve girişimlerden) ve, sosyo-politik kurumların bütçelerinden sağlamaktadırlar. Bu fonlar, ekonomik örgütlerle yapılan sözleşmeler gereğince, bir ölçüde beslenirler. (Örneğin meslek okulları, teknik ve ekonomik bilimler fakülteleriyle)

Çalışma sektörlerine göre, hizmetlerin finansman sağlamak için «satılması» değişik oranlar gösterir: Koruyucu sağlık işleri % 22, okullar yaklaşık % 14, kültür hizmetleri % 46, sosyal öngörü % 58, yönetim % 2,8, banka ve sigorta hizmetleri % 98.

Görüldüğü üzere, bütçe yoluyla finansman, önemini gitgide yitirmektedir. Bütçe, daha çok, Yönetim, Mil-

lî Savunma ve Adalet işleri için gerekli harcamaları karşılamağa yaramaktadır; bir de, gelirleri yetersiz olan komünlerin ve diğer politik kollektivitelerin açıklarını kapamağa...

Zaten güçlü olmayan kaynakların en rasyonel biçimde kullanılması istemi, kimi zaman, aşırı uygulamalara neden oluyor: Bir okulun, gezginci bir sirke yaz mevsimi için avlusunu; Belgrad'da da bir başka okulun, jimnastik salonunu tatil süresince depo olarak ticarî bir girişime kiralaması gibi skandallar... Oysa her iki okulun da amacı, masraf açıklarını kapatma çabasından başka birşey değildi.

Sosyal işlere, özellikle eğitime ayrılan krediler bu hizmetlerin karşılığı olabilmekten uzaktır bugün... 1965 reformu —özel tüketim ve yaşam düzeyinin yükselmesi yararına— ulusal gelirin yeni bir dilim anlayışı ile dağıtılmasına yol açmıştır. Sosyal işlerin çoğunda, personel ücretleri ekonomi alanındakinden daha düşüktür; üstelik, sosyal işler kadrolarında çalışanların formasyonları daha yüksektir. Federal İstatistik Enstitüsü'ne göre, 1972 başlarında, okullar, sağlık ve kültür kuruluşları, ücretler bakımından en düşük durumda olan sektörler arasındaydılar. Ama, personelin formasyonu bakımından durum tersineydi. Enstitü'nün verileri 101'nci sayfadaki tablodadır.

Ekonomik sektör alanında çalışanlarla ekonomik olmayan alanlarda çalışanların gelirleri arasındaki farklar gösteriyor ki, temel sosyal işler (öğrenim, bilim, halk sağlığı, sosyal öngörü, eğitim ve kültür) hayli gecikmeli'dir: bu yüzden de genel gelişmedeki etkinlik rolünü hakkıyla oynayamamaktadır.

Buna karşılık, maliye, sigorta, şans oyunları alanlarında kişisel gelirler —çalışma sonuçlarından bağımsız olarak - çok belirgin bir yükseklik göstermektedir. Öğ-

	Sosyaleştirilmiş Ekonomi Sektörü %	Ekonomik olmayan işler %
Yüksek formasyon	2,2	14,5
Yüksek formasyon (1. basamak)	1,1	9,2
Orta formasyon	7,7	32,0
İlk formasyon	7,3	17,6
Yüksek kalifiye işçiler	6,4	2,4
Kalifiye İşçiler	28,4	5,4
Uzman işçiler	13,9	3,0
Kalifiye olmayan işçiler	33,0	15,7

retimcilerin, eğitimcilerin yakınmaları bundan ileri geliyor. Bunlar son yıllarda birçok protestolarda bulunmuşlar, işi hattâ (çalışmayı durdurma) kertelerine dek vardırmışlardır.

Federal Meclis, bazı ekonomik ve, ekonomik olmayan örgütlerdeki haksız ve yüksek personel kazançlarına karşı bir yasa çıkarmak suretiyle, duruma müdahale etmiş bulunuyor. Sendikalar da kendi açılarından harekete geçerek, bankaların, sigortaların ve şans kurumlarının, ücret konusunda daha adaletli kriterler (ölçütler ortaya koymalarını istemektedir.

Özyönetim ilkelerine göre 'konsantrasyon' sisteminin etkinliği böylece anlaşılmış oluyor. Eğitimciler ve onlarla aynı kategorideki ekonomik sektör personeli arasındaki ücret düzeyi farkı hayli törpülenmiş bulunuyor. (örneğin. son iki yılda bu fark, Slovenya Cumhuriyetinde % 25'ten % 12'ye düştü.)

Komün, eyalet ve cumhuriyet basamaklarında kendi dallarına göre örgütlenen topluluklar (Communatés) kültürde, bilimlerde, eğitimde ve halk sağlığında daha güçlü bir özerklik elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Komün yada cumhuriyet meclisi bu tür bir sosyal uygulamanın gerçekleşmesi için topluca bir para ayırmaktadır. Yöntem, bu kurumların çalışmalarıyla ilintisi olan diğer sosyal faktörlerle, ve özellikle, ekonomik girişimlerle sözleşmeler yapılmasını sağlayacak olanakları da düzenlemektedir.

Öğrenimde Özyönetim.

Okulların konseyleri var. Bu konseylerde öğretmen ve öğrenci temsilcileri yer almaktadır. Komünlerde. cumhuriyetlerde eğitim birlikleri bulunuyor: (Okullar ve Üniversiteler Özyönetimsel Birlikleri.) Bunlarda okullarlarca, üniversitelerce, kömünce, cumhuriyetçe seçilmiş temsilciler var. (Girişimler de, yalnız, finansmana katkıda bulundukları takdirde, temsilci veriyorlar bu birliklere.) Birlikler kendi yürütme organlarını seçiyorlar.

Bu kurumların finanse edilişlerinde yenilik şudur: Bunlar yalnız yönetimin kredilerine bağlı değillerdir; yasa ile belirlenmiş ve salt bu amaca ayrılan zorunlu bir yardım (bir vergi) ile de beslenirler.

Kontrol işini Devlet üstüne alır; yetkileri başlıca teknik ve profesyonel niteliktedir.

Eğer meslek okulları ve fakülteleri ekonomik örgütlerce kurulmuşsa yada onlarla aralarında doğrudan anlaşmalar varsa, durum biraz farklılık gösterir: bu kurumlara önemli malî kaynaklar ayıran bir ekonomi'nin - programı etkiler, şöyle yada böyle kategoride elemanlar yetiştirilmesini dilemek ve özyönetim organlarında

kendi temsilcilerini bulundurmak gibi - birçok hakları vardır.

Büyük ekonomi merkezlerinde son on yılda yeni yeni fakülteler ve üniversiteler kurulmuştur: Niş Üniversitesi (Niş, elektronik endüstri merkezidir, ve 10239 öğrencisi olan bir Elektro-teknik Fakültesi vardır.); Kragujevac Teknik ve Ekonomik Bilimler Fakülteleri (2766 öğrenci. Bu kent otomobil endüstrisi merkezidir.) Bakır yataklarının bulunduğu Bor'da 693 öğrencinin okuduğu Teknoloji Fakültesi; Gemi Yapımı Tezgâhları bulunan Rijeka'daki 4487 öğrencili üniversite, 23 bin öğrencili Sarajevo üniversitesi ve 13669 öğrencili Novi Sad üniversitesi.

Ekonomi ile eğitim arasında doğrudan bir bağlantı türlü bakımlardan önemlidir:

— (Üretici çalışma) ile (üretici olmayan çalışma) bir sentez sürecini besler;

— Eskiden Belgrad, Zagrep ve Ljubljana gibi büyük yönetim merkezlerine özgü olan okulların ve üniversitelerin bölgelere dağılmış olmaması gibi bir mantıksızlığı giderir. Bu gün artık, ekonomik gelişme programı ile kadroların oluşma politikası arasında daha sıkı bir bağlılık gözetilmektedir ve vardır da... Gerçekten, 1985 yılına kadar teknik ve bilimsel kadrolar şimdikinin iki katını bulacaktır. Onların çalışma verimleri ise otuz kat artacaktır. Zaten Batı Avrupa'nın şimdiki düzeyine erişmeş istiyorsak, bunun başkaca çıkar yolu yoktur;

— Ekonomik - eğitim arası bağlantı, nihayet, daha adaletli bir bölgesel bölüşme sayesinde, öğrencilerin sosyal durumlarını da daha elverişli kılacaktır. Bugün büyük kentlerdeki sekiz eski üniversitede okuyan 250 bin

öğrenciden % 13'ü işçi ailelerinden gelmedir; oysa bu orantı yeni üniversitelerde % 22 ile % 33 arasındadır.

Her basamakta ve her daldaki öğrencilerin özyönetime katkıda bulunmaları konusu çok önemli ise de, kitabımızın çerçevesi bu konuyu ayrıntılarıyla ele almağa elverişli değil...

6.

GELİRLERİN BÖLÜŞÜLMESİ

Politika ile Ekonomi Arasında.

Daniel Chauvey «L'Autogestion» —Özyönetim— adlı kitabında, (1970), özyönetim için başlıca şu dört prensibin öneminden söz ediyor:

— Ücretin kaldırılması;

— Girişimlere doğrudan demokrasi ve özgür tartışma ilkelerine uygun bir çalışma örgütlenmesi;

— Özyönetim komitelerinin işçilerce seçilmesi;

— Girişimlerde otoriter bürokrasinin kaldırılması.

Zaman zaman düşünüldüğü üzere, politika ile ekonomi arasında kesin bir ayırım yapmanın olanağı yoktur. Modern bir demokrasi kurulsun diye girişilen 'kişiyi bürokrasiden ve yabancılaşmadan kurtarma' mücadelesi politik alanla sınırlanamaz; bu mücadele daha geniş bir planda —ekonomik ve sosyal alanlarda da— sürdürülmelidir.

Şu son yirmi yıllık Yugoslav denemesi göstermiştir ki Özyönetim'in maddi temeli güçlendirilmedikçe, üreticiler bu tür sosyalizm uygulamasını ancak **biçimsel bir demokrasi** sayacaklardır.

Nedir bunun anlamı?

Toplum ne üretip yaratmışsa tümünü harcayıp tüketmiyor. Bu kaynakların ve değerlerin bir bölümü sosyal

ve geniş üretimlere ayrılıyor. Bu durum —sıkıca merkezleştirilmiş bir ekonomi için de, Özyönetim ekonomisi için de, kapitalist ekonomi için de— bir gerçek... Sorulması gereken bir şu nokta var: Kimlere gidiyor bu iş fazlası; bu iş fazlası için kimler karar sahibi?

Özyönetim açısından Yugoslavların kördüğümü şuydu: Gerek sosyal üretimi sağlamak, gerek sosyal bakımdan yararlı işler gördükleri halde üretici sayılmayan toplum bireylerinin geçimlerini desteklemek için ayrılacak gelir paylarını kimler saptayacak? Devlet mi, onun mekanizması mı? Girişimlerin dışında ve çalışanların katılmadıkları apayrı bir toplum politikası temsilcisi yada temsilcileri mi? Yoksa, doğrudan doğruya, çalışanlar mı?

Yugoslavların yanıtı —duraksamasız— şöyle oldu: «Bu iktidar, olabildiğince büyük ölçüde, işçi'nin eli altında bulunmaktadır.» Üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine oturan burjuva politik demokrasisinin doğan kapitalizm gelişmesinde oynadığı rol, (hiç değilse Yugoslav demokrasi anlayışına göre) sosyalizm gelişmesinde de, özyönetim yoluyla benimsenmiştir; çünkü özyönetimde üretici, kişisel kazançlardan vergi almakla yetinmeyerek, doğrudan doğruya kendi yaşam ve çalışma koşulları üzerinde söz sahibi olmak için, toplam gelirlerin en büyük bölümünü de kullanmak ister ve kullanma iktidarındadır.

Toplumun ve çalışanların tepesinde, Devlet, özerk bir güç haline gelmemelidir. Devlet onlara —ortak yönetim çabalarında, sosyal ve ekonomik koordinasyon ve yönelme davranışlarında— yardımcı olmalıdır.

Çalışan'ın Özyönetim'le beliren çıkarı insanlar arası ilişki biçimleri arasında en «heveslendirici» etkendir. Teknolojik süreç de işçi için güçlü bir çekici'dir; çünkü onun verimliliğinin yükselmesini ve dolayısıyla kişisel gelirinde ve tüm toplum gelirlerinde bir artış sağlar.

Üretim Araçlarının Sahibi Kim?

İşçiler ve onların kollektiviteleri çalışırken kullandıkları araçların sahibi değildirler. Üstelik, olamazlar da... Bu araçlar toplumun malıdır (Propriété sociale.) Geçerli deyimiyle «Hem kimsenin değil, hem de herkesin» dir. O halde, ne devletin ne de bir grubun sahipliği de söz konusu olamaz.

Kimi Yugoslav toplumbilimcileri üreticilerin ekonomik fonksiyonlarını «kollektif girişimin özgül bir kategorisi» diye tanımlamaktadırlar. Kollektivitenin bireyleri, çalışmalarını —bir kez daha yineleyelim tüm halkın malı olan üretim araçlarıyla yapıyorlar; katlandıkları risk'e uygun gelirler elde ediyorlar; yarattıkları kaynakları kişisel gelirlerle Girişim'in fonları arasında bölüşmek hakkına sahip oluyorlar, ve teknik yönetim kadrolarıyla kendi Özyönetim organlarını seçiyorlar.

Yugoslavya'da mülkiyet biçiminin **sosyal mülkiyet** olduğu biliniyor. Ama, özellikle tarımda, çeşitli özel mülkiyet biçimleri de yok değil... Sosyal mülkiyet karakterindeki tarım işlerinde de bir takım ekonomik ve hukuksal ilişkiler söz konusu olmaktadır. Bu ilişkileri yalnız Anayasa değil, girişimler arasındaki sözleşmeler de belirleyebilmektedir.

Marksistler hep şunu demişlerdir: «Devrimci hedeflerin gerçekleşmesi, üretim araçlarının özel mülkiyet alanından toplum mülkiyetine geçirilmesiyle olur.» Fakat, sosyalist toplumların deneyimleri şunu göstermektedir ki işin bu kadarıyla devrim noktalanmıyor; işin bu kadarıyla işçi sınıfının koşulları ve olanakları düzene sokulamaz.

Sosyalist ilişkilerin Devlet'le işçi arası ilişkiler demek olduğu anlayışı ve bunun kapitalist sistemdeki patron —işçi ilişkisinin yerini tuttuğu düşüncesi, sosyalist ku-

ram ve uygulamanın yersiz ve tutucu bir yorumudur. Bu uygulamada— ve bu kuramda **Devlet Ekonomik mekanizma ve Yönetim mekanizması** yüksek düzeyde bağımsızdır; ve komünist partilerin varlıklarında somutlaşan politik bir iktidara sahiptir. Zamanla, bu durum, devrimci örgütlerin politik ve ideolojik rolünü soysuzlaştırır; bu örgütleri yöneticilerin ellerinde birer iktidar aleti niteliğine düşürür.

Yugoslavların, Özyönetim ilkelerine göre örgütlenmiş bir toplumda belirmesi kaçınılmaz olan değişimleri düşünmeğe başlamalarının nedenleri bunlardır.

Devrim ertesinde, biz de, Sosyal Mülkiyet ve Devlet Mülkiyeti kavramlarını bir tutuyorduk. Devlet, gözümüzde, işçi sınıfı çıkarlarının devrimci simgesiydi. Etkisini ve hattâ baskısını derinden duyduğumuz bu aşırı görüş ve uygulama, ideolojik bir ön yargı değil, bir gereksinimdi. Kamulaştırma, yeniden kurma, kaynakların merkezleştirilmesi, yatırımlar ve planlama, herşey, Devlet gücüyle gerçekleşiyordu.

Bununla birlikte, Özyönetim, kendi mantığını artan bir ağırlıkla duyuracaktı. İşçi sınıfı sosyal iktidarının şu sorunlara bağlı olduğu anlaşılacaktı: Ekonomik iktidar kimlerin elinde olacak? Gelir'in bölüşülmesinde kim kefil olacak? Sosyal sermaye dediğimiz sosyal mülkiyetin mutemedi kim olacak?

1971 Anayasa değişiklikleri —sosyo— politik ortaklıkların olduğu kadar çalışanların da, herkesin de yararına merkezcilikten sıyrılmak için yeni yollar açmıştır.

Özyönetim sisteminde, işçi, ne (bazan iddia edildiği gibi) bir hisse sahibidir, ne de grup çapında bir özel mülkiyet sahibidir. Öte yandan, Devlet de toplum adına yada işçi sınıfı adına sahiplik rolü oynamamaktadır.

Fakat, madem ki **sahiplik** kavramı ortada duruyor, bunu şöyle yada böyle, biryere yakıştırmak zorunluğu

var. Özyönetimin sosyal —tarihsel hedefi, tek bir sahiplik biçimi olan (Çalışma Temeline Dayalı) bir sahipliğe ulaşmaktır. Sermayenin sahibi her kim olursa— isterse Devlet olsun —işçi her türde ücret ilişkisinden kurtulmalıdır. Ama, böylesi bir sahiplik anarşi ortamında oluşmamalıdır; aksine, tüm işçilerin hak eşitliği ve genel bir dayanışma esprisiyle gerçekleşmelidir.

Yugoslavya'da sosyal mülkiyet ne Devlet'in tekelindedir, ne de teknokrasi'nin... Fabrikalarda çalışan işçi gruplarının da malı değildir sosyal mülkiyet... Sosyal mülkiyet, ortak üretim araçları kullanan insanlar arasındaki ekonomik, politik ve hukuksal ilişkilerin bir bütünüdür. Bu araçlar ortak çalışmanın koşuludur. Üretim araçlarını kullanmada işçilerin hakları ve sorumlulukları eşittir. Ama bu araçlar üzerinde grup mülkiyeti gibilerden her hangi bir sahiplik hakları yoktur. İşçi eğer gelirin bir bölümüne sahip çıkıyorsa ve gelirin bölüşülmesi işine katılıyorsa, bu haklar onun çalışması karşılığıdır; hayalî bir mülkiyet hakkından ileri gelmemektedir.

İşçi yalnız kişisel gelirini belirlemek değil, aynı zamanda tüm toplam gelir üzerinde bir tür hak sahibidir. Sermayeye eklenecek değer fazlası dilimini saptamada da bu böyledir. Özyönetim toplumunda kaynakların ve araçların konsantre edilmesi ve merkezleştirilmesi de elbette gereklidir; ama bu işler çalışanların, **özyönetimcilerin**, kontrolu altında olmalıdır. Hiçbir devlet kuruluşu, sosyal sermayenin topladığı hiçbir ekonomik örgüt, bu konularda sahiplik taslayamaz. Birikimi kimler yaratmışlarsa, kararlara katılmak ve yürütmeyi kontrol etmek de onların hakkıdır. Devlet kurumları da, ekonomik örgütler de, tüm çalışma örgütleri, tüm ilgili işçiler karşısında, hem ekonomik, hem politik bakımdan sorumludurlar.

Bizim sistemimiz yalnız sosyo - ekonomik sosyalist ilişkiler oluşturmakla kalmıyor; her ne kadar modaları geçmiş görünüyorsa da. eski sistemin çeşitli **kapitalist** ve **Devlet Mülkiyeti** biçimlerini de yeniden ortaya çıkarıyor. Çalışma örgütlerinin kadrolarına varıncaya kadar işleyen bürokratik merkezcilik, çok fazla kazanca sahip çıkılması, üretimle ve çalışma ile uyarlığı düşünülmeksizin —örneğin dış ve iç ticarette— özerk sermaye yatırımları şunu göstermektedir ki, sosyal sermayenin sirkülasyonu ve dağılımı, henüz, o sermayeyi yaratanların tam yararlarına göre düzenlenmiş değildir.

Topluma ait gelirin, araçların ve kaynakların yönetilmesinde uyguladığımız sistemler iki grupta toplanabilir. Birincisi, işçinin üretime doğrudan katıldığı —ürün'ün kendi elinde yaratıldığı— hallerde kararlara ve kontrola katılma haklarını düzenleyen sistemler; İkincisi ise bu çemberin dışındaki olgunları kapsar: bu geniş alanda özyönetimsel kontrol zayıftı, sınırlıydı. Son Anayasa değişikliği, birikimi sağlayanlara o birikimin her bakımdan kontrolu hakkını tanımaktadır.

Özyönetim hakkı üretim araçlarının sahipliği üzerine kurulmamıştır; çalışma üzerine, çalışma'nın sonuçları üzerine kurulmuştur.

Herkesten Yeteneklerine göre, Herkese Çalışmasına göre...

«Herkesten yeteneklerine göre, herkese çalışmasına göre» ilkesi, olgulara uygulanması zor olan bir ilkedir. Her bireyin çalışmasının verimini nasıl hesaplamalı? Şu son on yılda Yugoslavlar bu soruya en tarafsız, en adaletli karşılığı bulabilmek için çırpındılar.

Önce, «Herkesten yeteneklerine göre» yi ele alalım: Bu ilke bazı geri görüşlülerce değersiz sayılmıştır. Böyleleri, kadrolarla (memurlukla) elemeği arasında derin

bir fark çizgisi koyarak, yaldızlı diplomalara ve koltuklara ücret yüksekliği davasındadırlar. Birçok yönetim mevkilerinde, sorumlulukları yüklenebilme niteliklerinden ve yeteneklerinden yoksun kimselerin bulunması, bu geri görüşün altındaki art niyeti açığa vurmağa yeter.

Bugünse artık, çalışma'nın ve verim'in değerlendirilmesi yoluna girişilmiştir. Artık, ödüllendirmeler, bir takım biçimsel mevkiler ve unvanlara göre değil, çalışma'ya ve verim'e göre oluşmaktadır. Kullanılan puvan sisteminde şunlar göz önünde tutulmaktadır: İş'in sonucu (verimi), işin koşulları, yetenek ve deneyim. Şimdi yürürlükte olan ödüllendirme usulü, ücret'le prodüktivite arasında sıkı bir bağlantıyı ön görmektedir.

Ünvanlara, mevkilere ve eskiliğe öncelik tanınması; verimleri derecesinde öldüllendirilmeyen, nitelik ve yeteneklerine uygun mevkilere atanmayan yüksek formasyonlu —çiçeği burnunda— genç kadrolar üzerinde sert tepkiler yaratıyordu. Son yıllarda Yugoslav gençliğinin başlıca parolalarından biri şuydu: İş, en yetenekliler arası yarışmalar sonucunda verilmeli...» Cumhuriyetlerin meclislerine ve Federasyon Meclisi'ne yapılan son seçimlerden önceki günlerde göze çarpan afişlerden biri: «En iyileri seçelim» Genç bir mizahçı bu afişi şöyle tamamlamıştı: «...eğer aday iseler...»

Bu acı eleştiri haksız da değildi.

Hak Yeme Tehlikeleri.

Her girişimin ve kurumun özerkliği, çalışması sonucu elde ettiği malî kaynaklarla garanti altındadır. Her ekonomik girişim, kendi üretim planını hazırlamakta, ve ürettiklerini ticarî mal olarak iç ve dış pazarlara sürmekte özgürdür. Personel, çalışmanın sonuçlarına göre bölüşülen iş fonları ve işçi ücretleri arasında sapta-

malar yapma hakkına sahiptir (Amortisman karşılığı ve topluma çeşitli yükümlülükler harcamaları çıkarıldıktan sonra geri kalana GELİR diyoruz.) Aynı hak tüm eğitim, bilim ve halk sağlığı kurumlarına da tanınmıştır. (Yalnız, eğer bu gibi kurumlar bütçeden yardım alıyorlarsa, bazı kayıtlamalar söz konusu olabilir.)

Üretilen işe göre gelirlerin bölüşülmesi prensibi basamak basamak şöyle uygulanır: aynı çalışma örgütünün, her bir çalışma ortaklığının üyeleri arasında; birleşik girişimlerin ve kombinaların çeşitli bölümleri arasında; cumhuriyetler arasında, ve nihayet, Federasyon'a karşı olan yükümlülükler bakımından...

Devlet, bu ilkeye aykırı buyruklar çıkaramaz. Bu tür ayrılıklar ancak bir merkezleşme gereğinden, dayanışma esprisinden ve kollektif zorunluklardan ileri gelirse caiz olabilir. Ama müdahaleler, ancak, sosyal yardım biçimlerinde ve özgürce kabullenilmiş dayanışma esprisindedir.

Gelir (ücret) kişinin randımanına, çalışmayla yarattığı somut değere göre saptanır. Ama, pazar ekonomisinde —asıl deyimiyle, sosyalist ticarî üretimde— her bireyin çalışması kesin onayını (consécration'unu) ancak değerlerin ve hizmetlerin gerçekleştiği **pazar**'da bulur. Bu durumda, aynı çalışmanın aynı değeri ifade etmesi gibi bir belirlilik yoktur her zaman.

Girişimler, kaynaklarını **fonlar** ve **kişisel gelirler** olarak bölme oranını saptamak konusunda serbest olduklarına göre. «Ya, tümünü kişisel gelirlere ayırırlarsa?» diye bir kuşku akla gelebilir. Bu olanak —bu tehlike— gerçekten, vardır da...

İşçiler, teknik kadrolarca ileri sürülen kanıtlara aldırmayabilirler, yada o kanıtları anlamayabilirler ve, yatırımların zararına, kendi kişisel kazançlarını yükseltme kararları alabilirler. Fakat, bu tür kararları önleye-

cek birçok yollar yok değildir: a) Girişimin teknik servisleri otoritelerini kullanırlar; b) Sendikalar, ve Komünistler Birliği kendi politik ağırlıklarını koyarlar; c) Eğer bölüşme, Girişim'in amaçlarına uygun değilse, ve eğer teknik servisler yatırımların zararına bir ücret artışını önermişse, çalışma birlikleri de işe müdahale eder (Temelden gelen kontrol - Controle de la base.)

Burada, sosyalleştirilmiş sektörün ekonomik örgütlenmeleri üzerine yapılan ilginç bir incelemeden söz edelim (Ekonomik Grupların Durumu Hakkında İnceleme, 1962 - 1966 yılları arası; yazan M. Korac; basımı Zagreb 1968.)

Fonlarını birazcık «unutan» girişimlerin sayısı ancak 3 idi, ve ancak 5 olguda, yönetim organları, net gelirlerin tutarını aşacak ölçüde kişisel gelirler payını saptamıştı. Çalışma örgütlerinin çoğu, net gelirlerinin % 30 kadarını kendi çeşitli fonlarına ayırmışlardı. Net gelirlerin bölüşümü üzerine yapılan inceleme gösteriyor ki, kişisel gelirleri ortanın üstünde olan ekonomik dallar çalışanları, kendi gelirleri yüzdesini fon payının altında tutuyorlardı. Peki, bu nedendi?

Önemli bir gelir sağlayan kollektiviteler —ilerde daha dolgun kişisel gelirler dağıtabilmek için— kendi fonlarını bol bol besliyorlardı. Başka bir deyişle, bu bölüştürme sistemi rasyonel olarak, kendine özgü bir mantıkla işliyordu.

Yüksek bir gelir gerçekleştiren ekonomik örgütlerin bu geliri tüm olarak kişisel kazançlara ayırması, kuramsal bakımdan, olmaz değil. Böylesi bir yağma'mn yapılmasını büyük ölçüde önleyecek iki faktör var:

Birincisi, rekabet... Bilindiği gibi, rekabet ortamında ayakta kalabilmek için, yeni sermaye yatırımları, yeni ekiplenmeler gerekir; ülkenin ve dünyanın öbür yapımcılarıyla atbaşı gidebilmek için başka yol yoktur.

İkincisi, halkoyu'nun ve özellikle sendikaların baskısıdır. Birçok çalışma örgütlerinin (elektrik enerjisi dağıtımı, dış ticaret, bankalar ve mesleksel ortaklıklar) başlarına gelen bu grupların da başlarına gelirdi. Sendikalar, basın ve tüm halkoyu, bu davranışı, adaletli bölüşmenin soysuzlaşması sayarak sert biçimde eleştirmiştir. Bu tür baskı da etkili olmayınca, yönetimsel ve politik müdahalelere baş vurulmuştur: kişisel gelirlerin ve malî kaynakların bloke edilmesi vb. gibi... Kişisel gelirlerin belli bir düzeyi aşmasını önleyecek yazılı olmayan bir tür kural var: Eğer tavan delinirse, toplumsal müeyyideler sökün etmekte gecikmez. Bunlar, genel eleştiridir; politik sorumluluktur; belli bir dal basamağında bireysel kazançların taban ve tavan sınırlarını belirleyen sosyal uyum'dur; ve nihayet, bıçak kemiğe dayanınca, malî ve yönetimsel önlemlerdir.

Görülüyor ki bu kural, sosyal bir norm olarak, hiç de az etkin değil... Personel gelirlerini yüksek tutan kimi örgütler, kuşku ve tepki uyandırmamak için, fonlarını çoğaltmağa bakarlar.

Yatırımlarda İşçilerin Söz Hakkı.

Fabrikalarda, yatırımlar işçilerin yetkisine girer. Ama, ulusal çapta bu konuda söz hakları nedir? «Ulusal Yatırımlar» derken, cumhuriyetler çapında hattâ Federasyon çapında gerçekleştirilen yatırımları kasdediyoruz.

1965 Reformu, bile bile, girişim'den yana olmuştur; çünkü, yatırımlar bakımından, onu en rasyonel ünite saymıştır. Bugün, bir girişim, gelirlerinin % 60'a yakın bölümünü serbestçe kullanmaktadır. Girişimin bu sorumluluğu ve bu malî gücü iki sonuç doğuruyor: Birincisi, bölüşmede (personel gelirleri —yatırımlar— kol-

lektif tüketim bölüşmesinde) girişim daha sıkı bir kontrol uygulayabiliyor. İkincisi, yatırım fonlarının kullanılmasında da daha geniş haklar elde ediyor. Burada söz konusu olan, özyönetimin ekonomik temellerini güçlendiren hem politik hem ekonomik bir roldür.

Çalışma örgütlerinin bölüştükleri fonları arttırmak için, Reform, ulusal gelir'in yeni bir bölüşümüne de yer vermiştir.

İlk yıllar, 1957'ye kadar, heveslendirme sağlayan «yararlanma» lar (ki bunları girişimler özgürce bölüşebiliyorlardı) çok düşük orandaydı: 1955 ortalama ücretlerine göre ancak % 5 fazla..,

Gelir Sistemi'ne geçildikten sonra, özyönetim'in maddesel temeli hızla güçlendi. İşçilerin, iş politikası ve —giderek— çalışma koşulları üzerindeki etkileri daha geçerli oldu. Bu da üretimin artmasına ve özyönetim'in gelişmesine yeni bir atılım getirdi.

Özyönetim'den önce, iş kollektivitelerinin, personel kazançlarını saptama ve ücret fonlarını bölüşme özgürlükleri sınırlıydı. İlk on yılda durum gitgide değişti; ve 1959'da girişimler, toplam sosyal üretimin % 42,8'ine sahip oldular. 116'ncı sayfadaki tabloda görüleceği üzere, bu oran daha da artacaktı.

Demek, 1960 reformundan bu yana, net üretimde ekonomik örgütlerin payında artış var. 1962'de bu pay % 48, ve 1964'te % 54.4. iken, 1965'te % 58.7'ye ve 1966'da % 61.9'a ulaşmıştır. Bazı sarsılmalara karşın, 1970'te % 60 dolaylarında bir oturmuşluk göstermiştir. 1971'den başlayarak —bazı vergilerin kaldırılması sayesinde— % 61.9'a çıkmıştır.

Genişletilmiş üretim üzerinde üreticiler ne derecede etkilidir anlamak için, buna ayırdıkları iş gücü fazlasının payını göz önünde bulundurmak gerekir. Bilindiği gibi, işgücü fazlası tümüyle temel üretim araçlarına ay-

rılmamaktadır. Sosyal üretim üzerinden alınan sabit sermaye biçimindeki yatırımlar 1964 - 1967 döneminde gerileme göstermişti: 1964'te % 21.7, 1965'te % 16.8, 1966'da % 16.

Sosyal Komünote ile Girişimler Arasında Gelirin Bölüşülmesi

Yıllar	% Sosyal Komünate	% Girişim
1959	57.2	42.8
1960	56.7	43.3
1961	49.7	50.3
1962	52.3	48.6
1963	51.7	48.3
1964	45.6	54.4
1965	41.3	58.7
1966	38.1	61.9
1967	39.2	60.8
1968	40.6	59.4

Sonra elle tutulur bir toparlanma kaydedilecekti: 1967'de % 21.1, 1968'de % 21.9, ve 1969'da % 22.7. Nisbeten önemsiz olan kaynaklar girişimlerin modernleşmesi ve yeni ekiplenmeler için kullanılıyor. Böylece son yıllarda, yatırım fonlarının üçte biri yeni üretim merkezlerinin kurulmasına giderken, kamu sektörü toplam yatırımların ancak yarısını kapsamıştır.

Politik sorumluların başlıca kaygısı, birkaç yıldan beri, modernleşme fonlarının toplamını arttırmak amacıyla, ekonominin ulusal gelire katkısını yükseltmektir.

Bu alandaki artış temposu kararsız olduğu için, tatmin edici sayılmaktan uzaktır. Bu, bizim özyönetim toplumumuzun kısa sürede çözümlemesi gereken temel sorunlarından biridir.

Girişimde Gelirin Bölüşümü.

Her çalışma örgütünün geliri —söylemiştik— işletme masrafları ve amortisman çıkarıldıktan sonra örgüte kalan miktardır. (Çalışma örgütünde gelir bölüşümü temel yasası.)

O halde, gelir, yeniden üretilen bir değerdir.

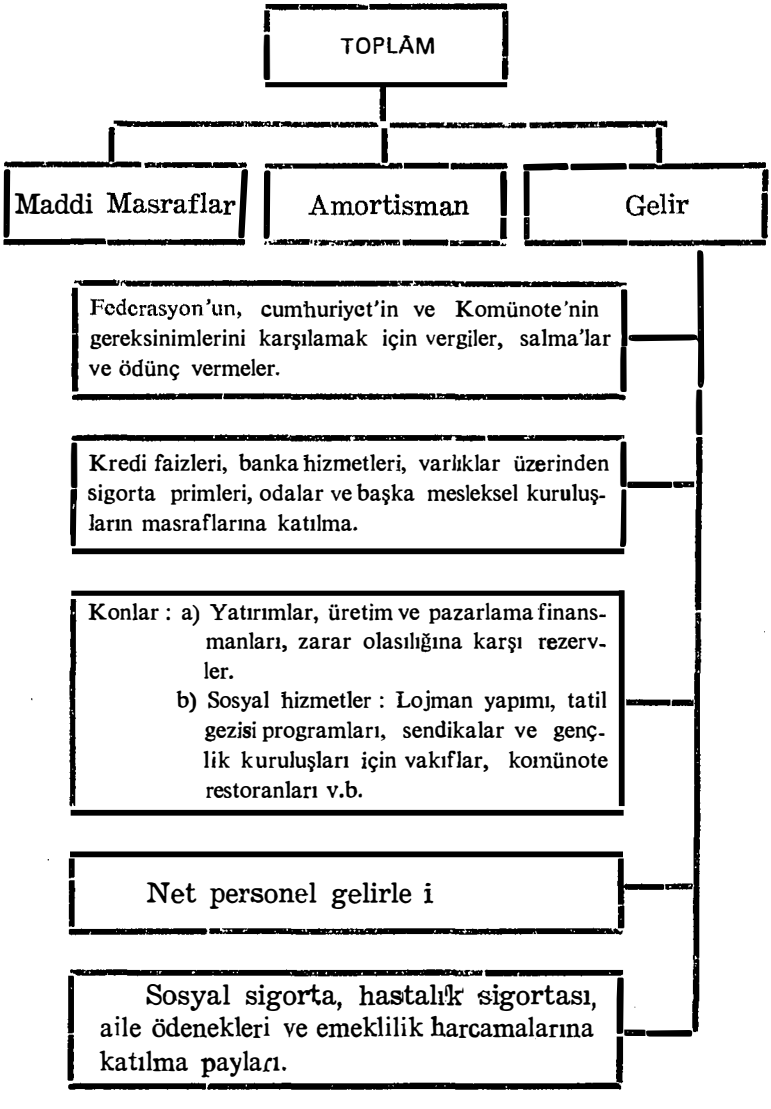
Girişimlerin angajmanları iki türlü oluyor: yasal, bir de sözleşmeye dayalı. Herşeyden önce, işletmenin masrafları olan sözleşmeli angajmanları karşılamak için gerekli olan kaynaklar ayrılır. Sonra sıra personel gelirlerine ve yasal angajmanlara gelir. Şunu belirtmek yerinde olacak: bunlar, ancak, girişim bir gelir gerçekleştirdiği takdirde ödenebilir.

Fonlar ve personel gelirleri arasındaki ilişki, tüm çalışma ünitelerine danıştıktan sonra işçi konseyinin her yıl kabul ettiği girişim planı ile belirlenir.

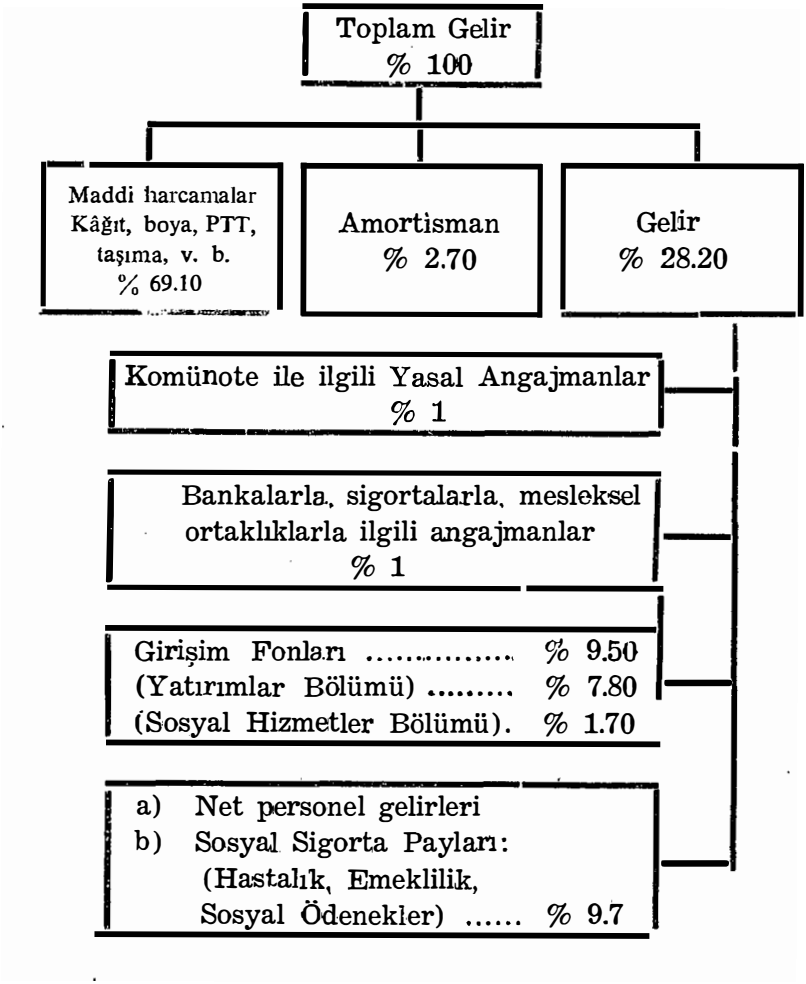
Kişisel gelirler üzerinden kesilen Belediye, Cumhuriyet ve Federasyon vergileri ekonomik olmayan faaliyetlerin —halk sağlığının, sosyal sigortanın, eğitim işlerinin ve az gelişmiş bölgelere yapılacak yardımın— finansmanını sağlar. Bu yoldan elde edilen kaynaklar bu tür işlerin minimum finansmanına ayrılmıştır. Bu alandaki tüm ek çabalar, girişimlerle ve ilgili servislerle varılan uyum ve anlaşmalar sonucu yardım kredilerini gerektirir.

Girişim, kendi yeğlediği kredi politikasını uygulamakta özgürdür. Yabancı bankalar da dahil olmak üzere, bankalar aracılığı ile ödünç para alabilir yada vere-

Bir Gi işimde Gel r Bölüşümünün Genel Şeması

«Politika Basın ve Yayın Girişiminde
Gelir Bölüşümünün Şeması.

1700 personel kullanan «Politika» Basım ve Yayım Girişimi, 500 bin baskılı günlük iki gazete ile 1 milyon baskılı haftalık 6 dergi çıkarmaktadır. Kendi basımevi vardır. 320 gazeteci çalıştırır. Politika Girişimi, kendi dalında ve hattâ tüm Belgrad ekonomisi içinde sermaye birikimi oranı bakımından en yüksek düzeydedir. Kalifiye olmayan ve yarı kalifiye olan işçilerin sayısı ancak 250'dir.

bilir. Büyük girişimlerin kendi özel bankaları vardır; gelişimlerini büyük ölçüde o yoldan finanse ederler.

Girişimin personel kazançları için ayırdığı bir bölük gelir, sosyal hizmetlerin gerektirdiği harcamaları karşılar: kreşler, anaokulları, sportif kuruluşlar, tatil primleri vb. gibi... Elbette, bütün bunlar iş kollektivitesi ile yada işçi konseyi ile uyum halinde kararlar alınmasına bakar. Çoğu girişimlerin bu gereksinimleri karşılayacak kendi kollektif tüketim fonları vardır. Bu fonlar, lojman yapımı, dinlenme merkezleri kurulması, komünote restoranları gibi, personelin bazı kolaylıklar gördüğü çeşitli sektörler bakımından büyük önem taşır. Annelik yardımından cenaze masrafına, yaşlılık yardımına dek çok geniş bir alanı kaplar.

Aynı daldaki girişimler arasında bölgesel ilkeye göre uyum, sosyopolitik örgütlerin ve temsil gruplarının önerilerini benimseyen uyum, kuşkusuz, kişisel gelirlerin politik bakımdan bir biçimde olmasına yardım eder. Bu uyumlar, müeyyidelere uygun yazılı uzlaşmalara da ortam hazırlamış olur. Ticaret odaları, sendikalar ve temsil örgütlerinin de bu konuda yabana atılmayacak rolleri vardır. ...

7.

SOSYALİZM VE YUGOSLAV TOPLUMUNDA DAYANIŞMA

Sosyal Farklılıklar.

Yugoslavlar hâlâ nisbeten fakir sayılacak bir toplumda yaşamaktadırlar. Sürüp giden başlıca eşitsizlik nedenlerinden biri de işte budur. Elbette, çalışma'dan ileri gelen kişisel gelir farklılıkları, hem ekonomik hem de sosyal açıdan gereklidir. Toplum ve ekonomi ne denli az gelişmiş durumdaysa, bireysel kazanç farklılıkları da (Devlet ekonomisinin aylıkları, Kapitalist Ekonomi'nin gündelikleri) o denli farklılaşma gösterir.

Bugünün Yugoslavyası için önde gelen politik kaygılardan biri çalışma'dan ileri gelmeyen farklılıkları ortadan kaldırma yolları arayıp bulmaktır. 1968 öğrenci kaynaşmaları ve parlamento tartışmaları sırasında olduğu gibi, 1971 İkinci Özyönetim Kongresi'nin ilk gününde de, bu sorun ortaya atılmıştır. Üstüste sendika toplantılarında ve Komünistler Birliği'nde de bu farklılık düğümü kurcalanmıştır. Yasaya aykırı servetler, çoğunlukla, spekülasyonlardan oluşmaktadır: büyük kentlere yakın inşaat alanı olabilecek arazi üzerindeki spekülasyonlardan, büyük kentlerdeki yapıların satışından doğan spekülasyonlardan, bu işlerdeki komisyonculuklardan, vergi kaçırmalardan... Maddî bakımdan bunlar pek ka-

barık bir toplam sayılmazsa da, ahlaksal ve politik etkileri çok korkunçtur. Minareye kılıf uyduranlar, yasaların boşluklarından yararlanarak tüm kirlerin içinden «tertemiz» çıkarlarsa, sonuç neye varır? Hele kamu sektöründe çalışanların halini bir düşünün... Böylesi ihmallere bir son verdiremiyen bir toplum yapısı elbette eleştirilere hedef olacaktır. Bu gün Yugoslav yaşamında en büyük konulardan biri sosyal farklılıklardır.

Bu farklılıkların başlıca üç kaynağı var: Birincisi - elektrik enerjisi dağıtımı, dış ticaret vb. gibi - bazı girişim tekelleri; ikincisi, hizmet girişimlerinin, kazançlarını prodüktivite'ye bağlayamamaları (bankalarda olduğu) gibi). ya da prodüktivitelerin değerlendirilmesindeki zorluk (sigorta sandıklarında ve piyango işlerinde olduğu gibi); üçüncüsüde özel sektörün spekülasyonları. (taşınmaz mallar üzerindeki uzlaşmalı işlemler gibi.)

Çalışma'nın sonuçlarındaki başkalıklardan ileri gelen kazanç farklılıkları bile bazı çevrelerde polemiklere yol açıyor. Ekonomik olgu ve sosyal olgu birbirine karıştırılıyor, ve, ödüllendirmede eşitlik isteniyor.

İş Bölüşmede Farklılıklar

Aynı girişimin içindeki personel kazançları yelpazesi acaba fazla mı açık?

Hem çok düşük kazançlar var, hem de çok yüksek kazançlar... Aynı girişim içinde en düşük ve en yüksek kazançlar arasındaki farka (iç bölüşme farklılığı) diyoruz ki bu fark bire karşı dört'tür. Bu ortalama tüm çalışma örgütleri için geçerlidir. Demek ki bir yüksek mühendis yada bir genel direktör, kalifiye olmayan bir işçiye oranla, 4 kat fazla kazanmaktadır. Bu farklılık oldukça ılımlı sayılabilir.

Heveslendirme açısından, iç yelpaze, sosyal olmaktan

çok, ekonomik bir sorundur. Gerçekten, 1964 - 1970 döneminde, bu yelpazenin en kapalı olduğu (1 : 1.9) örgütlerin sayısı üç kat artmıştır; yelpazenin (1 : 2.9) olduğu girişimlerin sayısında ise artış %50'dir. Buna karşılık: farklılık oranının (1 : 4.9) ve (1 : 5.9) olduğu girişimlerin sayısı yarı yarıya azalmıştır. Ödüllendirmedeki farklılıkları azaltma eğiliminin apaçık kanıtlarıdır bu rakamlar. (Özyönetim Toplumunda sosyal Gelişmeler, Dr. Sefer. 1971) «Belgrad»

1966'da, kalifiye olmayan işçi ile yüksek formasyonlu bir uzman arasındaki kazanç oranı (1 : 2.7) idi. Bu gün ise fark biraz daha fazladır. Yönetimsel dönemde (1 : 2) idi.

Varılabilecek sonuç şudur: Kişisel gelirler arasında çalışma'dan ileri gelen farklılıklar büyük değildir. Hattâ yeterince heveslendirici sayılmaz.

Sovyetler Birliği girişimlerinde ücretler ve aylıklar yelpazesi, resmî istatistiklere göre, (1 : 4) tür; Fransa'da (1964) 1 : 5.9; Danimarka'da (1965) 1 : 4.3; İtalya'da (1966) 1 : 7; Norveç'te (1964) 1 : 2.4; İsveç'te (1963) 1 : 3.2

Kapitalist ülkelerde girişimlerin kazançlarına ortak olan yönetim kadrolarıyla ilgili veriler burada hesaba katılmamıştır.

1968'de yapılan büyük bir anket, Yugoslavya'da bu farklılığın (1: 6.7) olduğunu göstermektedir. O yıldan bu yana yelpazede bir açılma eğilimi görülmemektedir (Yılda 0.01 ile 0.03 arası artış bir önem taşımıyor.)

Yugoslavya'da sosyalize sektörün en iyi ödüllendirilen mesleksel kategorileri: ticaret röprezantanları, reklâm ajanları, direktörler, uluslararası futbolcular, kimi mühendis ve mimarlar, yüksek memurlar, Federal İcra Konseyleri ve cumhuriyetler İcra Konseyleri başkanları, pilotlar, üniversite profesörleri, Yugoslav Halk Ordusu'-

nun yüksek rütbeli subaylarıdır. Yardım gelirleri ve «ekstra» lar toplamın kapsamı dışındadır.

Bazıları, çalışmaları karşılığı, en yüksek personel gelirini çok aşan gelirler sağlamaktadırlar. Pek de haksız olmayarak, halk oyu bu tür olgulara karşı duyarlıdır. Böyle gelirlerin tutarını hesaplamak da, kaynağını öğrenmek de çok zordur.

Birçok örneklerle doğrulandığı üzere, böylesine yüksek gelirler hiç de tekin bir çalışmanın ürünleri değildiler. Çoğu hallerde söz konusu olan hile'dir; kaçakçılık'tır: Sarajevolu bir özel lokantacının türlü adlar altında bir sürü kafe-restoranları vardır. Zagrepli bir taşımacı, ticaret siciline ailesinin tüm erkin bireylerini (9 kişi'yi) ayrı ayrı yazdırmıştır. Belgrad'da bazıları kent planlamasına göre «yıkılması gerekenler» listesine alınmış olan eski evleri satın almakta ve böylece, kamulaştırma faslından, büyük ödenekler koparmaktadırlar. Bazı Yugoslav girişimlerinin temsicileri, yabancı ortaklardan, sözleşmelerinin onaylanmasını sağlamaları karşılığı, çok kabarık öldüller almaktadırlar (ki bunları saptayabilmek hemen hemen olanaksızdır.) Özel zanaatçılar, iş yerlerini çoğu kez, vergilerin düşük olduğu az gelişmiş komünlerin ticaret odaları sicillerine yazdırmakta, oysa —örneğin Belgrad'da— yerleşip çalışmaktadırlar. Haydi, bir tanecik de yüksek yasal gelir örneği verelim: Satış tekeline (exclusivité'ye) çok önem veren plakçıların ses sanatçılarına kabarık paralar ödemelerinden doğan durumlar...

Gelir vergisi oranı, 100 bin dinarın üstünde, % 70'tir. Kimileri, gelirlerini aile bireylerine bölüştürmek suretiyle bildirmekte ve yasa ile oynamaktadırlar.

Denetim servislerin kontrolları yetersizdir. Görevleri bu tür yolsuzlukların sanıkları hakkında kovuşturma açmak, onları cezalandırmak ve varlıklarına el koymak

olan savcılar ve yargıçlar, işte bu kontrol yetersizliği yüzünden elleri kolları bağlı kalmaktadır.

Milyonerler.

Yugoslavya'nın kişisel gelirleri ve toplam geliri acaba nasıl bir tablo oluşturuyor? Kaç milyoner var Yugoslavya'da?

1968'de, 4 milyona yakın müstahdemden yalnız 142 bini gelir vergisi ödemekle yükümlüydü. 20 bin ya da 23 bin dinarın üstündeki gelirlere de vergi yoktu (yani iki bin dolardan yukarı.) Milyonerlerin çoğu da işte bu 20 bin - 40 bin dinar gelir dilimi içindekilerdi.

Yıllık 2 bin - 4 bin dolar demek, aylık 170 - 340 dolar gelir demektir. En zengin olanlar, yılda ortalama 80 bin dinar (8 bin dolar, ayda 670 dolar) gelire sahiptiler. Tüm ülkede böylerinin sayısı 223 (!) idi... (Dr. Sefer'in aynı kitabından)

Tüketim Düzeyi.

Kişisel yaşam düzeyindeki farklılıklar şu faktörlerden ileri geliyor: ailenin çapı, ailede çalışanların sayısı ve oranı, çalıştıkları ekonomik sektör, aile nüfusunun yaş durumları.

Tüketim düzeyinin en düşük olduğu kesim kırsal aileler; en yüksek olduğu kesim ise işçi aileleri —daha belirli bir deyişle— sosyalize sektörde çalışanların oluşturduğu ailelerdir.

Söylediğimiz gibi, kişisel yaşam düzeyi, ailenin çapına ve iş tutan bireylerin sayısına ve oranına bakmaktadır. Ortalama Yugoslav ailesi 4 bireyden oluşur: (kırsal olmayan aileler 3.4 bireyli. kırsal aileler 4.3 bireyli karma aileler ise 4.8 bireylidir.) Bu sonunculardа

5 üyeden biri; kırsal olmayan ailelerde 3 bireyden biri çalışır.

Tüm bunlar gösteriyor ki gelir farklılıklarını indirmenin en iyi yolu, hele kalabalık aileler bakımından, istihdam olanaklarını arttırmaktır.

Özel Tüketim Düzeyi
(Aile Bireyi Başına)

	1963	1968
Kırsal aileler	100	100
Karma aileler	135	133
Kırsal olmayan aileler	184	200
Tüm aileler	144	153

Ekonomik Dalların Durumlarından İleri Gelen Farklılıklar.

Temel üretim araçları, bilgi ve istihbarat konsantrasyonu, uluslararası ya da pazar olanakları ve güncel-geçerli ekonomik politikayla ayarlanarak sistem kadrolarına uygun görülen aylıklar, ekonomik dalları farklı durumlara getirmekte, faaliyet koşullarını da farklılaştırmaktadır. Gelir yelpazesinin fazla açılmasındaki bir nedende budur.

Şu iş dalları, ortalamanın % 10'u üstünde personel geliri dağıtmaktadır: elektrik enerjisi, petrol endüstrisi, gemi yapımı, etüt ve projeler, montajcılık, hava taşımacılığı, ticaret, mesleksel ortaklıklar, bankalar ve sigortalar. Bu gelir fazlalığından, 450 bin kişi —tüm çalışanların % 13 kadarı— yararlanmaktadır.

Şu iş dalları ise, ortalamanın % 10'u altında personel geliri dağıtmaktadır: orman endüstrisi, tekstil endüstrisi, tarım, madenler, kerestecilik, inşaat, demiryolları, otelcilik ve turizm. Bu kategoride çalışanlar, tüm çalışanların % 23'üdür. Demiryolları hesaba katılmazsa, bu dalların örgütsel sermayesi zayıftır ve gerek ulusal piyasada, gerek dünya piyasasında sert bir rekabetle karşı karşıyadırlar.

Aynı derecede elverişsiz durum, 500 bin kadar müstahdemi olan hemen tüm (ekonomik olmayan) sektörlerin yazgısıdır: öğretim, halk sağlığı, sosyal öngörü, yönetim ve sosyal örgütler...

Eşitsizlikler, belli bir ölçüde, emeklilik hallerindeki farklardan da ileri geliyor. Emeklilik hakları aslında bir dayanışma biçimidir, ama bu haklar, her bir kimsenin çalışma yılları boyunca ürettiği işin değeriyle karıştırılmaktadır (yani, geçmiş hizmet hikâyesi...) Emekli aylıkları, çalışmakta olanların gelir artışlarıyla aynı tempoda artmamaktadır. Bazı girişimlerin statüleri, kendi emeklileri için birçok haklar öngörmüştür: dinlenme ve eğlence yerlerinden yararlanmak, komünote restoranlarından yararlanmak, hattâ bir ölçüde, girişimin kazancına ortak olmak... (Gerçekten, bu kazançlar, yalnız, çalışmakta olan işçilerin emeğinden değil, daha önceleri çalışmış olan ve girişimin gelişmesi için onca çaba harcamış emekli işçilerin emeğinden doğmadır.)

Yugoslavya'da sözü çok edilen bölgesel farklılıklar da sosyal eşitsizliklerin bir başka kaynağıdır. Aynı niteliklerdeki işçilerin örneğin, Slovenya'da ve Kosova eyaletinde ellerine geçen gelir aynı olamıyor: Slovenya'da ileri Batı Avrupa ülkelerinin yaşam düzeyine çok yakın bir yaşam düzeyi vardır; oysa Kosova eyaleti henüz gelişme merdiveninin ilk basamaklarındadır.

Farklılıklar, maddî bakımdan, toplam olarak ele

alındığında fazla sayılmaz. Bazı hesaplara göre (Dr. Sefer, Personel Gelirleri Yelpazesindeki Global Hareketlerin Bazı karakteristikleri, 1961 - 67, Belgrad) Yugoslavya'da tam eşitlikçi bir dağıtım sağlayabilmek için, personel gelirlerinin sadece % 18'ini yeniden bölüştürmeye tabi tutmak yeterlidir.

Ne yazık ki, burjuva usulü bölüşme hakkı —«eşit olmayan çalışmaya eşit olmayan ödüllendirme»— bu gün hâlâ sosyalist toplumda da geçerlidir. Sosyalist toplum, hedeflerine, bir tür 100 metre koşusu yapar gibi 'yetişmek ve geçmek' parolasıyla ulaşamaz; üretim güçlerini geliştirebilmek için uzun soluklu çabalar harcaması gerekir. Bu çaba göze alınmadıkça kişinin gereksinimlerinin özgürce karşılanması işi bir utupya olarak kalacaktır.

Doğrudan doğruya çalışma karşılığı olmayan kişisel gelir edinimlerinin alıp yürümesi karşısında sosyal ortamın duyarlığı çok hırçındır. Ne iş gördükleri belirlenemiyen politik daimîler'in aylıkları gibi... Eylül 1971' de, Slovenya'da, politik sorumlularını (yani parlamento, sendika, komünistler birliği, hükümet, Sosyalist Birliği ve Gençlik Birliği temsilcilerinin) ayda en çok 6 bin dinar alması için karar alındı. Gençlik Birliği başkanının da aylığı 4 bin dinarı geçmeyecekti.

Bu önlem, Paris Komünü örneğine uygun olarak, politik daimîlerin aylıklarını orta düzeyde işçi gelirini aşmayacak biçimde sınırlamaktadır.

En çok göze batan, çalışma karşılığı değil de türlü spekülasyonlar karşılığı elde edilen yüksek gelirerdir, imar alanına giren arazide arsa oyunları; lojman, ev ve araba satışları gibi... Hemen daima yasa boşluklarından yararlanılır bu dalaverelerde... Başka tür sui-istimaller de yok değil: örneğin ticaret işlerinde komisyonculuk (1971 güzünde Makedonya ve Sırbistan par-

lamentolarında bu konu ele alınmış, bu gidişle ekonominin soysuzlaşıp kokuşacağı acı acı dile getirilmiştir.)

Dayanışma.

Kişinin gereksinimlerini karşılamak için, Yugoslav toplumunda başlıca iki ölçüt bulunduğu söylenebilir. Hakların eşitliği planında bu ikisi birbirini bütünlemektedir:

— Üretilen işe göre bölüşme;

— Eşit haklara, dayanışmaya göre bölüşme.

Az üretici ve çok üretici çalışma'yı aynı biçimde değerlendirmeyi gerektiren üretim sonuçları dayanışması hem olanaksız hem de zararlıdır. Böylesi bir dayanışmayı öğütlemek, ilerlemeyi baskı altına almak demektir. Ağlamaklı bir sesle şu soruyu sormak boşunadır: «Şu sosyalist sistemin çelişkileri daha ne kadar sürecek?»

Sistemin çelişkileri oldu, bundan sonra da olacak. Sosyalizm ile ekonomiyi kimsecikler bağdaştıramıyor; üretilen iş ile özyönetim demokrasisinin gelişmesine göre ödüllendirmeyi de uyumlu kılamıyoruz. Sosyal değişimlerin bu denli köklü olduğu bir dönemde, çelişkisiz bir toplum düşünülemez. Kilise ve ütopyacı sosyalistler buna inanabilirlerdi, ama o günler geçti artık. Fidel Castro'nun yaptığı gibi, sosyalizm ile komünizmi aynı zamanda inşa etmekte olduğumuzu ve herkese —işine göre değil— gereksinimlerine göre verdiğimizi söyleyemeyiz. (Le Monde gazetesi, 19 - 20 Mart, 1970)

Eğer, üretilen işe göre bölüşme biricik bölüşme yolu olsaydı, eşitsizlikler, en elverişli ekonomik pozisyonları ellerinde tutanlar yararına sürüp giderdi. Karışıklığa yer kalmazdı. Yalnız, pazar ekonomisini karakterize

eden bozulmalara meydan bırakmadan uygulanması gereği var.

Sosyalizmde toplumsal hareketsizlik düşünülemez. Zaten bu, onun yüce hedefleriyle ters düşer. Sosyalizmin temel amaçları (insancıl amaçlar) en başta kişi'yi tanır; her bireyin sosyal koşullarını güvence altına almağa çalışır. Dayanışma —özyönetim sistemiyle sunulan heveslendirici sosyal ödüllemeleri zedelemeksizin— kişiler arasındaki eşitsizlikleri törpülemeğe yarar.

Hızlı kentleşme bir sürü sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur; bunların arasında lojman azlığı, okul azlığı, küçükler için gerekli kurumların yetersizliği değil, daha niceleri var. Anayasa, her birey için en azından bir yaşam düzeyi hakkı tanımıştır: sekiz yaşından başlayan öğretim, sosyal öngörü ve bir işte çalışma hakkı. Fakat bu haklar farklı düzeylerde yerine geliyor. Herkes için eşit ölçüde ulaşılabilir haklar değil bunlar... Öğretimde de, mesleksel formasyonda da. sağlık korunmasında da, iş bulabilme de durum böyle... Yugoslavya'da uygulanan sosyal politika, klasik sosyal öngörü'den farklı birşeydir. Sosyal politikamız, bazı yanlı, tutumları düzeltmelidir; yaşamın ve çalışma'nın tüm koşullarını (personel gelirleri politikasını, genel sosyal politikayı, eğitimi) kucaklamalıdır.

(Burada bazı rakamlar verelim: sosyal komünote, ulusal gelirin % 41'ini ekonomik olmayan işlere ayırmıştır: eğitime %5,2.. Bilimlere % 4, kültüre ‰ 2... halk sağlığına % 5.7... sosyal öngörüye % 8... emeklilik ve hastalık - sakatlık sigortalarına % 7.1... aile ödeneklerine ve çocukların korunmasına % 1.3... sakatların ve eski savaşçıların korunmasına % 0.8. lojman yapımına % 7.9.. Millî Savunmaya % 5.5... kollektif donatıma % 3.3... —Federal İstatistik Enstitüsü, 1970—)

Sosyal politikanın yetkilerinden biri de çalışmayı

örgütlemektir. Personel gelirleri arasındaki farklılıklar üzerinde durur; lojman, mesleksel formasyon, sınıflamalar, yaşlı işçilere yardım gibi konuları ele alır.

Sosyal Koşul Güvenliği.

Bu kapsama başlıca girenler: en azından bir geçim düzeyi, bir işte çalışma güvenliği, iş değiştirme özgürlüğü ve güç duruma düşen girişimlere toplumun yardımı. Ama, belli düzeyde bir güvensizlik olmaksızın, hızlı ilerleme'den söz edilemez. Üretilen işin pazarda lâyık olduğu değeri bulup bulamıyacağı önceden kestirilemiyeceği için toplum, her bireyin sosyal koşul güvenliğini ve en azından yaşam düzeyini sağlamakla yükümlüdür.

Minimal Personel Gelir.

Yasa şöyle der: «İşçinin, kendi çalışma örgütünün elde ettiği sonuçlardan bağımsız olarak, kişisel gelir hakkı vardır.» Yasa, herkes için geçerli olan minimal kişisel geliri saptar. Minimal kişisel gelir, komün'ün ya da cumhuriyetin ekonomik gelişme derecesine ve hayat pahalılığına göre de değişir.

Bu gelirler, girişimlerce, ihtiyat fonları ayrılarak, bölüşülür. Eğer bunlar yetersiz ise, kaynaklar, komünün ya da cumhuriyetin kollektif rezerv fonlarından sağlanır.

Garanti edilen en düşük gelir hakkındaki yasa, işçilerin sosyal koşulları bakımından, konuya bir ölçüde güvence getirmeğe dikkat etmiştir.

Bir girişim zararına çalıştığında, personel gelirlerinin yüzde 5 - 10 ya da yüzde 15 indirilmesine karar verilebilir. 1970'in ilk yarısında, bu durumda binden fazla girişim vardı 318 bin kişinin çalıştığı... Yılın so-

nunda, bu çalışma örgütlerinin çoğu karaya oturmaktan kurtuldular. Ancak (toplam 30 bin işçi çalıştıran) 150 kadarı, bu ücret indirimi rejimine üç aydan fazla devam etmek zorunda kaldı.

Zararına Çalışan Girişimin Sonu?

Yönetimsel dönem sıralarında, zararlar, öbür girişimlerin yardımlarıyla kapatılırdı. Hattâ, Devlet, bazı «planlı zararlar» bile öngörürdü. Sanki Devlet, tüm farkları ve kayıpları karşılamakla yükümlü bir sigorta sandığı idi.

Özyönetim sisteminde ise, zararına çalışan girişimler, şu üç sıra önlemlere tabi tutulurlar: Güçlendirme, Yasal Yönetim, İflâs.

Birinci adım, personel gelirlerini minimal'e indirmektir. Herkes için bir alarm çanıdır bu. İkinci adım, girişimin sağlıklı çalışmasını sürdürecek kredilerdir. Girişim, toparlanınca, bu borçlarını ödeyecektir. Böylece 'yüzdürülen' girişimin eski zararları komün'ün ya da cumhuriyetin rezerv fonundan yada kredi ilkesine göre kullanılan özel fonlardan kapatılır. Eğer hiç bir önlem yararlı olamamışsa yasal yönetime ve iflâs kararına gidilir. Hesaplar tasfiye edilir.

Yasal yönetime karar verme yetkisi Komün Meclisi'nindir. Bu meclis Özyönetim organları üyelerinin görevlerine son verir. Direktöre işten el çektirilir. Girişimin yasal yönetimini Yasal Yönetmen ele alır. Yasal yönetim en az bir yıl sürer ve şu hallerde uygulanır:

Eğer girişim, toplumun çıkarlarını ağır biçimde zedelemişse;

Eğer girişim, kendi zararlarını kendi rezerv kaynaklarıyla kapatamamışsa;

Eğer girişim, altı ay geçtiği halde angajmanlarını yerine getirememişse;

Eğer girişim, gerekli süreleri içinde bilânçosunu hazırlayıp sunamamışsa....

Alacaklı tüzel kişiler —eğer bu alacaklar girişimin borçlarının % 70'ini aşıyorsa— girişimin yasal yönetim altına alınmasını isteyebilirler. Yasal yönetim sona erdikten sonra, Komün Meclisi başkanı, yeni direktörün atanması için bir genel toplantı düzenler. Personel de yeni özyönetim organlarını seçer.

Eğer bir girişim üstüste iki yıl zararına çalışırsa, eğer bu zararlar rezerv fonlarınca kapatılamazsa, ve eğer artık alınabilecek hiçbir sağıltma olanağı kalmamışsa, tasfiye (liquidation) işine girişilir.

Bu durumda en önemli sorun, boşta kalan işçilere iş bulmaktır. Eskiden onların yazgısına omuz silkilirdi; bu da haklı hoşnutsuzluklara yol açardı. Son yıllarda ise, girişim, komün ve cumhuriyet o gibilere iş bulmak için seferber olmaktadır.

Çalışmaları rantabl olan tüm girişimler, gelirlerinin bir bölümünü «komün rezervleri» adı altında bir yana ayırmaktadır. Bu rezervler muhtemel zararları kapatmağa, sağıltma önlemleri almağa ve minimum personel gelirlerini ödemeğe yaramaktadır. Maden Kömürü İşletmelerindeki kaçınılmaz el emeği baskısı sırasında, ortak bir fon, erken emeklilik ödeneklerinin verilmesini, yeni iş alanları açılmasını ve yeni genç madencilerin işe alınmalarını sağlamıştır.

Son yıllarda, Yugoslavya'da girişimlerin % 10 kadarı zararına çalışmaktadır. Bunun nedeni 1965 ekonomik reformu ile girişilen derin yapısal değişimlerde aranmalıdır. Fakat, yasal yönetim altına alınan çalışma örgütleri —ne sayıları ne de kadroları bakımından—

ağır bir sorun sayılmazlar. Toplam girişimler sayısının ancak % 1.1'ini oluşturmaktadırlar. Gelir ve kadro açısından ise oranları % 0.8ile % 1.2 arasındadır (Sosyal Muhasebe Servisi, BÜLTEN 1971 Nisan)

Sosyal Öngörü.

Eğer ekonomi ve toplum, yalnız kurumların, halk hizmetlerinin, girişimlerin rantabl çalışmalarını tanısaydı, sosyalizmden söz edilemezdi; özyönetimin de hiçbir anlamı olmazdı.

İşi olan herkes, aile bireyleriyle birlikte, sosyal sigortadan yararlanmaktadır. Sağlık korunması, hastalık, iş kazası, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerindeki tüm yardımlar sosyal sigortanın kapsamına giriyor.

Yasa ve çeşitli anlaşmalar, sosyal sigortaya her kategorideki tüm yurttaşları sokmaktadır. Serbest meslek mensupları da (sanatçılar, zenaatçılar, avukatlar, her din ve mezhepten din görevlileri...) sigortanın dışında bırakılmamıştır. 1962'den bu yana çiftçiler de sosyal sigortadan kısmen yararlanıyorlar.

Sosyal sigortanın fonları bir yandan çalışma örgütlerinin (girişimlerin ve kurumların), bir yandan da bizzat sigortalıların katkılarıyla beslenmektedir. Sosyal sigortaya (hastalık sigortası, emeklilik ve sakatlık, aile ödeneklerine) katılma payı, kişisel gelirin en çok % 19.5'i oranında olur. Bu oran, komün basamağında, sigortalılar meclisince saptanır.

Her sigorta sandığı özerktir. Komün, cumhuriyet ve Federasyon düzeylerinde örgütlenen komünoteler sandıkları yönetirler ve kendi fonlarından serbestçe yararlanırlar.

Hastalık Sigortası.

Tüm işçiler ve müstahdemler, serbest meslek sahipleri ve tüm bunların aileleri hastalık sigortasından yararlanırlar. Tıbbî bakım görürler; hastanede yatarlar; ilâç, ortopedi aletleri ve başkaca gereksinimler de verilir. Hastalık ve toparlanma dönemlerinde sigortalı borçlanabilir de... Sağlık sigortasından yararlanma bir süreyle sınırlı değildir.

Sağlık kurumlarıyle sigorta sandıkları arasında tıbbî hizmetlerin ücretleri bakımından anlaşmalar yapılır. Doktor ve hastane seçmek hastanın hakkıdır. Çiftçilerin sağlık sigortası koşulları tam işlememektedir henüz. Katkılarının oranı ile sınırlıdır. Başka sektörlerde olduğu gibi bu sektörde de, sandıkları sigortalılar yönetirler.

Emeklilik ve Sakatlık Sigortası.

Eğer köylü çalışmaları hesaba katılmazsa, bugün Yugoslavya'da maddi üretimde çalışan her 2.5 kişiye karşılık bir emekli var. Bu orana göre, dünya ülkeleri arasında belki en öndeyiz. Son 10 yılda emeklilerin sayısında yıllık % 11.5 bir artış olmuştur. Buna karşılık, çalışan nüfus sayısındaki artış yılda % 3.8'dir. 1968 başında, erkek emeklilerin % 12.6'sı ve kadın emeklilerin % 10.1'i elli yaşın altında idiler. Emeklilik - sakatlık aylığından yararlananlar emeklilik - yaşlılık aylığından yararlananlardan daha çoktur. 1968 sonunda ülkede eski muharip emekliler'in sayısı 256 bin idi.

Erkeklerde 40 ve kadınlarda 35 yıl hizmetten sonra, yaşa hiç bakılmaksızın, emekliye tam ücret verilir. 20 yıl çalışmış erkeğe 60 yaşında, ve 15 yıl çalışmış kadına da 55 yaşında tam emeklilik hakkı tanınır. Zor ve sağlığa zararlı işlerde çalışanların (pilotlar, madenciler..vb.)

emeklilik sürelerinin hesabında, sekiz aylık hizmet bir yıl sayılır.

Sigortalının ölümü halinde, ölenin hizmet yılı kaç olursa olsun, aile bireylerine aylık bağlanır. Dul kalan kadın, eşi öldüğü zaman 40 yaşını doldurmuşsa yada en az 15 yaşında çocuğu varsa aylığa hak kazanır. Çocuklar, 26 yaşla sınırlı olmak üzere öğrenimlerinin sonuna kadar aylık alırlar.

Savaş gazisi sakatlar ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmış olanların aileleri —sakatlık derecesine ve ailenin maddî durumuna göre— özel bir aylıktan yararlanırlar. Kurtuluş Savaşına katılmış olan bir milyon muharipten 600 bini kentlerde, geri kalanı da kırsal bölgelerde yaşamaktadır.

Anne ve Çocuk Sağlığını Koruma.

Kadınlar, gençler ve çocuklar özel birer korunma konusudur. Gebe kadınların 105 günlük ücretli izin hakları vardır. Doktorun görüşü üzerine eğer bebeğin sağlığı gerekiyorsa, bu ücretli izin üç yıla kadar uzatılabilir. Gebe kadınlar ve çocukları bir yaşını doldurmamış analar gece çalışmasına ya da fazla çalışmaya zorlanamazlar. Bundan başka, kadınlar güç işlere koşulamazlar. Doğum yapacak kadınlar, bir işte çalışıyor değilseler bile, hastane ve kliniklerde her türlü bakım ve ilgiden yararlanırlar.

18 yaşından küçük gençler sağlığa zararlı ağır işlerde çalıştıramazlar. Onlara gece işi ve fazla iş de verilemez. 1970'te 150 binden fazla çırak (18'in altında) korumadan yararlandılar.

Küçüklerin korunması türlü biçimlerde oluyor. Tutarı cumhuriyet'ten cumhuriyet'e değişen ve kişi başına ayda 500 yeni dinarı aşmayan aile ödenekleri var. Son yıllar-

da çocuklar için yapılan kurumların (bakım yerleri, kreşler, bahçeler) sayısı iki bini geçmiştir.

Ücretli Tatil Hakkı.

İş haftası 42 saattir. Çalışan herkesin, onbir ay çalıştıktan sonra, ücretli tatil hakkı vardır. Tatil süresi —çalışma kıdemine ve mesleklere göre— (14-30) gün arası değişir. Seyrek ve ayrıcalı durumlarda, yıllık izin 60 gün sürebilir.

İşsizlere Yardım ve Çalışma Hakkı.

Geçici işsizlik halinde, on sekiz ay aralıklı olarak, daha önceden çalışmış bulunması gerekir: (Son iki yıl içinde on sekiz ay.) Geçici işsizlerin hastalık sigortası ve aile ödeneği hakları da işler.

İstihdam servisleri, işçilerin mesleksel yönelmeleri ve formasyonlarıyla ilgilenir. 1969'da, iş arayan 259 bin işçiden 210 bin kadarı kaba işçiydi.

Ücretsiz ilk öğrenimden, inceleme burslarından ve kredilerinden; üniversite lokantalarından ve sitelerinden burada söz etmedik. Tüm bu kolaylıklarla amaçlanan, eğitimin çeşitli basamaklarına ulaşabilmekteki eşitsizlikleri elden geldiğince hafifletmektedir.

8.

ÖZYÖNETİM KOMÜNÜ

Komün üzerindeki görüşmelerimize, evrensel olarak kabul edilmiş şu ilkeyi anımsatarak başlıyacağız: Eğer temelinden gerçekleşmezse, demokratik katılma ve ortaklık olanaksızdır. Yalnız girişim'de değil, yerel basamakta da bu böyledir. O halde, yurttaşların en geniş ölçüde özyönetim demokrasisine girebilmeleri için, tüm faaliyetlerin (seçimler, yasal inisiyatifler, cumhuriyetin temsilciler meclisine delegeler gönderme, eyalete, Federasyon'a delegeler gönderme yetkisinin) komünden başlaması zorunludur.

Yetkilerin ve iktidarın seçilmiş temsilcilere emanet edilmesinden ibaret bir merkezcilik, bir ulusal birlik güvencesi, aslında, yurttaşların temel çıkarlarına yabancı, onların yetkilerini sömüren bir uygulama olur. Katılma ve ortaklık demokrasisinde ise —yani özyönetim komününde ise— yurttaşların fonksiyonları seçmekten, eleştirmekten itiraz etmekten ibaret kalmaz; kararlar yurttaşların katılmalarıyla alınır.

Yugoslav Komününün Dönüşümü (évolution'u)

Kitabın başlarında belirttiğimiz gibi Ulusal Kurtuluş'un ilk yöresel komiteleri 1941'den başlıyarak Sırbistan'da

ve Slovenya'da kurulmuştu. Eylül 1941'de, işgal altındaki Sırbistan'da, on kadar kent ile bir milyondan fazla insanı içerden bir 'kurtarılmış bölge' vardı. Bu yerel komitelere bir de tüm Sırbistan için (Ulusal Kurtuluş Genel Komitesi) ekleniyordu ki buna (Uzice Cumhuriyeti) denirdi.

İşte biz bu ilk (Devrimci ulusal kurtuluş hükümeti) iledir ki, Başkan Tito'nun 1959'da dediği gibi «bugünkü varlığımızın temellerini atmışızdır.»

Aynı fikir, 1966'da Kardelj tarafından dile getirildi, Halk iktidarının ilk demokratik organlarının yaratılmasında emeği geçmiş olan Kardelj şöyle diyordu: «Sonradan, üzerinde tüm politik sistemimizi kurup yükselteceğimiz somut temeli biz Uzice'de attık.»

Uzice Ulusal Kurtuluş Komitesi, 1941'de çok önemli bir atılım yaptı:

— Partizan birliklerinin tüm gereksinimlerini (yiyecek, ayakkabı, giysi, silah, cephane) örgütlendi;

— Endüstri ve zenaat üretimlerini (silah yapımı, tekstil, boya matbaacılık) hızlandırdı;

— 3500 mültecinin yaşamlarını sağladı;

— Buğday ve ekmek fiyatlarını saptadı, zahire stokları kurdu, ekim ve kasım ayları için kiracıları kira ödemekten muaf tuttu, ve tüm borçlar için moratoryum kararları çıkardı. v.b.

Savaş Sonrası.

Komünlerin, ilçelerin ve illerin Halk Komiteleri için çıkarılan ilk yasa (1946) çok sıkı merkezci bir yasaydı. 1947 de ulusal gelir 1970'in dörtte biri bile değildi. O sıralar, merkezcilik, gerekli kaynakların bir araya getirilmesi için, (sosyalist bir etkinlik ve sosyalist bir yönelme olarak, en iyi yoldu. Bununla birlikte, 1946 yasası Ulusal Kurtuluş Mücadelesinden de bir takım gelenekler ta-

şımaktaydı. Ama gerçekte demokratik ilkeler üzerine oturuyordu.

Merkezcilikten ayrılma, 1952'de Halk Komiteleri üzerine çıkarılan üçüncü yasa ile başlar. 1950'de girişimlerde uygulanmağa girişilen özyönetim, böylece, komün işlerine de girer. Bu, iki doğrultuda tamamlanır: biryandan bazı yetkiler organlardan komünlere aktarılırken, bir yandan da ekonomik örgütlere —komünlere oranla daha fazla— özerklik tanınır.

Köklü değişimler ancak 1963 Anayasasının çıkarılmasıyla söz konusu olmuştur. Bu anayasanın 73. maddesi, yurttaşlara komün içinde özyönetim hakkı tanımıştır; komün'e özerklik hakları ve daha çok aksiyon serbestliği verilmiştir.

Başlıca amaç, komün hem ekonomik hem de politik yönde özerkliğini güçlendirmekti. Gerçekleşmesindeki avantaj apaçıktı: komünlerin sayısı azaltılabilecekti; ekonomik güçleri ve özerklikleri bir yandan artarken yönetilmeleri basitleşecekti.

1946 yönetim bölümüne göre, Yugoslavya'da 11556 yerel komite, 407 ilçe statüsünde 77 kent, 58 il, ve il statüsünde 6 kent vardı. Yöresel arazi örgütlenmesi beş türlüydü ve 12 bin arazi ünitesi vardı. 1952'de 3800 olan komün sayısı, 1970'te, 500'e düşmüştü. Bunlarda, 500 km. kareye ortalama 55 topluluk isabet ediyordu. Böylece, salkım saçak ve beceriksiz bir yönetime çeki düzen verilmiş oldu. (Bu arada belirtelim ki Fransa 38 bin komün ve 95 il'e bölünmüştür.)

Ekonomik, komünal ve kültürel özgürlüğü olan daha geniş bir yöresel kollektivite, elbette ki fonksiyonlarını daha iyi yerine getirir.

Paris Komününün gerçekleştirdikleri, Yugoslav Özyönetimi de dahil, daha sonraki tüm devrimci hareketler için esin kaynağı olmuştur. «Özgürlüğü elde etmek için

Devleti kaldırma» gereğini ileri süren Komün, sosyalizmin kurulmasıyla demokrasi arasındaki sarsılmaz bağları azçok kavramıştı. Komün'ün belge değerindeki programı olan «Fransız Halkına Bildiri»sinde (1871) dikkate değer şöyle bir görüş vardır:

> «Yurttaşlar, komün işlerinde, düşüncelerini özgürce dile getirerek ve çıkarlarını özgürce savunarak, sürekli biçimde iktidar sahibidirler.»

İşte o bildirideki özgürlükler, komün'ün vazgeçilmez hakları olarak, özyönetim yoluyla kullanılan özgürlüklerdir.

Komünal özgürlükler ulusal birliği hiç de parçalamaz. Proudhon'un komün anlayışına yani Devlet Antitezi'ne karşıt olarak, mantık ve sağduyu, komüncüleri yeni bir birleşme yoluna götürmüştür. Bu yol, merkezcilik'le özerklik, düzen'le anarşi, zorunluk'la özgürlük arasında yeni bir formül bulma yoludur.

Komünde Özyönetim — Özerklikten de öte...

Yugoslav komünü için, özyönetim, özerklikten de öte bir yetkidir. Komün, Federasyon'unkiler de dahil olmak üzere, politik yapıda tüm organların dallanıp çıktığı temeldir. Toplumun sosyo-politik yapısı, komündeki temel özyönetim yapısı üzerine oturur. Yurttaşlar komün meclisinin danışmanlarını doğrudan doğruya seçerler; onlar da cumhuriyet meclisiyle Federal Meclis'in üyelerini (députés) seçerler. Yalnız politik odaların (Chambres Politiques), Cumhuriyet Konseyi'nin ve Federal Konsey'in üyeleri doğrudan seçilmele (scrutin direct) seçilirler.

Komün delegelerinin bu yolla belirlenmesinin, hem sistemin tutarlığı ve bütünlüğü bakımından hem de tabanın tavandaki otoritelere etkili olabilmesi bakımından çok

güçlü bir güvence olduğunu, deneyimler göstermiştir. Federal Meclis, yalnız iktidarın değil, sosyal özyönetimin de en yüksek organıdır. Gerçekten, Federal Meclis, **Komün sayesinde,** sosyal özyönetim sisteminden güç almaktadır. Belki bugün tam anlamıyle böyle değildir ama, eğer biz özyönetimi tüm toplumda gerçekleştirirsek böyle olacaktır.

Komünün bileşimini, yapısını, organlarının sayısını, bu organların yetkilerini ve aralarındaki ilişkileri statüler belirlemektedir. Yine statüler, komün meclisi konseylerinin ve konsey üyelerinin sayılarını, konsey üyelerinin hak ve görevlerini; komisyonların ve yönetim organlarının işleyiş biçimlerini saptamaktadır.

Komünün Üçüzlü Rolü.

Belki sıkıcı ama, ana çizgileriyle de olsa, kurumsal formüllerin bir sıralanmasını yapmak bize gerekli görünüyor.

Öğeleri basitleştirirsek, komün'ün üçüzlü bir rolü olduğunu söyleyebiliriz:

— Komün, tek bir sistemi yerel basamakta yürütmekle görevli olan, o sistemin çarklarından birini oluşturan bir iktidar aletidir.

— Komün, yurttaşların var olmaları ve faaliyetleri için gereken sosyal donatımla ve çalışma örgütleriyle (su, elektrik, yol, kanalizasyon, yerel ticaret, vb. ile) meşgul olur.

— Komün, özyönetim organlarının faaliyetini koordine eder; çıkar çatışmalarını çözümler (girişimlerden ve sosyal örgütlerden geçerek çalışan'dan Federasyon'a kadar.)

Özyönetim sisteminde temel fonksiyonlardan sayılma-

yacak türlü yeni ilişkiler de raslantı olarak komün'ün faaliyetleri alanına girebilir.

Ekonomik Fonksiyon.

Komün, kendi sınırları içindeki genel ekonomik işlerle uğraşır: elektrik ve su sağlamak, taşıma örgütü ve halk hizmetleri (mesken, yiyecek, sağlık, mesleksel formasyon, vb.)

Kendi yöresinin ekonomik faaliyetlerini kendi sosyal planıyla koordine eder. Plan, çalışma örgütlerinin programlarından başlayarak, komün'ün ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerini belirlemektedir; maddî üretimin ve halk hizmetlerinin halkın gereksinimlerine göre dengelenmesi de bu planla olur.

Sosyal Donatım.

Komün, genel hizmetleri organize eder, ve yurttaşların sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılar. Kendi örgütlediği ve yürüttüğü lojman yapımı çalışmalarında sosyal kollektivitenin fonksiyonlarını yerine getirir; meskenlerin kullanılması ve bakımı da onun görevlerindendir; belediye hizmetlerini geliştirir; parasız ilk öğrenimi sağlar; orta öğrenim için gerekli koşulları hazırlar; mesleksel formasyon için girişimlerde bulunur.

Politik Fonksiyon.

Yurttaşlar temel hak ve özgürlüklerini komün'de kullanırlar: özyönetim hakkı, oylama hakkı, çalışma hakkı, söz söyleme ve karar verme özgürlüğü, ulusal yeğleme (option nationale) özgürlüğü, basın özgürlüğü, diledikleri dili kullanma özgürlüğü, bilimsel ve kültürel

yaratma özgürlüğü, inanç özgürlüğü, sağlık korunması hakkı, analık ve çocuk korunması hakkı, kısaca, Anayasa'nın güvence altına aldığı tüm haklar...

Doğrudan Demokrasi Biçimleri.
Yerel Komünoteler (ortaklıklar).

Komünlerin büyümesi, kapsadığı küçük oturma yerleriyle (localités'lerle) komün meclisi arasında bir çeşit boşluğun açılmasına neden olmuştu. İşte Anayasa'nın (Politik demokrasinin en doğrudan biçimi) diye tanımladığı yerel komitelerin kurulması gereği bundan doğmuştur. Bunlar kendilerini yöneten ve yapıları kendilerine özgü komünotelerdir; İktidar fonksiyonları yoktur.

1969 sonunda, Yugoslavya'da 8936 yerel komünote vardı; yani 2,3 iskân topluluğuna (aggomérations) bir komünote.

Yerel komünote demek olan bir temel coğrafya ünitesi içinde, çalışanlar ve öbür yurttaşlar çıkarlarını uyumlarlar ve birçok kollektif sorunlarını çözümlerler.

Yörede oturanların özgür onaylarıyla toplanan yardımlar, yerel komünotelerin finansmanı için biricik kaynaktır. Bazı hallerde, bu yardımlar kısmen yada tümüyle vergiden muaf tutulur. Özellikle, eğer projeler komünotenin araçlarıyla gerçekleştiriliyorsa...

Kişi başına yıllık gelirin Yugoslavya ortalamasının altında olduğu ve ekonomik birikimin zayıf bulunduğu Bosna-Hersek'in Prijedor komününde, sosyal donatım kuruluşlarının % 60'tan fazlası, yörede oturanların gönüllü para yardımları ve ödünçlerle yürütülmüştür.

Seçmenler Toplantıları.

Sosyo-politik işlerle ilgili kararların alınmasında

yurttaşların doğrudan katılmaları biçimlerinden biri de (Seçmenler Toplantısı)dır. Seçmenler bu toplantılarda öneriler sunabilirler; belediye meclisinin faaliyetlerini bir bakıma kontrol edebilirler. Çoğu hallerde, Seçmenler Toplantısı kararları, Devlet organlarının kararlarını şartlandırmış olur. Örneğin, yeni komünlerin kurulmasında, mevcut komünlerin kaldırılması yada birleştirilmesinde, belediye merkezi yerinin değiştirilmesinde, v.b.

Seçmenler Toplantısı'nın görüşünü zorunlu kılan bazı kararlar da vardır: komün arazisinin sınırlandırılması; statü, sosyal plan, bütçe, şehircilik planı, v.b. Yurttaşların vergi ve yardım gibi maddî yükümlülükleriyle ilgili kararlar için de bu böyledir.

Uygulamada, Seçmenler Toplantıları —inisiyatifi ele almaktan ve kararlar üzerinde doğrudan doğruya etkili olmaktan çok— önerilerin ve alınmış kararların uygunluğunu ve sağlamlığını doğrulamak bakımından işe yararlar. Önemleri ve saygınlıkları özellikle kentsel çevrelerde yıpranmağa başlıyor; çünkü, özyönetim demokrasisinden çok, klasik parlamanterizmi hatıra getirirler. Bundan başka, kentlilerin yaşam görenekleri ve yaşam biçimleri, uzun saatler alan böyle toplantılara uygun değildir; hele görüşülecek sorunlar aslında tartışmalı sorunlar değilse... Bunun içindir ki Seçmen Toplantıları gitgide daha seyrek yapılmaktadır. Örneğin Bosna-Hersek'te, bu toplantılara 1963'te yurttaşların % 20.1'i katılırken, 1969'da ancak % 12.8'i katılmıştır.

Komünler, yerel komünoteler, seçmen toplantıları safça ve gözü kapalı kollektivite aldatmacaları sanılmasın... Yurttaşlar bunlara istekle, sabırsızlıkla katılırlar; sosyal işlerde alınacak kararlara ortak olurlar, ve en adaletli önerileri yeğlemeğe çalışırlar.

Deneyimler göstermiştir ki eğer kendilerine bazı çıkarlar emanet edilmiş olan yurttaşlar tüm kararların

alınışında delegelerini göndermekte kusur etmezlerse, demokratik yapı, böyle bir plan üzerinde daha da güçlenecektir. Bazı büyük komünler (ayni zamanda tarımsal bir iç bölgeye de sahip olan Niş endüstri merkezi gibi) komün meclisinin üç konseyi olmasını önermektedir: a) Yerel Komünoteler Konseyi (ki bu, bir bakıma, doğrudan sosyal özyönetim —yerel komünotelerden Belediye Meclisine— bir uzantısı olacak); b) Ekonomik Konsey (Kamu sektörü için); c) Tarım Konseyi (ki buraya bağımsız tarımcılar delegelerini gönderecekler ve böylece kendileri için yaşamsal önemdeki sorunların çözümüne katılacaklar.) Sırası gelmişken belirtelim ki tarımcılar komünün ekonomik konseyinde pek elverişsiz bir biçimde temsil edilmektedirler ve kendi çıkarlarını değerlendirememektedirler.

Kazanç Komünoteleri.

Çoğunlukla Eğitim, Halk Sağlığı ve Sosyal sigorta alanlarında olmak üzere, Kazanç Komünoteleri, bir yada daha çok komünler tarafından kurulur. Federal Anayasa'daki 21. değişikliğe göre, bunlar, sosyal hizmetlerde çalışanlarla bu hizmetlerden yararlananlarca kurulur; iki tarafın karşılıklı ilişkilerini düzenleyen sözleşmeler vardır.

Kazanç komünotelerinin bileşimi ve niteliği, bunların kurulmalarını gerektiren nedenler ve faaliyetlerinin karakteri dolayısıyla, değişiklik gösterir. Bu sayede de, bunlardan yararlananlar, halk hizmetlerinin işlemesini ve hesaplarını kontrol edebilirler. Güdülen amaç, burada özyönetimi geliştirmek ve yönetimsel etkileri azaltmaktır.

İşte böylelikledir ki, örneğin, şimdiye kadar tüm vergi ödeyenler eğitim ve halk sağlığı finansmanına katılmakla yükümlü tutulurken ve bu yardımın oranı Dev-

letçe saptanırken, şimdi önerilen şudur: Bu iki sektöre ayrılacak yüzdeyi yasa belirlemesin; bu iş ilgililer arasında doğrudan bir uzlaşma ile yürüsün... (Elbette, toplumun gereklerini karşılamak için çalışma örgütlerince zorunlu olarak ödenecek minimal yardım oranını saptama yetkisi Cumhuriyet Meclisi'nin elindedir.)

Yöresel Kooperasyon.

Komünlerin yöresel kooperasyonu pratik bir gereksinim olmuştur, çünkü birçok sosyal sorunlar eğer cumhuriyet yada Federasyon çapında bir önem taşımazsa, tek bir komünün maddî olanaklarını aşar. Bu amaçla kurulmuş olan komünler arası konseyler, her bir komünün delegelerinden oluşur. Temelli olsun, geçici olsun, bunların görev süreleri komün meclisinin görev süresiyle sınırlıdır. Masraftan kaçınma yada daha fazla etkinlik kaygısıyla, komünler, birleşik yönetim servisleri kurmağa karar verebilirler: El emeği, Eğitim ve Öğretim, Fiyatlar, Arşivler, Sosyal Sigorta, İç İşleri, Savcılık, Denetleme, Eğitsel ve Kültürel İşlerin Finansmanı, v.b.

Yugoslavya'da bazılarının iddiasına göre, özyönetim toplumunun geleceği —kişilerin yaşadıkları ve gereksinimlerini sağladıkları komünotelerin kriterine göre değil— ekonomik dalların ve sektörlerin bütünleşmesine göre belli olacaktır ve pekişecektir. Eğer birinci yolu tutacak olsaydık, kişiler arası ilişkilerde teknokratizm'le ve insancıllıktan uzaklaşma sonucu ile karşılaşırdık. Çünkü, o zaman gerçek kışlalardan ve kast'lardan farksız bir takım sosyal çalışma kesimleri için yaşamağa itilmiş olurduk. Giderek, modern teknoloji, üretici çalışmayı sosyal bir hizmete dönüştürecek, tümüyle otomatize bir hal alacaktır. Özyönetim'in ekseni maddî üretimden sos-

yal yaşamın daha geniş çevrelerine sapacaktır oysa: tüm yerleşme yerlerine ve komünlere... Özyönetim ancak bu doğrultuda dönüşümler kaydedebilir.

Osijek Komünü.

Yerel komünoteler, komünler ve çalışma örgütleri son yıllarda, dayanışma ilkesine uygun olarak, çeşitli gereksinimlerin karşılanması için gerekli kaynakları korumak için sosyal konsantrasyona gitgide daha fazla baş vurmaktadırlar. Federal Anayasa'ya 1971 yazında yapılan 22. ve 23. düzeltme katkıları bu yöndeki inisiyatifler için elverişli bir ortam hazırlamıştır.

Unutmayalım ki girişimler, kendi içlerine kapanmayı yeğlerler ve sosyal hizmetlerden doğan sorunlarını kendi olanaklarıyla çözümlemeğe çalışırlardı çok kez. Olanaklar girişimden girişime çok farklı olduğu için, böyle bir tutum komünotenin ve çalışanların sosyal birliğini zedelemeğe yol açardı. Geniş bir dayanışma ve uyum hareketiyle, sakıncaların önleneceği anlaşılmaktadır.

Hırvat Sosyalist Cumhuriyetindeki Osijek Komünü'nü örnek olarak ele alalım. Bu komünde girişimler ve yurttaşlar, sosyal uyum yolu ile bir seri proje gerçekleştirmek için anlaşmışlardır: su getirilmesi, PTT şebekesi, satış mağazaları, sokaklar ve yollar, okullar, ve küçükler için kurumlar, v.b.

Belediye bu temel fonksiyonlardan birini —elverişli koşullar içinde tüm çocuklara parasız ilk öğrenim sağlamayı— yerine getiremiyecek durumdaydı. Özgürce kararlaştırılan bir yardım sayesinde, 17 okul binası yapıldı yada sağlandı. Okullarda üç vardiya öğrenime son verildi; iki vardiya öğrenim başladı. Ama tabii, ilk öğrenim sorunu tümüyle çözülmüş olmadı. Bunun üzerine, sorumlular halka üç öneri sunmayı kararlaştırdılar: 1)

Kişisel gelirler üzerinden % 3.6 oranında bir yardım payı kesilmesi; 2) Bu oranın % 3.84 olması; 3) Bu oranın % 4.28 olması. Çalışma örgütlerinde ve yerel komünotelerde bu üç öneri üzerine tartışmalar düzenlendi. Çalışanların % 86'sı ve nüfusun da yine çoğunluğu üçüncü öneriyi benimsediler. Bu önerinin ayrıntılı başlıca hükümleri şöyleydi:

— Komünün tüm okullarında çalışma koşullarının aynı olması;

— Gerekli kitap vesairenin öğrencilere parasız dağıtılması;

— Tüm ilkokullara yabancı dil öğreniminin konulması.

Aynı yöntem —küçüklerin korunması, işsizler için yeni hizmet alanları yaratılması ve geçim kaynaklarından yoksun kimselere yardım edilmesi gibi— değişik alanlarda da işe yaradı.

Yine dayanışma ilkesinden esinlenilerek, Belgradlılar, kendi kaynaklarıyla işçilerine lojman yapamıyan girişimlere bu konuda yardım etmek için geniş bir eyleme giriştiler. Kentin, kredi yoluyla bankaların, ve, gerekli fonun üçte birini ödemekle yükümlü tutulan çalışma örgütlerinin yardımlarıyla, ilk ağızda 2 bin lojman yapıldı. Beş yıllık hedef de 10 bin lojman olarak saptandı.

«Sosyal uyum» bir tür zorlama gibi görünebilir, adını açıklamağa çekinen bir tür zorlama... Öyle ya, bu doğrultudaki hemen her eylemden önce yoğun kaynaşmalar oluyor; Beyaz Kitap'lar, Mavi Kitaplar yayınlanıyor... Ama ne olursa olsun, süreç özyönetime de demokrasiye de temelde uygundur. Gerçekten, vergi ödeyen yurttaş, çalışma örgütü yada sade vatandaş, ödedikleri para ile o para kullanılarak yapılacak şeyler arasındaki bağı elle tutulur biçimde görüyorlar. Biliyorlar ki bu para dikkatle ve belli bir amaç (yol, okul, kreş...)

için harcanacaktır. Bu bilinç onların hevesini arttırıyor; böylece hem vergi ödeyen hem de özyönetimci bireyler olarak, bu çifte durumlarını daha seve seve benimsiyorlar.

Komün Meclisi.

Komünde insan öğesi başlıca iki gruptur: 1) İş tutanlar, 2) yerel komünotelerde bir araya gelmiş tüm yurttaşlar. (Tabii, iş tutanlar da bunların bir bölümü sayılır.) Komün meclisinde 1 numaralı ilgililer grubu çalışma komünotelerinin konseyleri tarafından temsil edilir. (Ekonomik Konsey, Sosyal İşler ve Sağlık İşleri Konseyi, Eğitim ve Kültür Konseyi.) İkinci grubun temsilcileri (yani yurttaşların temsilcileri) komün konseyinde yer alırlar.

Çoğu işlerde, her konsey özerktir; fakat, bazı durumlarda salt çoğunlukçu oylamalardan kaçınmak için, işbirliği yapmaları gerekebilir.

O halde, komünde —anlayacağımız— iki ilgi çevresi (epheres d'intérêts) vardır: çalışma örgütleri çevresi ve Yurttaşlar çevresi. Elbette bu ilgilerin (bu çıkarların) birleştiği ve ayrıldığı noktalar olmaktadır. Basitleştirerek söyleyecek olursak, diyebiliriz ki birinci grup sendikalardan, ve ikinci grup (yurttaşlar grubu) Sosyalist Birlik'ten oluşur.

Komünün Finansmanı.

Yugoslavya'da, komün'ün, malî bakımdan özerkliği çok geniştir. Demokratik uyum içinde, gelir kaynaklarını, vergi yükleme oranlarını, ve belediye bütçesinin nasıl kullanılacağını saptayan odur. Bu vergi yasalarının ekonomik ve politik sınırları ulusal gelirle ve de-

ğişik bir takım sosyal kriterlerle koşullandırılmıştır. Bununla birlikte, eğer komünün özerkliği malî bakımdan Devlet yönetiminin istemine bağlı olsaydı, bu özerklik düşsel planda kalırdı.

Üç tür finansman modeli görülmektedir:

— Önce, komünün gereklerine ve özellikle yurttaşların olanaklarına uygun olarak kendi belirlediği ve topladığı yardımlarla beslenen bütçe;

— Sonra, yurttaşların, referandum yoluyla kararlaştırıp üstlendikleri ve bazı projelerin gerçekleşmesinde kullanacakları gönüllü yardımlar (Bu kaynaklar çoğu zaman belediye bütçesinin kaynaklarından da önemlidir.)

— Nihayet, birçok kurumların ve ekonomik örgütlerin, ortak işler konusunda birlikte, (anlaşma ve sözleşmelerle) ortaya koydukları malî kaynaklar.

Yugoslavya'da ulusal gelir —Federasyon'un, cumhuriyetin ve komünün yararlarına olarak— yeterince ağır ve çeşitli yükümlülükler altındadır. Vergilerin büyük bölümünü Federasyon ve cumhuriyet kendine ayırır.

En yüksek yardımları, tabii, gelişmiş komünler sağlamaktadır. Önemli endüstri ve tüketim merkezleri —örneğin Belgrad, Niş— kendi sınırları içinde toplanan vergilerin yarıdan fazlasını (% 53) Federasyon'a yatırırlar. Bu oran başka komünlerde % 15 - % 20'ye düşer; fakat onların da kendi cumhuriyetlerine yardımları daha dolgundur: % 10 - % 27 arası. Bütçe ile ve fonlarla kollektif sosyal gerekleri karşılamak için, gelişmiş komünler, kendi vergilerinin % 32 - % 37 kadarını ayırırlar. Az gelişmiş komünlerde bu oran daha yüksektir; yüzde elli'yi geçtiği olur. Nihayet, gelişmemiş komünlerde % 70'i bulur.

Sosyal fonların en büyük bölümü (Eğitim, Yol ve Köprü, Sosyal Sigorta) komünün yada cumhuriyetin si-

nırları içinde kalır. Bu fonlar birçok komünlerin delegelerinden oluşan konseylerce yönetilir. Yardım katkıları arasındaki farka bakılmaksızın, komünlerin delegeleri aynı hak ve yetkilere sahiptirler. Parayı sağlayan kim, paradan yararlanan kim gibilerden, delegeler arasında çıkar tartışmaları eksik olmaz. Bir taraf daha az katkıda bulunmanın, öbür taraf da daha çok yararlanmanın yollarını arar.

Sosyo-politik örgütler, ilke olarak, işçilerin, yönetmenlerin ve yurttaşların haklarıyla ilgili faaliyetlere katılmazlar. Onların işi, asıl, çalışanların bilincine göz kulak olmaktır; kendilerinden almaları beklenen kararlar üzerinde onları aydınlatmaktır. «En iyi cevapları mı almak istiyorsunuz: o halde işçilere sorun...» parolası işlemektedir burada. Ama, ne de olsa, yüksek dozda demokratik bir utopya olsa gerek bu...

Açık Veren Komünler.

Anayasa'ya uygun olarak, her komünün, Eğitim, Kültür, Sosyal Sigorta, Hastalık Sigortası ve kendi meclisinin ve öbür organların normal çalışabilmesi için gerekli kaynaklara sahip olması esastır. Eğer gelirleri yeterli değilse, bağlı olduğu Cumhuriyetin fonlarına baş vurmağa hakkı vardır. Desteklemelerin tutarı önceden saptanmaz. Böyle desteklemelere hak kazanacak komünler, Cumhuriyeti oluşturan tüm komünler arasında birey başına ortalama gelirin altında kalan komünlerdir.

Desteklemelerin miktarı başka özel koşullara da bağlıdır. Böylece, örneğin, karma ulusal kompozisyonlu çevrelerle, ulusal ve ırksal toplulukların dilleri arasındaki Anayasal eşitlik ilkesinin uygulanması, eğitimde,

1970'TE BÜTÇE KAYNAKLARININ VE FONLARIN BÖLÜŞÜMÜ

	Oturan kişi başına ulusal gelir dinar olarak	Komünlerin sınırları içinde fon bütçelerinin gelirleri			
		Oturan kişi başına dinar olarak	Toplam gelirlerdeki %		
			Federasyon	Cumhuriyetler	Komünler
Belgrad	11.792	3.390	52.5	9.6	37.9
Niş	8.941	2.595	53.4	14.6	32.0
Kragujevac	8.910	1.572	20.6	29.2	50.2
Zrenjanin	8.760	2.275	41.6	10.4	48.0
Valjevo	5.571	1.009	28.6	19.6	51.8
Pozarevac	5.549	1.000	19.2	26.8	54.0
Novi Pazar	2.600	400	17.7	21.6	60.7
Sjenica	1.802	237	18.1	21.4	60.5
Djakovica	1.792	340	15.2	14.2	70.6
Droşevas	1.666	319	15.0	16.6	68.4

kültürde, yönetim ve adalet işlerinde daha fazla mali desteklemeleri gerektirir.

Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan yasaya göre —ki benzeri durumlar başka cumhuriyetlerde de var— aşağıda belirlenen işlerin normal finansmanlarını sağlamak için gelirleri yetersiz olan komünlere (Açık Veren Komünler) denilmektedir: **Yönetim ve adalet işleri**, sağlık hizmetleri sosyal sigorta, genel halk savunması organları, kitaplıklar ve arşivler, kültürel anıtların korunması, şehircilik planlarının hazırlanması ve sosyo-politik örgütler.

Desteklemelerin tutarı, yasa uyarınca ve geçmiş yıllardaki gerçekleşmelere göre, her yıl, ortak bir anlaşmayla belirlenir.

Komünler arasındaki ekonomik gelişme farklılıklarının derecesi öylesine fazladır ki, kişi başına bütçe harcamaları BİR ile DÖRT arasında değişir (1969'da, Sırbistan Sosyalist Cumhuriyetinin 179 komününden 106'sı —yani % 55'i—) yardım kredileri alıyorlardı; bunların toplam nüfusu 4 milyona yakındı (yani, Cumhuriyetin toplam nüfusunun % 48'2'si).

Komünlere ayrılan tamamlayıcı malî kaynaklar, bütünüyle, oldukça önemsizdir: Cumhuriyet'in bütçe harcamaları içindeki oranı ancak % 5.8'dir. Belediye bütçelerindeki destekleme dilimi % 2 ile % 79 arasında değişir.

Bazı durumlarda, bu oran, komünün kendi yasal angajmanlarını ödemesinden sonra, % 50'yi geçer.

Oluşum Halindeki Komün.

1972, Yugoslavya'da çok dinamik anayasal değişimlerin simgesidir. Bu değişimler cumhuriyet merkezlerini kaçınılmaz biçimde güçlendirecektir. Yeni yeni yetkilerle

donanmış olan cumhuriyetler, yeni yeni kurumlar ortaya koyacaklardır ve bu kurumlar bir takım yeni harcamaları gerektirecektir. Fakat Anayasal reformun gerçek niteliği, asıl, ya cumhuriyet devletçiliğinin güçlenmesiyle yada komünlerin ve girişimlerin yetkilerinin ve maddî temellerinin genişlemesiyle kendini belli edecektir.

Genel görüş şudur: Yerel özerkliği ve özyönetimi zayıflatacak biçimde Cumhuriyet'i güçlendirmek zararlı olur. Aksine, istenen, Cumhuriyet'in sağduyu ile davranması ve komünün özerkliğini etkinleştirme çığırını sürdürmesidir.

Bu arada, komünlerin bir yakınmasını dile getirelim: Komün şehircilik ve mesken işlerinden sorumlu; ama kira bedellerini saptayan, Federasyondur. 1954 tarihinden kalma emlâk değerlendirme mevzuatının öngördüğü kira bedelleri ise günün koşullarına göre pek düşük kalmakta, bakım masraflarını bile karşılayamamaktadır.

Buna karşı, Federasyon otoriteleri de birçok bakımlardan komünlerden yakınıyorlar: Komünler halkın gereksinimlerini önemsemiyorlar; zaten artan fiyatlara bir de kira artışlarını eklemek istiyorlar; birtakım yöresel yetkilileri daha da zengin etmekten, onların sağlıklarında anıtsal servetlere sahip olmalarını sağlamaktan başka birşey düşünmüyorlar. Komünlerin verdikleri karşılık şöyle: Federasyon, kiraların düşük kalmasında ısrar etmekle, lojman bulup başlarını sokmuş olanları belki kollamaktadır ama, öte yandan, yeni lojmanlar yapımı da bu yüzden çıkmaz ayın son çarşambasına kalmaktadır. Bu sonu gelmez polemik, ancak, yakında yürürlüğe girecek olan «ekonomik kiralar» düzenlemesiyle sona erebilecektir.

Yöresel sorumlulara göre, yasalar tümen tümen; ama, yön verme, girişim ruhu, özerklik pek az... Haksız da sayılmaz, çünkü bazı sosyologların hesapladık-

larına göre, komünler hakkındaki temel yasa'nın üzerinde 1500'e yakın cumhuriyet yasaları ve Federal yasalar yığılmıştır. Bunlara aynı konudaki binlerce ve binlerce kararları ve yönetmelikleri de bindirmek gerek... Demek ki komün, bu çok ağır yasalar ve düzenlemeler kırtasiyesi altında bunalmaktadır.

Bütünüyle Sistem.

Eğer uygun sosyo-politik sistem basamak basamak yaratılmamışsa, özyönetimin yazgısı ancak başarısızlık olur. Bu sistem, yerel özerklikten geçerek, bir ucu girişimde ve bir ucu Federal Parlamento'da olan bir sistemdir.

Gerçekten, özyönetim temel ünitelerden Parlamento'ya kadar yükselen bir bağıntılar ve ilişkiler piramididir. Özyönetimin başta gelen sorunu daima şu olmuştur: Nasıl yapmalı da, temsil organları üzerinde üreticilerin etkilerini en keskin düzeyde sağlamalı? Bu etki olmaksızın işçi konseyleri, türlü gerçek iktidar merkezlerinin elinde basit birer alet olarak kalacaklardır.

Seçimler —Komün meclisinden Federasyon meclisine dek— siyasal partilerin aracılığı olmaksızın yapılır. Adayların sunulmasında olsun, oylamada olsun, son söz çalışanlarındır. Böylece, çalışanlarla onların millet vekilleri ve delegeleri arasında daha **doğrudan** bir bağ sağlanır. Böyle bir bağ, elbette, siyasal partiler aracılığıyla kurulacak bağdan çok daha sıkıdır.

Çok **kamaralı** meclisler —komün'den Federasyon'a— düzeni, yaşamın ve sosyal çalışmanın türlü kesimlerindeki işçilere, politik kararların alınmasında hak eşitliği sağlar. Bu gün için Federal Meclis beş odadan (konseyden) oluşmaktadır. Bunlardan üçünde başlıca sosyal faaliyet sektörlerinin özyönetimsel çalışma örgüt-

lerinin temsilcileri yer alır (ekonomi, eğitim ve kültür, halk sağlığı ve sosyal öngörü.)

Dördüncü **oda** (konsey) doğrudan doğruya yurttaşlarca seçilir; buna «Yerel Komünoteler Konseyi» denir. Beşinci ise «Uluslar Konseyi» dir; cumhuriyetlerin ve özerk eyaletlerin meclislerince eşyanlı oran ilkesine göre (principe paritaire'e göre) seçilmiş millet vekillerinden ve delegelerden oluşur. Federasyonun politikasını belirleme işinde tüm ulusların ve ırksal grupların görüş ve oy katkısı eşitliklerini güvence altına alan konsey işte bu konseydir.

Anayasa gereği, hükümet (yani Federal Yürütme Konseyi) Federal Meclis tarafından saptanan yasaların yürürlüğe konmasını ve uygulanmasını yükümlenen bir parlamento komitesi sayılır. Bu yapısal plan, dünyamızda genellikle rastlanan bir eğilimi —yürütme iktidarını Parlamento zararına güçlendirme eğilimini— suya düşürmüş olmaktadır.

Son bir saptama: Girişimlerdeki çalışma ünitelerinden tutunuz, Federal Parlamento'ya kadar, türlü sosyal özyönetim organlarında, bu gün, bir milyona yakın işçi ve diğer yurttaşlar seslerini duyurmaktadırlar.

9.

AZ GELİŞMİŞ BÖLGELER

Yugoslav Toplumunun İkici (dualiste) Yapısı.

Yugoslavya'nın başlıca belirleyici görüntülerinden biri de, az gelişmiş geniş bölgelerinin bulunması, bu bölgelerin durumları, ekonomik ve sosyal gelişme çabalarıdır.

Bölgeler arası aykırılıklar çok derindir. Ülke yüzölçümünün % 40'ndan fazlası az gelişmiş sayılan bölgelerdir. Haftalık İngiliz **Economist** dergisinin deyimiyle, bu «Fakirlik Kuşağı» Lika'dan ve Hırvatistan'dan Makedonya'ya —Bosna'dan, Hersek'ten, Dalmaçya'nın kuzeyinden geçerek— uzanır.

Federasyon'un altı cumhuriyetinden dördü az gelişmiş bölgelerdir. Bunların kişi başına ulusal geliri, ortalama ulusal gelirin üçte ikisinden daha düşüktür.

Bu bölgelere yapılan önemli yatırımlara karşın, aradaki aykırılıklar artarak sürüp gitmektedir, hem görece olarak hem de mutlak anlamda... İleri bölgelerde, gelir artışı azgelişmiş bölgelerdekine oranla iki kat fazladır: 1 dinara karşı 2.1 dinar. Görece oran ise, (kişi başına gelir) 1947'de 1: 0,65'ten, 1967'de 1: 0,52 olmuştur. En çok ilerlemiş ve en az gelişmiş bölgeler arasındaki orana gelince, **kişi başına gelir** temeli üzerinden, 1947'de 3: 3,1, iken, 1967'de 5,1: 1'e ulaşmıştır. Slovenya'da bu

gelir 1000 dolardır. Kosova eyaletinde ise 200 doları geçmemektedir. Şunu da ekleyelim ki nüfusu çoğunlukla Arnavut olan bu eyalet, tüm Avrupa'da nüfus artış oranı en yüksek olan yerdir: son 10 yılda % 30...

Az gelişmişlik uçurumunu hızla kapatabilme olanağı üzerinde yapılan iyimser tahminler, ancak zaten gelişmiş durumdaki ülkeler (örneğin Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Çekoslavakya) için gerçekleşmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya için durum böyle olmamıştır. Aksine, farklılıklar keskinleşmiştir. Bazı Yugoslav ekonomistlerine göre daha dengeli bir ilerlemenin olanakları ancak orta karar bir gelişmede aranmalıdır: kişi başına 400 dolar dolaylarında bir gelir

Çelişkiler.

İşte istihdam alanında da çok uyumsuz bir görüntü önümüze seriliyor: her üç Sloven'den biri iş tutabilmiş durumdayken, bu oran, Kosova'da onda bir'dir. Slovenya'da, bir işçi, hazırcı kimselerin % 1,3'üne bakarken, bu oran Kosova'da % 9'dur. Yatırımların etkili olamaması ve yaygın işsizlik bundan ileri gelmektedir.

Kamu sektörü personelinin ortalama gelirleri, Kosova'dakine oranla, Sloven'da % 33 yüksektir. Bu % 33 farklılığı değerlendirirken, şu olguların ışığından da yararlanalım: Slovenya'da istihdam oranı Kosova'dakinin dört katıdır; tarımcı olmayan nüfusun geliri 2,8 kat daha önemlidir, ve tarımcı nüfusun geliri de 5,5 kat fazladır.

Kosova eyaletinde 2500 kişiye bir doktor düşer; Slovenya'da ise üç doktor... Kosova'da, bir hasta yatağına düşen nüfus, Solvenya'dakinden 3,5 kat fazladır; çocuk ölüm oranı da 4 kat yüksektir. Yine Kosova'da 10

yaşın üstündeki alfabesiz sayısı tüm eyalet nüfusunun üçte birine yakındır. Bosna-Hersek'te bu oran % 20 dolayındadır (Yugoslavya ortalaması % 15,2'dir.) Nihayet, Kosova nüfusunun yarıdan fazlası okul yüzü görmemiştir: nüfusun ancak % 15'i dört yıllık ilk öğrenimden geçmiştir.

Emekçilerin sayısı, bir bölgenin geçmişte ulaştığı gelişme düzeyine bağlıdır. Bu sayı Yugoslavya'da oldukça yüksektir. Ama, emekli aylıkları yalnız çalışmış olmak karşılığı değil, başka bir takım sosyal kriterlere göre de verilmektedir. Sıralayalım: sakatlık aylıkları % 38, yaşlılık aylıkları % 37, aile aylıkları (pensions familiales) % 24.

Slovenya'da emeklilerin % 50'den fazlası yaşlılık aylığı almaktadır. Kosova, ve Bosna-Hersek'te ise bunun aksidir.

Az gelişmiş bölgelerin başlıca ekonomik karakteristiği, kendi olanaklarıyla üretim sağlayamamalarıdır. Nüfuslarının % 50'den fazlası tarımda çalışır (Bu oran Kosova'da % 60'tır.) Ülkemizde, az gelişmiş bölgeler ham madde üreten sektörlerle uyum halindedirler; ileri bölgelerde ise ürünün biçimini değiştiren (transformatrice) endüstriler kurulmuştur. Bu tek cepheli ekonominin de az gelişmiş bölgeler için çetin sorunlar getirdiği unutulmamalıdır. 1965 reformundan önce, ham madde ve tarımsal ürünlerin fiyatları daha geniş üretime elverişli değildi (bakınız, işte bu da başlı başına bir sorun...) Büyük aykırılıklar törpülendi ama ham madde fiyatları bu gün de yine kontrol altındadır, bir yandan da bunların idhalleri serbesttir. Buna karşılık, mamul ürünlerin fiyatları serbestçe oluşmaktadır; üstelik bu tür maddelerin idhaline karşı, koruyucu olarak, gümrük duvarları örülmüştür.

Bütün bunlar ekonomi mantığına sığacak şeyler de-

ğildir; hele politik ve sosyal mantığa hiç sığmaz. Özellikle şu son iki yılda hüküm sürmüş olan bazı politik bunalımların başlıca nedenlerinden birini de bunda aramak gerekir.

Değişimler Nerede?

Bütün savaş sonrası süresinde, az gelişmiş bölgelere yatırım oranı daima ülke ortalamasının üstünde olmuştur. Bununla birlikte, onların sosyal yatırımlarından yana payları tüm nüfus bakımından düşük kalmıştır. Nüfus artışları yüzünden, yatırımların etkinliği azalmıştır. Hattâ yatırımlara karşın, uçurum derinleşmiştir.

Az gelişmiş bölgelerin çoğunda önemli doğal kaynaklar vardır (Kosova'da kurşun madenleri, Bosna-Hersek'te demir ve kömür yatakları, Karadağ'da boksit, ve Makedonya'da nikel.) Yatırım kredileri çoğunlukla bu kaynakları işletme (indusrie extractive) endüstrisine gitmektedir. Yani böylece doğal kaynaklar değerlendirilmektedir. Fakat, bu ham maddelerden yeni yeni ürünler yaratma endüstrisi (industrie transformatrice) kurulmadıkça, geri kalmış bölgelerin gelişmesi tamamlanamaz. Sermaye - nasıl demeli - görevden kaçmaktadır; ileri bölgelerde hazır kurulmuş (industrie transformatrice) vardır. Ancak fonların ve ekonominin merkezciliğine son verildikten sonradır ki bazı ham madde üreticisi dallar, sosyal komünote tarafından geniş ölçüde kolaylıklar gören birer gelişme faktörü olmağa başlamıştır.

Tüm bölgelerde nüfus yapısı hızla değişmiştir. 162'nci sayfadaki tablo bunu göstermektedir:

NÜFUS YAPISINDAKİ DEĞİŞME

Toplam Nüfusta Tarımcı Nüfus Yüzdesi

Yıllar	Fed. Cum.	Karadağ	Bosna-Hers	Hırvatist.	Makedonya	Sloven.	Sırbistan			
							Toplam	Asıl Sırbist	Volvodine	Kosovo
1953	60,7	1,64	62,2	56.1	62,7	40,1	66,7	67,1	63,4	71,4
1971	36,0	35,1	36.7	29,3	35.3	18,0	42,9	43,2	37.4	50,1

Yirmi beş yılda (1946-1971) tarımcı nüfus dilimi % 75'ten % 36 dolaylarına düşmüştür. Daha gelişmiş dört bölge 1 milyon 197 bin yeni işçiye iş sağlayabilirken, gelişmemiş dört bölge, ne yazık ki çalıştırdıklarının sayısını ancak 24 bin arttırabilmiştir. Doğum oranı yüksekliği yüzünden, tarımcı nüfus 25 yıl önceki düzeyini aşamamıştır.

Sosyal Yardım yada Ekonomik Mantık.

Bugünkü evrede, dengeli gelişme, hem politik hem de ekonomik bir zorunluluktur. Bunun iki temel nedeni var; Birincisi, Yugoslavya'daki ulusların ve ırksal toplulukların arasındaki politik dengeyi korumak için; ikincisi, tüm doğal kaynakların birbirleriyle bağıntılı olarak daha etkin düzeyde değerlendirilmesi zorunluğunu karşılayabilmek için... İnsan öğesi de dahil olmak üzere bu kaynakların rasyonel biçimde kullanılması, Yugoslav ekonomisinin geleceğini koşullandırmaktadır. Bilinmelidir ki bu kaynakların çoğu az gelişmiş bölgelerde yatmaktadır.

Yugoslavya eğer ödemeler dengesini korumak istiyorsa, doğal zenginliklerini daha iyi işletmelidir.

Az gelişmiş bölgelere doğrudan maddî yardım devam etmektedir. Yugoslavya bunun için kendi ulusal brüt gelirinin % 2'ye yakın bir bölümünü ayırmaktadır. Şimdiye kadar bu fonlar Federasyon düzeyinde merkezleştirilmekteydi. Şimdi ise söz konusu olan, bundan böyle, yardımın nasıl yapılacağıdır. Fakat ne olursa olsun, Kosova eyaleti, 1975 yılına kadar bu yardımın üçte birinden yararlanacaktır (Yaklaşık bir milyar dolar.)

Yalnız, yararlananların bir alerjileri var: «Az gelişmişlere yardım» deyiminden hiç hoşlanmıyorlar. Daima avuç açacak durumda kalmağa mahkûmmuş gibi görünmek istemiyorlar. Öte yandan, sermaye gereksinimi ile kıvranan ileri bölgelerin gözü de az gelişmişlere yapılan yardımların üzerinde kalıyor.

Yol ve demiryolu yapımı da önde gelen gereksinimler arasındadır. Hele, bir kenarda, ülkeden kopmuş gibi duran Karadağ için... Makedonya için... Ulaşım yolları elverişsiz olan bu bölgelerde taşımacılık çok pahalıya oturmaktadır. 700 km. lik Belgrad - Bar hattı, bir iç borçlanma ile (yaklaşık 50 milyon dolar) 1975'te tamamlanacaktır. Böylece, Karadağ'ın ekonomisi öbür cumhuriyetlerinki ile bütünleşecek, ulaşım ve taşımacılık pahalı olmaktan çıkacaktır. Bu demiryolu sayesinde, Sırbistan da Bar limanı aracılığı ile denize çıkış bulacaktır.

Yugoslavya'nın bölgesel ekonomik gelişme politikası birçok bakımlardan önemlidir:

— Bu politika sayesinde, az gelişmiş bölgeler ulusal kurtuluşlarla daha iyi ve daha sıkı uyum haline gelmektedirler;

— Çünkü, az gelişmiş bölgelerin hep öyle kalması öbür bölgelerin ve tüm ülkenin zararınadır;

— Örgütlenmenin ve kararlar almanın özyönetim ilkelerine göre gerçekleştirilmesi, belli ve yüksekçe bir

ekonomik potansiyeli ve ekonomik özerkliği gerektirmektedir.

Az gelişmiş bölgelerin hızla kalkınma yoluna girmelerini sağlayacak sosyal ve politik türden düşüncelere, herkesin —zenginler dahil, herkesin!— böylece ekonomik yararlar sağlayacağı görüşünü de ekleyelim. İlk atılım, farklılıkları törpülemek olmalıdır; bunun ardından da basamak basamak, amaçlanan dengeye ulaşılacaktır.

10.

ANAYASA REFORMU

Bu reform, Parlamento'nun 1971 tatiline girmesinden önce onaylandı. Federal Meclis 1963 Anayasasına böylece 23 değişiklik getirmiş oldu. 1963 Anayasası, bu arada zaten 20 değişikliğe uğramış bulunmaktaydı. Çok farklı konularda olmakla birlikte, bu değişiklikler temelde hep aynı amaca yöneliktir: İktidarı Federasyon'dan biraz alarak, cumhuriyetlere, eyaletlere ve komünlere aktarmak suretiyle **merkezciliği** çözmek.

İkinci Dünya Savaşından bu yana, Sosyalist Yugoslavya'da —1946, 1953 ve 1963 yıllarında olmak üzere— üç Anayasa çıkarılmıştır. Birincisi aslında, 1943'te Bosna-Hersek'in Jajce kasabasında toplanan **Ulusal Kurtuluş Antifaşist Konseyi**'nin ikinci oturumundaki bildiri'dir. Ortak yaşamın temellerini, Yugoslav halkları arasında eşitliği, işçi sınıfının ve tüm çalışanların iktidarı üzerine oturacak yeni bir sosyal sistemin ilkelerini saptamaktaydı bu bildiri... Pratikte, ilk Anayasa'ya temel olan bu bildirinin esprisi, daha sonraki Anayasalarda ve tüm değişikliklerde daima yürürlükte kalmıştır.

1963 Anayasası, özyönetim bakımından büyük değişiklikler getirmişti; fakat yine de belli bir ölçüde merkezcilik eğilimi sürmekteydi.

«Utopyacı» bir Plan: Doğrudan Katılma.

Politik sistemi ne olursa olsun, federalist yada bölgeci yapıdaki tüm Avrupa devletleri içinde Yugoslavya, devleti oluşturan elemanlarla merkez arasındaki karmaşık ilişkilerden doğan sorunlara en adaletli çözümleri bulmak için en çok çaba harcayan ülkedir.

Yine de, yurttaşların kendi komünlerinin işlerini tam anlamıyla ve kapsamıyla kendilerinin çekip çevirebilmeleri için, önümüzde alınacak uzun yollar var. Öğrencilerin yüksek okullarda ve üniversitelerde; sigortalıların Sosyal Sigorta Sandıkları üzerinde; ve tüm çalışanların kamu sermayesi üzerinde tam söz sahibi haline gelebilmeleri için de aşılacak hayli yolumuz var.

Herkesin eşit haklarla ve doğrudan katılma ile iktidarı elinde tutması planı, bu « **utopyacı** » plan, Yugoslavya'da da tümüyle uygulama alanına girebilmiş değildir. Bazılarınca özyönetim'in ikinci evresi sayılan Anayasal Reform, bu katılmayı —temelden doruğa— daha da pekiştirmeliydi.

Ama, bugün, Yugoslavya'da özyönetimci sosyalizmin tümden gerçekleştiğini ve işçi sınıfının —bürokrasisiz ve teknokrasisiz— iktidarı eline aldığını söyleyemeyiz. Bizde, karar verme iktidarı adamakıllı **merkezci** olmuştur. Bizde nice anarşist ve bencil davranışlar da görülmüştür. Bizde hattâ, kapitalist ilişkileri geri getirme tehlikeleri bile yaşanmıştır. Toplumun örgütlenmesini durmadan yenilemek, durmadan değişmek, daima tetikte bulunmak gereği işte bundan doğmaktadır.

Anayasa reformu, gerçekte, özyönetim'in her basamakta derinleştirilmesidir; iktidarın ve karar yetkilerinin biraz daha merkezden çözülmesidir. Ama bunlar gerçekleştirilirken, Yugoslavya bütünüyle tek bir pazar

olacaktır; mallar, para, insan emeği, teknik işler, mesleksel deneyimler serbestçe dolaşım halinde olacaktır; serbest rekabete (pazar ekonomisine) yeşil ışık yakılacaktır; kamu çalışmaları bütünleşecektir; pazar üzerinde her tür tekel baskısı önlenecektir.

O halde temel sorun şudur: Temelden gelen bir iktidardan, işçilerin özgür politik istemlerinden, özyönetimden nasıl söz edilebilir? İşçiler, öbür alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da ağırlıklarını nasıl ortaya koyabilirler?

Sistem, hem dikey hem de yatay planda işlemelidir. Gerçekten, söz konusu olan, kendi başına bir amaç değildir; söz konusu olan, herkesin ortak istem ve kişisel çıkar doğrultusunda sesini duyurabileceği bir yöntemdir.

O halde, işçinin özyönetimsel koşullarını güçlendirmek ve ekonomik sistemin etkinliğini arttırmak gerekmektedir. Kardelj'in bir düşüncesini ele alarak, diyelim ki «Eğer kamu sermayesi üzerinde söz sahibi değillerse, işçiler iktidar sahibi de olamazlar. İşçilerin kendi bireysel çalışmaları üzerinde de söz sahibi olmaları gerekir.» (Kardelj **kamu sermayesi** derken, bireysel sermayelerin tümünü kasdediyor.)

Federasyon, ortak çıkarlardan soyutlanamıyacak işlevleri kendinde alıkoymuştur: Dış politikayı, millî savunmayı, döviz bölüşümünü, sosyal planla ortak gelişmeyi, geri kalmış bölgelerin kalkınması için kullanılacak fonların yönetimini...

Eğer Anayasa'daki (merkezden çözülme) ilkesi cumhuriyetler basamağında kalsaydı, merkezcilik tehlikesi hiç de hafiflemiş olmazdı. O zaman ortaya, küçük küçük merkezci devletler çıkmış olurdu ve bunlar, kendi bürokrasileri ile komşularından koparlardı.

Karar Özgürlüğü Var, Ama Kaynaklar Yetersiz...

Başlangıçta özyönetim, basit anlamıyla üretimden ve kişisel gelirlerin bölüşülmesinden ibaretti. Özyönetim hakkını ellerinde bulunduranların sorumluluğu kendi çalışma ünitelerinin ve kendi girişimlerinin sınırlarını aşmıyordu. Tüm kamu üretimi Federasyon'da, bankalarda, sigorta şirketlerinde ve büyük dış ticaret girişimlerinde toplanmıştı.

Önümüze dikilen soru yine ayni soru idi. Kamu sermayesini cumhuriyetler arasında nasıl paylaşmalı? Devlet sermayesi'nin, birikimin devlet'le girişimler arasında bölüşülmesi biçiminden doğan anlaşmazlıklar gitgide daha da sıklaşıyordu. Bu durum özyönetim demokrasisinin gelişmesiyle ters düşmekteydi. Ekonomi kendi kararlarında özgürdü ama bu kararları yürürlüğe koyacak yeterli kaynaklardan yoksundu. Ekonomik çevreler ve yöneticiler, ekonominin üzerine bindirilen aşırı yüklerden yakınıyorlardı.

1965 sosyal reformu, genişletilmiş yeni üretimler için özyönetimi yaymak yolunda bir atılım oldu. Ne yazık ki, türlü baskılara uğraması yüzünden, beklenen sonuçları veremedi.

Cumhuriyetler, kendi maddî durumları ve ekonomileri üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak etki yapan Federal ekonomi politikasının tedbirlerine karşı daima daha duyarlı idiler. Bir bölgenin, bir cumhuriyetin, bir ekonomi dalının durumu, yüksek düzeydeki kredi sistemine, gümrük tarifelerine, şu yada bu ürünün yapılması şartına, dış ticaret rejimine, döviz yada emisyon politikasına sıkı sıkıya bağlıydı.

Politik olarak yorumlarsak, bu çıkar anlaşmazlıkları, Yugoslavya'yı oluşturan uluslar ve ulusal toplu-

luklar arasındaki ilişkileri bir sistem bunalımı haline sokuyordu.

Kısacası, durum arapsaçı oluyordu. Savaştan çıktıklarında tarımcı Yugoslav ulusları —aralarındaki gelişmişlik farklarına karşın— artık, kendilerine ekonomik, politik ve kültürel kişilik arayan modern birer ulus haline gelme yolunu tutmuşlardı. Halkın kendini özgür sayabilmesi için, hem politik, hem kültürel, hem de ekonomik alanda bağımsız olması gerekmez mi? Evet, yaşadığımız çağ, özellikle ekonomik işlerde, ulusal otarşi ile ters düşmektedir ama, uluslararası ilişkiler çerçevesi içinde ulusal çıkarlara da bir hak tanımaktadır.

Bununla birlikte, bazı çıkarlar nesnel olarak **ıraksak** (birbirinden ayrı) ve uzaktır (divergent). Gelişmiş ve az gelişmiş cumhuriyetler, tarım bölgeleri ve endüstri bölgeleri, hammadde üreticileri ve tüketim malları yapımcıları, ayni pazarın içinde aynı tutumda elbette olamazlar. Federasyon'un aldığı tedbirler her bölgede aynı etkileri oluşturamazdı. Kaçınılmaz anlaşmazlıklar işte bundandır. İdeolojik formüller ve yönetimsel tedbirler bu çelişkileri çözemezdi. Olsa olsa bunları geçici olarak biraz hafifletebilirdi.

Tam Eşitlik İlkesi.

Anayasal değişiklikler, Federasyon'u cumhuriyetlerden koparıp ayırmış değildir; yalnız şunu şart koşmuştur: Federasyon'un başlıca organları, tam eşitlik ilkesine göre, doğrudan doğruya cumhuriyetlerce ve özerk eyaletlerce kurulur; nüfus farklarına bakılmaksızın, temsil hakkı eşitliği vardır (Örneğin, Karadağ'ın temsil hakkı oranı ile, nüfusu onunkinden 16 kat fazla olan Sırbistan'ın temsil hakkı oranı eşittir.)

Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin baş-

kanlık seçimi de aynı ilkeye göre yapılır. Federal Yürütme Konseyi, Federal Yönetim üst görevlileri, diplomatlar vb. de aynı ilke uyarınca belirlenirler.

Federasyon'un temel işlevleri başlıca şu üç alanda toplanır:

— Y.F.S. Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvence altında tutmak; uluslararası ilişkilerde hükümranlığı korumak; millî savunmayı örgütlemek;

— Federal Devlet'in uluslararası plandaki politikasını belirlemek; yabancı devletlerle ve uluslararası örgütlerle politik, ekonomik ve başka ilişkileri yürütmek;

— Sosyo-politik sistemin birliğini, sosyal koşullarda dayanışma ve güvenceyi, pazar birliğini, ortak sosyal ve ekonomik gelişme koordinasyonunu sağlamak; ülkenin sosyal planını, planma sistemini, para sistemini ve ödeme yollarını tasarlayıp düzenlemek.

Ama bu üç kesim bile doğrudan doğruya ve salt Federasyon'un işlevi değildir; özellikle sınırdaş ülkeler ve ekonomik ilişkiler söz konusu olduğunda, cumhuriyetler, dış politika konularında saptanacak tutumlarda doğrudan doğruya söz ve karar ortağıdırlar.

Millî Savunma.

Cumhuriyetlerin, millî savunma alanında da geniş yetkileri vardır. Gerçekten, düzenli ordu'nun dışında, Yugoslavya'da, cumhuriyetler, kendi toprak savunmaları için, kendi hükümetlerinin emri altında (kendi genel kurmayının emri altında) savunma birlikleri bulundururlar. Buna (Yaygın Halk Savunması Sistemi) denir. Bu, tüm halkın kendi kendini savunması sistemidir, sosyal komünotenin en küçük çarkına kadar rol oynar ve eski

çete çarpışmalarının biriktirdiği deneyimler üzerine kuruludur.

(Yaygın Halk Savunması Sistemi) 1969 temmuzunda çıkarılan Savunma Yasası ile düzenlenmiştir. Bu yasa, Yugoslavya'nın zaaflarından biri sayılan **çok uluslu luk mozayığının** etkin bir güç öğesi biçimi almasını sağlamıştır. Yaygın Halk Savunması birlikleri, düzenli ordu'yu bütünlemektedir. Sistem, bütünüyle, Kurtuluş Savaşı deneyiminden doğmuştur. Bunda şu görüşün de katkısı vardır: Eğer, gereğinde direnme fabrikalara, en ufak oturma yerlerine ve her yerel komünoteye kadar örgütlenirse, halk o zaman, bütünüyle hatırı sayılır bir güç haline gelir.

Bir yabancı gazeteci bu konuda şöyle diyor: «Yugoslavlar eski sevdalarına —çete savaşlarına geri döndüler.» Yaygın Halk Savunma Sistemi, yalnız bizim değil, kendilerinden her bakıma kat kat üstün istilâcılara karşı direnmiş, onları söküp püskürtmüş başka ulusların deneyimlerinden de yararlanılarak örgütlenmiştir.

Savunma Yasası ve Anayasa teslim olmayı kesinlikle reddeder:

> Hiç kimse teslim anlaşması imzalayamaz; böyle bir anlaşmayı tanıyamaz; Federal Devlet'in, bir bölümünün bile işgal edilmesini kabul edemez. Hiç kimse Federal Devlet'e saldıran düşmana karşı yurttaşların mücadelesini engelleyemez. Bu gibi davranışlar Anayasa'ya aykırıdır ve halka karşı en ağır ihanet ve cinayet suçlarıdır. Yasa'nın öngördüğü en ağır cezaları gerektirir.» (Değiştirme maddesi, 41)

Gençlere ve öbür yurttaşlara okullarda, girişimlerde ve yönetimlerde sürekli olarak uygulanan askerî eğitim, ve bugün Yaygın Halk Savunması birliklerindeki

erkek ve kadın sayısının 600 bine yaklaşmış olması halktan örgütlenmiş etkin bir direnme gücünün varlığını hiç söz götürmez biçimde ispatlamaktadır. Bu bir ölçüde de **bir caydırma ve bezdirme gücüdür;** çünkü saldırıya niyetlenen yabancı, böyle bir güç karşısında eyleme geçmeyi kolay kolay göze alamaz.

Millî savunma bir bütün olarak, merkezî bir komutanlığa bağlıdır; fakat bölgesel operasyonlar Cumhuriyetlerin, girişimlerin ve yörelerin kurmaylarınca yönetilir. Şu ilginç noktayı da belirtelim: Olanaklarının elverişsizliğine karşın, girişimler ve komünler, hiç yüksünmeden, kendi birliklerinin silâh ve donatım gereksinimlerini karşılamak için elden gelen çabayı göstermektedirler.

Elbette söylemeğe gerek yok, böyle bir sistemin değeri, halkın bilinçlenmiş olmasına ve ülkenin politik ve sosyal kurumlarını benimsemesine, bu kurumlara inanmasına bağlıdır.

Pazar ve Federasyon.

Federasyon'un başlıca işlevlerinden biri de (Pazar Birliği) ni sağlamaktır.

Pratikte ne demektir (Pazar Birliği)?

Federasyon, Federal Cumhuriyet'in her yerinde malların ve hizmetlerin serbestçe dolaşmasını gözetir; teknik gerçekleştirmelere ve mesleksel deneyimlere ortam hazırlar. Çalışma ile Kaynakların ortaklaşması özgürlüğü, her yörede faaliyet gösterebilme özgürlüğü, pazar rekabeti özgürlüğü, üretimde ve bütünleşmede ilerlemek için anlaşmalar ve birleşmeler yapmak, ve, pazarda her tür tekelciliği önleyecek tedbirler almak, bütün bunlar (Pazar Birliği) kapsamına girmektedir.

Federasyon, cumhuriyetlerle mutabık kalarak, sosyal planın başlıca direktif çizgilerini saptar ve şu alanlardaki ilişkileri düzenler: Para sistemi, emisyon, kambiyo, dış ticaret, yabancı ülkelerle kredi operasyonları, gümrük koruması, mallarda ve hizmetlerde fiyat kontrolu, az gelişmiş cumhuriyetlerin ve eyaletlerin hızla kalkınmaları için finansman...

Özerkliğini gitgide daha da güçlendirme eğiliminde olan, merkezden çözülmüş bir ekonomide, çalışma ünitelerinin inisiyatifi ve ekonomik etmenleri çok önemlidir. Bu bağlantı ve birleşme öğeleri olmadıkça, kontrolsuz gelişmeler önlenemez; **bencil ve bireysel yüksek çıkarlar körletilemez.**

Federal hukuk düzeni ancak Millî Savunmayı, uluslararası ilişkileri, özyönetimin sosyalist sistem birliğini kapsamaktadır. Tüm alanlar, işler, cumhuriyetlerin ve özerk eyaletlerin yasalarına göre yürütülür.

Gözlemciler çok kez soruyorlar: «Özyönetim üzerine kurulu ekonomi, Yugoslavya'nın birliğinde bir faktör müdür, değil midir?»

Az gelişmişlik. sermayesizlik, henüz pek gelişmemiş bir pazar, özyönetimin birleştirici faktör rolünü kuşkusuz sınırlamaktadır. Kendi içine kapanma, doğduğu yöreye bağlı kalma eğilimleri hâlâ yaşıyor. Ama yine de, ekonomik ve teknolojik ilerleme —daha güçlü bir ekonomik ve sosyal bütünleşme doğrultusunda— hızlanıp artmaktadır.

Eyaletlerin ve Cumhuriyetlerin Veto Hakkı.

Federal Meclis'te olsun, Federal Yürütme Konseyi'nde olsun, yada Federal Yönetim organlarında olsun, «doruk'ta» kararlar, ancak sekiz ortağın (altı cumhuriyet'le iki özerk eyalet'in) onaylarıyla alınır. Önemli

sorunlar üzerinde daha önceden cumhuriyetlerin ve eyaletlerin onaylarının alınması gereği, ortaya bir veto hakkı çıkarmaktadır; ama bu hak asıl adıyla anılmamaktadır. Bu arada, Cumhuriyetler ve eyaletler, Federasyon'un tüm yaptıklarından, Federasyon organlarıyla birlikte sorumludurlar.

Bu ilke birçok tartışmalara yol açmıştır, özellikle etkinlik derecesi bakımından... Korkulan şu idi: Cumhuriyetlerin ve eyaletlerin önceden onaylarını alma zorunluğu yüzünden kararların uygulanması gecikebilirdi, sonuç olarak da sistem işlemez hale gelebilirdi. Ama eğer belli bir cumhuriyet için önemli çıkarlar söz konusu ise, işin kaypaklığa yada ihmale gelir tarafı kalamazdı.

Yakın geçmişe kadar cumhuriyetler arasında ciddî anlaşmazlıklar eksik olmuyordu. Evet çoğunlukçu oylama yöntemi sayesinde (votes majoritaires) kararlar çabucak alınıyordu ama sistem de etkinliğini yitiriyordu; çünkü bu kararların yürürlüğe konulması, bu yüzden çıkarları zedelenenlerin muhalefetine uğruyordu.

Anayasal reform son derece önemli bir yenilik getirmiştir: Girişimler, komünler, cumhuriyetler arası, hattâ Federasyon doruğundaki tüm güncel ekonomik sorunlar ve sözleşmeler konusunda isteme bağlı uyumlar... Bu alandaki deneyim henüz emekleme evresinde olmakla birlikte, özyönetimsel anlaşmalar, sosyal uyumlar; çıkarlar arası dengelenmenin en adaletli yolu olarak görünmektedir.

Cumhuriyetlerin çıkarlarını uzlaştırmakla görevli olan Cumhuriyetler arası Komiteler ve, üreticilerin özyönetimsel haklarının genişletilmiş üretime ve kamu sermayesinin dolaşımını kontrola kadar şümullendiren yasal yorumlar, Anayasa'ya getirilen başlıca değişim öğeleri arasındadır.

Başka ülkelerde olduğu gibi bizde de yalnız ortak

ve kollektif çıkarlar değil, özel çıkarlar da vardır. Cumhuriyetler arası denge sistemi hem anayasal hem de politiktir; bu pratik yolla, Cumhuriyetler kendi çıkarlarını yasal olarak dile getirebilirler; bunları karşılaştırabilirler; böylece yersiz pazarlıklar, tam demokratik bir işleyiş içinde sona erer. Kuşkusuz, bu yöntem, Yugoslavya'daki uluslar ve ırksal topluluklar arasındaki ilişkilerin güçlenmesine de yardımcı olacak, birlik ruhunu yeni ve daha sağlam temellere oturtacaktır. Böylece çıkarlar uzlaşmalarla birbirini tamamlayacaktır; boş lâflara, gürültüye yer kalmamış olacaktır. Karşılıklı anlayış, sabır ve hoşgörü her düğümü çözecektir.

Şimdi, belirlenmesi gereken bir nokta var: Cumhuriyetler arası uyum ve anlaşma sonucu, üstünlük hakları ve ayrıcalıkları zedelenmemesi gereken Federal Meclis ile Cumhuriyetler arası Komitelerin yetkileri nasıl sınırlanacak? Elbette, burada önemli olan, bu Cumhuriyetler arası komitelerin içeriksiz ve biçimsel birer gölge sayılamıyacaklarıdır.

Ne olursa olsun, uyum ilkesi —girişimden cumhuriyete dek— kendilerini gitgide daha güçlü duyuran bir işbirliği biçimidir; çünkü özyönetim sisteminde birçok sorunlar Devlet baskısıyla, buyruklarla ve yasalarla çözümlenemez.

Yeni anayasal değişimlere uygun olarak, her şeyden önce durumların (positions) dengelenmesi zorunluğu daha büyük bir sorumluluğun varlığını gerektirir. Gerçekten, bir cumhuriyet yada bir eyalet (Hayır) derse, tasarlanan kararın çıkmasını engellemiş olur. Böyle bir tutum elbette ki büyük bir sorumlulukla bir aradadır. Veto hakkı demek, yalnız her ne pahasına olursa olsun kendi çıkarlarını savunmak demek değildir; veto hakkının altında, çıkarların bağdaştırılması zorunluğu da yatmaktadır.

Örneğin, işte ben şu satırları yazarken, Cumhuriyetler, Federasyon'un nasıl finanse edileceği konusunu tartışıyorlar. Kimilerinin önerisi şöyle: «Federasyon'a ayrılacak verginin dayanağı kamu ekonomisinin sosyal ürünü (produit social) olsun.» Kimileri de şöyle diyorlar: «Federasyon'a ayrılacak verginin dayanağı tüm ekonominin sosyal ürünü olsun.» Eh, bu iki öneri arasında bir yarı yol anlaşması saptanabilirdi, ama, temelde bir bölge olan Voivodine eyaleti'nin daha başka bir önerisi var: «Federasyon'a ayrılacak verginin dayanağı tüketimle, malların ve hizmetlerin değiş tokuşu ile belirlenmelidir.»

Bu eyalet, hiçbir uzlaşmaya yanaşmıyor; nedeni de, kendi önerisi kabul edilmezse, bu ona birkaç yüz milyar dinara patlayacaktır. Bu eyalet azçok gelişmiş bir bölge olduğunu kabul ediyor ama öbürleri kadar hızlı ilerlemediğini ve tüketim bakımından nüfusunun zayıf durumda olduğunu söylüyor. «O halde,» diyor, «hızlı gelişme gösteren ve tüketim gücü yüksek olanla, gelişmesi yavaş ve tüketim gücü sınırlı olanın aynı ölçütlerle vergilendirilmesi adalete hiç de sığmaz.»

Halk oyunun gözünde, Voivodine eyaleti'nin ileri sürdüğü kanıtlar çok daha sağlamdır: Yugoslavya'nın buğday ambarı olan bu eyalet, yıllar boyu, tarım ürünleri fiyat politikasının sillesini yemiştir.

İşte böyle durumlarda, çıkarların ve tutumların bağdaştırılması hem ekonomik hem de politik bir gereksinimdir. Bununla birlikte, her zaman ve tüm sorunlarda anlaşmaya ulaşmak elbette olanaksızdır. Demokratik yaşam koşulları içinde, gelişme düzeyindeki eşitsizliklerin kaçınılmaz sonuçları da karşıtlıkların başlıca nedenleri arasındadır. Yugoslavya'nın çıkarları açısından, birliğe götürecek tek yol, haklarda eşitlik'tir.

Başkanlık.

Anayasal değişikliklerin getirdiği en önemli yenilik, Yugoslavya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Başkanlığı konusundadır. Bu görevdeş (collégial) özerk organ, eşit haklar ilkesine göre oluşmaktadır. 23 üyesinin fonksiyonu, Anayasa ile belirlenmiş hakların ve görevlerin yürütülmesini sağlamaktır. (Bunda çoğunlukçu oylama söz konusu değildir.)

Başkanlık —kendi politik otoritesiyle— cumhuriyetler arası çıkar çatışmaları olasılıklarını çözümlemede yardımcı olmakla yükümlüdür. Yasama yetkisi inisiyatifi Başkanlık organındadır.

Başkanlıkla Federal Meclis arasındaki ilişkiler o biçimde düzenlenmiştir ki, ne biri ne de öbürü tek yanlı olarak kendi isteminin ağırlığını koyamaz. Önemli tüm sorunlarda her iki tarafın savları dile getirilir. Anlaşmazlık halinde her iki organ da feshedilir ve yeni seçimlere gidilir. Bu yeni anlayışa Federasyon'un parlamenter kurumlarını uyumlayacak olan, ve temel ilkesi (katılmada ortaklık eşitliği) ve (kararların çoğunlukçu oylama ile alınmaması) olarak saptanan bazı yasal değişiklikler tasarlanmış bulunuyor.

Başkanlık, ülke içinde ve ülke dışında, Yugoslavya'yı temsil eder. Silâhlı kuvvetler yüksek komutanlığı onun elindedir. Herşey bütünüyle göz önüne alınırsa denilebilir ki, Başkanlık, özerk bir anayasal faktördür ve Yugoslavya'nın çok uluslu ve özyönetimci yapısını yansıtır.

Ulusal Doz.

Bir durak yapmamız gerekecek: Acaba ulusal dozu yüksek mi tuttuk? Bu yüzden, acaba, Yugoslavya'nın

dünya çapındaki orijinalliğini (açıklık niteliğini) zedeledik mi?

Son anayasal reform üzerindeki tartışmalar, umulduğundan çok daha canlı geçti. Birçokları şunu belirttiler: Cumhuriyetlerimizin sınırları, gereğinden çok fazla, ulusal sınırları izlemektedir. Yani, anlayalım, ulusal olguyu sosyalist olguya üstün mü tutuyoruz yoksa? Anayasa'da yapılacak değişiklikler, ekonomik sistem, ulusal ve tarihsel gelenekler, cumhuriyetlerin marşları. (Sırpça-Hırvatça) mı yoksa (Hırvatça-Sırça) mı gibilerden dil önceliği çekişmeleri açıkça gösterdi ki ulusçulukta aşırılığa gidilmektedir.

Gergin bir politik ortam içinde olmadık çekişme konuları patlak veriyordu: hangi dilde basılacaktı konuşulanlar? Ülkedeki tüm ulusların dillerinde ayrı ayrı basılmasına bütçe darlığı engel oluyordu. Sonunda Sırp-Hırvat dilinde karar kılındı. Ama bir pürüz daha vardı. hangi lehçe yeğlenecekti - **ekavien** mi, yoksa **ijekavien** mi? Sonra, hangi alfabe ile —eski slav alfabesi «cyrillique» ile mi, yoksa Latin alfabesiyle mi?

Yugoslavya nüfusunun 6 ulustan ve 18 etnik gruptan oluşması gerçeği artık yorum konusu olmaktan çıkmıştır. Bu denli karmaşık, çok uluslu her sosyo-ekonomik sorun yine de hemen ulusal bir görünüm almaktadır zaman zaman... Diyelim yatırımlar konusunda örneğin.

Anayasa reformundan önce, yatırım fonlarının % 20 kadarı Federasyonun elinde bulunyordu. Bunun yönetimsel yolla bölüşülmesi bir takım olur olmaz sürtüşmelere yol açmaktaydı. Üstelik, bürokrasi, kimi ulusların çıkarlarını gereği gibi göz önünde bulundurmuyor, kimi bireysel aşırılıklara ve sui-istimallere yeşil ışık tutuyordu.

1971 Anayasa değişiklikleri, büyük çaptaki kamu iş-

leri örgütlerinde daha etkin bir merkezleşmeyi ve bütünleşmeyi öngörmektedir. Fakat daima göz kulak olunması gereken bir nokta var: bir «merkez» içinde bir çalışma örgütünün gelirleri transfer edilmemeli, çünkü, ülkemiz koşullarında, böyle bir tutum şu yada bu cumhuriyetin yada eyaletin çıkarına olarak «önceden ayırma - prélè vement» gibi bir sakınca, bir tehlike doğurabilir. Elbette ki birinin çıkarını okşayan tutum, öbürlerinin zararı demektir.

Ekonomik yolla olsun, baskı yoluyla olsun, kamu ürünü'nün transferi, ağır politik sarsıntılar getirir. Bu ilişkilerde ekonomik mantığa bağlı kalmak gerekir; bölgelerin ve cumhuriyetlerin sınırlarını da aşabilecek bir bütünleşmeye ancak «salt» ekonomik ilişkiler büyük çapta yardımcı olabilir.

Çalışanlar, uluslar ve etnik gruplar arası dayanışma, Yugoslav toplumu için çok derin bir önem taşımaktadır; ve bu en başta ekonomik bir sorundur (az gelişmiş bölgelerin hızlı kalkınması, bölgesel gelişmelerin dengeli olarak gerçekleştirilmesi başka türlü olamaz.) Değişik bir deyişle, dayanışma, ekonominin doğrulayacağı biçimde oluşmalıdır; asalaklığı beslememelidir; çalışanların atılım hevesini kırbaçlamalıdır; aynı zamanda **politik oturmuşluğun da bir ögesi** olmalıdır.

Çağımızında ulusal sorun —yalnız sosyalizmde ve tek bir ülkenin kadrosu içinde değil, uluslararası ilişkiler planında ve tüm dünya topluluğu eşitliği planında da— insan özgürlğünün ve eşitliğinin temel sorunu olarak kendini göstermektedir.

Sosyalist bir ülkenin tüm ulusları için haklarda eşitlik, ve gelişme özgürlüğü, başta gelen emredici bir güçtür. Uluslarının kendi yazgılarını kendilerinin saptamasını (autodétermination) güvence altına almadıktan sonra; bir ulusun «ben şu ulusum...» diyebilmesini

güvence altına almadıktan sonra, sosyalizmden söz edilebilir mi? Ekonomik ve kültürel eşitliği sağlayamazsa çoğunlukçu oylamayı hoşgörür ve hegomanyaya gözyumarsa, sosyalizmden söz edilebilir mi?

Yugoslavya'da, ulusal sorun, temel biçimiyle kurtuluş savaşı sırasında bir düzene sokulmuştur: Ulusal köleliğe son verilmesi, fedaratif bir devlet çatısı altında özgür bir devlet çatısı altında özgür bir benimseme ile birleşmek...

Ama, öte yandan, bu ulusların kendi aralarındaki ilişkilerden doğan sorunlar, Yugoslav toplumu içinde, yaşam ve gelişme çabası olrak daima karşılaşılan bir gerçektir. Zaman zaman, kaçınılmaz bunalım dönemeçleri olmaktadır. Bunun nesnel nedenleri elbet aranmalıdır. Gelişme aynı tempoda olmuyor; kültür düzeyi ve gelenek farkları var; çıkarlar farklı farklı; sosyal bilincin uyanması da aynı düzeyde değil. Tüm bunlar birer gerçektir; güreşeceğiz bu gerçeklerle...

Ne diye gizlemeli, Yugoslav toplumunun kendi içindeki bağlılığı ulusçu, birlikçi ve ayrılıkçı eğilimlerin tehdidi altındadır. Bu tehlikeli eğilimler gizlenerek yada baskı önlemleriyle ne giderilebilir, ne de hafifletilebilir. Gerçekte ancak hakların eşitliği, uyum ve karşılıklı anlaşma ile bu eğilimlerden kurtulma olanağı vardır.

Şu son onyıllarda tüm sosyalist devrimlerinde «ulusal kurtuluş boyutu» belirgindir. Tâ Ekim devrim'inden tutunuz, Yugoslav devrimine, Çin devrimine ve Küba devrimine kadar, bu böyledir. Sosyalizmin parmak basması gereken sorun, şu iki seçenekten birini - uygun olanını saptayabilmektir: Uluslararası ilişkilerde halkların eşitliği ilkesini nasıl sağlayacağız, a) Merkezci olarak Devlet zoruyla mı, yoksa, b) Demokratik katılmayla ve özyönetimle mi? Yugoslavlar, Anayasa Reformu ile de

temelleri sapasağlam atılan ikinci formülü yeğlemiş bulunuyorlar.

Ah, Şu Köhne Merkezcilik...

Toplumun çok uluslu olmadığı ülkelerde bile, özyönetim uygulanmadığı ülkelerde bile, son yıllarda, merkezcilikten kopma (decentralisme) başlıca politik sorunlardan biri, ve parti oyunları için bulunmaz bir platform olmuştur.

Modern endüstri toplumlarında, merkezcilikten kopmo, gitgide daha ağır basan bir gereksinim haline gelmektedir. Burada söz konusu olan teknokratik kuruluşların gitgide büyüyen etkinliğine karşı bir tepkidir, ve özyönetim için, kararlara katılmak için, yerel özerklik için durmadan yükselen istekleri karşılamaktır. Merkezcilikten kopma gereksinimi, hemen hemen ikiyüz yıllık köhne bir yönetme sisteminin falsoları sonucu, kıvıl kıvıl canlanmıştır. Kabarık, pahalı ve yeteneksiz bir kadronun çöküş çatırtıları duyulmaktadır. Durum İtalta'da da böyledir. Böyle bir kadro ne ekonomik gelişmeyi sağlar, ne de toplumsal özlemleri karşılayabilir.

Pietro Nenni İtalya'daki kuzey — güney arası, endüstri — tarım arası, merkez — çevre arası derin farklılıklardan söz ederler, şöyle bir deyim kullanmıştır. «Halksız demokrasi»... Bu derin farklılıkların uçurumunu kapatmak için, geniş yetkilerle donatılmış yirmi yönetim bölgesi kuruldu. Bu yönetim bölgeleri, Roma kumanda merkezi ile kumandası altındaki yerler arasında birer köprü hizmeti görmek amacını taşımaktadır.

Pompidou'nun, Schreiber'in ve Nenni'nin getirdikleri tüm bölgesel devrimler, köklü bir komünal reform için hiç de yeterli olmayacaktır. Çünkü bunlar zaten salkım sa-

çak olan kadrolara bir basamak daha eklemekten başka bir anlam taşımamaktadır.

Tartışmasız yeni olan öğe şudur: merkezcilikten kopmanın gereği artık kafalara dank etmiştir; daha etkin bir ortaklığa ve daha geniş haklara ulaşmakla yerel komünotelerin de, ulusal komünotelerin de daha iyi gelişecekleri anlaşılmıştır.

«Etnik azınlıkların var olma koşullarını iyileştirmek için adalete en uygun yol nedir? Kendi yetenekleriyle davranış göstermeleridir. Hem böylece, özellikle dil ve kültür konusunda, kendi ekonomik projelerinin kaynakları konusunda daha isabetli saptamalara ulaşırlar.»

Bu bir papalık Buyrultusudur, ve 3 - 7 Ağustos 1971 günlü «Le Monde» gazetesi sayılarında yer almıştır.

11.

SOSYO - POLİTİK ÖRGÜTLER VE ÖZYÖNETİM

Sistemden çok Merkezcilik-Bütünleşme

Kişilerin çıkarı, doğal olarak, ekonomik-sosyal-politik sorunlar üzerinde toplanır. Birçok bakımlardan bu çıkarın pratik hattâ bireysel bir niteliği vardır; ideolojik, kültürel ve mânevi yanı ise arka planda kalır.

Bizim sistemimiz çok merkezli ilişkilere bağlıdır; oysa, bugünün yaşamı (yönelme) demektir, (bağlantı) ve (bütünleşme) demektir. Çıkar çatışmaları — yalnız sosyal ve mesleksel grupları değil bölgeleri de; ulusları da, köyleri de, kentleri de, ekonominin kesimlerini de, dallarını da karşı karşıya getiriyor. İllerle girişimler, doğrudan üreticilerle kadrolar, planlama ile pazar, ve sendikalarla özyönetim organları arasındaki ilişkiler bir sürü çelişkilere yol açmaktadır. Bu çelişkili ilişkiler sistemi, bilinçli sosyal güçlerin ve en başta sosyo-politik örgütlerin harekete geçmesiyle sürekli kontrol altına alınarak dengelenmelidir.

Çıkarlar ve baskılar inceden inceye tahlil konusu olmalıdır: çünkü bunlar aralıksız zıdlaşma halindedirler. Bizde, her çalışanın, Komünistler Birliğinin ve sendikaların rolü ve benimsediği sorumluluk başka ülkelerdekine tıpatıp benzemez.

Yugoslavya olgusunda toplumun bütünleşmesine

yardımcı üç tür kurum vardır. Bunlar (Sendikalar), (Komünistler Birliği) ve (Sosyalist İttifak) tır. (Eski Savaşçılar), (Öğrenciler Birliği), (Gençlik Birliği) gibi önemli sosyal rolleri olan öbür örgütler — faaliyet alanları özerk olmakla birlikte — sosyalist İttifak'ın birer kollektif koludurlar. (Bu kollektif bağıntı, sosyalist yapıyı kurma yolundaki ortak programı oluşturmak içindir.)

Sosyo-politik örgütlerin fonksiyonları da Anayasa ile verilmiş haklardandır. Tabii, bu fonksiyonlar örgütten örgüte değişmektedir: Komünistler Birliği'ne gelişme yöneltmesi ve politik faaliyet; Sendikalar Konfederasyonu'na işçi sınıfının çıkarlarını koordine etmek ve korumak işi; Sosyalist İttifak'a da tüm kurumlar ve otoriteler üzerinde, doğrudan demokrasiyi ve kontrolu daha da pekiştirme görevi verilmiştir.

Toplum, Devlet ve Komünistler Birliği.

Bizim deneyimlerimiz ve büyük devrimlerin deneyimleri göstermektedir ki, fikirler ve yeni sosyal ilişkiler, yeni bir yolum açılması için gerekli tüm koşulların bir araya gelmesini beklemezler. Parti bir kere iktidara geldi mi, dinamizmini yitirir; «kabuk bağlamağa» yüztutar; iktidarın ta kendisi olur ve bürokratlaşmağa başlar.

Komünistler Birliği, ta başından beri, özyönetim «şampiyonu» olmuştur. Zaten ideolojik platformu ve temel programı da özyönetimdir. Komünistler Birliği bir bütünleşme ve sentez faktörü sayılır.

Çıkarların çatışmasından, tüm toplumun çıkarlarına en uygun cevap öyle kendilerinden çıkmaz. Eğer biz demokrasimizi salt (farklı çıkarlar yapısı) na göre örgütleseydik, sosyal bilinci başıboş bıraksaydık, toplumumuz çetin karışıklıklarla karşı karşıya kalırdı.

İşte, hele bireylerin bilinçli ve inisiyatifi üzerine kurulmuş ve kişiler arası ilişkilere öncelik veren bir toplum için, sosyalizm ve insancıllıktan güç alan ideolojik eylemlerin önemi bundan ileri gelmektir.

Ve, işte, Komünistler Birliğinin rolü de bu noktada başlıyor.

Bütünleşebilmenin tek yolu, kararların alındığ ve özerk atılımların uygulandığı her merkezde, kişilerin bilinçli sosyal eylemlere yetenekli olmalarıdır. Bunun içindir ki Komünistler Birliği'nin şu çifte rolü çok önemlidir: a) Bilgi ile ve politik eğitimle, atılım gücünü ileri götürmek; b) Yaratıcı güçlerin sentezini gerçekleştirmek ve, gelişmede bir bağıntı ve yöneltme faktörü olmak.

Devlet'le Parti'nin ayrılması en sonunda bir gereksinim olmuştu. Tüm toplum işlerini doğrudan doğruya yönetmesini önlemek için, Devletçiliği çözmek ve Devlet — Parti kaynaşmasını engellemek gerekiyordu. Ayni kişilerin hem Parti'de hem de Devlet'te yönetme görevleri almamalarını öngören ve oldukça etkinlikle uygulanan kararın nedeni budur. Günlük politik sorunları doğrudan doğruya Parti'nin düzenlemesi; Devlet organlarının ve temsilci kuruluşların ancak sonradan salt biçimsel kararlar verebilmesi yöntemi de yine bu nedenle terk edilmiştir.

Yugoslav Komünist Partisi, (Komünistler Birliği — Ligue des Communistes) adını 1953'te aldı. (1847'de Marks tarafından kurulan ilk komünist örgütün de adı bu idi.) Değişiklik yalnız biçimde değil aynı zamanda temeldedir de... Bir milyondan fazla üyesi olan, programıyla ve faaliyetiyle pratikte tam bir politik merkez sayılması gereken bu Komünistler Birliği, gücünü kaba rık kadrosundan yada kendi ağırlığını koyabilme olanağından almamaktadır. Gerçekte onun amaçladığı, kişi-

lerin bilinci üzerinde daha da etkili olmak, çalışanların hedeflerini ve somut çıkarlarını belirleyip onlara anlatmak ve onları tarihsel çıkarlarıyla koordine etmektir.

Komünistler Birliği, halk yığınları üzerinde — haydi şöyle diyelim — bir güven sermayesine sahiptir. Komünistler 1941 kaosuna karşı koymak gücünü gösterebilmişlerdir. Tarihsel bunalımlarda uyduruk çözüm yollarından kaçınılması için direnmişlerdir. Örneğin 1948'de olduğu üzere, meydan okumalara karşı durmak gerektiğinde, gözlerini kırpmadan gerçeklere bakabilmek yiğitliğini göstermişlerdir. Savaş sonrası Yugoslavyası'nın gelişmesinde onların tutum ve davranışlarının önemi çok büyüktür.

Aktarma Kayışına Karşı.

«Öncü» sözcüğü, ya olur olmaz kullanılmış yada, eski dogmatik şemaları anımsattığı için, ağzına alınmak istenmemiştir. Özyönetim toplumunda öncü'nün rolü, Parti'nin anlayışında derin değişiklikleri kapsar: bu, Parti'nin yönetici yetkisinden bir kopmadır, merkezci sisteme meydan okumadır; yada, politik örgütlerin Komünist Parti'ye bir çeşit (aktarma kayışı) hizmeti görmelerine hayır demektir.

(Leninizmin sorunları) adlı yapıtında Stalin, proletarya diktatörlüğü tanımlamasında, sosyalizmin şu üç hedefe ulaşmayı sağlayacak politik bir sistem olduğunu belirtmektedir:

— Tüm önemli kararları Parti yönetimi yoluyla aldırmak;

— Bu kararları Devlet mekanizması ve tüm sosyal örgütler aracılığı ile yürürlüğe geçirmek (Aktarma kayışı hikâyesi);

— Çalışmalar yoluyla da bu kararları uygulatmak.

Stalin'in bu proletarya diktatörlüğü anlayışını Yugoslavlar hiç benimsememişlerdir. Bizlere göre, Parti kendi örgütü ile özdeş olmalıdır; örgüt de Devlet'le özdeş olmamaladır. Parti, politik kararlar alır; günlük politika ile uğraşır; fakat bunu salt kendi stratejik hedefleri açısından yapar. Bazı tutumlar tıkanabilir fakat bunları tepeden inme direktiflerle empoze etmez. Parti, bir iktidar organı olmaktan çok, toplum içinde bir bağıntı faktörüdür. Komünistler Birliği'nin otoritesi, ileri süreceği kanıtların değerinden ve gücünden ileri gelmelidir. Komünistler Birliği, işçi sınıfı adına diyerek, onun söz hakkına el koyamaz. Söz hakkı işçi sınfınındır ve bu hakkı işçi doğrudan doğruya kendisi kullanacaktır. Bilinç tekeli ve geleceği saptama tekeli Komünistler Birliği'nin değildir.

Çağdaş politik teoride, politik sistemler başlıca ikiye ayrılıyor: Çok partili sistemler, bir de tek partili sistemler...

Bu politik örgütlenme biçimleri dışında elbette başka biçimler de düşünülebilir. Örneğin Yugoslav sistemi ne birincisine benzetilebilir, ne de ikincisine... İktidar faktörü olarak bir tek politik örgüte dayanmadığı için, tek parti sisteminin temel öğelerinden biri bizim sistemimizde yok demektir. Öte yandan, biz Yugoslavlar, kendi koşullarımız açısından, çok parti sistemini aykırı ve çağdışı sayarız.

Çok partili sistemle tek parti sistemi arasında üçüncü bir yol olamıyacağı iddia edile - gelmiştir. Oysa bu üçüncü yol **vardır.** Bu üçüncü yol, doğrudan demokrasi yoludur; katılma ve ortak olma demokrasisi yoludur. Bizim amacımız, ne türden olursa olsun bir parti sistemi değildir. Biz, bu **aracılık** biçimininden, bu (politika işini başkasına bırakma) çizgisinden daha ileriye gitmek eğilimindeyiz.

İşçi sınıfı kendi varlığının yalnız maddesel yanını düşünmekle yetinmiyor. Toplum içindeki yerini ve koşullarını tümüyle saptamak da istiyor. Dar kapsamda sınıfsal hak istemlerini ileri sürmekle kalmıyor; sosyal ilişkilerin tümü, hattâ Devlet'in yapısı üzerinde bile söz sahibi olmak istiyor.

Gençlerin baş kaldırma eğilimleri, gerçekte, günümüzün insanını belirleyen özlemi ve gereksinimi yansıtmaktadır. Maddesel zenginliklerle dolu olan şu dünyada, gitgide genişleyen tabakalar için yaşam düzeyi ve kişisel mülkiyet artık tek ölçüt olmaktan çıkmıştır. Politik devinimlerin çoğu, programlarda, bu sorunlara doyurucu cevaplarla yer vermeğe çalışmaktadırlar.

Çağdaş sosyalizmin en ivedi gereklerinden biri (sosyalizm) ise (demokrasi) ve (özgürlük) ile (sosyalizm) arasındaki bağlantı noktasını bulmaktır. Mark'a göre, yeni toplumun alpha'sı da oméga'sı da, **kişi** ve onun tümüyle **koşulları** olmalıdır. Empoze edilmiş görüşler ve modeller değil, araştırma ve özgürce yeğleme.... İşte, dünden kalma düşüncelerle biçimlenemiyecek olan çağdağ sosyalizm için gerekli olan bunlardır. (A'dan Z'ye kadar!)

Dostoievski (Karamazov Kardeşler) de Ivan'ın ağzından, kendi özgürlük anlayışını, kendi yazgısını kendisinin belirleyebilmesi anlayışını şöyle dile getirir:

> «Ah, şu topluca tapınma gereksinimi yok mu, işte tüm çağlar boyunca, tek tek kişilerin ve insanlığın canını yakan budur. Aynı şeylere tapsınlar diye, insanların üzerine demirle ve ateşle yürünmüştür. Onlara: İnkâr edin tanrılarınızı; bizim tanrılarımız önünde diz çökün, denilmiştir, yoksa sizin de tanrılarınızın da sonu ölümdür, denilmiştir.»

Özyönetimi yeğlemekle, Yoguslavlar «ayni tanrıya tapmak» zorunluğundan kaçınmak istemişlerdir. Elbette bu yüzden epiyce «canları yanmıştır.»

Politik örgütleri iktidar tekelinden vazgeçirmede, Komünistler Birliği önayak olmuştur. Elbette bu uzun soluklu bir süreçtir. Bu tutumu şöyle yorumlayanlar az olmadı: Hah, işte komünistler Birliği politika sahnesinden eletek çekiyor; soyut fikirlerin fildişi kulesine kapanıyor; ancak tarihsel karar günlerinde, çetin olgularda varlığını ortaya koyacak.

Djilas tarafından zihinlere sokulmak istenen bu yanlış yargı, bu gün bile şurada burada dile getirilmiyor değil...

Özyönetim Bilgi ile Olur.

Ekonomik etkinliğin ve teknolojik ilerlemenin gereksinimlerini karşılayabilmek için, işçinin —yönetimde katkısı ve söz hakkı bulunan bir kimse olarak— teknik bilgileri sindirmesi, doğru dürüst yorumlayabilmesi, öneriler sunabilmesi, kararlarını arkadaşlarının çıkarı doğrultusunda oluşturması, aynı zamanda bu kararların ekonomik ölçütlere aykırı düşmemesi gerekir. Eğer, bireysel çıkarlar ve konomik akılcılık arasındaki denge bozulmağa yüz tutsaydı, Yugoslavların kendi özyönetim sistemlerini de, ekonomik ilerlemelerini de gözden çıkarmaları gerekirdi. Bu bakımdan, öğrenimin ve bilgi'nin çok önemli rolü ortadadır.

Özyönetimin devreye girmesi ve teknolojideki duraksamasız ilerleme, işçilerden, elbette, mesleksel, ekonomik ve endüstriyel sorunlarda daha derinlemesine bilgi sahibi olmalarını ister. Öte yandan, kırsal el emeği gücünün kentlere akın etmesi, hem genel eğitim hem de

mesleksel formasyon alanlarında büyük çaba harcanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

İlk özyönetim organlarının işlemeğe başlamasıyla 1950'lere doğru, işçi üniversiteleri çoğalmağa başlamıştır. 1969'da, geniş ve çeşitli bilgiler öğreten işçi ve halk üniversitelerinin sayısı 456 idi. Aynı yıl, kurslara ve seminerlere 449 bin kişi katılıyordu. Süreleri 12 saatle 9 ay arasındaydı. Başlıca amaçları şöyle sıralanabilir: İşçilerin ilk yada orta öğrenimlerini tamamlamalarına yardımcı olmak, (ki bunda teknik ve ekonomik dallara ağırlık veriliyor); işçileri mesleksel sınavlara hazırlamak; onların fakültelere ve yüksek okullara girebilmelerini kolaylaştırmak...

Bu arada belirtelim ki Yugoslavya'da yetişkinlerin eğitimi, bir anlaşma ile, ilgili girişimlerce örgütlenebilir. Her girişim, kendi iş gereksinimlerine uygun kurslar düzenleyebilir.

Her büyük girişimin bir gazetesi vardır. Halen yayınlanmakta olan 1200 fabrika gazetesinin görevi, işçilerini özyönetim organlarının ve teknik servislerin önerileri ve kararları hakkında olduğu gibi, genel teknolojik ve ekonomik sorunlar hakkında da aydınlatmaktır. (1970'te Yugoslavya'da, 500'den fazla işçi çalıştıran girişimlerin sayısı 1394 idi.)

Teknik yönetim ve teknik servisler, özyönetim organlarına ait belgelerin daima görülebilmesini sağlamakla yükümlüdürler. İşçi konseylerinin iç tüzükleri (düzenlemeleri) ilgililere, bu belgeleri incelemek için zorunlu olarak ayrılacak zamanı da saptamaktadır.

Özyönetim Sisteminde Neden Sendikalar Var?

Sık sık sorulur: Hem işçi konseyleri, hem de sendikal örgütler... Peki, yani bunların ikisi birden gerek-

li mi? Özyönetim sistemi içinde sendikaların işi ne? Soru eski bir tartışmayı anımsatmaktadır: Canım, sosyalist devlette de sendika olur mu yani?

Özyönetim, (girişimin çıkarları) diye adlandırabileceğimiz konularda ve kollektivitenin çıkarları konusunda görevlerini güzelce yerine getirmektedir. Elbette önemli olanı da budur. Ama, işçilerle ilgili tüm sorunlar bir düzene girmedikçe, bir girişimi iyi yönetmek hiçbir anlam taşımaz. Özyönetim organları bir girişimle yada bir grupla meşgul olur; yani, işçi sınıfının ancak bir bölümünün çıkarlarını savunur. Oysa, sendikalar, hem özellikle her bir işçinin çıkarlarını, hem de genellikle ve bütünüyle işçi sınıfının çıkarlarını gözetir. Sendikalar, doğrudan demokrasinin bir öğesi olarak, özyönetimi bütünleyen kuruluşlardır.

Bununla birlikte, iş bölümünde, özyönetim bir üretim ilişkisidir ve bu ilişkide de sendikların bir yeri vardır. Sendikal örgütler olmasaydı, işçi sınıfının birliğini gerçekleştirmek, teknokrasiye ve bürokrasiye karşı koymak zorlaşırdı. Teknokratlar endüstri üzerindeki egemenliklerini genişletirlerdi. Genel hizmetlerde ise korporatif espri çöreklenirdi.

Bizim koşullarımızda, sendikaların, eğitim ve kültür alanında da yerine getirmeleri gereken önemli görevleri var; çünkü teknokrasi ve bürokrasi daha çok az gelişmiş ortamlarda kök salar ve özyönetimi sömürür.

Kısaca, işçiler özyönetim yoluyla üretimde ve bölüşmede kendi iktidarlarını kullanırlar, ve sendikalar yoluyla da, birleşme haklarını, örgütlenmiş olarak kendi çıkarlarını savunma haklarını, tam özerklikle hareket etmek haklarını, sosyal ve politik faaliyet haklarını kullanırlar. Bu iki fonksiyon arasındaki fark, Sendikalar Konfederasyonu Başkanı Dusan Petrovic tarafından, Yu-

goslav Komünistleri Birliği'nin son kongresinde dile getirilmiş ve belirgin biçimde ortaya konmuştur:

«Sendikalarla özyönetim organları bir tutulamaz. Ayni zamanda, sendikalar salt bir **aktarma kayışı** da sayılamaz. Sendikalar, başka organlarca alınmış kararların ve saptanmış tutumların basit uygulayıcıları değillerdir.»

Sendikaların Koruyucu Rolü.

Sendikalar işçileri koruma rolünü oynayamadıktan sonra, ha varmış, hâ yokmuş, ne fark eder? Varsa, varlıkları neye yarar?

Sendikalar, modern teknoloji ve prodüktivite gereklerine göre girişimlerin bütünleşmesi yolunda çaba harcamakla kalmazlar; aynı zamanda, büyük ekonomik örgütlerin tekelci hırslarına karşı «zayıf» ları savunurlar. Sendikalar modern teknolojinin uygulanması için çalışırlar ama, teknoloji sonucu, insan emeğinin sokağa atılmasına da karşı koyarlar. Hemen gerçekleşemiyeceğini bilseler de, çalışabilecek herkese bir iş sağlanması gereği üzerinde içtenlikle dururlar. Bu uzun vadeli hedefi gözden kaçırmaksızın, tüm kalifiye kadroların işe alınması için seslerini yükseltirler. İşçi sınıfının dayanışma esprisine bağlı kalarak, iş gücü fazlalığı sorununun (işten çıkarma) yoluyla çözümlenmeğe kalkışılmasına asla yanaşmazlar. Modernleştirme programlarında, işçilerin yeniden gruplaşması ve yeni vardiyalar oluşturulması için zorunlu krediler ayrılmasında ısrar ederler.

Sendikaların rolü gelirlerin bölüşülmesi bakımından da önemlidir. Daha önce de söylediğimiz gibi, sosyal komünoteye olan yükümlülüklerini yerine getirmesinden sonra, bir girişim, kendi gelirini ikiye ayırır: Bir bölümü (personel için, konut yapımı için, kantinler için, tatil-

ler için) harcanır. Bir ölümü de gelişmeye, modernleşmeye, yeni donatımlara... Sendikalar —işçilerin uzun vadeli çıkarlarını göz önünde bulundurarak— bu iki bölüşme kanadı arasında uygun bir oran'ın saptanmasına dikkat ederler. Kalifiye işçileri heveslendirmek amacıyla, ücretleri kuşa benzeten kesintilerin azaltılmasında direnmekle birlikte, düşük ücretlilerin yararına olarak da, dayanışmayı unutmazlar.

Sendikalar şu sosyalist ilkenin uygulanması gereğine de çok önem verirler: «Herkesten gücüne göre al, herkese çalışmasına göre ver...» Ama, bu formülü yürürlüğe koymanın karmaşık bir iş olduğunu da bilirler. Sendikaların başkaca bazı amaçları da şunlardır: Ücretleri girişimin elde ettiği sonuçlarla sıkı sıkıya bağımlı tutmak; girişim'de, ücret politikası üzerinde işçilerin sürekli etkinliğini sağlamak; kaliteyi ve kaliteli çalışmayı kamçılayacak bir yelpaze sistemi uygulamak ve bir yandan da, herkesin güzelce geçinmesini güvence altına alacak bir düzeyde bir kazanç elde etmesini sağlamak.

Seçimleri düzenleyen ve işçi konseyine adayları öneren de yine sendikalardır. Sendikalar, işçi konseyinin, yönetim komitesinin, yada bu örgütlerdeki üyelerden bazılarının görevlerine son verilmesi konusunda da önayak olabilirler.

Sendikalar Konfederasyonu, Federal düzeyde, sosyal plan üzerindeki tartışmalara katılır; yeni yasaların oylanmasını önerebilir. Federal meclis'teki üyeleri aracılığıyla, hem bir örgüt olarak, hem de bir baskı grubu olarak ağırlığını koyar.

Üretimle ve gelirlerin bölüşülmesiyle ilgili sorunlarda sendikaların doğrudan karar alma yetkileri yoktur. Bu onların işi değildir. Özyönetim organları sendikaların tavsiyelerini, görüşlerini ele alıp incelerler. Bu

alanlarda sendikalara örneğin şu gibi konularda önerilerde bulunabilirler: Referandum yapılması, iş üniteleri personelini toplantıya çağırmak, girişimin statüsünün ve diğer iç yönetmeliklerinin gözden geçirilmesini istemek...

Elbette, herşey sendikal örgütlerin özerklik derecesine, sorumlularının ve militanlarının inisiyatiflerine bağlıdır.

Bilindiği üzere sendikaların geleneksel rolü işçi sınıfının yakın çıkarlarını savunmaktır. Onlar bunu her zaman hakkıyla yerine getiremezler. Devletçi sistemde, daha çok, başka bir rolü benimserler: İşçilerin politik eğitimleriyle meşgul olurlar. Bu durumda işçiler, maddî çıkarlarının ve özyönetimsel ahlaklarının çiğnenmesine karşı koymak için, hoyrat, ve biçimsel açıdan yasaya aykırı grevlere (grèves sauvages) giderler.

Sosyalist Birlik.

Komün basamağındaki doğrudan demokrasi biçimleri üzerine görüşlerimizi açıklarken, Sosyalist Birlik'in başlıca politik fonksiyonlarını da ortaya koymuştuk. Şimdi şunu ekleyelim ki, Sosyalist Birliği bir halk kürsüsü'dür. Yurttaşlar bu kürsüden karşılıklı görüşlerini ve inisiyatiflerini dile getirirler. Yugoslav sisteminin en geniş politik örgütü bu birlik'tir. Sosyalist yapı'nın genel programını kabullenen herkes bu birliğin içindedir. Halk Cephesi'nden doğan Sosyalist Birlik'in bugün sekiz milyondan fazla üyesi vardır. Ülkenin tüm sosyalist güçleri arasında birlik halkasıdır Sosyalist Birlik.

Yugoslav Komünistleri Birliği'nin programı Sosyalist Birlik'in de programıdır. Bununla birlikte, kendine özgü bir eylem alanı vardır; ve özyönetim iktidarının kurumları üzerinde denetim hakkına sahiptir Sosyalist

Birlik, en geniş halk kütlelerinin politik çıkarlarını temsil eder; temsil heyetlerine yapılacak seçimleri organize eder ve temsilcilerin faaliyetlerini denetlediği gibi, onların görevden alınmalarını da isteyebilir.

Programları aynı olduğu için, Sosyalist Birlik'le Komünistler Birliği birbirine rakip örgütler değillerdir. Bununla birlikte, Sosyalist Birlik'in özerkliğini ve inisiyatif gücünü daha da arttırmak gereği kendini gitgide daha çok duyurmaktadır. Çünkü ancak bu yolladır ki pratikte Komünistler Birliği'ne eş değerde onun bir partöneri olabilecektir. Uluscu ve hegemonyacı aşırılıklara karşı zamanında harekete geçebilmesi için, son yıllarda başa gelen sapkınlıkları ve bunalımları önleyebilmesi için, Sosyalist Birliği'nin yeni yetkilerle donatılması gereği apaçık meydana çıkmıştır.

Belirttiğimiz üzere, Sosyalist Birlik'in kendine özgü bir faaliyet alanı vardır. Komünistler birliği, tüm toplumun çıkarlarını egemence yorumlama ve savunma yetkisini haksızca benimseyen bir grubun yada bir partinin tekeline karşı olduğunu belirtmiştir. Karar yetkisinin köklü olarak merkezcilikten çözülmesi, ve hiyerarşik kuruluşların ve ilişkilerin kaldırılması, sosyal yapının tüm hücrelerinde tahakküme de, boyun eğmeğe de son verilmesi, binlerce bağımsız merkezin faaliyete geçmesine olanak sağlamıştır. Çalışma serbestliği süreci içinde politikanın sosyalleştirilmesi, aynı yüce amacı güden sosyo - politik örgütlerin programlarında bir ilerleme yarışı olmaksızın gerçekleşemez. Ülkede sosyalizmin gelişmesine katkıda bulunmak isteyen tüm yurttaşlar kendi düşünce ve duygularını işte bu sosyo - politik, örgütlerde dile getirebilirler.

12.

ÖZYÖNETİMİN EKONOMİK PLANDA DOĞRULANMASI

Özyönetim sosyalizmi, üretilen malların daha adaletli bir üleşimini sağlamakla mı kalıyor yoksa —aynı zamanda— teknoloji ve ekonomi planında bilimsel gerçekleşmelerin uygulanması yardımıyla, gelişmenin rasyonelleştirilmesine katkıda bulunmuyor mu? Temelden orjinal olan bu kalkınma modeli daha yüksek bir artış temposu sağladı mı, yoksa sağlamadı mı?

Yaşamsal ve akılcı bir ekonomik sistem olan Özyönetim, bir kırbaçlayıcıdır da... Oluşturduğu somut sonuçlar bunun söz götürmez kanıtlarıdır. Bunu böylece saptadıktan sonra, belirtmek uygun olur ki Yugoslavya'da kaydedilen ilerleme, kişi ve insanlık açısından, başka ülkelerdeki kadar pahalıya oturmamıştır.

Yirmi yıl kadar bir süre içinde, bu sistem, Yugoslavya'nın hızlı bir gelişmeyi gerçekleştirmesini sağlamıştır. Ekonomide ve toplumda karmaşık olduğu kadar sayıları da çok fazla olan çelişkilerin çözümlenmesi bakımından da bu sistemin etkili olduğu anlaşılmıştır.

Aşağıdaki tablo, Yugoslavya'daki yıllık üretim artışı oranını, gelişme yolundaki ve gelişmiş Batı ülkelerindeki üretim artışı oranıyla karşılaştırmaktadır:

Yugoslavya	1950 - 1970	% 7
	1957 - 1970	% 8,2
Dünya :		
Gelişmekte olan ülkeler	1950 - 1967	% 4,8
Gelişmiş ülkeler	1950 - 1967	% 4,3
Avrupa	1953 - 1967	% 5
Güney Avrupa	1953 - 1967	% 6,4
Gelişmiş Avrupa ülkeleri	1953 - 1967	% 2,8 - % 3,5
Sosyalist ülkeler	1950 - 1965	% 7,5

Bununla birlikte, eğer Yugoslav gelişmesi hakkında tam bir görüntü yansıtılmak isteniyorsa, Yugoslavya'nın uluslararası baş ağrılarını atlatmayı başardığı 1956 yılını hareket noktası olarak ele almak iyi olur. Bilindiği üzere bu baş ağrısı, Kominform ülkeleriyle anlaşmazlığa düşmemizden ileri gelen ağır bunalımdır.

Günlük uygulamalar her ne kadar bir takım hoşnutsuzluklara yol açmakta ise de, bu dönemde elde edilen sonuçlar, gerçekten, özyönetim sisteminin ekonomimize çok büyük katkısı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu sonuçların değeri, elverişsiz ve karmaşık koşullar altında elde edilmiş oldukları için, daha da büyüktür. Anımsamak yerinde olacak: Kominform'la arası bozulduğu sıralarda, Yugoslavya, Millî Savunma'ya ulusal gelirinin % 29'unu ayırmak zorunda kalıyordu.

Bu dönem içinde kaydedilen üretim artışı —ileri ülkelerle aramızdaki gelişme derecesi farkını kapatmamızı sağlamakla kalmamış— Üstelik aynı hızla hattâ

daha da hızlı olarak, ilerlememizi sürdürmemize yardımcı olmuştur.

Bilimsel ve teknolojik ilerleyişlerin de yardımıyla, hızlı gelişme, tüm çağdaş dünyanın başlıca karakteristiklerinden biri olmuştur. Bu gelişmenin dinamizmi, aynı zamanda, sosyal ilişkilerdeki koşullarla da sıkı sıkıya bağlıdır. Bundan yirmi yıl önce, Yugoslavya'nın gelişme derecesi şimdiki az gelişmiş ülkelerinki ile aynı düzeydeydi. Ülkemiz sanayileşme işine giriştiği zaman, ilerlemiş ülkelerde bu sürecin yüzyılı aşkın bir tarihi vardı. Bizim için cesaret verici bir başka saptama: Yirmi yıl süresince bizim gelişme tempomuz, ileri ülkelerin modern ekonomiye yöneldikleri yıllarda kaydettikleri gelişme temposunun kat kat üstünde olmuştur.

Kişi başına (Amerikan doları olarak) üretimi gösteren istatistikler bu konuda hiçbir kuşku bırakmıyor:

	1953	1967	1969	1953 - 1963 arası fark
Yugoslavya	210	635	715	505
Dünya	385	575	605	202
G. Yolundaki ülkeler	115	157	167	52
Doğu Avrupa	325	847	930	605
G. Kapitalist Ülkeler	1240	1960	1100	860

Aynı doğrultuda daha birçok veriler var:

1950 - 1970 arasında, Yugoslavyanın millî üretimi (1966 fiyatları ile) 3,5 kattan fazla artmıştır, ki bu, yıllık % 7 artış demektir. Endüstri üretimindeki artış

yılda % 10 olmuştur. Bir başka deyişle, her yedi yılda bir, iki katına çıkmıştır. Toplam nüfus içindeki tarımcı nüfus dilimi, 1946'da % 70'ten % 36'ya düşmüştür.

1969'da (sosyalist sistemin zayıf noktası sayılan) tarımsal üretim, 1951 - 1955 ortalamasına oranla, hemen hemen iki katını bulmuştur. Yıllık artış oranı ise başka birçok ülkelere kıyasla daha da yüksektir. Buğday ve arpa gibi temel ekimlerde bizim sosyalleştirilmiş alanlarımızdan elde edilen verim, bazı gelişmiş kapitalist ülkelere ve tüm sosyalist ülkelere yetişmemizi, hattâ onları geçmemizi sağlamıştır.

1952 - 1969 döneminde özel ve sosyal toplam tüketim hacmında 3,7 kat gelişme olmuştur.

Yugoslavya, dünyanın ileri bölgeleriyle aradaki farkı azaltmak bakımından en üstün başarıyı gösteren biricik **yeterince gelişmemiş ülkedir.** Az gelişmiş bölgelerimizin çoğu, bundan yirmi yıl kadar önceki en ileri cumhuriyetlerimizin nüfus başına sahip oldukları gelir düzeyine ulaşmışlardır.

Çalışma verimliliği (productivité), kamu üretiminin artmasında, şu oranlarda etkili olmuştur: 1953 - 1956'da % 10'a yakın; 1957'de %43; 1961'de ‰ 53; ve, ekonomik reforma girişilmesinden sonra yani 1966 - 1970 beş yıllık plan döneminde % 77 dolayında...

Ekonomide ve üretimde elde edilen sonuçların büyüklüğünü ve anlamını global eksenlerle yansıtmak oldukça zordur. Gerçekten, Yugoslav gelişmesinin karakteristiği yalnız üretim hacminin artmasında değil, aynı zamanda, yapısal durumunun nitel değişimindedir.

Yugoslavya, artık, savaştan önce üretmediği birçok (anahtar ürünler) üretmektedir: kok, petrol, özel araba, traktör, kamyon, lâstik...

Bazı sektörlerde, ilerleme çok ilginçtir: Mobilya en-

düstrisinde 1939'a oranla 25 kat; giysi ve konfeksiyonda 52 kat; konservecilikte ise 70 kata yakın.

Özel araba sayısı, 1939'da 13500 olmasına karşılık, şimdi yarım milyondan fazladır. Otobüs sayısı 943'ten 12500'e çıkmıştır. Ağır yük kamyonları savaş öncesinde 4286 iken, şimdi 100 bine yaklaşmıştır.

On sekiz yılda (1952 - 1969) 886 bin konut yapısı yükseltmişlerdir ki bu, bir buçuk milyon lojman demektir. Bunların % 40'ı kamu sektöründe, % 60'ı özel sektördedir. (Nüfus başına 3,8 metre kare konut alanı düşmektedir.) Bu gün ise, nüfus başına 11,5 metrekareye ulaşılmış, ve böylece gelişmiş ülkeler düzeyine yaklaşılmıştır.

Kırsal evlerin % 75'e yakınında elektrik vardır (1960'da bu oran % 48 idi.) Slovenya'da bu oran, ileri ülkeler düzeyini bulmuştur: % 95.

1931 nüfus sayımına göre, on yaşın üstündeki Yugoslavların % 45 kadarı alfabesizdi (Bu oran, erkekler için % 32, kadınlar için % 56 idi.) Savaş yıllarından başlayan çabalara karşın, 1961 sayımında, alfabesizler oranı ancak % 19,7'ye düşürülebilmiştir. 1971 sayımında ise bu oran % 15'tir. Ortaokulların öğrenci sayısı 2,5 kat, yüksek okul ve fakülte öğrencilerinin sayısı ise 10 kattan fazla artmıştır.

İlerleme yeni sorunlar çıkarmıştır. ortaya. Bunlardan biri, hâlâ çok değişik gelişme basamaklarında bulunan bölgelerimizden çoğunun daha dengeli bir ilerleme temposuna girebilmeleri sorunudur.

13.

BİREYSEL ÇALIŞMA — ÖZEL SEKTÖR

(Özel mülkiyete bağlı üretim araçlarıyla yapılan **bireysel çalışmadan** söz ediyoruz, fakat buna «özel çalışma» deyimini yakıştırmıyoruz. Amacımız, kapitalist sistemdeki klasik özel çalışma biçimine kıyasla aralarındaki farkı belirtmektir, ve bizdeki sosyalist esprili **bireysel çalışma**'nın mekanizmasını ortaya koymaktır.)

Yugoslav sisteminin kimi eleştirmecilerine göre, bu sistemin kendi kendine ters düşen yanı, **özel sektör**'ün üzerine gereğinden fazla titremesi ve hattâ, otelcilikte, taşımacılıkta ve tarımda onun genişlemesine meydan bırakmasıdır. Bir takım yurttaş gruplarının girişimler kurmalarına, bir sürü işçi çalıştırmalarına nasıl göz yumulurmuş? Bireylerin bankalarda —hem de gizliliği güvence altına alınarak— hesap açabilmeleri nasıl hoş görülürmüş? Özel toprak sahiplerinin ücretli 3 - 5 işçiden daha fazlasını kullanabilmeleri, ve 10 hektar olarak saptanmış bulunan azamî tarım alanlarını genişletebilmeleri nasıl düşünülürmüş?

Kimi Fransız yazarları ülkemizde «parakapitalist» tutumların görülmeğe başladığını, bu gidişle kapitalizmin geri geleceğini, ve Yugoslavya'nın artık bir **tüketim toplumu** olma yoluna girdiğini söylüyorlar.

Aşağıdaki görüşler, sanırız ki, sorun'un daha iyi anlaşılmasında yardımcı olacaktır:

Sosyalizmin, üretim araçlarının özel olarak kullanılmasını ve mülkiyetini ortadan kaldırdığını hatırlatmağa bilmem gerek var mı? İşçi hareketinin tarihsel hedeflerinden vazgeçmesi için hiçbir neden düşünülemez. Üretim araçlarının özel sahipleri, büyük sermaye ve tekeller başkasının emeğini sömürmeğe devam ediyorlar. Oysa, ekonomik iktidar ve sosyal iktidar artık özel mülkiyete ve sermayeye değil, teknokratik kuruluşlara bağlıdır; kulaklar bu «özdeyiş» ile doludur. Şimdi burada, en iyisi, Yugoslavya'ya özgü bazı olguları ve sosyal koşulları gözden geçirelim.

Çiftçilerle zanaatçılar, Yugoslavya'da başlıca iki «özel üretici» grubudur. «Sahip» durumdadırlar, amagenel kural olarak-başkasının çalışmasını sömürmezler çünkü ürettikleri, kendi gereksinmeleri ve toplumun gereksinmeleri içindir. Bununla birlikte, içlerinden bazıları, ücretle tutulmuş el emeğine başvururlar, ve bir anlamda gerçekten klasik mülkiyet sahiplerinin yaptıklarını yapmış olurlar; yani başkasının emek fazlası (surplus de travail) na da sahip çıkarlar.

Yasalar, denetleme servisleri ve devlet hazinesi (maliye) bu tür sömürüleri ve yasa dışı servet edinmeleri önlemekle görevlidir;fakat gerek komün basamağında, gerek daha geniş planda-mevzuattaki boşluklar ve denetim yetersizliği yüzünden-suistimaller hiç eksik değildir. Toplum, yasa dışı zenginleşmelere karşı son derece duyarlıdır. Başkan Tito, geçen yıl (1972) bu durumdan iki üç kez söz etti. Bunlar sistem için tehlikelidir, ve değerler merdiveni ile de ters düştüğü için, apaçık ortadadır.

Duverger, Politikaya Giriş (Induction à la Politique) adlı yapıtında şöyle bir saptama yapar: «Eşitlik

ortamı içindeki ufacık bir eşitsizlik, eşitsizlik ortamı içindeki koskocaman bir eşitsizlikten çok daha fazla göze çarpar ve hissedilir.»

Şimdiki sosyalist toplumların çoğunda olduğu gibi Yugoslavya'da da köylü kesimi, hem göreceli hem salt anlamda, en kalabalık toplumsal grubu oluşturmaktadır hâlâ... Gelişmiş kapitalist ülkelerde ise bu kesim, tarımda çok küçük bir girişimciler yüzdesidir ancak... Bizim koşullarımızda, köylüler-kaçınılmaz olarak-küçük ticarî üretimin azık ve basit gereçler üreten el emeği gücüdür. İstensin istenmesin, sosyalizm, bu üretim biçimini bir kalemde ortadan kaldıramaz; ve bugünden yarına değiştiremez, hemencecik çeki-düzen veremez ona... Köylüyü işçi sınıfı kapsamına almak kolay kolay gerçekleştirilecek bir iş değildir. Biz bu yolda erken davranmakla haksızlık ediyoruz.

Özel Sektörün Sınırları.

Genel kural olarak, Köylü mülkiyeti 10 hektarı aşamaz. Bu küçük işletmelerin çoğu zaten 4 hektarın altındadır. Bundan başka, aktif nüfusun % 36'sını oluşturan tarımcılar millî gelirin ancak % 20'sini sağlamaktadırlar.

(1961'de aktif Yugoslav nüfusunun sosyal sınıflar bakımından görünümü şöyleydi: işçiler 2,5 milyon (% 30), Köylüler 4.5 milyon (% 53), zanaatkârlar ‰ 3,5, maddesel üretim dışı sektörler % 12,9.

1967'de değişik bir görüntü: İşçiler % 31, Köylüler % 55,5 Zanaatkârlar % 1,1, maddesel üretim dışı sektörlerde çalışanlar % 12,.4

1969'da, Yugoslavya'da 2026 sosyalize tarım alanı vardı; bunların yüzölçümü-işlenebilir toprak olarak- bir milyon hektara yakındı. (Ülkede işlenebilir toprakların toplam yüzölçümü 10 milyon hektardır.)

Sosyalleştirilmiş tarım sektörü 1967'de toplam tarım ürününün % 29'unu gerçekleştirdi. Aynı yıl bu sektör, ticarî tarımsal **fazla**'nın % 49'unu sağlıyordu (% 65'e yakını buğdayda, % 50'si mısırda olmak üzere.)

Ticarî buğday üretiminde bireysel işletmelerin payı durmadan azalmıştır. Halen % 30 dolayındadır. Buna karşılık, özel tarımcıların elde ettikleri buğday randımanları, hektar başına, 15,9 birimden 19 birime yükselmiştir. (Mısırda 30 birimi bulmuştur.) Başlıca mısır üreticileri özel tarımcı köylülerdir: Ülke üretiminin % 85'ini onlar sağlamaktadırlar. Çiftçilerin pazara sürdükleri ürünler birbuçuk kat artmıştır.

Bununla birlikte, kamu sektörü üretim bakımından daha hızlı ilerlediği için, çiftçilerin ticarî fazlalıktaki payları % 50,1 den %34,4'e düşmüştür. Sebzecilikte % 90, hayvancılıkta % 80 - % 90, kümes hayvanlarında ve yumurtada % 10 - % 20 (Bu son oran 1959'da % 90 idi.)

Burada şunu önemle belirtelim: Kollektifleştirmenin tümüyle uygulanmamasından ileri gelen uzun bir durgunluk döneminden sonra, Yugoslav tarımı, 1953'ten başlayarak, hızlı bir ilerleme göstermiştir. Ekim ve üretim yöntemlerinde büyük bir modernleştirme çabası gerçekleştirilmiştir. Özellikle sun'i gübre kullanılması bu başarıda rol oynamıştır: 1945'te hektar başına 4,5 kilo sun'i gübre kullanılırken, bu miktar 1968'de hektar başına 220 kiloya çıkmıştır.

Voivodine hesaba katılmazsa, tarım işçisi başına düşen işlenebilir toprak 1 —1,4 hektardan fazla değildir. (İtalya'da 4, Batı Almanya'da 4, Hollanda'da 5, Fransa'da ve Danimarka'da 9 hektar.— 1968 istatistik verilerine göre)

Yugoslavya'daki tarım işletmeleri küçük aile mülkiyetleridir. Fakat bu kırsal yuvalar kalabalık aileleri barındırmaktadır: Kosova eyaletinde 7,3, Makenya'da

5,5, Bosna - Hersek'te 5,3 Karadağ'da 4,8 Hırvanistan' da 4 Slovenya'da 4, Voivodine'de 3,5)

1969 başında, sosyalist ekonominin çalışan toplam kadrosunda, köylülerle işçiler % 40 lık bir oran oluşturuyorlardı. (Burada **işçiler**, sözcüğünün kapsamına, fabrikalarda çalışmakla birlikte kırsal alanda yaşayan ve toprakla uğraşan bireyler de girmektedir.) Bunlar, ailelerinin üyeleriyle birlikte 5 milyona yakın sosyal bir grupturlar. Demek ki bu (ara sosyal tabaka) ülke nüfusunun dörtte biri ediyor. Hele tarım çalışmaları mevsiminde fabrikalardaki işlerini boşlayanların çoğu işte bunlar arasında görülüyor. Endüstri için olsun, tarım için olsun, kötü sonuçlar doğuran bir durum bu...

Otelcilik ve Zanaat.

Özel sektörün genişleme kaydettiği alanlar bu ikisi... Eğilim türlü yollarla teşvik görmektedir, özellikle otelcilikte... 1970'te ülkede 21 bine yakın özel restoranc ve otelci vardı (oysa bu sayı 1966'da 6200'den ibaretti.) Otelcilikteki bu hızlı gelişme turistik patlama ile sıkı sıkıya bağlıdır. 1939 yılına oranla, yabancı turist sayısı 17 kat artmıştır. Yugoslavlar 1970'te 4 milyon 700 bin turisti ağırlamışlardır (22 milyon gece yatısı...) İç turizm hareketleri on kat artmıştır. Sıçrama, özellikle son birkaç yılda daha belirgindir.

190 bin kişi çalıştıran 145 bin zanaat atölyesinin insan emeğinin büyük bölümünü bunların sahipleri oluşturmaktadır. 1967'den bu yana, bu alanda artış temposu pek yavaştır: yılda % 1 - % 2. Tüm ülkede zanaat faaliyetleri ve hizmetleri az geilşmişliklerini sürdürüyorlar. (Yukarıda sözünü ettiğimiz 145 bin atölye, iş konularına göre şöyle sıralanıyor: Madensel eşya ya-

pımı 24 bin; kereste işleri 20 bin; tekstil 19 bin; yapı işleri 26 bin.)

Ev araçlarının, radyoların ve televizyonların onarılması işleri de emekleme basamağındadır. Son yıllarda bu tür atölyeler için donatım malzemesinin ithalinde gümrük vergisinden bağışıklık yöntemi uygulanmaktadır.

Başlangıçta, özel sektör; malî yükümlülükler ve başka kısıtlayıcı önemlerle kıskıvrak bağlıydı. Bununla birlikte, zamanla, elbette, geçim düzeyinin yükselmesi ve kamu sektörünün gelişmesi, hizmet faaliyetleri alanında halkın gereksinimlerini hissedilir derece arttıracaktı. Özel mülkiyet altındaki üretim araçlarıyla bireysel çalışmanın genişlemesi, istihdamın artmasını sağlamıştır.

Bundan böyle, **Üçüncü Sektör** (Tarım ve endüstri dışında kalan ticaret ve hizmetler sektörü) Birinci ve İkinci Sektörlerden daha fazla olarak çalışan nüfusu kendine çekmeğe başlamıştır. Ama yine de, Birinci Sektör % 50,7 ve İkinci Sektör % 24,3 oranlarla önemlerini sürdürüyorlar. Üçüncü Sektör'ün istihdam hacmı oranı ise % 25'tir.

1962'de Fransa'nın bu üç sektör bakımından tablosu şöyleydi: Birinci Sektör % 17, İkinci Sektör % 39, Üçüncü Sektör % 44. 1901'de Fransa'da Üçüncü Sektör, Yugoslavya'nın bu kesimde 1970'te kullandığı işçi oranından daha fazlasını çalıştırıyordu; bu gelişme çabası içinde bireysel çalışmadaki gelişme —özellikle zanaat ve Otelcilikte— hem sosyal hem de ekonomik bir gereksinim olarak görülmektedir. Nihayet, özel mülkiyet altındaki üretim araçlarının kullanılabilmesi, halen yabancı ülkelerde çalışan Yugoslav işçilerinin yurtlarına dönmelerini teşvik edecek bir kolaylıktır.

Özel Sektörün Ekonomik Gücü.

Aşağıdaki veriler, Yugoslavya'da Özel Sektör'ün ekonomik gücü hakkında doğru bir fikir edinilmesine yarayacaktır:

Özel Sektör Ekonomisinin Ülke Çapındaki Hasılası (1969)

	Milyon dinar olarak	Artış % olarak	Toplam hasıladaki %		
			Toplam ekonomi		Özel sektör
Tarım	20401	104,8	15,6	76,6	77,7
İnşaat	2020	151,3	1,5	13,6	7,6
Kara taşımacılığı	584	283,5	0,4	14,7	2,2
Otelcilik	584	329,9	0,4	17,2	2,2
Zanaat	2716	176,2	2,1	63,1	10,3
TOPLAM	26401	—	20,0	—	100,0

Şu son yıllarda, özel sektör hatırı sayılır bir gelişme göstermektedir: Otelcilikte 3 kat, kara taşımacılığında 3 kata yakın daha önemli durumdadır. Ama, zanaatlar dalındaki % 63 ve tarım dalındaki % 79 payı göz önüne alınırsa, otelcilikte % 17 ve kara taşımacılığında % 13 payı ile, az gelişmiş sayılır. Otelcilikte ve kara taşımacılığında bireysel faaliyetler, özel sektörün bütünü içinde düşük bir oran göstermektedir: % 4,4. Bu noktayı belirtmemizin nedeni var: Bazı Fransız yazarları bu iki faaliyet alanını ele alarak, Yugoslavya'nın gitgide kapitalizme döndüğünü ileri sürmeğe kalkışıyorlar.

Oysa, toplam sosyal hasılada —tarım dahil— özel sektörün payı % 20'den ibarettir. Bunun içinde ise otelciliğin ve kara taşımacılığının payı pek önemsiz: % 0,4... Bununla birlikte, kamu sektörünün güçlenmiş olması, geçim düzeyinin yükselmiş bulunması ve **üçüncü sektör** çalışmalarının genişlemesi, güdümlü olarak, özel girişimin de genişletilmesi gereğini ve olanağını yaratmıştır.

Aşağıdaki veriler ise, toplam hasılada özel sektör payının azaldığını göstermektedir. Azalma nedeni özellikle endüstrideki yayılmadır. Kamu sektörü payı % 79'a yükselirken. tüm zanaat kollarının payı % 7,5 - % 5'e düşmüştür.

Özel Sektörde çalışanların sayısında da azalma vardır. 1950'de bu kesimde çalışanların toplam istihdamdaki payı % 2,6 iken, bu oran 1967'de % 2,2'ye düşmüştür.

Daha aşağıdaki veriler tablosu ise 1952 - 1969 arasında sosyal hasılanın 3,6 kat arttığını göstermektedir (sabit fiyatlarla yılda % 8 dolayında bir artış). Buna karşılık, özel sektörün üretimi 2,2 kat artmıştır (yılda % 4,8) Bu artış da daha çok tarım bakımındandır; zanaat kolunun payı burada da önemsizdir.

Başka Sosyalist Ülkelerde Özel Sektör.

Üretim alanında ve hizmetler alanında Doğu Avrupa sosyalist ülkeleri (Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Polonya başta gelmek üzere) Yugoslavya'dakinden daha geniş ve daha gelişmiş özel sektöre sahiptirler. Bu ülkelerde, uzun zamandır, **özel mülkiyet**'le **kapitalizm** artık bir tutulmuyor.

Üretimde özel sektörü tümüyle yansıtmayan 1970 istatistiklerine göre, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde 3600 büyük özel girişim ve fabrika vardı. Bunlara,

—Devlet Özel Mülkiyet ortaklığı ile kurulmuş 5600 karma girişimi de katmak gerekir. 1969'da, net toplam üretimde, yarı- kamu sektörün payı % 8,6 ve özel sektörün payı da % 5,6 idi. Özel girişimlerde 686 bin, karma girişimlerde 400 bin kişi çalışıyordu. Yani, bu ülkede 7 işçiden biri karma yada özel girişimlerde çalışmaktaydı.

Doğu Almanya'da bu gün mevcut 116 500 zanaat atölyesindeki iş hacmı 8,9 milyar mark dolayındadır. Gelişme özel ticarette de görülmektedir: 1969'de, ticarette toplam olarak gerçekleştirilen 58 milyarmarklık iş hacmından 6,7 milyonı (yani % 11,6'sı) özel sektörün, ve 5,3 milyarı da (yani % 9,1'i) yarı - özel sektörüdür.

1970 resmî verilerine göre, Doğu Almanya'nın brüt endüstri hasılası şu oranlarda olmak üzere üç sektörden geliyordu: % 77,2 Devlet sektöründen, % 6,6'sı Kooperatif sektöründen, % 16,2'si özel sektörden.

Özel girişimdeki bu atılım —resmî olarak— (sosyalist sistemin gelişmesi) diye yorumlanmaktadır. Öte yandan, en ileri ülkeler arasında sayıldığı halde, Çekoslovakya'da özel girişim çok zayıftır.

Polonya'da özel sektör en fazla tarım'da güçlüdür. 19,9 milyon hektar tarım alanından 16,3 milyon hektarı (% 85,7'si) özel mülkiyet altındadır; ancak 2,8 milyon hektarı (% 14, 3'ü) Devlete aittir. Maksimum özel mülkiyet alanı 50 hektardır (Eskiden Alman işgali altında kalmış olan bölgelerde bu rakam 100 hektara kadar çıkmaktadır.) Polonya'da özel sektör toplam tarımsal üretimin % 85'ini sağlamaktadır.

Polonya'da ticaret özel sektöründe 200 binden fazla insan çalışıyor. (Küçük endüstri üretimi girişimlerinde 28 bin.) 170 bin zanaat atölyesinde ise 340 bin kişi çalışıyor.

Bütün bunları bu ülkelerin sosyal ve ekonomik ge-

Mülkiyet ve faaliyet sektörü başına sosyal hasıla

	Toplam	Kamu Sektörü	Özel Sektör	Endüstri	Tarım	Orman	İnşaat	Taşımacılık	Ticaret Otelcilik	Zanaat
Cari fiyatlarla milyon dinar										
1952	9 490	7 209	2 281	4 462	2 257	44	693	755	580	429
1954	12 991	9 408	3 583	5 558	3 203	236	938	946	1 011	749
1959	24 463	17 551	6 912	10 504	6 860	285	1 468	1 553	2 500	1 294
1964	61 001	48 050	12 951	24 749	15 854	911	4 846	4 825	6 826	3 261
1969	132 485	106 084	26 401	47 011	29 137	1 586	11 096	11 101	24 403	8 148
% olarak kuruluş										
1952	100	75,3	24,7	48,4	24,5	0,5	7,5	8,2	6,3	4,6
1954	100	72,4	27,6	44,1	25,3	1,8	7,4	7,5	8,0	5,9
1959	100	71,7	28,3	42,9	28,0	1,2	6,0	6,3	10,2	5,4
1964	100	78,8	21,2	40,6	25,5	1,5	8,0	7,9	11,2	5,3
1969	100	80,1	19,9	35,5	22,0	1,2	8,4	8,4	18,4	6,1
1966 fiyatlarına göre ekonominin yapısı (%)										
1952	100	66,0	34,0	23,6	34,1	3,8	9,6	7,3	14,1	7,5
1954	100	64,0	36,0	23,4	37,3	3,5	9,6	6,9	12,6	7,7
1959	100	66,8	33,2	27,9	38,6	1,8	5,8	7,4	12,8	5,7
1964	100	77,8	22,2	34,9	27,8	1,5	8,2	7,7	14,9	5,0
1969	100	79,0	21,0	36,5	24,9	1,2	7,4	8,9	16,2	4,8

Sosyal hasılanın mülkiyet ve faaliyet sektörlerine göre dönüşümü

1966 Fiyatlarıyla										Milyon dinar olarak
	Toplam	Kamu sektörü	Özel sektör	Endüstri	Tarım	Orman	İnşaat	Taşımacılık	Ticaret Otelcilik	Zanaat
1952	31 326	20 680	10 646	7 400	10 678	1 175	2 294	2 302	4 432	2 345
1954	39 243	25 125	14 118	9 199	14 635	991	3 770	2 702	4 940	3 006
1959	63 263	42 234	21 029	17 626	24 475	1 123	3 693	4 670	8 086	3 591
1965	91 025	70 855	20 170	31 758	25 343	1 359	7 460	7 058	13 536	4 511
1969	113 629	89 790	23 839	41 508	28 321	1 366	8 439	10 144	18 418	5 433
Eksenler										
1969 - 1952	362,7	434,2	223,9	560,9	265,2	116,3	281,9	440,7	415,6	231,7
1969 - 1964	124,8	126,7	118,2	130,7	111,8	100,5	113,1	143,7	136,1	120,4
1964 - 1959	143,9	167,8	95,9	180,2	103,5	121,0	202,0	151,1	167,4	125,6
1959 - 1954	161,2	168,1	149,0	191,6	167,2	113,3	98,0	172,8	163,7	119,5
Ortalama artış oranı										
1952 - 1969	7,9	9,0	4,8	10,7	5,9	0,9	6,3	9,1	8,7	5,1
1964 - 1969	4,5	4,8	3,4	5,5	2,3	0,1	2,5	7,5	6,4	3,8
1959 - 1964	7,6	10,9	-8,3	13,5	0,7	3,9	15,1	8,6	10,9	4,7
1964 - 1959	10,0	10,9	8,3	13,9	10,8	2,5	-0,4	11,6	10,4	3,6

reklerine aykırı saymak için hiçbir neden yok. Demokratik Alman Cumhuriyeti yada Polonya —gelişmiş birer özel sektöre sahiptirler diye— kapitalizme dönmek tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş değillerdir.

«GGP» Girişimleri.

Yurttaş gruplarınca kurulmuş girişimlere bu ad veriliyor. Bu tür kuruluşların sakıncaları ve tehlikeleri var mı? Yugoslav yasasına göre, yurttaşlar gruplaşarak girişimler kurabilirler. Yalnız, yasanın öngördüğü koşullara uymaları gerekir: Yönetim bakımından ve gelir paylaşması bakımından, sosyal statüye uyarlar.

(Sektörlere göre «GGP» girişimlerinin dökümü şöyledir: Zanaat 77, Ticaret ve Otelcilik 20, İnşaat 13, Endüstri 3, Tarım 3, taşımacılık ve diğer 3.)

Elimizde toplam veriler bulunmadığı için, yalnız Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti ile ilgili bazı olguları sunmakla yetineceğiz:

30 Haziran 1970'te, Sırbistan'da yurttaş gruplarınca kurulmuş 122 girişim vardı (bir yıl öncekinden 132 eksik). 1969 bilançolarına göre, bunlardan 118'i (Sirbistan Cumhuriyeti'ndeki ekonomik örgüt sayısı 5457'dir) Sırp ekonomisinde toplam gelirin % 02'sini ve buna eşit oranda da net gelir sağlamıştı. Yılın sonunda bu girişimler ancak 3226 kişi çalıştırıyorlardı, çoğunluğu kalifiye işçi olmak üzere...

Bu girişimlerden ancak 63'ü yüksek formasyonlu idi: direktörlerden dokuzu üniversite öğrenimi, 36'sı lise öğrenimi görmüştü; gerikalanı ise kalifiye işçilerdendi.

Yapılan kontrollar sonucu şunlar ortaya çıktı: Bu girişimlerde özyönetim organları ya yoktu, yada işlemiyordu. Direktörler yasal süreleri içinde seçilmiş değillerdi. Girişimlerin çoğu anneler - babalar - kardeşler -

yeğenler arası kuruluşlardı. «GGP» girişimleri sık sık firma adlarını değiştirirler. İleri sürdükleri bahane «büyümekte» olmalarıdır. Belediyelerin onayını almadan merkezlerini değiştirirler. Bunların doğru dürüst muhasebeleri yoktur. Sosyal komünote'ye karşı olan yasal taahhütlerini yerine getirmezler. (1970 Ulusal Muhasebe Servisi'nin denetleme raporundan).

Kontrollardan sonra, 118 GGP girişiminden 40'ının faaliyetlerini sürdürmeleri yasaklandı.

Özel Çalışmanın Sosyalist yada Kapitalist Karakteri.

Kapitalizm niçin eleştirilir? Çünkü kapitalizmde özel mülkiyet ağır basıyor; çünkü kapitalizm başkasının emeğini sömürme temeline dayanıyor. Yoguslavya koşulları içinde, kişisel çalışma araçlarının özel mülkiyeti, hem sosyal hem de ekonomik açıdan, farklı bir durumdur. Bir kere, bu «tanrısal bir hak» değildir, ve tarım dışında, ülke ekonomisinde önemli bir rolü yoktur. Ulusal gelir toplamında özel sektörün payı küçüktür. Endüstrideki payı hızla (tarımdakine oranla) artarken, Kamu Sektörü de tarımda güç kazanmaktadır. Kamu tarımsal alanlarında özel sektörün işbirliği, kamu sektöründe hiçbir biçim değişikliğine yol açmamış, özel sektörü yeni bir kalıba sokmuştur. Eğer tüm gelişme Kamu Sektörünün güçlenmesi ve büyümesiyle kenedini gösteriyorsa, hiçbir sosyal bozulma tehlikesi söz konusu olmaksızın, zanaat, otelcilik... gibi Kamu Sektörünün açık verdiği kimi alanlarda özel girişime bir ölçüde hoşgörü ile davranılabilir.

Yugoslavya'nın da yakasını pek kurtaramadığı spekülasyonları ve meşru olmayan zenginleşmeleri önlemek elbette topluma düşen bir görevdir. Ama bu önleme, özel girişimi boğmacasına ve yurttaşları kendi çalışma

araçlarıyla bireysel bir işe atılmaktan alıkoymacasına olmamalıdır. Evet, kuşkusuz, burada, eski sistemin bir ölçüde sürüp gitmesi gibi bir görüntü var; fakat, gelişmemizin bugünkü evresinde, bu bir gerçek'tir, bir gereksinim'dir.

Federal Anayasa'nın XXIV. değişiklik maddesi «kişisel çalışma araçlarıyla kişisel çalışma» ya özel bir önem vermektedir: böyle bir çalışma özgürlüğünü güvence altına almaktadır; Kamu Sektörü gibi bu tür çalışmayı da sosyo - ekonomik bir statü olarak tanımaktadır. Özel girişimlerin kendi aralarında ortaklık kurma veya başka girişimlerle ortaklık kurma hakları gibi, özyönetim ve gelir paylaşması hakları da güvence altındadır.

Anayasal hükümler, dağlık bölgelerde işçi sayısının ve tarımsal alan maksimumunun arttırılmasına da izin vermektedir. Gerçekten, 10 hektarlık tarım alanı tavanı, bazı dağlık bölgelerde, çiftçilerin geçim koşullarını karşılamağa yetmemektedir; onların topraktan kopup kente göçmelerini önlemek için tarım alanı tavanının delinmesi elbette gereklidir.

Kuşkusuz, Kamu Sektörü, araçların ve olanakların bir araya getirilmesi ve sosyal birikimin artması yoluyla, önemli ve belirleyici rolünü sürdürecektir. Ama, bir yandan da, bireysel çalışmaya yeşil ışık yakılmaktadır; çünkü bunda sosyalist toplum için ciddi bir tehlike söz konusu değildir. Bireysel çalışmanın kontrolu ve gelişmesinin yönlenmesi bakımından, komünlerin elinde geniş yetkiler ve olanaklar vardır. Atölyelerin ve girişimlerin kurulabilmesi için gerekli izni komünler verir; işçi tutma sözleşmelerini komünler onaylar; mali politikalarını komünler saptar; denetim servisleri de komünlerin otoritesi altındadır.

Üretim Araçları.

Üretim araçları edinme konusunda bir sınır yoktur. Bununla birlikte, komünlerce şimdiye dek uygulanmakta olan malî politika, bu alandaki heveslenmeleri pek de cesaretlendirecek bir nitelikte değildi.

Daha hemen düne kadar, kördüğüm bir sorun vardı ortada: 10 hektarda traktörler rantabl olamıyor; başkasına hizmet görenler için ise çok ağır vergiler konuyor. Bu gün Yugoslavya'da 700 bine takın traktör var ve bir traktörün **bin at** yerini tuttuğu söylenir ama, ülkede at sayısı değişmiş değildir: (bir milyon 100 bin dolayında). Not: Son 10 yılda at sayısı, İngiltere'de % 70, Sovyetler Birlği'nde % 50, Fransa'da % 33 azalmıştır.

Gerçekten, tarktörler, Kamu Sektörünün işlenen topraklarının ancak % 15'ini işlemektedir; geri kalan % 85'i hayvan gücüyle sürülüyor.

Yugoslavya'nın buğday anbarı sayılan Voivodine Özerk Eyaleti'nin meclisi, son çıkardığı bir yasa ile, başta traktörler olmak üzere her türlü tarım gereç ve makinelerinden komünlerin vergi almalarını —işte bu % 15 - % 85 gerçeği nedeniyle— yasaklamıştır.

Kamu Sektörü ile Üretim İşbirliği.

Köylüleri (bireysel çalışan köylüleri) kamu Sektörünün ekonomik örgütleriyle işbirliğine iten **neden,** onların modern üretim araçlarından yararlanma konusundaki gereksinimleridir. Bu işbirliğinin belli başlı organizatörleri de Tarım Kooperatifleri'dir. Bunlar zaten daha önceleri de, özel işletmelere modern tarımın teknolojik yöntemlerini getirmekte yardımcı olmuşlardır.

İşbirliği, en çok, sebze üretiminde ve hayvancılıkta kendini göstermektedir. Seçme tohumların ve kimyasal

gübrelerin kullanılması, özellikle buğdayda fiyat istikrarı, satışta Devlet garantisi ve adaletli bir kredi politikası, tarımın daha da gelişmesini sağlayan olumlu tedbirlerdir.

Tarım Kooperatiflerinde Özyönetim.

Çiftçilerin seve seve katıldıkları kooperatif hareketinin Yugoslavya'da oldukça eskilere giden bir geleneği vardır. Birçok küçük örgütlerin ekonomik nedenlerle bir araya gelmeleri sayesinde, tarım kooperatiflerinin sayısı son on yılda —bu toparlanmanın sonucu olarak— 3700'den 1100'e inmiştir.

Özyönetim örgütleri ve konseyler kooperatifçilerin temsilcilerinden ve kooperatiflerin personelinden oluşmaktadır. 1970'te, bu konseylerdeki üyelerden % 30'u iki-beş— hektar arası toprak sahibi olanlardan, % 25'i de topraksız çiftçilerden oluşuyordu.

Kooperatifçilerin başlıca uğraşları üretim ve pazarlama'dır. Tarım kombinaları bile, ticaret örgütleriyle ve başka kooperatiflerle ilişkiler kurmak da bir kooperatifin görevleri arasındadır. Ayrıca, gerekli araçları ve makineleri sağlamak, ürünlerine müşteri bulmak konusunda da kooperatiflerin çiftçilere büyük yardımı dokunur.

Kentlerle kırsal bölge arasındaki bağlar, ticaret —tarım ilişkisi, özel sektör— kamu sektörü diyaloğu hem artmakta, hem de çeşitlenmektedir. Federasyon'un en gelişmiş cumhuriyeti olan Slovenya'da, turizm acenteleri, özel mülkiyetli çiftçilerle sözleşmeler yapıyorlar. Amaç, turistik gelişmeye elverişli dağlık bölgelerde köylülerin tüm yerel özellikleriyle kalmaları... Bu, iki tarafın da çıkarına oluyor elbet.

Özel bürolar, en modern yöntemleri uygulayarak,

çiftçilerle iş birliğini sürdürüyorlar. İlgili çiftçilerin isteği üzerine, büronun eksperleri keşfe geliyorlar; işletme olanaklarını inceliyorlar ve bir plan hazırlıyorlar; Arazi üretime mi elverişli? Ne türden üretime daha elverişli? Yoksa, turistik bir merkez olması daha mı iyi? Büro, rapora dayanarak, çiftçiye bir sözleşme imzalamasını öneriyor. Çiftçi bunu kabul ederse, % 2 - % 3 faizli bir banka kredisine hak kazanıyor. (Komünün ve cumhuriyetin bütçelerinde bu amaç için ayrılmış fonlar vardır.)

Bu modern işbirliği biçimi içinde, kamu sektörü —kendi gelişmesinin ana doğrultusuna bağlı kalarak— sermayeyi de, ekspertizi de, projeleri de, programları da sağlar; buna karşılık, özel işletmeci de, kendi çalışma gücünü, üretimini ve toprağını angaje eder.

Demek, bireysel çalışmayı ve özel girişimi heveslendirecek, özel sektörle kamu sektörü arasında bağıntı kurulmasını sağlayacak birçok yollar var. Hem bu yollar —kamu sektörünü **özelleştirmeğe** değil— özel sektörü **kamulaştırmaya** yarayabilir. Kapitalist ilişkileri sürdürmekten uzak olan bu işbirliği, özel çalışmayı sosyalleştirmekte ve nüfusun yaşam düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır.

14.

ÖZYÖNETİM ve TEKNOLOJİ

Özyönetim — Dün'ün mü formülü, Yarın'ın mı?

Durmadan yöneltilen bir soru var: Özyönetim modern teknolojiye uygun mu, değil mi?

Kuşkuculara göre, özyönetim, birinci endüstri devriminin ideolojisidir; orta çaptaki girişimlerin örgütlenmesi için bir kuram ve bir formüldür. Gerçekten, yeni teknolojik devrim büyük teknik ve ekonomik sistemler getirmiştir. Böyle olunca, özyönetim küçük üniteler çapında bir sosyalizm gibi; her girişimin, her çalışma ünitesinin sorunlarıyla ilgilenen, merkezden çözücü (décentralisateur) federatif bir sosyalizm gibi görünmektedir. Yine kuşkuculara göre, modern teknik devrim, bir «genel sosyalizm»i gerektirmektedir; üretme'nin ortak örgütlenmesini amaçlayan top yekûn bir sosyalizmi...

Oysa bizim elde ettiğimiz sonuçlar bu görüşlerin aksini kanıtlamaktadır: Son on beş yıl süresince, Yugoslavya, dünyada en yüksek büyüme hızını kaydetmiştir. Bu kanıt yeterli olmayabilir. Tekno - ekonomik devrimin tüm sonuçlarını kavrayabilmek ve özyönetimin değeri üzerinde kesin bir yargıda bulunabilmek için, daha gerilere bir göz atmak ve olguları, bizimkinden daha yüksek bir teknolojik düzeyin görüş açısından ele almak gerekir. Bundan başka, büyük sistemlerin birleştirilme-

si, bütünleştirilmesi ve örgütlenmesi konularında yeterli deneyimlerden yoksunuz. Bu günkü düzeyde, deneyimlerimiz, yüksek derecede gelişmiş ülkelerinkine oranla pek cılızdır.

Ama, teknolojik devrimle işçi özyönetimi arasındaki uyarlığı doğrulamıyacak, bilimsel - ekonomik - teknolojik konularda hazırlanmış hiç bir inceleme, hiç bir analiz yoktur. İşçiler teknolojik yeniliklerle nasıl ilgilenmesinler: bu, onların kazançlarında artış, yaşam düzeylerinde yükselme demektir.

Bu alandaki sınırlayıcı faktör, el emeğinin genel ve mesleksel formasyon düzeyidir. On yıl kadar bir kısa süre içinde, el emeğini kalifiye hale getirmek için harcanan hızlı çabalar elbetteki köklü sonuçlar veremezdi.

Demek ki, özyönetim verimini engelleyen, modern teknoloji değil, **az gelişmişlik**'tir. Çalışanlar bilgi ve formasyonla yeterince donanmadıkça, temel sorunlarda kararlar alabilecek bir duruma gelemiyeceklerdir.

Bir teknotratlar ve politikacılar sınıfının - bundan ötürü - çalışanlar adına bir takım hakları diledikleri gibi kullanmaları tehlikesi eksik değildir.

Eğer şimdiye kadar birikmiş olan deneyimler dondurulursa; eğer, teknik ve ekonomik değişimlere, yönetimde ve teknolojideki yeni sistemlere omuz silkilirse özyönetim kabuk bağlar. Gerçek yaşam içindeki maddesel temelinden yoksun bırakılan hiç bir kuruluş yada bir (üst kuruluş - superstructure) uzun süre ayakta kalamaz. Hem fikir hem de deneyim olarak, özyönetim, değişimlerin ardı sıra gitmezse, kendi var oluş nedenini ispatlayamaz. Tarih boyunca nice soylu fikirler başarısızlığa uğramadı mı? Neden? Çünkü, **insan'a ulaşan yolu** açamadılar kendilerine bir türlü; çünkü o fikirleri yayanlarda gerçekçilik anlayışı zayıftı.

Üretim modernleştikçe, yaşam düzeyi yükseldikçe

bazı kaçınılmaz gerekler ortaya çıkıyor: İşçi konseylerinin fabrikalar ve girişimler dışına taşmaları; yalnız üretim sorunlarıyla değil, komün'den Federasyona tüm basamaklardaki karar sorunlarıyla da ilgilenmeleri...

Modern teknolojideki ilerleme ve otomasyon, üretici çalışmayı yavaş yavaş son derece otomatikleşmiş, **elektronik'le** özdeşleşmiş bir tür sosyal hizmete dönüştürecektir. Özyönetim, **doğrudan** maddî üretimden toplum yaşamının tüm öbür sektörlerine yönelerek yer değiştirecektir. İşte, özyönetimin gelişmesine geleceğin açacağı büyük kapılar bu doğrultudadır.

İnsan oğlunun ilerlemesi ve geçim koşullarının düzelmesi konusunda teknik ilerleme parlak olanaklara gebedir. Yalnız, sakınılması gereken bir tehlike var; bu teknik ilerleme, kişiyi yabancılaştırabilir de... Onu çalışmasının meyvalarından yoksun kılabilir de... Toplumsal işlerde etkin olmaktan onu uzaklaştırabilir de...

Dünyanın bir çok yerlerinde genç kuşakların baş kaldırmalarındaki önemli nedenlerden biri de şudur; Politik, ekonomik hattâ kültürel kararların alındığı merkezler, insan oğlundan git gide daha fazla uzaklaşmaktadır. Çençler —politik değil—**politikanın pazarlaması biçiminden** soğumuşlardır. Hoşnutsuzlukları şundan ileri gelmektedir: Politik sistemler ve hareketler, onlardan --düşmelerini değil— belli davranışları göstermelerini istiyorlar. Kararlara ortak olmak değil, belli bir takım görevleri yerine getirmelerini istiyorlar. Ve, gençler, tüm bu oyunların farkındadır.

Teknokratik Tehlike

Ekonomik örgütlere bilgili ve titiz genç kadroların yerleşmeğe başlaması teknokratik tehlikeyi arttırmaktadır. 1968'de, Anayasa'nın xv. değiştirme madde-

si, iş kollektivitelerine yönetim komitelerinin yapısı, bileşimi ve sayıca kadrosunu saptama bakımından yetki verince, hemen görüldü ki bu kadrolar çoğunluk olarak günlük işleri yürütmekle görevli yöneticilerden ve uzmanlardan oluşmaktadır. Bu komiteler, özyönetim organlarından çok, teknisyen kolejlerini andırıyordu.

Özyönetimin fonksiyonu teknik uzmanlık kararları almaktan ibaret değildir. Bir kapitalist sistem içinde çalışan gelişmiş her hangi bir endüstri girişimi yetenekli ve tecrübeli kadrolara ne denli gerek duyuyorsa, özyönetisel bir girişim de aynı durumdadır. Bir girişimin yönetilmesi yüksek uzmanlık derecesinde bilgiler ister. Hele büyük sistemlerde ve karmaşık teknolojik süreçlerde bu özellikle böyledir. Ekonomistler ve mühendisler «çoğunlukla alınan kararlar» karşısında şöyle bir direnirler: Eğer bu tür kararlar bilmin ve deneyimlerin gereklerine ters düşüyorsa, «peki» diyemezler.

Teknokrasinin boy göstermesi kaçınılmaz bir olgudur. Bunu «tedavi etmenin tek olanağı, toplum içinde yürürlükte olan yönetim biçimine ve yönetim metotlarına bakar. İşte bunun ilâcı özyönetim'dir.

Mühendislerin ve yönetim kadrolarının, özyönetim organları içinde çok önemli etkinlikleri var. Bu, onların sayıca çoğunluk olmalarından değil, güçlerinden doğuyor.

Girişimlerin işçi konseylerinde, yüksek formasyonlu üyelerin oranı göze çarpacak oranda artmıştır: 1956'da yüzde 3 iken, 1970'te yüzde 10'un üstüne çıkmıştır. Orta formasyonlu üyelerin oranı da aynı dönem içinde yüzde 12'den yüzde 16'ya ulaşmıştır. Buna karşılık, konseylerdeki yarı-kalifiye işçilerin sayısı azalmaktadır. İşçi konseylerinde yüksek formasyon sahibi başkanların oranında daha hızlı bir artış vardır: 1960'ta yüzde 4 iken, 1970'te yüzde 19. Yönetim komiteleri başkanlarına

gelince, bunlarda da yüksek kadro oranı, 1962'de yüzde 7'den, 1970'te yüzde 29'a çıkmıştır.

Bu gidişin profesyonel yönetime - teknokrasi'ye - doğru bir sapınç getirmesinden korkulabilir. Bununla birlikte, işçiler başka türlü düşünüyorlar: Üretici bir güç olan bilgi, teknoloji ile atbaşı önemdedir. İşçilerin akıl edemiyecekleri çözüm yollarını gerektiren bir takım sorunlarla her girişim daima karşı karşıya kalabilir. O halde işçiler için daha iyi bilenlerden akıl danışmak kadar doğal ne olabilir?

Kadroların etkinlikleri zaten sınırsız da değildir. Tüm kararların açık seçik gerekçeleriyle birlikte işçi konseyine sunulması gerekir. Kadrolar işçilerin gönlünü kazanmalıdırlar; onların onaylarına ve desteklerine önem vermelidirler. Evet, belki gerçekte, uzmanların en ağırlarına giden, işçileri kazanmak için dil dökmek, bu **'dünyadan habersizler'**e bir gelişme programının yada yeni bir üretim yönteminin yararlarını sayıp dökmeğe çalışmaktır. Ama yine de mühendisler bilmektedirler ki bir konu üzerinde üreticilerin ilgisini uyandırmak ve varılacak amacın bilincine onları ortak etmek, o konunun gerçekleşmesi şansı bakımından başta gelen koşullardan biridir.

İlginç olduğu için şunu da belirtelim: Gizli oylamaların çoğunda mühendislerin ve yüksek kadrodakilerin onama yüzdeleri daha yüksektir. İşçilerin doğal saydıkları bu olguda, birbirinin nedeni ve sonucu olarak, iki yanlı anlam var: İşçiler teknik bilginin değerine karşı saygı duymaktadırlar, hele eğer teknik otoriteler bunu onların zararına kullanmazlarsa...

Özyönetimin çekip çevrilmesi.

Yönetme, giderek, özyönetimin işi olmalıdır. Şimdi-

lerde yoğunlaşan etüt çalışmaları özellikle şu sorunları kurcalamaktadır.

— Özyönetimin hizmetinde olmak üzere, toplumda tek bir enformasyon sistemi yaratmanın yolunu bulmak;

— Yerinde kararlar alabilmekte yöneticileri kaynak sahibi kılabilecek birikim hareketini (mouvement de l'accumulation) izlemek üzere, bir sistem kurmanın yolunu bulmak;

— İşçi özyönetimi üzerine kurulu, karmaşık sistemlerin doğmasını sağlayabilecek mevcut ekonomiyle tabloyu, daha «soylu», daha örgütlenmiş ve bütünleşmiş kılmanın yolunu bulmak.

Özyönetimin birinci koşulu, toplumun tam bilgi sahibi olmasıdır. Oysa biz halâ, daha çok, donatımlar ve yatırımlar üzerinde duruyoruz; gelişmeyi oluşturacak başka öğelere pek önem vermiyoruz. O.E.C.D, araştırmaları göstermektedir ki ülkeler arası teknolojik ve ekonomik farklılıklar - donatımdan ziyade - kadroların yapısından, araştırma ve geliştirme fonlarının öneminden, «oturmuşluklarından» ve bir yönetim düzeylerinden gelmektedir. Biz kendi politika dilimizde (çekip çevirme) —management— ile teknokrasiyi birbirine karıştırıyoruz. Bilindiği gibi, bu bilimsel disiplinin kapsamına giren fonksiyon şudur: kararları oluşturmak ve yürürlüğe koymak için, gerekli modern metotları (ordinatörleri) uygulamak. Bundan ötesi sosyal sisteme kalır. Asıl önemli sorun şudur: kararları kim alacak? Kararlar kimlerin yararına alınacak?

Modern teknik programlaştırma yöntemlerinin uygulanmasında ve yönetim konusu araştırmalarında ülkemizin hiçbir geleneği yoktur. Bu alanda olsun, teknolojik araştırmalar alanında olsun, gelişmiş ülkelere kıyasla biz çok gerideyiz.

Örneğin, bu nedenledir ki, Fedaral Fon, az geliş-

miş bölgelerimizin kalkınması için yatırım yaparken, kredilerini en çok donatım malzemesi satın alınmasına ayırmaktadır. Araştırmaları yada bilimsel projeleri finanse etmeleri istenince, Fedaral fon yetkilileri, bunların Fon görevleri kapsamına girmediğini söylemekle yetinmektedirler.

Çoğu endüstri dalında olmak üzere, 917 girişimi kapsayan Federal Ekonomi Odasının 1969'da yaptığı bir anket şunu göstermektedir: Yönetme'nin ve çalışma örgütünün gelişmesine ancak % 4 araştırma - geliştirme kredisi verilmiştir. Şu da belirtilmeğe değer: 1968' de girişimlerin ancak % 4'ü planlama, programlama, günlük yönetim ve çalışma örgütlenmesi işlerinde elektronik hesap makinaları kullanıyorlardı. 1968'de Yugoslavya'da bir milyon yurttaşa on ordinatör düşmekteydi. 1970 verilerine göre ise, durum, dünya çapında küçük bir kıyaslama ile, şöyledir:

	Bir milyon kişiye düşen ordinatör sayısı (1970)
Amerika B. Devletleri	390
Batı Avrupa	90
Japonya	105
Doğu Avrupa	19
(Bu bölgede SSCB)	23
Yugoslavya	17

Birkaç yıldan bu yana, ülkemizde ordinatör sayısı hızla artıyor. Her beş yılda iki kat oluyor. (Federal Ekonomi odası)nın verilerine göre, yakın gelecekte, girişimlerin üçte biri kalkülatör (hesap makineleri) edinme kararındadırlar.

Endüstride yönetim düzeyinin yükseltilmesi gereği artık iyice anlaşılmaktadır. Buna karşılık, ekonomik olmayan sektörde (Halk sağlığı, Yönetim, Eğitim, Arazi Düzenlemesi, Komün işleri gibi alanlarda) modern metotlar uygulayıp da daha etkin ve daha rasyonel bir yönetim düzeyine erişmek için henüz hiç bir çaba gösterilmemektedir.

Araştırma — Geliştirme.

Çok yakın zamanlara kadar geliştirme programlaştırması ile üretimin fizik hacmının arttırılması bir tutuluyordu. Kadrolar, öğretim, ve bilgi öğeleri yeterince hesaba katılmıyordu.

Toplam iş gücünün % 60'ının çalıştığı ve toplam endüstri üretiminin % 60'a yakın bir bölümünü üreten girişimlerin % 50'den fazlasında, 1968 ve 1969 yıllarında, kendilerine özgü geliştirme programları yoktu; olanlarında da ancak bir iki yıllık bir süreyi kapsıyordu. Bundan başka, programların ancak % 30'u bütünüyle uygulanmıştı (% 60'ı ise kısmen uygulanabilmişti). En iyi sonuçları, işçi sayıları 500'ü geçmeyen küçük ve orta girişimler elde etmişlerdi. Büyük girişimler ise, ülke pazarının ve dünya pazarının gereklerine uymak için, programlarını ona göre oluşturmak zorundaydılar.

Yine anketlere göre, 1975'e kadar, girişimlerin yaklaşık % 45'i teknolojilerine adamakıllı çeki - düzen verecekler dir; öte yandan, % 56 kadarı da yeni üretimlere geçeceklerdir. Anketi yapılanlardan % 34 kadarı, gelişebilmelerinde asıl etkenin kamu kadrosuna katılmak olacağını söylemişlerdir; % 20 kadarı ise, çıkış yolunun yabancı ortaklarla işbirliği yapmak olduğu görüşündedirler.

Araştırmacıların üçte biri ekonomi sektöründe ça-

lışmaktadır (Teknik kadroların % 60'ı ekonomik girişimlerde bulunuyor.) Ekonomi sektörü temel araştırmaların finansmanına % 47 oranında katılmaktadır. (1968 verilerine göre, teknik bilimler araştırmalarının % 94'ünü ve biyoteknik bilimler aratışmalarının % 62'ni.) Fakat, ilginç olan şudur ki, ekonomi sektörünün toplam araştırmalar finansmanında katılma payı % 59'dan ibarettir.

Tablo 1.

Teknik bilimler	% 85,4
Biyoteknik bilimler	% 9,8
Sosyal bilimler	% 3,4
Tabii bilimler ve matematik	% 1,3
Tıbbî bilimler	% 0,1

Tablo 2.

Yeni ürünlerin imali	% 30
Yeni tekniklerin etüdü	% 28
Mevcut ürünlerin kalitesini iyileştirme	% 20
Pazarlama	% 4
Yönetim ve çalışma örgütlenmesi	% 4
Yabancı teknolojilerinin etüdü ve lisans edinme işleri	% 2
Endüstri estetiği	% 2
Enformasyon ve dokümantasyon	% 2
Toplumsal ve insancıl araştırmalar	% 0,15
Başka araştırmalar	% 7,85

Zorunlu Kadrolar.

Yugoslav toplumunun gerçek tablosunu gözden uzak

tutmamalıyız: Bu, özyönetimci, çok uluslu bir toplumdur; belli bir gelişme basamağına ulaşmıştır; eriştiği ulusal gelir düzeyi de bellidir.

Bu gün için ve yarın için yapılacak şudur: bilim'le uygulama arasındaki bağları sıkılaştırmak; sürekli eğitimi ileri götürmek; sosyal çalışmanın ve yaratıcı faaliyetlerin bütünü içinde öğretim sistemini üstüste tabakalandırmak.

Büyük sistemlerin yönetilmesi sorunu özellikle çetin... Bunlar rasyonel olarak örgütlenmezlerse ve bölgesel sınırlar içinde kalmazlarsa, tüm ekonomimize büyük zararlar getirebilirler. Büyük sistemler yönetimin merkezleşmesine gitmemelidirler; çünkü onların asıl hedefi, modern yöntemlerle, kaynakları —en yoğun biçimde— değerlendirmektir her şeyden önce... Artık —yalnız üretim teknolojisinin değiştirilmesi üzerinde değil— yönetim teknolojisinin yeniden bir kalıba dökülmesi üzerinde de ısrarla durmanın zamanı gelmiştir. Endüstri kuruluşlarımızın yarıdan fazlası (% 55'i) modernleştirilmiş ve otomatikleşmiş bir durumdadır.

Giderek daha da bütünleşen dünyamızdaki ekonomik gelişme yasalarını, giderek, daha da dikkatle göz önünde bulundurmak zorundayız. Örneğin, Yugoslavya'nın beş tane petrol rafinerisi var. Bunların yıllık toplam kapasitesi 8,6 milyon ton dolayındadır. Oysa, ülkenin yıllık gereksinimi 5 milyon ton kadardır. Peki, neden 5 rafineri? Nedeni basit: çünkü bu alan, yüksek gümrük rejimiyle korunmaktadır ve çok kazançlıdır.

Öte yandan, Yugoslavya'nın 8 limanı var; bunların toplam kapasitesi dünya çapındaki bir tek büyük limanın kapasitesine eşit... Limanlarımız sayı bakımından, bazı gelişmiş denizci ülkelerindekinden üstün; ama, hiçbiri «sperivalize» değil, yani hepsi de her tür trafiğe açık...

Bu elbette elverişli bir görüntü olmakla birlikte, rekabet zorunluğu nedeniyle, sağlanan gelir gereken ve umulan düzeye ulaşamıyor. Bu konuda özyönetim sisteminin yapacak bir işi olmadığı meydandadır. Burada söz konusu olan sorun, bir sabırla dengelenmesi gereken cumhuriyetler arası çıkarlardır.

Bir büyük elektrik sisteminin yönetilmesi de türlü zorluklara uğramıştır. Üretim maliyeti yüksek olan santraller, tüm santrallerin bütünleşmesinde direnmişlerdir; öbür santrallerse kendilerini zarara sokacak olan bu öneriye hayır demişlerdir. Hidro - elektrik santralların şu şu cumhuriyetlerde kurulup da şu şu cumhuriyetlerde kurulmaması da ülke çapında bir tedirdginlik nedeni olabilir. Bizim toplumumuzda, ilişkiler, zayıfların güçlüler tarafından yok edilmesi esasına göre kurulamaz. Ama, Devlet zoru ile de, yüksek verimli çalışmanın zararına, düşük verimli çalışma koltuk değneğiyle ayakta tutulamaz.

Özyönetim, modern teknoloji ile çelişkili değildir. Modern teknoloji ile çelişkili olan, kuşkusuz, az gelişmişliktir; bilgi ve enformasyon yetersizliğidir ve modası geçmiş göreneklerdir.

15.

PLANLAMA — YUGOSLAV DENEYİMİ

Özyönetim, merkezci planlama ile ters düşer. Kuşkusuz, üretim ve geliştirme için planlar gereklidir ama bu planlar —planlamanın çekirdeği olan girişim'den Federasyon'a kadar— tüm basamaklardan geçmek suretiyle hazırlanmalıdır. Bunda güdülen amaç şudur: Sentez yoluyla ortak gelişme programlarına ulaşmak için ekonomik, bölgesel ve ulusal tüm çıkarlar dile getirilmelidir.

Pazar'ın isteklerine uyarak, her girişim ne kadar, ne kalitede üreteceğini, malına ne fiyat koyacağını kendisi saptamalıdır. Bunun için gerekli uyum —komünden Federasyon'a— mesleksel kuruluşların ve ekonomik konseylerin dikkatli çalışmaları ile sağlanabilir. Karşımızda demek ki bir «çifte hareket» var: Sosyo - ekonomik temel projeler «zirve»ye sunuluyor, «zirve»den de genel direktifler veriliyor. (Aşağı'dan yukarı ve yukarı'dan aşağı «çifte hareket»)

Yol gösterici bir yönlendirme ve heveslendirme planıdır söz konusu olan... İstenen hedefleri gösterir bir işaret parmağıdır bu. Hangi alana öncelik verilecek —enerjiye mi, demir madenciliğine mi, demirsiz metalürjiye mi, temel kimya endüstrisine mi, beyaz kömür işletmeciliğine mi, turizme mi yada bazı tarım kolla-

rına mı? İşte, plan bunu belirtir. Sosyal komünote şu gibi alanlarda öngöreceği tedbirlerle planın gereklerini düzenler: Fiyatlar; gelirlerin elde edilmesi ve bölüşülmesi; döviz ve dış ticaret; vergiler ve yardım katkıları; para; kredi.

Planlama — Kavram bir, içerikler farklı.

Mevcut ekonomik sistemler planlama açısından başlıca iki tipte gruplanırlar: 1) Ekonomik ilişkileri merkezci kararlarla düzenleyenler, 2) Ekonomik ilişkileri pazar mekanizmasıyla yürütenler.

Ama bu gün hiçbir yerde, ne tümel bir üretim planına rastlanıyor, ne de kendini pazar'ın kargaşasına kaptırmış bir ekonomiye... Bir ülke ne dereceye kadar planlama'ya bağlı, yada ne dereceye kadar pazar'a dalmış; işte bu gün söz konusu olan budur. Artık, dünyada pazar'ı yadsıyan yada planlama'ya dudak büken yoktur. Bu iki öğeden hangisine daha çok önem veriliyorsa, tutum farklılıkları da bundan ileri geliyor.

Planlama açısından bir sistemin karakteri üzerinde yargıya varılırken —ele alınan ekonomi ne olursa olsun— şu noktaları kurcalamak gerekir: 1) Doğrudan üreticilerle ekonomik faaliyeti canlandıran yüksek gerek'ler (instances) arasındaki ilişkiler ne gibi farklılıklar göstermektedir? 2) Ekonomik etkinliği canlandıranlar kimlerdir? 3) Ekonomik ve sosyal üretme gücü kimlerin elindedir?

Politik sistemlerin değerlendirilmesi işine girmeksizin, üç tür planlamadan söz edebiliriz:

— Ekonomi Devletçe yürütülür;

— Ekonominin yürütülmesi işi merkezcilikten çözülmüştür; birçok başka faktörler harekete geçmiştir; üretimle tüketim arasındaki denge değişmez bir planla

dondurulmamıştır; pazar etütleriyle ve pazara göre bu dengenin koşulları değişebilir;

— İşverenler bir yanda, ücretliler bir yanda, birbirlerinden ayrıdırlar; ücretlilerin elinde çalışma güçlerinden başka bir şeycikleri yoktur, oysa işverenler üretim araçlarının sahibidirler; bu araçlardan akan **değer fazlası** da onlara kalmaktadır; böyle olunca da, onlar, tüm ekonomik akımlarda belirleyici bir rol oynayabilmektedirler.

Tümel planlama (planification integrale) elbette ki, plancılara mutlak bir iktidar sağlamaktadır. Bu tür planlamada, ekonomik ölçütlere sıkı sıkıya bağlı kalmak çok zordur. Devlet her bireyin, herkesin gelirini kendi saptamaktaysa, sistemin normal işlemesini sağlayacak tek yol, Devlet'in, yönetimi altındakilerden pek fazla akıl danışmamasıdır. Savaşın hemen sonrasında Yugoslavya'da olduğu gibi, eğer endüstrileşmeyi hızlandırmak için merkezci bir plan uygulanırsa, bu biçim planlama ile (demokratik inşa çabası) nı bağdaştırmak hiç de kolay değildir.

Bugünün kapitalist endüstri toplumu —kapitalist pazar ekonomisinin kaçınılmaz sonuçları olan bunalımları önlemek için— hiç değilse bir dereceye kadar, planlama'ya ve yönlendirme'ye yer vermektedir.

Klasik Planlama Kavramı.

Birkaç onyıl öncelerine kadar şöyle bir kanı yaygındı: Planlama yalnız sosyalist sistem içinde uygulanabilir.

Planlama'nın temel tanımlamasını, Marks'la Engels, Klasik Kapitalist toplumu gözlemleyip inceleyerek formülleştirmişlerdir. Marks, komünist toplumun belli başlı

fonksiyonları arasında, özellikle, üretim ve tüketim arasındaki dengeyi sağlamaktan söz ediyordu:

> «Üretim toplumun planlı ve etkin kontrolu altında tutulduğu zamandır ki ancak, toplum —çeşitli malların üretilmesi için harcanan **birey başına sosyal çalışma ile** işbu mallar sayesinde karşılanacak olan sosyal gereksinimlerin, yine **birey başına düşecek ortalaması** arasında— bir bağlantı kurabilir.»

Önde gelen Batılı ekonomistler de planlama ve toplumun gelişmesi sorunlarında hemen hemen aynı sonuçlara varmışlardır. Gelişmiş tüm kapitalist ülkeler —kuramda olsun uygulamada olsun— kendi ulusal ekonomilerinin planlanmasında ve yönlendirilmesinde artık rahatlıkla aynı yöntemleri yeğlemektedir.

Biçimleri ve yoğunluk derecesi değişik tutulsa da, bu gün artık **planlama** gerçek bir harekettir.

Öte yandan, sosyalist ülkeler bile ekonomik gelişmenin salt planlama ile olmayacağını bilmektedirler. Devlet planlaması görüşünü benimsemiş bulunan sosyalist ülkelerde bile, şu kaçınılmaz gerçeklere artık sırt çevrilmiyor: Merkezci planlama ticarî üretim yasalarının oyunlarını sahneden silemez. İnsanları üretime ve tüketime iten gerekçeler görmezlikten gelinemez.

Sovyet ekonomisti Liberman, 1971 başlarında, Sovyetler Birliği'nde yönetim metotlarına ekonomik metotlar karşısında öncelik tanınmasından söz ediyordu. Bu öncelik, Liberman'a göre, girişimlerin moral ve maddesel çıkarları üzerinde yansımaktaydı. Sovyet ekonomisti şöyle sürdürüyordu: «Girişimlerin faaliyetlerinde temel eksen'ler (indices) olarak, onların **kazanmalarını** ve **verimli** olmalarını tanımalıyız.» Anlaşılıyor ki girişimler kendi üretim planlarını kendi koşullarına göre yürütmelidirler.

Öte yandan, Romanya Komünist Partisi Genel Sekreteri Nicolae Ceausescu, aşırı merkezciliğin kaldırılması ve, dış ticaret alış verişi yetkisinin doğrudan doğruya üreticilere aktarılması gereği üzerinde durmaktadır. Ceausescu görüşünü şöyle bağlamaktadır: «Bir girişim —kendi planlamasını kendisinin yapmasıyla değil— kendi üretimini kendisinin satmasıyla tanınır, ün kazanır. Girişimin elde edeceği malî sonuçlar da bu öğeye bağlıdır.»

Yugoslavya'da Planlamanın Üç Evresi.

Kısa sayılacak bir sürede —çeyrek yüzyılda— Yugoslavlar, birbirinden oldukça farklı üç tür planlamayı denemişlerdir.

Birincisi, savaş ertesi (merkezci planlama) dır. 1947 Federal Anayasa'sında bu şöylece saptanmıştır: «Devlet, genel bir ekonomi planı ile, ekonomik yaşama ve gelişmeye yön verir. Devlet Sektörünü ve Kooperatif Sektörünü destekler; ekonominin özel sektörü üzerinde de genel bir kontrol uygular.»

Federasyon (Devlet ve ekonomi için genel plan) hazırlıyordu; cumhuriyetler ve özerk bölgeler kendi ekonomik planlarını yapıyorlardı; ilçelerin ve komünlerin de kendi planları vardı.

Birinci evre ilk beş yıllık planla aynı yıllara rastlar (1947 - 1953). Birinci beş yıllık plan, yasal bir güç niteliğindeydi ve Devlet böylece ekonomiye el atmış oldu. Planlama genel, evrensel ve «güdücü» idi. Her girişim, her ekonomik örgüt, ne kadar —ne biçim—, ne fiyata ürün çıkaracak, tüm bunları genel planda görüyordu.

Böylece bir sistemin kuramsal temeli büyük ölçüde Stalinci idi. Pazar'la plan birbirlerinin karşıtı sayılıyor-

du. Sıkıca merkezci olan planlama salt sosyalist ilkeye göre hazırlanmıştı.

İkinci evre, 1950'lere doğru, özyönetimin Devletle ekonomik örgütler arasında yeni ilişkiler oluşturmasıyla başlar. Bu evrede, Devlet tekeli, ekonomik ve politik demokrasinin yararına olarak, zayıflamağa yüz tutar.

Planlama artık salt bir Devlet fonksiyonu olmaktan çıkar. Ulusal ekonominin planlı yönetimi üzerine çıkarılan yasa (1961) Federasyon'un ve cumhuriyetlerin sosyal planlarından başka, ekonomik örgütlerin özerk planlar hazırlamaları hakkını da tanır.

Sosyal planlama, üretimle bölüşme arasındaki toplam oranları (proportions globales) belirler. Sosyal planla saptanan oranlara bağlı kalmak koşulu ile, ekonomik örgütler kendi faaliyet planlarını yaparlar. Bu oranlar, pazar hareketlerine uyarak, düzeltmelere uğratılabilir. (Not: Toplam oranlar başlıca şu beş soruna değgindi: a) Dallara ve cumhuriyetlere göre üretim kapasitesini kullanma oranı; b) Temel yatırımlar; c) Her bir cumhuriyet ve her dal için ücret fonları; d) Birikimin ve fonların ortalama oranı; e) Bütçe kanalıyla dağıtılan kaynaklar.)

Bu sistem, özyönetim planlamasından çok, yönetimsel planlamaya yakındır. Bir başka deyişle, merkezcilik ve özyönetim arasında yarı yoldur.

Üçüncü planlama biçimi, 1963 Anayasası ile asıl adımlarını atmağa başlar: Üreticilerin ve tüm yurttaşların fonksiyonu ve gereksinimi olan planlama, artık, üretimle tüketimi dengelemeyi amaç edinecektir. Sosyal planlar, artık, yasal bir yaptırım gücü taşımayan birer özel programdır. Devlet'in yatırımlar konusundaki tekelini ortadan kaldırmak özellikle öngörülmüştür.

Hazırlanması üç yıl süren **1966 - 1967 sosyal pla-**

nı, iki yeni karakteristik getiriyordu: Ekonomik yeğlemeler içinde yaşam düzeyi en başta geliyordu; öte yandan da, plan, her türlü tekeli suya düşürmek ve toplum açısından özel yararı olan dalları cesaretlendirmek için, ekonomik faaliyetlerin koşulları üzerinde ısrarla duruyordu.

Sorulabilir: Yugoslav sisteminde —yani özyönetime özgü planlama biçiminde— ulusal ekonominin geliştirilmesi yolunda her hangi bir yönlendirme var mıdır, yok mudur?

Ekonomik planlama temel yasası (Temmuz 1970) bunun hedeflerini kesinlikle belirlemektedir. Bu yasaya göre, Yugoslavya'nın sosyal planları şu noktaları kapsamaktadır:

— Gelişmenin genel yönetsel hatları;

— Yaşam düzeyi, istihdam ve kadrolar konularındaki genel politika:

— Sosyal üretimin ve ulusal gelirin bölüşülmesindeki temel oranlar;

— Genişletilmiş üretimin (reproduction élargie) genel politikası;

— Dış ekonomik ilişkiler politikası;

— Az gelişmiş cumhuriyetlerin ve bölgelerin hızlı kalkınması politikası;

— Savunmanın ve ülke güvenliğinin güçlendirilmesi.

Anayasal reform, genişletilmiş üretimi bu planlama sisteminden ayırmıştır. Şimdiye kadar, (1971), Federasyon, yatırımların yaklaşık % 30'unu kontrol ediyordu: (Başlıca yatırım alanları, az gelişmişler için merkez fonları, Romanya sınırında, Tuna üzerinde Demirkapı hidroelektrik santralı yatırımları, 700 km.lik Belgrad - Bar demiryolu, Fransız Péchiney şirketinin işbirliği ile kurulan Karadağ Alüminyum Kombinası, Üsküp Çelik Fabrikası, vb.

Planlar Hiyerarşisi.

Değişik planlar arasında sert ve sıkı hiçbir hiyerarşi yoktur. Bir girişim dilediği anda kendi planını yürürlüğe koymaktan vazgeçebilir. Tüm kararlar bir uyumun meyvalarıdır, ve şu iki irade'den doğarlar:

1) Nesnel yasaların incelenmesiyle destleklenen ve planda ifadesini bulan komünote çapındaki iradeden,

2) Her somut girişimin değerlendirmelerinin iradesinden.

Bu, bizde planlama alanında kuruluşlarımız ve usullerimiz bulunmadığı anlamına alınmamalıdır; plan kategorileri, planlama yöntemleri, bir plan eğer herhangi bir kesimin çıkarına ters düşüyorsa böyle bir plana hayır diyebilmek için yasal olanaklarımız, planın gerçekleştirilmesinde sorumluluk, özyönetim ilkelerine göre uyum; bu mekanizmaların hepsine sahibiz biz.

Üretimde - tüketimde, arzda - talepte istikrarsızlık, fiyatların yükselmesi, enflasyon, ithalâtın artması, ödemeler dengesinin açık vermesi gibi durumlar bir iki yıldır ekonomimizde görülür oldu. Nedeni ne özyönetimdir bu durumların, ne de uzun vadeli bir planlamaya sahip olmayışımızdır. Ekonomimize çekidüzen verme ve dünya pazarlarına katılma çabamızda bizi eteğimizden tutan asıl nedenler başlıca şunlardır: Teknolojik düzeyimizin düşüklüğü, prodüktivite bakımından yetersizliğimiz, yabancıların gümrük duvarları ve çıkardıkları başka engeller, ve uluslar arası pazardaki dalgalanmalar...

Özyönetim sisteminde, planlamalar yapılırken Pazar'ın oyunları göz önünde tutulur; planlama, girişim düzeyindeki demokrasi ile tüm ülke çapındaki öngörüler ve tasarımlar arasında; ulusal ekonomi ile dünya pazarı arasında geçerli olabilecek bir bağlantı kurabilmelidir.

Çok uluslu bileşimimiz, federatif sistemimiz ve Özyönetim çok geniş ölçüde şunu ortaya koymaktadır; ekonomik açıdan bu yöntem temelde rasyoneldir, çünkü atılım hevesini kamçılar, çıkarları bağdaştırır, «politik direngenliği ve «merkezci öznelliği» bir yana itip ekonomik kriterlerin saygı görmesini sağlar.

Yugoslavya'nın orta vadeli ekonomik gelişme planı üç kez genel tartışmadan geçtiği halde, iki temel nedenden ötürü onaylanamamıştır: 1) çünkü onu bölgesel planlarda uygulamak gerekmektedir; 2) çünkü sendikalar, personel gelirlerini düşük düzeyde tutarak çok yaygın ve az verimli bir faaliyeti sürdürme eğilimi gösteren girişimleri koruduğunu ileri sürerek, plan'ı yermektedirler.

Hazırlanma halinde olan uzun vadeli gelişme planı 3,5 kat üretim artışını öngörmektedir; böylece, nüfus başına yıllık ulusal gelir 2000 doları bulacaktır.

16.

DIŞARDA ÇALIŞAN İŞÇİLER ve YABANCI SERMAYE

Kırsal Alandan Göç.

Hızlı endüstrileşme yolunu tutmuş, tüm tarımcı ülkelerin başlarına gelen, son on yılda, elemeği konusunda Yugoslavya'nın da başına gelmiştir.

Sosyalizmden ve sosyalizmin başlangıcından önceki 35 yıl içinde, Yugoslavya'da, toplam nüfustaki tarımcı nüfus oranı ancak % 5 azalmıştır; ve 1945'te % 75 olmuştur. Buna karşılık, 25 yıllık sosyalist dönemde, bu oran %40 düşmüştür. Tüm sosyal tabakalar ve meslekler genişlerken, yalnız köylü sayısında aralıksız bir azalma görülmektedir.

Belirtmeğe gerek yok, tarımcı nüfusun başka faaliyet kesimlerine akması, ekonomik gelişmenin derecesine bakar. 1945 - 1949 arasında, istihdam 8 kat artmıştır. 1945'ten 1969'a artış hızı ise %8,9'u bulmuştur.

1939'da Yugoslavya'da her bin kişiden 59'u çalışıyordu. 1970'te bu sayı üç katına çıkmıştır. 1946'dan 1950'ye — yani 5 yılda — istihdam oranı iki kat artmıştı. Ondan sonra yeni bir (iki kat artış) elde edilmesi için 20 yıl beklemek gerekmiştir.

Dünyada yıllık istihdam artışı oranı %2,5 dolayındadır. SSCB dahil olmak üzere Doğu Avrupa sosyalist

ülkelerinde istihdam artışı oranı %3,5 dolaylarında bir oturmuşluk göstermektedir. Avrupa'nın arta kalan kesiminde ise hissedilir derecede bir grafik inişi vardır bu konuda. Yugoslav endüstrisindeki büyüme oranı hem Avrupa hem de dünya ortalamasının üstündedir; diğer sosyalist ülkelerin düzeyine yakındır. 1956'dan 1959'a, endüstride istihdam, yılda ortalama % 4,6 artmıştır.

Özellikle 1965 reformundan sonra, araya bir yavaşlama girmiştir: (1956 - 1960 arasında %7.5; 1961 - 1965 arasında %5,1; ve 1961 - 1963 arasında ancak %3).

Örnek olarak endüstriyi alışımız, karşılaştırmayı kolaylaştırmak içindir.

İstihdamda Yavaşlama.

1965 reformunun şu sorunlara parmak basması gerekiyordu:

Prodüktivite; istihdam konusundaki yetersizliklerden kurtulmak: elemeği fazlasından kurtulma gereksinimi. Öte yandan, yaygın yatırımlardan da kaçınılıyordu. Fabrikalar modernleştirilmekte idi. Rantabilite herşeyin üstünde tutuluyordu. Her 5 çalışandan birinin (ki toplam olarak 700 bin kadar tutuyor) üstün kalifiye olmayı gerektiren mevkilerde bulunduklarını göstermişti. (Dr. Suvar, Yugoslav Toplumunun Sosyolojik Analizi, Zagrep, 1970)

Mevcut elemeğinin kalitesini düzeltmek çok âcil bir gereksinim olarak ortadaydı. İstihdamdaki duraklama bundan ileri gelmiştir. 1965'den 1967'e kadar, yine bu yüzden, istihdamda 100 bin kişilik kadar bir azalma bile olmuştur.

Ayni süre içinde, ülkenin ekonomi ve nüfus alanındaki gelişmesi, şu olgularla karekterize olmaktaydı: ka-

lifiye olmayan kırsalelemeği fazlasının ağır baskısı, ve çok sayıda gençlerin kendilerine iş aramaları (Bu durumdakiler yılda 80 - 100 bin dolayında artıyordu.)

Kırsal bölgelerdeki elemeği fazlaları bugün (1973) bir milyon 300 bin kadar tahmin edilmektedir. Bu koca ordular «kentlere saldırmağa» her an hazırdırlar.

Yugoslavya, şimdiki koşulları içinde, istese de tümel istihdam (plein emploi) politikası uygulayacak durumda değildir.

Tarımda aşırı nüfus yoğunluğunun ve elemeği fazlalığının doğurduğu zorluklar - bu zorlukların getirdiği tüm sosyal sorunlarla birlikte - yalnız Yugoslavya'ya özgü olmayan kaçınılmaz bir olgudur. Tarihte de bir çok ekonomik güçler olmuştur. Göç, endüstrileşme yolundaki tüm ülkeler için ortak bir yazgıdır. İkinci Dünya Savaşından sonra, İtalya, ekonomik gelişme yolunda yeni bir politika denedi. Büyük yabancı sermaye (özellikle Amerikan) ile destekleniyordu bu politika, ve elemeğinin sürekli olarak ülke dışına göçmesine mal oluyordu. Öte yandan, her yıl, 250 binden fazla insan, daha iyi koşullarda iş bulabilmek için İngiltere'yi terk etmektedir. İngiliz ekonomisti Rosen - stein Rodan 1943' te şöyle diyordu: «Doğu Avrupa ülkelerinde 20 milyona yakın işçi fazlalığı var; bu, onların tarımsal karaktere dayanan bir ekonomiye sahip olmalarının sonucudur.»

Aradan geçen zaman içinde bu «fazla»nın büyük bir bölümü endüstriye ve kentlere geçmiştir. Fakat, yine de bu süre içinde, bu denli büyük bir rezervi «emmek» elbetteki olanak dışı idi

Pek de az olmayan kalıntılarına ekonomide de, kırsal bölgede de hâlâ rastlanıyor.

Dışardaki Yugoslav İşçileri.

Elemeğinin hareketliliği, modern enformasyon örgütleri, ulaşım ve, ülkemizin dünyaya açılmış olması, dışarıya işçi akınını hızlandırmıştır.

1971 Mart istatistiklerine göre, yabancı ülkelerde geçici olarak çalışan Yugoslav işçi sayısı 671 bin 700' dür. Bunlardan %68,8'i erkektir. İşçilerimizin en çok bulundukları ülke Federal Almanya'dır: 411 bin (%61,2). Bunu sırasıyla izleyen ülkeler:

Avusturya 37 bin (%5,5), ve daha düşük sayı ve oranlarda, İsviçre, İsveç, ABD... gelmektedir.

İşin ilginç yanı bu göçün 1965'ten bu yana yoğunlaşmış olmasıdır (1968'de %80) Bu işçiler dışarda Yugoslavya'dakinden daha kazançlı işler bulabiliyorlar. Gerçekten, yaşam düzeyi ve ekonomik gelişme derecesi arasındaki farklar nedeniyle, dışarda, ayni emeğe karşılık iki hattâ üç kat fazla kazanıyor. Bunun içindir ki, Yugoslavya'da iş bulup çalışanların bile gözleri dışardadır. Dışarda bir iş bulmaya görsünler, hemen, bir yolunu uydururlarsa uçup gidiyorlar.

Yine istatistiklere bakalım: Şimdi dışarda çalışmakta olan Yugoslav işçilerinin yarıdan fazlası — %59'u — daha önce işsizdi; %45'i de çiftçiydi.

Dışarı giden işçilerin büyük çoğunluğu tam olgunluk çağındadır: (19 yaşından 49 yaşına kadar) ve bunların %84'ü 20-49 yaşları arasındadır. Dörtte üçünden fazlası kalifiye olmayan işçilerdir. %76'sının ancak ilkokul öğrenimi vardır. Yugoslav ekonomisini olumsuz yönde etkileyen asıl durum, yüksek kalifiye işçilerinin ve formasyon sahibi kimselerin de «göç edenler» arasında bulunmalarıdır. Ama, böylelerinin oranı hayli düşüktür: Toplam ekonomik göç tablosunda oranları %1,5'tur (10 bin kişi).Bu kategoriye girenlerden ülkede

çalışmakta olanlar ise —aynı tabloya kıyasla— %3,5'tur (Bu arada belirtelim ki toplam Yugoslav iş gücünde yüksek kadroların oranı %8,7'dir.) Yüksek kalifiye işçiler bakımından bu oranlar %1,5'a karşı %3,5'tur.

Bu olgu, yalnız sosyal değil, ayni zamanda politik, birçok sorunlar çıkarmaktadır ortaya. Yugoslavya da — tıpkı ayni koşullardaki başka ülkeler gibi— bu olgu karşısında şöyle gösterişli bir davranışla etkin bir çözüm yolu bulabilmek gücünden yoksundur. Evet, türlü önlemlere başvurulmuyor değil: Göç hareketi basıboş bırakılmıyor; Yugoslav işçilerinin sosyal güvenliğine ve sağlık güvenliğine önem veriliyor; onların dönmeleri için ortam hazırlanıyor; dönüşlerinde onlara iş yerleri bulmak için planlar yapılıyor; onların dışarda elde ettiklerini mesleksel kademe ünvanları resmen onaylanıyor. Dahası var: Dönüşlerde beraberlerinde getirecekleri ev eşyası, çalışma araç ve gereçlerden gümrük alınmıyor; onlara kredi kolaylıkları gösteriliyor.

Uzun vadeli sosyal gelişme palnı, 1975'e kadar %3 oranında bir istihdam artışını öngörmektedir. Bu oran savaş sonrasındaki on yıllık ilk iki dönem sırasındakinden üç kat düşüktür. Yalnız bu konuda bir noktayı belirtmek gerekir: Bir yandan, ekonomik ölçülere göre, modern üretim belirli sınırların üstünde elemeği kullanmağa artık izin vermiyor; bir yandan da, işsizlik, az gelişmiş tüm ülkeler için uzun vadeli büyük sorunlardan biridir. Üretimde rantabiliteye boş vererek kabarık bir istihdam politikasıyla, işsizliği ortadan kaldırmağa kalkışmak ancak yarım yamalak ve geçici bir önlemdir; üstelik, bazı ülkelerde acı örnekleri görüldüğü üzere, çok ağır ekonomik ve hattâ sasyal sonuçlara ortam yaratır.

Yugoslavya'da Yabancı Yatırımlar.

Uluslar arası iş alanlarına katılmağa istekli orta derecede gelişmiş bir ülke, eğer deneyimden, bilgiden, enformasyondan yana yaya ise, adaptasyona, işbirliğine ve ortaklıklara kuvvet vermek için tüm çabasını harcamalıdır. Sermaye dediğiniz, böyle bir programın gerçekleşmesi için gerekli kanatlardan ancak bir taneciğidir.

Hem, sermaye darlığı çeken tek ülke Yugoslavya mı? İstihdam duraklamasının nedenlerinden biri, yatırımlar cephesinin «daraltılması» dır; bu da yeni hizmetler yaratmak için kaynakların bulunamamasını sonuçlamaktadır.

Bunun içindir ki Yugoslav yetkilileri 1967'de yabancılara yeni ekonomik işbirliği olanakları düzenlemenin gerekli olduğu kanısına vardılar; yerel girişimlerle yabancılar arasında ortak yatırımlara izin verdiler. Yatırılan sermayenin %49'a kadar bir bölümü yabancı ortağın olabiliyordu.

(Kragujevac «Crvena Zastava» Kuruluşları ile Turin'deki «Fiat» şirketi üç anlaşma yapmışlardır. »Fiat» ın kabullendiği yatırımlarm değeri 395 milyon dinar (39,5 milyon dolar) dır. Stuttgart'taki «Daimler-Benz», Fap Famos ağır kamyon fabrikalarına 116 milyon dinar (11 milyon 600 bin dolar) yatırmıştır. KHD şirketi de Maribor'daki «TAM» kamyon fabrikasına 41 milyon dolar yatırmıştır. — Doların kuru, iç pazardaki satın alma gücüne göre hesaplanmıştır.)

Yugoslav ve yabancı girişimlerin ortak yatırımları 1967'de Federal Meclis'çe onaylanmıştır. İşin bilançosuna bir bakalım:

— Beş yılda 52 sözleşme olmuştur; yatırımların değeri 4 milyar 809 milyon dinarı bulmuştur ki bunun

1 milyar 260 milyon kadarı (yani yaklaşık %26,2'si) yabancı ortaklarca sağlanmıştır.

— Sözleşmelerdeki gelişme, yıllara göre, şöyledir: 1968'de 5 sözleşme (yabancı katılma payı 210 milyon dinar; 1969'da 12 sözleşme, yabancı katılma payı 344 milyon dinar; 1970'te 11 sözleşme (286'4 milyon dinar); 1971'de 17 sözleşme (269,8 milyon dinar); 1973' de (Mayıs ortasına kadar) 8 sözleşme, 150 milyon dinar

— Yabancı ortakların en yüksek katılma oranı %49'dur. Bu koşulla yapılmış 18 sözleşme var. %20'nin altında katılma oranı ile de 8 sözleşme imzalanmış; hatta sözleşmelerin ikisinde yabancı sermaye katılma oranı sadece %10.

— Batı Alman ve İtalyan şirketleri, ortak yatırımcılar arasında hem sayıca hem de yatırım hacmi bakımından başta geliyorlar: Yugoslav ekonomisindeki yabancı sermaye yatırımlarının % 50'sini bunlar sağlamaktadır.

— Yabancı sermaye özellikle otomobil endüstrisine ilgi göstermektedir. Yugaoslavya'ya yatırılan toplam yabancı sermayenin % 53'ü bu alanda yoğunlaşmıştır. Daha sonra şu dallar geliyor: Kimya endüstrisine % 19,7; kauçuk endüstrisine % 7,5; metalurjiye % 4,9; deri endüstrisine % 4,7; başka endüstri dallarına da toplam % 13.

Bu yatırımlar cılız olmakla birlikte, bizim ekonomik gelişme politikamız için önemli bir öğe değerindedir.

Yatırımlara güvence vermek sorunu, fonların ve çalışma araçlarının mülkiyeti sorunu, yönetim biçiminde değişiklikler yapma gereğinin doğurduğu sorun, kaçınılmaz olarak, yabancı yatırımcılarda bazı duraksamalar, işkiller doğurmaktadır.

Sermaye yatırımlarına ilişkin düzenlemelerimiz ya-

bancı yatırımcılar için çok sıkı, çok elverişsizdi. Ne bir garanti getiriyordu, nede kazancını dilediği gibi kullanmak özgürlüğünü tanıyordu yatırımcıya...

Hükümet 1971 yazında, Federal Meclis'e, yabancı sermaye yatırımları yasasını ivedilikle yeniden gözden geçirmesi için öneride bulunma kararı aldı. Yatırımcıların anayasal değişikliklerden hiçbir zarara uğramayacakları konusunda güvendirilmeleri gerekiyordu. Yabancı ortaklar, kendi sermayelerini kullanmada ve transfer edebilmede garanti sitiyorlardı. Eh, artık, kazançlarını dilediklerince kullanabilirlerdi; oyso yasanın revizyonundan önce, yatırım tutarının % 20'sini Ulusal Banka'ya (Merkez Bankası) yatırmakla yükümlüydüler. Elbette ki bu yükümlülük yabancı yatırımcıları hiçde cesaretlendirecek nitelikte değildi.

Yabancı yatırımcıya yasa ile öngörülen biricik yeni bağımlılık, yatırım tutarının 100 bin dolardan aşağı olmayacağı koşuludur. (İstisnalar özel müsaadeye bağlıdır.)

Yabancı sermaye yatırımlarına izin vermekle, Yugoslavya şu gibi kınamalara hedef olmuştur: «Siz, kişi haklarını para'nın altında tutuyorsunuz; özyönetim bu yüzden allak bullak olabilir; özyönetimin yetkilerini kuşa benzeteceksiniz; kapitalist usulü kazançlara yasal kılıflar uydurdunuz.»

Yatırılmış sermayeye, üretimde ve pazarda elde edilen kazançlara bir ölçüde ortak olma hakkı, yabancı ortağa - yönetimsel, özyönetimsel, sosyal yada politik - başkaca hiçbir hakkı içeriyor değildir. Bu böylece bilinmelidir. Yasa, yabancı yatırımcının sosyopolitik sistemimize ve özyönetim sistemimize burnunu sokmasını önlemek için gerekli titizliği göstermiştir. Yönetmeliklerin sıkılığı da bu haklı kaygıyı yansıtıyor. Ya-

bancı yatırımların hiçbir özyönetimsel hakları yoktur; onlar yalnız kazancın bölüşülmesinde ortaktırlar.

Yabancı sermayelerin yatırımlara ortak olmaları yalnız kapitalist ülkelerde değil, sosyalist ülkelerde de görülüyor. Örneğin, FIAT, Sovyetler Birliğin'de Togliattigrad,da bir otomabil fabrikası kurulmuştur (piyasa değeri 875 milyon dolar). Romanya'da bir otomobil fabrikası kurulmaktadır; ayrıca Pirelli, 6 tane sentetik kauçuk fabrikası kuruyor. v.b. Kısacası, bugün Doğu Avrupa ülkelerinde yalnız Batı Alman firmalarınca kurulmuş fabrikaların sayısı 150'ye yakındır. Bunların bir bölümü lisans altında, bir bölümü de kazanca ortak olma biçiminde çalışmaktadır.

Eğer Yugoslavya'yı kınamak gerekirse, uluslar arası ekonomik alış-verişlere kendi gelişmişliği ölçüsünde katılmadığı için kınamak uygun olur. Avrpa'nın dünya ticaretindeki payı %54 olduğu halde, Yugoslavya'nınki ancak %55'tir. Oysa ülkemiz — yüzölçümü ile ve nüfusu ile — Avrupa'nın %7'sini oluşturmaktadır. Bir başka deyimle, Avrupa'nın ortalama gelişmişliği göz önüne alınırsa, uluslar arası ticaretteki payımız şimdikinden 7 kat fazla olması (%3,7'ye ulaşması) haklı olarak beklenirdi. Dünya ticaretine katılma payımız ekonomik potansiyelimizin çok altındadır.

Yugoslavya'nın teknik ilerlemesi, büyük ölçüde, uluslar arası ekonomik işbirliği alanında faaliyet göstermesine bakar. Bizim durumumuzda, bir tek cumhuriyetin çerçevesi içinde bütünleşmekten söz etmek, Yugoslavya sınırları içine kapanmayı öğütlemek çok tutucu, hattâ geriye dönük bir tutum olur. Yugoslavya eğer uluslar arası iş ve çalışma dünyasına katılmak için gerekli çabayı göstermzese, amaçladığı tempo ile ilerleyemez. Elbette ki «yetişmek ve geçmek» parolası değil-

dir söz konusu olan; ekonomik ve teknolojik gelişmenin mantığı bunu gerektirmektedir. Belirtmeğe gerek yok, böyle bir işbirliğinde büyük tekellerin egemenliğine hiçbir zaman fırsat verilmeyecektir. Yugoslavya'nın uygulamakta olduğu politikaya bakınca da böyle bir tehlikenin söz konusu olmadığı rahatlıkla anlaşılır.

17.

YUGOSLAV'YADA ÇALIŞMAYI DURDURMA (GREVLER)

Sosyalizmin ve özyönetimin dostları olsun düşmanları olsun, ülkemizdeki «çalışmayı durdurma» olayları karşısında birçok sorunların zihinlerini kurcaladığını söylüyorlar; hem deç çoğu ikircikli sorunların...

«Sosyalizm, sömürme düzenini yıkmış olan sapasağlam bir moral düzendir. İşler yolunda gitmeyecek olursa Parti ne güne duruyor? Proletarya'nın temsilcisi olarak hemen harekete geçsin...»

«İşte, Çalışmayı Durdurma olaylarından da belli ki, sosyalizm, mücadele ettiği kötülüklerin üstesinden gelecek güce sahip değil... O halde, işçi sınıfının koşullarını düzeltecek olan yöntemi ne diye sosyal sistemde aramalı?»

«Çalışmayı durdurma mademki bir haktır ve pek âlâ uygulanmaktadır, o halde onu neden açıkça yasallaştırmıyorsunuz?»

Önce şunu açıklayalım: «Çalışmayı durdurma» deyimi, başkalarının «grev» dedikleri eylemin bir kamuflajı sanılmasın sakın... Siz sözcüğün terimsel anlamına bakmayınız. Sosyal anlaşmazlıkların bir tür açığa vuruluşu demek olan bu eylemin bize özgü bir içeriği vardır.

Paris'te «Club des Jacobins»de, özyönetim üzerine yapılan bir tartışma sırasında, grev konusunda ne düşündüğüm sorulmuştu. O anda bir çağrışımla, yurttaşlarımdan bir dostumu anımsamıştım. Ayni soru, 1971 baharında Amsterdam'da ona yöneltilmişti ve adamcağızın iki ayağı bir pabuça girmişti. Az sonra kendini topladığında, verdiği yanıt özetle şöyle olmuştu:

«Yugoslavya'da en sık rastlanan grev nedeni işçilerle olan ilişkilerde bürokratizme doğru kayma eğilimlerinin görülmesidir»

Bu yanıt soru sahibini hiç de doyurmamıştı. Bunu açıkça belli eden şu sözleri söyledi:

«Yaklaşık otuz yıldır, sendikalarda militan olarak çalışırım. Çok grev gördüm; yüzüme gözüme bulaştırfadan düzenlediğim grevlerde oldu. Ama, doğrusunu isterseniz, «eğilimlere karşı» greve gidildiğine hiç rastlamadım.»

Bu tür tartışmalara katılacak olan Yugoslavlar için, kuzeyli sendikacının bu alaycı ve bomba gibi karşılığı hayli düşündürücü bir ders sayılmalıdır.

Kaçamaklı ağızları bir yana bırakarak, nedenlere inelim:

Çalışmayı durdurma eylemleri çoğu kez personel gelirlerinin çok düşük olmasından ileri gelmektedir. (Bu düşüklüğün üç nedeni şunlardır: 1) üretilen malın pazarda normal sürülüp satılamaması; 2) Yönetimde beceriksizlik; 3) Genel ekonomi politikasındaki yanılgılar.)

«Genel ekonomi politikasındaki yanılgılar» derken şunu kastetmekteyiz: Tüm dalların, eşit faaliyet koşullarından nesnel olarak yararlanmaları durumu. Uluslar arası rekabetin karmaşık koşulları içinde gemisini ustalıkla yürütecek kıvraklığa, bizim ekonomik politikamız henüz sahip olmaktan uzaktır. Girişim ve girişimin elde ettiği sonuçlar üzerinde iç ve diş tam etkilerin ken-

dini duyurduğu en elle-tutulur öğe, gelir'dir. Gelirin toplam olarak yada iç düzeyde bölüşülmesi biçimi, az yada çok, bir takım hoşnutsuzlukların kaynağı olabilir. Bu, bölüşmenin «tekniği» bakımından da söz konusudur kimi hallerde: örneğin, muhasebe gecikmeleri, haksız kesintiler, çalışma saatlerinin hesaplanmasında tatil günlerinin sayılmaması. vb.

Öte yandan, kimi çalışma dalları ve örgütleri var ki, bunların durumları hükümetin, meclislerin, ekonomik otoritelerin, komünlerin - malî yükümlülükler, kredi politikası, fiyatlar ve gümrük vergileri gibi konularda - alacakları kararlara bağlıdır.

Tüm tedbirler, tüm gerçek durumlar, ekonomi politikasısın tüm yetersizlikleri ve yanılgıları, gelir'de yansımaktadır.Çalıştıkları girişimdeki kötü gidişin doğrudan doğruya sorumluları olmadıkları halde, bunun ceremesini çekenler işçiler olmaktadır. Böyle olunca da, grev, durumun gerektirdiği tedbirleri almaları için, sorumlular üzerinde baskı yapmak üzere başvurulacak etkin bir eylem sayılır elbet... En kusursuz uyum içinde işleyen sosyalist ekonomi mit'inin de **'her derde deva'**lığından söz edilemez.

Pazar'ın kızıştırdığı sürüyle güvensizlikler ve anlaşmazlıklar da gözden uzak tutulmamalı. İşçi, elinden gelen çabayı esirgemediği halde, bakarsınız, eline şöyle dişe dokunur hiç birşey geçmemiş... Eğer yönetim organları beceriksiz ise, eğer özyönetim organları da bu ihmalleri örtbas ediyorlarsa, İşçinin öfkesi bunlara karşı elbette bilenecektir.

Kömürü ele alalım örneğin: Kömür üretimi masraflı bir iş. Kömür, enerji kaynağı olarak, gitgide daha az kullanılıyor. Acaba aslında petrolden daha rantabl mı? Kanıtlar çok kez türlü çıkarların oyuncağı gibi kullanıldığı için, tartışmalar sürüp gider.

Bir de büyük tarım alanları örneği var ortada: Bu alanda prodüktivite oldukça yüksek, ama personel gelirleri inadına düşük.... Ürettiklerinin (sütün, tahılın ve etin) tavan fiyatları saptanmış. Bu tavanı delmeğe izin yok. Gerekçesi de, **dengenin bozulması**'ndan sakınmak... Bu durumda, tarım alanının işçileri ürettikleri işin karşılığı olan değer'i elde edemiyorlar. Onların, çalışmalarının sonuçlarıyla orantılı olmayan düşük kazançlara uzun süre eyvallah demeyecekleri elbette apaçık meydandadır.

Söylemeğe gerek yok, Yugoslavya'da grevler, belli bir demokratlaşma düzeyine varmamızdan sonradır ki patlak vermeğe başlayabilmişlerdir. Totaliter yada bürokratik sistemlerde, grevler, genellikle sert misillemelerle karşılanır.

Bilmem eklemeğe gerek var mı? Kimi ülkelerde eğer grevden hiç söz edilmiyorsa, bu oranlarda işçinin kendi durumundan hoşnut olduğu anlamına mı gelir yani?

Yasaya uygun grevler, çoğu hallerde, duruma müdahale edilmesini isteyen birer gösteridir. Yugoslavya'dakiler bu türdendir. Bir de, sosyal ve ekonomik patlamalar biçimini alan ve tüm ulusal yaşamı ve politik sistemi kötürümleştiren yada tehlikeye düşüren grevler var. Böylesi dramatik sarsıntılar en çok kapitalist ülkelerde görülür. Ama, bu tür grevlerin sosyalist ülkelerde de etkili olabileceği hiç görülmemiş değildir.

Aşağıda sıralayacağımız veriler, Yugoslavya'daki grevlerin sayısı, çalışma dallarına göre yapısı ve grevlere katılanların sayısı hakkında bir fikir oluşturabilir:

Son 12 Yıldaki Grevlerin Süresi

Grev Süresi	Grev Sayısı	%
3 saaten az	166	31,3
3 - 7 Saat arası	118	22,2
1 İş günü	122	23,0
2 İş günü	50	9,4
3 İş günü	16	3,0
4 İş günü	7	1,3
4 İş gününden fazla	18	5,5
Süresi saptanmıyan	33	6,2
Toplam	530	100,0

Görüldüğü üzere, grevlerin çoğu (% 53,5) bir iş gününden daha az sürmüştür. Bir gün sürenler % 23 oranındadır. O halde, Yugoslavya'daki grevlerin belli başlı karakteristiği **kısa süreli** olmalarıdır.

Her «çalışmayı durdurma»da Grevci Sayısı

Katılanların Sayısı	grev sayısı	%
50 işçiden az	190	35,8
50 - 100 işçi arası	120	22,6
101 - 200 işçi arası	82	15,6
201 - 300 işçi arası	31	5,8
Sayısı saptanamayan	55	10,4
Toplam	530	100,0

Faaliyet Sektörüne Göre Grev Sayısı

Sektör	Grev sayısı	%
Metallürji	142	26,8
Tekstil endüstrisi	53	10,0
Orman endüstrisi	66	12,5
Yapı malzemesi	22	4,2
Madenî olmayan endüstri	12	2,3
Besin endüstrisi	11	2,1
Kimya endüstrisi	3	0,5
Deri - ayakkabı endüstrisi	9	1,7
Kauçuk endüstrisi	8	1,5
Elektrik endüstrisi	29	5,5
Grafik endüstrisi	3	0,5
Madenler	30	5,7
Gemi yapımı	42	7,9
Taşımacılık	26	4,9
Tarım	19	3,6
Ticaret ve otelcilik	5	0,9
Demir endüstrisi	9	1,7
Zanaat (Artisanat)	12	2,3
Komünal servisler	3	0,5
Öğretim	10	1,9
Halk sağlığı	4	0,8
Yönetim	1	0,2
Çeşitli	3	0,5
Toplam	530	100,0

Yukardaki tablonun da gösterdiği gibi, grevler en çok maddenlerde ve endüstridedir. Çalışmayı durdurma eylemleri özellikle metallürjide, ağaç endistürisinde ve tekstilde daha sıktır. Gemi yapımcılığında ve inşaat malzemesi endüstrisinde de grevlerin sayısı öbür sektördekilere oranla fazladır.

Tablonun yansıttığı başkaca olgular da şunlardır: Grevlere katılan işçilerin % 58,4'ü yüzer kişilik gruplardan daha küçük gruplardır. 100 - 200 arası grupların çalışmayı durdurma eylemleri, tüm eylemlerin % 15,6'sını oluşturmaktadır.

Grevler sık sık olmuşsa da, katılanların sayısı yüksek değildir. Bazı ülkelerde öylesine büyük çapta grevler olmaktadır ki bunların bir tekini kapsayan işçi sayısı, Yugoslavya'da son on iki yıldaki tüm grevlere katılmış olan işçilerin sayısını aşmaktadır. Gerçekten, sunduğumuz istatistikler, bu süre içindeki grevlere toplam 74 bin işçinin katıldığını göstermektedir.

Daha iyi fikir vermiş olmak için, bizce karakteristik sayılan iki grevden söz edelim:

(«Pogaledi» dergisinden aktarılmıştır; Sayı 3, 1970, Split)

«Split'teki gemi yapım tezgâhlarında 5 bin kişi çalışmaktadır. Bunların yıllık yapım kapasitesi 165 bin tondur; yani ülke çapındaki kapasitenin üçte biri. Split tezgâhları Avrupa listesinde dokuzuncu ve dünya listetesinde onuncu sırayı almaktadır. İş hacmı 80 milyar eski dinardır (80 milyon dolar.)

«Bu tezgâhlarda Komünistler Birliği örgütüne bağlı 1000'den fazla işçi vardır. Grevin patlak verdiği atölyelerde her 6 işçiden bir tanesi komünistler Birliği üyesidir.

«Grev, 30 Nisan 1970 günü öğleyin başlamıştır. Bir atölyenin işçileri —o gün dağıtılan ücretlerin tutarından

memnun olmadıkları için— çalışmayı durdurmuşlardır. Protesto jesti olarak da, içlerinden çoğu ücretlerini almayı reddetmişlerdir. Bu atölyede grev aynı günün akşamına kadar sürmüştür. 4 ve 5 Mayıs, grev yeniden başlamıştır. 5 Mayısta 5 atölye daha eyleme katılmıştır.

«Bardağı taşıran damlalar: Tatil priminin verilmemesi, kantin yemekleri masraflarının ödenmemesi, Nisan ayı ücretinin ödenmemesi.

«Gerçek nedenler: Şantiyelerin gelirini kuşa benzeten çok ağır vergi kesintileri; istihdam oranı düşüklüğü; 1600'e yakın işçinin —yerel deyimle— (**gezginci**)* durumda olmaları-ki bunların çoğu grevden etkilenen atölyenin kadrosundadır; işçi aileleri içinde ancak tek kişinin çalışmakta olması; işçi ailelerindeki işsiz yetişkin bireylerin işsizler ordusunda çoğunluğu oluşturması; o yıl yaşam pahalılığının aşırı bir fırlayış göstermesi.

«İşçiler masa - başı kadrolarının yüksek aylıklarını da protesto ediyorlardı. Uygulanan ödüllendirme sistemi orta düzeyde bir verimlilik üreten her işçiye kârların % 50'si oranında bir pay öngörmekteydi. Oysa, görecekleri işe göre ücret almacasına çalışan işçiler, daha yüksek ücretler tutturuyorlardı; bu yüzden öbürlerine ancak % 15 - % 20 bir pay kalıyordu.

«Başka bir deyişle, **işin** ölçülüp değerlendirilmesi biçiminde ücret alan işçiler, öbürlerinin kârlarını çarpıyorlardı. Ortalama bireysel kazancın dengesindeki bu oynamayı işçiler protesto ediyorlardı. Grevcilerin çoğunluğunu kalifiye yada yarı kalifiye işçiler oluşturmakta idi. Bunların % 86'sı ortalama personel ücretinin altında ücret almaktaydı. Ellerine az para geçenlerde şöyle bir içerleme nedeni zihinlerini burkuyordu: Ödüllendir-

* Gezginci : Oturdukları uzak köylerden her gün Split'e gidip gelmek zorunda olan gemi yapım tezgâhları işçilerine deniliyor.

meler bizim kesemizden yapılıyor. Konut dağıtımında onlara öncelik tanınıyor. Şantiye yönetmelikleri onlar için işliyor.

«İki yıl içinde —çoğunluğu kaynakçı ve montör olmak üzere— 700'e yakın işçi yabancı ülkelere çalışmağa gitmişlerdir. Örneğin, bizdekinin iki - iki buçuk katı ücret alabildikleri Goteborg'a...

«Sosyo - politik örgütlerin yönetimileri, eyleme müdahale etmek şöyle dursun, grevden yana durum takınmışlardır. Direktör, toplantılara gelip katılmış, hiçbir kötü çıkışla karşılaşmamıştır. Ama grevcilerin tüm isteklerini yerine getireceğini de vaad edememiştir. Bu arada, ücretlere % 40 oranında zam yapılması isteğini ancak susarak karşılamıştır. Toplantılarda sendika yetkililerinin de bulunması ve bunların eylemi desteklememeleri, grevciler arasında bir protesto **fırtınasının kopmasına yol açmıştır.**

Şimdi de, grevin değişik bir karakter gösterdiği iki küçük fabrikada olup bitenlere bir bakalım:

«Girişimlerin adları (1. Lifam «Stara Pazova», 2. Slavonski Partizan «Slavanska Pzega»). Üretim konuları: havagazı şişesi.

«Çalışmayı durdurma nedeni, Federal Hükümetin Çekoslavakya'dan 90 bin havagazı şişesi ithal etme kararının doğurduğu tepkidir. Yerli ham maddelerden yararlanarak üretim yapan her iki fabrika da ülke ihtiyacını karşılayabilecek kapasitededir. Birinci idhal müsaadesi (1970) stokların kabarmasına yol açmış, her iki fabrikayı da parasal sıkıntıya düşürmüştü. Federal hükümet, 1971'de ikinci idhal müsaadesini de verince, durum büsbütün kötüleşti.

«Lifam ve Slavonski Partizan fabrikaları, hükümet müsaadesiyle haklı gibi gösterilen bu idhalin, yanlış bildirimler sonucu olduğunu ve kararın yerli imalâtçıla-

ra danışılmadan alındığını söylüyorlardı; Federal hükümeti ve Ulusal Banka'yı bu yolda uyarmağa çalıştılar. Ama hiçbir olumlu sonuç alamadılar. İdhalât sürüp gidiyordu.

«Personelin greve gitme kararı işte bu nedenlere dayanmaktadır. Komünün sosyo - politik örgütleri, eyaletin, cumhuriyetin ve Federasyon'un yetkilileri durumdan haberli kılındılar. Emeklilerin de katılmasıyla, işçiler sokaklarda gösteri yürüyüşleri yaptılar. Komünistler Birliği ile sendikalar da eylemi destekliyorlardı.

«İstekleri yerine getirilince, işçiler greve son vererek işbaşı yaptılar, ve, yitirilen iş saatlerini kapatmak için, cumartesi pazar günleri de çalıştılar.»

(Yugoslav Sendikaları Konfederasyonu'nun Temmuz 1971 tarihli raporundan alınmıştır.)

Her isteğin yerine getirilemiyeceği bir gerçektir ama, grev yolu ile dile getirilen hoşnutsuzluklar da öyle kolay kolay baskı altında tutulamaz.

Girişimlerde bir sürü çıkar yansımaktadır. Her çıkarın kendine göre bir gerekçesi vardır. Bu gerekçeleri kabul ettirmek için türlü kanıtlar ileri sürülür: Ortaya çıkarılan işin önemi; özyönetimsel hakların çiğnenmezliği; dayanışma ve sosyal koşullar; reform; az gelişmişliğin üstüste yığdığı dertler; ekonomik etkinlik; demokrasi v.b. Elbette ki böylesine dinamik ve karmaşık bir yaşam yalnız yasaların seferber edilmesiyle disiplin altına alınamaz. Zaten, sosyal ve politik ortam ve uygulama yeterince demokratik bir niteliğe ulaştığı için, yasalarla saptanan düzenlemelerin **kestirip atmaca** bir rolünden artık pek söz edilemez.

Grevlerin nedenleri çok çeşitlidir. Yalnız, şunu belirtmek gerekir ki genel olarak, grevciler bizde ne sosyalizmi, ne de sosyal sistemimizi tehlikeye düşürecek bir niyet taşıyor değillerdir. Onların protestoları, çoğu

zaman, kendi haklarını tümüyle kullanmalarına engel olan düzensizliklere karşıdır.

Konuya bir başka açıdan da bakmalıyız: Eğer işçiler, ekonomik sistemin ve uygulamanın yanılgılarına ve yolsuzluklarına karşı enerjik bir tepki gösteriyorlarsa, bu, işçi sınıfının kendi asıl rolünün bilincine vardığı anlamına gelmez mi? Bir başka deyişle, toplum, ve özyönetim sistemi için grevler hiç de tehdit ve tehlike öğesi değildir. Elbet, grevlerin önemini küçümsemek de olmaz; çünkü grevler, kimi çevrelerde hüküm süren durumların şaşmaz habercileridir.

18.

ÖZYÖNETİM — KURAMSAL GÖRÜNTÜ

Bir fikirden söz ederken, «sosyal ilişkilerin insancıllaştırılmasına yardımcı oluyor» demekle iş bitmez. İnsanlar arası ilişkiler insancıl olmayan yöntemlerle de pek âlâ insancıllaştırılabilir.

Marks'a göre, «Komünizm görüşünde yatan ülkü şudur: başkasına devredilmiş iktidara, politik hiyerarşiye ve bürokrasiye son vermek. Çünkü, toplum örgütlenmesinin yeni tohumu üreticilerin özerkliğidir.»

Yine Marks'a göre, tarih insanoğlunun yapıtıdır. Üreterek, doğa'yı değiştirerek, sanatları ve kültürü geliştirerek insan oğlu neler yaratmışsa, tarih işte bu malzemeden oluşmuştur. Şu görüşünü yinelemekten de çok hoşlanıyordu Marks: «İnsanın gözünde en yüce varlık yine insandır.» Bu yolla da, yeni bir toplum içinde yeni sosyal ilişkilerin kurulması gereğini savunuyordu.

Sosyalizmin klasikleri Marks, Engels ve Lenin —onlardan önce de Saint - Simon, Fourier, Robert Owen ve Louis Blanqui— herbiri kendi üslûbunda, kişi adına yönetimi elinde tutarak kişi'nin yabancılaşmasını büsbütün ağırlaştıran tüm kurumlara karşı savaş açmışlardı. İlk savaş Devlet'e karşı idi. Özellikle Marks'a ve Lenin'e göre, aşırı bir iktidar merkezleşmesi —sosyalizmde de— işçi sınıfının bile ensesinde boza pişirecek bir güç olabilirdi.

İşçi hareketi ve sosyalizm tarihinin ilk on yıllarından sonra, bu tez, Marks'ın bu temel görüşü unutuldu, ve işçi sınıfının başına mitlerle donanmış bir Devlet, bir Parti, bir tepeden - inme yönetim musallat edildi.

Lenin, sendikaların devletleştirilmesine karşıydı. Stalin ise Devlet'in en yüksek dozda güçlendirilmesini öğütlüyordu:

> «Hiç bir şey, yavaş yavaş ortadan silinecek olan Devlet'in yerini tutamaz. Politik iktidar gereksinimi en sonunda ortadan kalkacaktır. Bu da, Sosyalist Devlet'in tüm tarihsel görevlerini yerine getirmesinden sonra gerçekleşebilir. O halde, bu görevlerin yerine getirilmesi için, halk iktidarını güçlendirmek gerekir. Bunun içindir ki, kendi kendisini tasfiye etmek ülküsünde olan Sosyalist Devlet'in güçlenme iradesine karşı koymamalıdır. Bunlar bir madalyanın iki yüzüdür.»
> (Marksist Felsefenin Temelleri, Sayfa 547, Moskova)

Yugoslavlar, Devlet'in ortadan kalkması dövizi altında, Devletçi komünotenin zayıflamasından yana değildirler. Eğer ekonomik ve politik iktidar, giderek, Devlet'ten işçi sınıfına ve genellikle çalışanlara aktarılıyorsa, bu hiç de komünotenin zayıflaması anlamına alınmamalıdır. Gerçekten, hiç bir devlet milyonlarca insanın faaliyetinin yerini tutamaz. Yönetimsel ve polisiye mekanizması ne denli kusursuz olursa olsun, hiçbir devlet, toplum yazgısının kendi elinde olduğunu bilen insanın coşkusu ile boy ölçüsemez. Devlet ne denli güçlenirse o denli batağa saplanır. Stalin'in tezinde, gerçek diyalektikle bağdaşacak hiçbir nokta yoktur.

Paris Komünü'ne kadar, Marks da bu sorunun yanıtını bulamamıştı. Komüncülerin (Communards'ların)

tarihsel başarısı (oeuvre) ona, Devlet örgütlenmesinden topluma nasıl geçilir, işte bunun temel öğelerini sağlayacaktı:

> «Söylemeğe gerek yok, Paris Komünü Fransa'nın tüm büyük endüstri merkezlerinin kaynağı hizmetini görmeliydi. Paris'te ve diğer kentlerde komünal sistemin yerleşmesiyle, eski merkezci iktidar, taşrada da yerini üreticilerin özerkliğine bırakmak zorunda kalacaktı.»
>
> Karl Marks, «Fransa'da Sivil Savaş»

Son on yılların sosyalizm deneyimi ve Yugoslavya'nın kendi sosyalizm yolunu arayıp bulma deneyimi, sosyalizme götürecek bir tek yol bulunduğu düşüncesini iyiden iyiye sarsmıştır.

Yaratıcı faaliyetten tutunuz politikaya dek tüm sorunlarda tarihsel gelişmenin başlıca iki dayanağı olan iki yüksek hakem —Devlet'le Parti— tabu konular ideolojisini ortaya çıkarmıştır (politik uygulamanın diyalektik eleştirmesi... v.b. gibi.)

Tarihsel açıdan, özyönetimin amacı, kısaca şöyle belirlenebilir: İnsanları yönetme işinin yavaş yavaş genel bir sosyal Fonksiyon haline dönüşeceği bir toplum yapısı kurmak üzere, işçi sınıfının kendi adına yönetme gücünü kullanan tüm kurumları aşmasına olanak hazırlamak.

Şu da hesaba katılmalıdır ki, öğeler ve koşullar —tezlerin ve programların dilediği gibi, öyle çabucak— değişmek bilmiyorlar.

Hangi Sosyalizmden Yana?

Çağdaş toplumun çetin sorunlarına bir çıkış noktası arayan herkesin kafasında ve eyleminde, sosya-

lizm, artık, yer etmiş bulunuyor. Stalinizm yüzünden saygınlığını bir süre yitirdikten sonra, şu kaskatı, şu insancıllıktan kopmuş çağımızda, sosyalizm, yığınların özlemi olarak ayakta durmaktadır. İnsancıl kaynaklarına yeniden dönen sosyalizm, kurucularının fikirlerinlerinden ve yeni deneyimlerden esinlenmektedir. İnsanoğlu sosyalizmden yana mı yoksa sosyalizme karşı mı diye bir soru artık gerilerde kalmıştır. Günün sorusu şudur: Hangi sosyalizmden yana?

Karl Marks'ın benimsediği anlamdaki devrim, ne salt iktidarı ele geçiremkle gerçekleşir, ne kamulaştırma ile, ne de hattâ yasal bir takım hükümler sistemini yürürlüğe koymakla... Yugoslavya bu çabaya kendi öz pratiği ile katılmaktadır.

Biz yeni bir yol bulmak için, (üretim araçlarının sosyal mülkiyeti temeli) üzerinde, işçi ile onun emeğinin meyvaları arasında —bu ilişkiden toplumun ilerlemesini sağlayacak heveslendirme gücünü arttırmağa yarar biçimde— olanaklar aramışızdır. Pratik amacımız şudur: Her çalışma postasında, girişimde, komünde ve bütünüyle toplum içinde —çalışmasıyla, yönetimle, tahsisle (affectation'la), elemeği fazlasının bölüşülmesi ve sirkülasyonu ile ilgili tüm konularda— kişi, giderek daha da dolaysızlaşan bir kontrola sahip olsun...

İşte biz, özyönetimi politik ve kültürel yaşamda, ve tüm faaliyet alanlarında bu temel üzerinde geliştirmeğe çalışıyoruz. Yeni tümel özyönetim demokrasisine, doğrudan demokrasiye götürecek bir yol açmak istiyoruz; amaçladığımız doğrudan demokrasinin tüm politik sistem üzerinde de etkili olmasını istiyoruz.

Özyönetim, sosyal koşul ve bireylerin çıkarı sorununu çözümleyecek bir araçtır. Sosyalist toplumda, «hükümet etmek» politikacıların ve aydınların bir ayrıcalığı olmamalıdır. Özyönetim çabası başlıca şu hedefleri

benimsemiştir: Sosyal ilişkilerin baskısını elden geldiğince azaltmak; bu baskı'nın yerine **doğrudan katılma** ile basit bir yürütme sistemi getirmek; uyuşmazlıkları uyuma dönüştürmek; politik ve başka hesaplara dayanan yönetmelikler yerine (kanıtlar ve gerekçeler) sistemini getirmek; yeğleme özgürlüğünü tanıyarak baskıya, tepeden - inmeliğe son vermek...

SONUÇ BAĞLAMASI

Yugoslav özyönetimi hiç de dünya çapında bir deneyim değildir. Orta düzeyde gelişmiş bir ülkede doğmuş, üretim araçlarının sosyal mülkiyeti temeli üzerinde evrelerini geliştirmiştir. Tutkuları körletmek korkusuna kapılmaksızın, artık, deneyimini gözler önüne serebilir. Özyönetim ve Yugoslav deneyimi başkalarını ne denli ilgilendirebilecek, bu konuda birşey söylemek bize düşmez. Bunun bir **ihraç malı** olmadığı meydanda... 1789 Devrimi de temelde bir Fransız devrimi değil miydi? Bilindiği üzere Fransa dışında da sarsıntılar uyandırmışsa, bu, dünya çapında üçüzlü bir sesleniş (message) olan **Özgürlük - Eşitlik - Kardeşlik** parolasından ileri gelmiştir.

Yugoslavya'daki sosyal uygulama incelenince, hem maddesel hem de insancıl alanda, özyönetim üzerinde olumlu bir yargıya varılabilir. Maddesel alanda, ileri endüstri ülkelerini geri kalmışlardan ayıran uçurumu büyük ölçüde doldurmayı başarmış tek ülke Yugoslavya'dır. İnsancıl planda ise, özyönetim —gerek kapitalist, gerek sosyalist tüm gelişmiş endüstri toplumlarını karakterize eden teknokratik ve bürokratik ağır baskı'nın bir alternatifi olarak— kendini göstermektedir.

Özyönetim, çağdaş sosyalizmin en çetin sorunlarından birini, sanırız ki, geçerli bir yanıtla karşılamaktadır: Sosyalizm, enerjinin başlıca kaynağı ve geleceğin gü-

vencesi olan yaratıcı yeteneklerimizi kamçılıyor mu, kamçılamıyor mu?

Yugoslavya'nın kendine özgü koşulları içinde, özyönetim —uluslararası ve sosyal çıkarları uyumlamak, anlaşmazlıkları gidermek ve toplumun türdeşliğini (homogénéité'sini) sağlamak bakımından— elverişli bir sistem olarak kendini kabul ettirmiştir.

Özyönetim, yönetici grupların ve politik örgütlerin tekeline karşı bir denkleştirme ağırlığı olabilir. Politikanın bir «meslek» olmaktan çıkarılması ve her basamaktaki politik ilişkilerin demokratlaştırılması amaçlarına özyönetim yoluyla varılabilir. Kararların alınmasına milyonlarca insanın katılması, belki her bireyin biraz vaktini alacaktır; fakat bu zaman kaybını kat kat karşılayacak verimli sonuçları da küçümsememek gerek: özgürce uyulan disiplin; üretimde ve genellikle çalışma'da ilginin ve coşku'nun artması...

Askersel ve ekonomik güçlerin korkunç boyutlara ulaştığı bir dünyada, karar verme özgürlüğünü ve tüm insan haklarına sahip olma onurunu benimsemekten doğan duygu, küçük bir topluluk için belki de güvenilecek tek dayanaktır.

Özyönetimi doğuran sosyal demokratik atmosfer —kültürde, bilimde ve güzel sanatlarda— her bireyin yaratıcı güçlerini tüm zincirlerden kurtarır.

Çok sert kişisel ve grupsal sürtüşmelere karşın, sık sık rastlanan sorumsuz davranışlara karşın, henüz yeterli düzeye ulaşmamış sosyal bilince karşın, eski sisteme dönülmesini hiç kimse istemiyor.

Böylece, örneğin, planlama'nın, pazar anarşisine karşı daha güçlü bir düzeltici olması, ve üretim süreciyle bağlantılı olarak, (uzun dönemli bir gelişme programlaması) na dönüşmesi gerekirdi. Eğer planlamada pazara olan gereksinim basamak basamak yer alırsa, bu

takdirde pazar, örgörüleri öyle kolay kolay kendine oyuncak yapamaz.

Öznel türden biçok engeller var ki, girişimlerin birleşmesini, çalışmanın ekonomik ve teknolojik kriterlere uygun biçimde daha akılcı bir işbölümü ile değerlendirilmesini, üretici kapasitelerin birbirine bağlı olarak verim göstermesini, bilgi'nin ve kaynakların bir merkezde toplanmasını önlemektedir. Merkezciliğin çözülmesi büyük ekonomik sistemlerin bütünleşmesiyle hiç de ters düşen bir sistem değildir. Çok gelişmiş endüstri dallarında teknolojik düzeylerini yükseltmek için daha akıllıca formüller arayıp bulmak bakımından, küçük uluslar büyüklerden daha çok çaba harcamak zorundadırlar. Çünkü, küçüklerin başta gelen ve aralıksız hissettikleri kaygı, kendi ekonomik bağımsızlıklarıdır.

Bugünkü biçimiyle gelir bölüşümü bizi hoşnut etmemeli... Kollektiviteler yağmacılığa başlayacak ve gerekli birikimi tehlikeye düşürecek, yada, üretilen işe göre gelir bölüşümündeki adaletten kuşkuya düşebiliriz diye değil; fakat, eşit düzeyde kalifiye, eşit ölçüde çalışan işçilerin —ellerindeki donatım nedeniyle, fabrikalarının piyasadaki yeri ile, üretim dalı ile, günün ekonomi politikasıyla bağıntılı olarak— farklı farklı ücretler almakta olmaları canımızı sıkmaktadır.

Az gelişmiş küçük çalışma örgütlerinde ve kalifiye olmayan elemeğinde, üretilen işe bakılmaksızın, ücretlerin elverişli bir düzeyde tutulması için bir eğilim görülmektedir. Burada söz konusu olan, belki de, yönetimsel dönemden sürüp gelen eşitlikçi görüş, yada türlü ideolojik doğmaların kimi bireyler üzerindeki etkileridir. Ne olursa olsun, ücretlerin bir düzeyde tutulması —eşitlenmesi— (nivellement) hem sosyal hem ekonomik bir gerileme olarak yorumlanabilirdi.

Gelişmiş bir toplum, hele farklılıklar üretilen işin

ölçümüne dayanmıyorsa, maddesel ve sosyal koşullardaki aşırı apaçık dengesizliklere karşı duyarlı ve tetikte olmalıdır.

Gelecekte, doğum ve hattâ elemeği rezervleri de dahil olmak üzere, insan öğesi, bizim toplumumuzda hatırı sayılır bir avantaj değeri sayılacaktır. Bugün için, her ne kadar istihdam sorununu yapay yollarla çözümleyemiyorsak da, işçilerimize karşı sorumluluklarımız vardır: Onlara «başınızın çaresine bakın» diyemeyiz; «Dışarıya gidin diyemeyiz; onları köylerine geri gönderemeyiz; yurda döndüklerinde onları işsiz bırakamayız.

Elbette, işçi özyönetimi de, temsil ettikleri kişilerden ve örgütlerden kopan temsilcilerin eline düşmek tehlikesine uğrayabilir. Başka sistemlerdekinden farklı olarak, özyönetimde **salt temsil** yeterli değildir. Temsil işi, **doğrudan demokrasi**'nin koşulları üzerine oturmalıdır. Her basamaktaki temsil koltuklarında yerlerini alanlar, daima ve daha yüksek oranda, sözcüğün tam anlamıyla üretim işçileri arasından olmalıdır. Şu bir gerçek: yetkili kadroların durumları giderek daha iyileşmektedir; girişimlerde olduğu kadar tüm toplum içinde de rolleri güçlenmektedir. Eğer bu kadrolar iş kollektivitelerinin ve yurttaşların etkin ve sıkı kontrolları altında tutulmazlarsa, ellerinde tuttukları enformasyon tekeli sayesinde, giderek, özyönetimin elini kolunu bağlayacak birer iktidar merkezi ve baskı grupları haline dönüşürler. Zaten, özyönetimin kendiliğinden gelişeceğini sanmak akılsızca bir düşleme olur. Bunun içindir ki, bilinçli politik örgütlenmelere ve faaliyetlere, hem doğal hem de gerekli bir rol düşmektedir.

Nüfusun büyük bölümü özyönetime henüz katılmıyor. Özellikle kırsal nüfus için bu böyle... Daha yukarlarda belirtme fırsatını bulduğumuz gibi, inisiyatif gücünü cesaretlendirerek ve özel sektörle kamu sektörü

arasındaki ilişkiye elverişli ortam hazırlıyarak varacağımız sonuç, kamu sektörünün kapitalistleştirilmesi değil - özel sektörün kamu sektörü ile özleştirilmesi olacaktır. Böylece aynı zamanda, yeni özyönetim biçimleri de çıkarmış olacağız. Bu alanda elde edilmiş sonuçlar, bugünkü düzeyinde oldukça cılızdır, onu da gizlemeyelim.

Özyönetim fikri, hattâ özyönetim uygulaması, Yugoslavya ile sınırlanmış değildir.

Bürokratik, devletçi ve endüstriyel kuruluşların ağırlığı altında iki büklüm olan çağdaş insanın hoşnutsuzluğuna ve güçsüzlüğüne karşı özyönetim bir kurtuluş yolu gibi açılmaktadır.

Sosyalist ülkeler de bir ikilemin çıkmazındadırlar: Üretim araçları kamulaştırıldığına göre, bu araçların içerdiği büyük ekonomik ve sosyal iktidarı kim kullanacak? Devlet ve Parti bürokrasisi mi, yoksa kişi mi, yani «çalışanlar topluluğu» mu?

Günümüz dünyasında, özyönetim, çağdaş insanın en ilerici özlemlerinden bazılarını dile getiren bir düş olmaktan ileri giderek, artık, elle tutulur bir gerçek niteliğindedir.

Ülkemizde özyönetim bir utopya değildir; tüm anlaşmazlıklardan arınmış bir toplumun teorik bir göstermeliği değildir. O, artık, sosyal ilişkilerimizi düzenlememizi sağlayan bir süreçtir. Marks'ın düşündüğü gibi, «çalışma özgür olacaktır.» ve, insanları yönetmenin yerini olguları yönetmek alacaktır. Gelişmeye iteleyen güç, bir dış baskı ve zorlama olmamalıdır; çalışanların kendi gerçek çıkarları harekete getirmelidir. Özyönetim, bürokratizmin ve sosyal farklılıkların kökünü şippadak kazımaz; bürokratik eğilimleri frenlemek için etkili bir araçtır o... Kişinin özgürlüğü yalnız sosyalize çalışma temeli üzerine oturmuyor; kültürlü bir varlık ve yeni

değerlerin yaratıcısı olarak —yerel kollektivitelerde, kömünde, cumhuriyet'te ve tüketici olarak yaşadığı her yerde— kişi, özgürlük istiyor...

Yugoslav devrimi kendi gerçekleştirdiklerini yeterli bulmamaktadır. Durmadan yanlışlarını düzeltmektedir. Eski ve yeni sorunlar üzerinde tartışma açmaktan korkanlar ancak doğmacı'lardır. Toplumda her dinamik ilerlemenin kaçınılmaz yazgısı bir takım engellerle, zorluklarla, çatışmalarla, uyumsuzluklarla, yanlış anlaşılmalarla ve farklı görüşlerle karşılaşmaktır.

Biz özyönetim sistemini bir Büyülü Değnek sayıyor değiliz. Ama, onun erdemlerine inanıyoruz. Onu sosyal bir gözbağıcılık olarak el üstünde tutuyor değiliz. Ama şu kanıdayız ki hayli özveri isteyen bu deneyimin değeri büyüktür.

Özyönetimin başlıca üstünlüğü şuradadır ki, yurttaş ve üretici olarak, kişi, lâyık olduğu ilgiye ve değerlendirmeye ancak bu sistemde erişir. Sosyalizm için kişi, içinde yaşadığı dünyanın ufacık ve zavallı bir çark dişlisi olarak kalmamalıdır; tüm sistemin «üzerine titrediği» bir yüce amaç olmalıdır kişi...

Kişiye kendi haklarını istemeyi değil de, o hakları kendisinin elde etmesini sağlayacak koşulları yaratmadıkça, toplumun tüm kurumları anlamsız, bomboş kalıplardan farksız kalacaktır.

BİLGİ YAYINLARI BİLGİ DİZİSİ

1. Dr. B. Spock ÇOCUK BAKIMI VE EĞİTİMİ — Zuhâl Avcı
2. Bertrand Russell BATI FELSEFESİ TARİHİ — Muammer Sencer
   1. Antik Çağ
   2. Orta Çağ
   3. Yakın Çağ
3. Sophia Loren AŞK MUTFAĞI (Yemek Kitabı) — Mebrure Kurşunlu
4. Maurice Duverger SOSYAL BİLİMLERE GİRİŞ — Ünsal Oskay
5. C. Bettelheim SOSYALİST EKONOMİYE GEÇİŞ SORUNLARI — Kenan Somer
6. M. Hasaneyn Heykel KAHİRE DOSYASI — Berin Büktaş
7. Salvador Allende ŞİLİ'DE SOSYALİST EYLEM — Osman Koçoğlu
8. A. Taner Kışlalı ÖĞRENCİ AYAKLANMALARI
9. Y. A. Petrosyan SOVYET GÖZÜYLE JÖNTÜRKLER — M. Beyhan, A. Hacıhasanoğlu
10. Maurice Duverger SİYASİ PARTİLER — Ergun Özbudun
11. Bilge Umar İZMİR'DE YUNANLILARIN SON GÜNLERİ
12. Ernest Mandel AVRUPA MEYDAN OKUYOR — Tunç Tayanç
13. Wright Mills İKTİDAR SEÇKİNLERİ — Ünsal Oskay
14. Çetin Altan ONLAR UYANIRKEN
15. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu DEVİRDEN DEVİRE I
    » » » DEVİRDEN DEVİRE II
16. Regis Debray CHE'NİN GERİLLASI — Zehra Fuat
17. A. Kollantai MARKSİZM VE CİNSEL DEVRİM — Aysem Göztok
18. Prof. Ziya Gökalp Mülayim KOOPERATİFÇİLİK
19. ANAHTAR KİTAPLAR
    1. Roger Garaudy MARKS İÇİN ANAHTAR — A. Taner Kışlalı
20. Sweezy - Baran - Magdoff ÇAĞDAŞ KAPİTALİZMİN BUNALIMI — Yıldırım Koç
21. Armando Uribe ŞİLİ'DE AMERİKAN DARBESİ — Nabi Dinçer
22. Niyazi Berkes BATI SORUNU
23. Gilet Martinet BEŞ KOMÜNİZM — Bertan Onaran
24. Çetin Altan GEÇİP GİDERKEN
25. Attila İlhan FAŞİZMİN AYAK SESLERİ
26. Mümtaz Soysal GÜZEL HUZURSUZLUK
27. İlhami Soysal GÜNÜN İÇİNDEN
28. Ergun Aybars İSTİKLAL MAHKEMELERİ
29. Niyazi Berkes İSLAMLIK, ULUSÇULUK, SOSYALİZM
30. Nadir Nadi SİL BAŞTAN
31. Sadun Tanju KUTSAL İNEKLER